

הזכות והניסיון להשפיע בתקופה סוערת

ארנון סופר

הזכות והניסיון להשפיע בתקופה סוערת

ארנון סופר

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, דוגמת משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיזית והמרכיבים הסביבתיים. הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מוציאה לאור ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל. כמו כן עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ומוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918-2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי החשבון סומך-חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה ובגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלה באוניברסיטת חיפה.

יהי זכרו ברוך!

ראש הקתדרה: **שאל חורב** schorev@univ.haifa.ac.il

עריכת לשון: **עפרה פרי**

עריכה גרפית והבאה לדפוס: **נוגה יוסלביץ**

הודפס בישראל בשנת 2017

© כל הזכויות שמורות לקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה

כל הכתוב באחריות המחבר בלבד

ISBN 965-7437-63-6

הדפסה: מילניום איילון

<http://ch-strategy.hevra.haifa.ac.il>

תוכן העניינים

פתח דבר

5

7

מבוא – חיים שלמים ממעוף הציפור

15

חלק ראשון: התקופה המעצבת – ראשון לציון (1935-1964)

15

בין הדיונות והפרדסים

16

ספורט ועוד ספורט

19

חברת החשמל כמשל

21

איך מנעתי פגיעה בשייקה שפרן, מפקד ה"הגנה" בראשון לציון

23

מהלומות בחצר בית הספר

27

מאיר פעיל שואל ואנחנו משיבים

27

סוגרים את שער ראשון במחנה סרפנד

28

"הם יודעים" – אמי ואני ברגע הכרזת המדינה

29

אורחים בלתי צפויים – דווקא צפויים

30

זר לא יבין זאת – שיח אחים שכולים

35

חלק שני: שישים שנה בעולם האקדמיה

35

האקדמיה היא דרך חיים

38

פרופ' ז'אן גוטמן משלב את זרועו בזרועי

41

החוג לגאוגרפיה באוניברסיטת חיפה – ציוני דרך

44

על מחקריו ועל עבודתי המדעית

50

דמוגרפיה (עבורי) היא עניין של גאוגרפיה

54

מן המחקר אל המעשה

58

"מדינת תל אביב" שלי ועבודותי על המזרח התיכון

61

שינויי אקלים – תופעה שתשנה את העולם

62

חינוך גאוגרפי – ניתוח והבנה ושאלות

66

"בתחבולות תעשה לך מלחמה" – רומן בדיוני של נבל

66

קתדרת חייקין לגאואסטרוטגיה – בית בתוך בית

70

על תחזיות ומימושן

74

מלחמותיי עם מתכנני-העל ועם אחרים

75

מגדר לגשר או מגדר לחומה?

77

פיזור האוכלוסייה – או מה שטוב לתל אביב טוב לישראל

78

שינויי האקלים והמסתננים מאפריקה

78

הליכה לקראת מדינה דתית

79

מי ששפתו מילים ארוכות ומנופחות – אין לי אמון בו!

81

על כנסים ועל כאילו-כנסים

83

השגותיי בטרם התקיימה ועידת ישראל לשלום של עיתון "הארץ" 2015

84

ועידת נשיא ישראל: פונים אל המחר – על איזה מחר בדיוק?

87

מערת עלי באבא אשר בקמפוס – הצד השני של עולם האקדמיה

- 88 ועדת מינויים
 89 גניבות ספרותיות
 91 הזאת האקדמיה במיטבה?
 93 מאחורי הקלעים של פרס ישראל

חלק שלישי: לחיות סביב ביטחונה של ישראל – יום יום וכל היום

- 95 המהפך הביטחוני שלי
 96 המחזור הראשון בבית הספר לפיקוד ומטה עם התלמיד דן שומרון
 96 המפה נעלמה אך עשתה את שלה
 97 אגן דמשק – ממדור ידיעת הארץ לשדה הקרב
 100 רגל פה רגל שם – האקדמיה והביטחון
 101 תלמידים-חיילים בסיני – בין בדיחה למציאות
 103 חצר גלילות – "קום סע אליהם ותבריא"
 111 ממב"ל החוצה
 113 מעולם לא תמכתי ברעיון הטרנספר
 116 הרעיון לוותר על ואדי ערה
 118 אריאל שרון והנסיגה מעזה
 121 סקירת מאפייני פיגועים בולטים בעימות הנוכחי (סוף 2000 עד 2009)
 124 קשרים רשמיים ופגישות חשאיות
 128 מסמך למדיניות כלפי המגזר הערבי בישראל
 131 גלישתי אל מעבר לים ואל מאחורי מסך הברזל
 132 חוויה היסטורית בסולט לייק סיטי
 133 איזו אורקסטרה – בווסט פוינט
 134 עם צבא ארצות הברית בהודו
 138 "מי אתם, תושבי אי קטן בין הולנד לאירלנד?"
 138 פגישות עצובות – סיורי בברית המועצות 1976
 141 יחסינו עם המגזר הערבי – עבר הווה עתיד – ניסיון סיכום

אתגרי ישראל הדחופים בעיני

- 148 עם הפנים אל העתיד
 163 שמות האנשים המוזכרים בספר
 165

פתח דבר

השתדלתי לכתוב סיפור שהדגש בו הוא על חלקי באירועים היסטוריים ביטחוניים וציבוריים, עם רקע אישי מימי ילדותי, נעוריי ובגרותי בראשון לציון. בפרק הראשון הרחבתי בנושא השכול, שכה השפיע עליי ועל עשייתי, והמלווה אותי עד היום. בפרקי הספר משובצים סיפורים קצרים, אפיזודות ועדויות הקשורים לאירועים שאל חלקם התייחסתי כאן לראשונה. תקצר היריעה מלפרוש סיפור חיים של שישה עשורים של עשייה אינטנסיבית, ולכן מטבע הדברים – בחרתי מה שבעיניי חשוב או מעניין יותר מדברים אחרים.¹

שישה עשורים של פעילות מתוך האקדמיה הם יותר מ-20 אלף ימי שגרה בהוראה, בהכנת שיעורים, בקריאה ובכתובת מאמרים ומחקרים, כשהאיום "publish or perish" מלווה אותך כל הזמן. שגרה זו הופרעה רבות, ועם השנים יותר ויותר, בעבודות מחוץ לאוניברסיטה, בתחילה לשם השלמת משכורת – אם זה במכללת אהל שרה שבעמק יזרעאל שאומצה על ידי אוניברסיטת חיפה, אם זה בקורס פיקוד ומטה (פו"מ) ובמכללה לביטחון לאומי (מב"ל) של צה"ל בגלילות, ואם זה בהרצאות אין-ספור ממטולה עד אילת, ובספורים רבים מאוד בגליל, בקו התפר שבשרון המזרחי, בנגב, בירושלים וברחבי העולם.

בתוך שגרה זו היו ימים, אירועים ומעשים ששינו את ההיסטוריה – ההיסטוריה האישית שלי, של אוניברסיטת חיפה, של ישראל ושל העולם, ומטבע הדברים הם יודגשו כאן. לקראת פרישתי הסופית מאוניברסיטת חיפה בחרתי להדגיש בסקירה אוטוביוגרפית זו את ניסיונותי להשפיע בכל הרמות ואת הזכות שנפלה בחלקי להיווכח בהצלחות לא מעטות הלכה למעשה. אין כאן סיפור היסטורי שלי על משפחתי הקרובה ועל חברים שהלכו איתי כברת דרך או כל הדרך. לא ציינתי את כל בני משפחתי ולא סיפרתי על מי שליווה אותי בעשייה אלא אם כן שם מסוים נדרש לסיפור המרכזי של הספר.

נשאלתי רבות מדוע אני כותב מסמך כזה ולא אוטוביוגרפיה רגילה. אשיב כלשונו של ידידי צבי זמיר בהקדמה לספרו האוטוביוגרפי "בעיניים פקוחות": "אני עוסק רק בדבר אחד: למה זה היה? [כוונתו למלחמת יום הכיפורים] כי זה מעיק עליי, אני ישן עם זה. להותר לבאים

1 הערת העורכת: עברתי על דברים כתובים של ארנון סופר במשך שנים, הכרתיו היטב, ובכל זאת, כשערכת את הספר הזה נודעו לי דברים חדשים, חלקם מפתיעים וחלקם מכאיבים. בעיקר נוכחתי שוב ב"יד המוות" של ארנון, והפעם בכתובה: ארנון מנחית את דבריו בדרך של אסוציאציות, בלי צנזורה ובלי להתרגש לא מאריק, לא מגולדה ולא מעמוס שוקן, לא מנשיא האוניברסיטה ולא מאלוף צה"ל זה או אחר. כולם היו בניו. בעריכת הלשון השתדלתי להשאיר את סגנונו המיוחד, הצברי, הישיר, הבוטח לעיתים, חף ממליצות וממילים מנופחות. ראשון לציון שלו רחוקה ממדינת תל אביב, וגם חיפה שלו היא מחוץ לתחומה. לא עם כל התכנים אני מסכימה, אבל עשיתי ככל יכולתי כדי לזרום עם ארנון מתל דן ועד סקר אסואן – סקר שאם חלילה ייפגע... אל תשאלו מה יקרה!

אחרינו את הידיעה למה זה היה ואל תחזרו על זה". אני אינני עוסק ביום הכיפורים אלא בכיוון שאליו שטה לאיטה מדינת ישראל, כיוון לא טוב, המוביל לאסון, ואני זועק: שנו את הכיוון! זו תמציתו של ספר זה והצורך לפי הבנתי לפרסמו.

בין היתר אני מספר כיצד נכנסתי לעולם האקדמיה וממנה למערכות הביטחון, כשבכמה מקרים היתה לי הזכות להיות חלוץ בין החלוצים או אולי שחקן מיוחד. הפרק על ראשון לציון מסביר, אולי, מאין באה לי הציונות שמנחה את דרכי כל השנים, וכאן מגיעה התודה בעיקר להוריי. לצערי הרב, גם למחיר הדמים הגדול שחוויתי קודם בראשון ואחר כך בכל קצות הארץ המיוחדת והקשה הזו יש חלק בכך.

אני מבקש להודות במיוחד למי שסייע בידי להוציא לאור ספר זה – העורכת של הספר, עפרה פרי, המלווה אותי כבר עשרות שנים, ונוגה יוסלביץ, שגם איתה אני עושה כברת דרך ארוכה, באמון ובאהבה גדולה, על עיצוב הספר וההבאה לדפוס.

לבסוף, תודה חמה לקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה על הסיוע, והפעם לא כשאני ראש המפעל החשוב בזה אלא כעמית פעיל בה, והתודה ניתנת לראשה פרופ' שאול חורב.

מבוא – חיים שלמים ממעוף הציפור

נולדתי בתל אביב בשנת 1935, ילד רביעי לחסיה ויעקב סופר שעלו לארץ בשנת 1921 מפּינסק, כיום בבלרוס. ילדותי ונעוריי עברו עליי בבית ציוני בראשון לציון, וזכורים לי סיפורי אבי, שהיה מנהל חברת החשמל באזור הדרום. כילד בן שלוש וארבע אני זוכר את אבא חוזר מהעבודה בסוף היום ומספר כמה עמודי חשמל הוריד באותו יום דרומה, איך הביא חשמל למסמיה (צומת ראם כיום) או למכון וייצמן (אז מכון זיו). הכול היה קשור בתולדות הציונות – "בנינו, עשינו, פעלנו, ייבשנו ובעיקר חשמלנו". האווירה בבית "עשתה" אותי ציוני וגאוגרף בפוטנציה. הייתה זו אווירה שיוצרת תפיסת עולם.

בהיותי בן חמש פרצה מלחמת העולם השנייה ובה נרצחו שלישי מבני עמי. בין הנרצחים היו שתי דודותיי ובני משפחתך. בגיל 10-12 חוויתי אירועים הקשורים במאבק בבריטים בארץ ישראל ובין ה"הגנה" לארגוני הפורשים. בהיותי בן 12 התחוללה מלחמת השחרור הנוראה. הייתי בן 14 כשאחי מנחם נהרג. בגיל 19-20 הייתי עד לפעולות התגמול והשתתפתי בפעילות כחייל בקיבוץ תל קציה. מאז 1958 ועד כתיבת דפים אלה (2017) אני חי את העולם האקדמי, אבל כל הזמן יורד ממגדל השן למערכות הביטחון ולפעילות ממלכתית. מאז 1967 אני מתרוצץ בין שני עולמות הניזונים זה מזה האקדמיה ומערכת הביטחון.

וכל השנים הללו אני כולי נושם עמוק רק את הארץ הזאת ואני מרגיש שאני הוא ארץ ישראל וארץ ישראל היא אני. **ואולי זה כבר לא נכון? אולי משהו חטף לי את מולדתי?**

בעת פעילותי האקדמית והציבורית בניתי והרחבתי את משפחתי עם אשתי מרים (מירה), ילידת ראשון לציון גם היא, והיא מלווה אותי תמיד. בתפיסת עולמי רציתי הרבה ילדים (יש לנו ארבעה: צילה, איילת, חגית ומנחם (ממי), כולם קרובים ומלווים, וכך גם שמונת הנכדים). אין שום הרפתקה בעולם שיכולה להחליף את חוויית הישיבה עם המשפחה סביב שולחן גדול בערב שבת, בחגים, בחופשות בבית, על חופי הכנרת, בעמק החולה ולפעמים גם בחוץ לארץ.

בצד האווירה שספגתי בבית חברו לגאוגרף שבי חוש התמצאות ואהבה לסיירות ולמפות. התפיסה המרחבית הייתה תמיד חלק ממני. עד היום הכול מתורגם במוחי למפות, ומה שאינו ממופה – נשכח. אחד מידידי טוען שכשם שאנשים קוראים ספרים, כך אני יושב וקורא מפות. הוא לא מגזים.

לפני שירותי הצבאי (1955-1958) הספקתי ללמוד שנה מתמטיקה, אך לא עבר זמן רב והתגייסתי לחטיבת הנח"ל, לשם יצאתי עם הכשרת אל ניר (בוגרי תיכון מחיפה, מרמת גן ומראשון לציון, כולם חניכי תנועת הצופים). הייתה זו תקופת פעולות התגמול ומבצע סיני. הבסיס היה קיבוץ תל קציר הממוקם בין סוריה וירדן, והצבא הסורי ישב על המצוק שגובהו

כ-400 מטרים מעל ראשינו (כיום שוכנים שם היישובים מבוא חמה וכפר חרוב). בקיבוץ, בפעולות התגמול ובמבצע סיני איבדתי עוד כמה עשרות לוחמים שהייתי במחיצתם, חלקם חבריי. כשנדרשתי למלא תפקיד קרבי נוסף, הוריי לא הסכימו שכבן יחיד אחרי מות אחי אסתכן שוב ושוב ביחידה קרבית. הם התעוררו מאוחר, כי אחרי מבצע סיני השתרר שקט יחסי בין ישראל, לירדן, מצרים וסוריה עד מלחמות המים בצפון ב-1964. אחרי מלחמת סיני עברתי לחיפה כמדריך-שליח של תנועת הצופים. רבים מחניכיי שילמו בחייהם במלחמות ישראל, ובהם שלמה (מוימה) אפשטיין, חובש מפורסם בקרבות לשחרור ירושלים בשנת 1967.

לאחר השירות הצבאי ושהייה קצרה בבית הפכתי לסטודנט לגאוגרפיה. וכך, משנת 1958 אני נמצא למעשה בעולם האקדמיה, תקופה שכאמור תימשך לפחות 60 שנה. את כל התארים – לימודי ב"א, מ"א ודוקטורט עשיתי באוניברסיטה העברית בירושלים, ואת לימודי ההשלמה (פוסט-דוקטורט) בטכניון בחיפה וב-LSE-London School of Economics בלונדון. בתחילה נמשכתי אחר הגאוגרפיה הפיזית, ועד היום אני מעניק משקל רב להשפעתה של הסביבה הפיזית על האדם, ועל אחת כמה וכמה במזרח התיכון. חשיבה זו הביאה אותי גם לגישתי הדטרמיניסטית בתחום הגאוגרפיה הרגיונלית, ובמידה רבה בתפיסתי הגאופוליטית – תפיסה שעל פיה תנאים מסוימים מביאים לתוצאות צפויות. חלק ניכר מהצלחת תחזיותי לאורך השנים אני זוקף לזכות גישה זו.

בעבודת המ"א בחרתי לחקור את תעשיית היין בישראל. חיזוק לבחירת הנושא בא לי מעבודתי כילד ביקב של ראשון לציון בתקופת הבציר, שם גם מצאתי את פרנסתי בתקופת הלימודים האקדמיים. עבודת המ"א הייתה הרקע לעבודת הדוקטור על התעשיות במפרץ חיפה. כולם עסקו אז במיקום. בדקתי את מיקום התעשיות, עם דגש על תעשיות הפטרוכימיה, ומהר מאוד הבנתי שלמעשה אני עוסק בגאוגרפיה היסטורית של מפרץ חיפה.

שנות השישים היו הגורליות בחיי. בעשור זה עברתי לחיפה לבקשת פרופ' דוד עמירן – לסייע בהקמת החוג לגאוגרפיה במכון האוניברסיטאי שהלך והוקם בחיפה בהובלת האוניברסיטה העברית (1964). נפלה בחלקי הזכות להימנות עם סגל ההקמה של חוג חדש, ואני רק בשלבי סיום המ"א ולקראת כתיבת הדוקטורט.

בשנות עבודתי באוניברסיטת חיפה כתבתי מאות מאמרים, עשרות ספרים ופרסומים בתחומי הגאוגרפיה, כיהנתי בתפקידים שונים באוניברסיטה ומחוצה לה, ובהם דיקן הפקולטה למדעי החברה, ראש החוג לגאוגרפיה, יו"ר המרכז היהודי-ערבי וחבר בסנט ובוועדת המינויים. לימדתי גם באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שימשתי יועץ אקדמי למכללה לביטחון לאומי וב-14 השנים האחרונות כיהנתי כראש הקתדרה

לגאואסטרטגיה ע"ש ראובן חייקין באוניברסיטת חיפה. באמצע שנת 2016 פרשתי סופית מכל תפקידי הרשמיים באוניברסיטה.

תחומי המחקר שלי רבים ומזינים אלה את אלה: גאוגרפיה רגיונלית, תופעת העיור במגזר הערבי, יחסי יהודים-ערבים, גאוגרפיה צבאית, גאוגרפיה של הביטחון, גאופוליטיקה וגאוגרפיה של אזורים הרריים, ועל כל אלה – חינוך והוראת הגאוגרפיה. בתחומים אלה אני עוסק בנושאים מגוונים, כגון פריסת שימושי הקרקע הביטחוניים והשלכותיה על הגאוגרפיה האנושית של ישראל והמזרח התיכון, תהליכי עיור ומכאן מלחמה בשטח בנוי, תכנון פיזי, אקולוגיה וביטחון לאומי, תנועות ההגירה המאולצות (מסתננים ופליטים), ומכאן להקמת גדרות, מלחמות המים, דמוגרפיה ומכאן להתנתקות וחשש מסיפוחים וגם צפיפות כאיום אסטרטגי ובניית איים מלאכותיים בים, גבולות וספה רבים מנושאי המחקרים שערכתי קשורים בחוט הגאוגרפיה הרגיונלית. יופייה מעולם לא נפגם בעיניי. החוויה לבוא לגליל ולחבר להוויה אחת הר ומישור וקרקע להתיישבות יהודית וערבית – ומכאן לשאלות גאופוליטיות – אין יפה ממנה. מסעיי בעולם הרחיבו את היריעה, ובין הנושאים שנוספו בעקבותיהם אציין כאן את תחום הגאוגרפיה של השואה.

בשנת 1966 פנה אלי פרופ' אברהם וכמן מן הפקולטה לארכיטקטורה בטכניון והציע שאשתתף בצוות שעסק בהכנת תוכנית המתאר המחוזית למחוז הצפון עבור משרד הפנים. כך הפך הגליל למעבדה שלי, ואני, הילד מהמושבה ראשון לציון, גיליתי לראשונה את הערבים והתחלתי לעסוק בתהליכי הפיתוח במגזר הערבי ובתכנון הכפר הערבי. זו הייתה קפיצת הדרך שלי לעסוק בסוגיית יחסי ערבים-יהודים בישראל בפרט ובמזרח התיכון בכלל, ומכאן בדילוג הגעתי לנושא הביטחון. בשנת 1967, עם מות אמי, עזבתי את הג"א, לשם סופחתי וחזרתי לשרת בצבא כחייל מילואים – למדור לידיעת הארץ, כמרצה וגאוגרף הפכתי לתת-יחידה ושמה "ארנון סופר". לא הרציתי רק על ארץ ישראל אלא על המרחבים שבהם ישב צה"ל, ועל המעגלים הרחוקים יותר, ובעצם על אגן הנילוס כולו.

מאורע דרמטי ששינה את מסלול חיי היה הזמנה שקיבלתי בסוף שנות השישים להרצות בבית הספר לפיקוד ומטה הצה"ל, פו"מ, על הגאוגרפיה הכלכלית של העולם, בדגש על אזורנו. התחלתי ללמד שם בשנת 1970, ובעת כתיבת ספר זה בשנת 2017 עדיין עשיתי זאת (47 שנים!). חצר המכללות של צה"ל על מוסדותיה – פו"מ ומב"ל – הפכו לביתי האקדמי השני אחרי אוניברסיטת חיפה. כל התפתחותי האקדמית והפעילות הצבאית-לאומית שלי קשורים בהפריה ההדדית של שני גופים אלה – מחקריו האקדמיים הפרו את צה"ל, וצרכים שונים של צה"ל הפרו את מחקריו. לימים הייתי חבר במשלחת הצבאית לשיחות השלום עם הפלסטינים שהתנהלו בשנים 1993-1995, שימשתי כיועץ בסוגיית המים, השתתפתי במשלחות רבות לחו"ל ועוד.

נדמה לי כי לקשריי עם בית הספר לפיקוד ומטה יש אופי מיוחד בתולדות צה"ל או בתולדות האקדמיה – תלוי כיצד ומהיכן מביטים. ההזמנה להרצות בפו"מ באה מהאלוף משה (מוסה) פלד, שהכיר אותי ביום עיון על מלחמת ששת הימים וכיבוש רמת הגולן בתום אותה מלחמה, שהתקיים במכללת אהל שרה שבעמק זרעאל. סייע בהחלטה פרופ' משה ברור וברוך על כך פרופ' צבי יעבץ מאוניברסיטת תל אביב, שפתח את תוכנית האקדמיזציה של בית הספר הצה"לי לפיקוד ומטה. הספקנו ללמד שלושה מחזורי פו"מ עד פרוץ מלחמת יום הכיפורים. לאחריה התחלתי להופיע כמרצה עצמאי בנושאי דמוגרפיה והידרו-פוליטיקה, והקורס המבוקש ביותר שלי, כבר יותר מ-40 שנה, הוא **אתגרי ישראל בעשור קרוב**. אתגרים אלה אמנה בסוף הספר.

אך טבעי היה בעיניי ליצור קשר בין צה"ל לאוניברסיטת חיפה. לקשר זה היו השלכות מרחיקות לכת על האוניברסיטה ועל מערכת הביטחון. לשאלת אשתי ב-1970, "מדוע אתה נוסע כל יום שיש מחיפה לגלילות?", השבתי, "אני נוסע ללמד את הרמטכ"ל הבא של צה"ל". לא שיערתי כי אלמד דורות של חברי המטכ"ל ורמט"כלים ויתר מטות הביטחון של ישראל ומשרד החוץ. הקשר האקדמי והאישי שנוצר ביני למערכות אלו במהלך השנים הוליד תוצאות מבצעיות ועיוניות, ואלה, כך מעידים שם, הפכו לאבני פינה בתולדות ביטחונה של ישראל. בעקיפין, שימשתי כשליח הדיסציפלינה הגאוגרפית במערכת הביטחון. מאות ואלפי קצינים (רבים מהם הפכו למנהלי המשק ולמנהיגים פוליטיים) למדו ממני מהן גאוגרפיה ודמוגרפיה, מהו כפר ערבי ומהו מצפה, למדו על בתי הזיקוק, על איכות הסביבה, הבינו את הסיבות לסכסוכים בין מדינות וישויות על מים, הכירו את הנילוס והפרת, את סכר אסואן, את סכר סמרה, את דמשק ואת קהיר ואת ממלכת ירדן, את טורקיה ואת סוריה.

ההרצאות שנתתי לחיילים בקו האש במלחמת ששת הימים ואחריה במלחמת ההתשה תרמו רבות להעלאת המורל ביחידות הלוחמות (ולא עסקתי בארכאולוגיה או בבוטניקה). בשנת 1973 תוך כדי לחימה, הגעתי לתעלת סואץ לדבר עם 40 אלף חיילים. כולם היו מדוכדכים, ואני סיפרתי להם שאם מישוהו יפגע בנו – יש לנו היכולות לפגוע בסכר אסואן ולהחריב את מצרים. קשה לתאר מה זה עשה למורל שלהם באותם ימים קשים. שנים אחר כך עוד זיהו אותי ברחוב גברים ואמרו: "סכר אסואן – הוא הציל אותנו". היה אפילו קבלן ידוע שהציע לי לקבל דירה על חלקי בהעלאת המורל שלו ושל חבריו באותם ימים. הדירה נותרה ברשותו, כי אינני מקבל מתנות לשימושי האישי, אבל אני מודה שהתרגשתי.

וכך התחלתי בעיסוקיי בתחומי הגאוגרפיה הצבאית. הרבה סיורים, הרצאות, הוראה במערכת הביטחון ואחר כך העלאת רעיונות למבצעים מיוחדים וכמובן כתיבה רבה בתחומים אלה. בימי מלחמת יום הכיפורים מינה אותי האלוף משה פלד "לגנרל פרופסור" במטה האוגדה שלו, ומשם התגלגל תואר זה למטה הכללי ולסביבותיו. עם השנים הלכה וגדלה מעורבותי בתחומים הללו. כך ב-1970, אחרי סיור לימודי באפריקה המזרחית, נפגשתי עם סא"ל דן

שומרון ולימדתי אותו על אנטבה, וכמובן ניתחנו מפות יחד. שש שנים אחר כך, ב-1976, דן ידע על אנטבה ואיך מגיעים לשם, ובאיזו מפה להשתמש.

במלחמת ההתשה הקשה והמתישה, ואני בן 29, לימדתי על הנילוס ועל סכר אסואן, והאוזניים קלטו. לא עבר זמן רב, ועזר וייצמן כאלוף אגף המבצעים קרא לי וביקש שאספר לו מה אני חושב על סכר אסואן. העליתי רעיון: בוא נתנהג כאילו אנחנו הולכים לכבוש את הסכר... ואכן חלק מהצבא המצרי ירד להגן עליו ושחרר אותנו מנוכחותו הקרובה. סיפורים דומים יש לי מ-1982, 1990, 2001, 2004.

אסכם את תרומתי המצטברת לתחום זה בנתונים הבאים: כ-210 קצינים שימשו בדרגת אלופים בצה"ל מאז הקמת המדינה ועד 2016. מקבוצה זו לימדתי כ-80, ועם עוד כ-80 נוספים היו לי או יש לי קשרים "אחרים". בהם הרצל בודינגר, דן חלוץ, עידו נחושתן, איתן בן אליהו, דוד עברי, עזר וייצמן, רפאל (רפול) איתן, יצחק חופי, שמואל אייל, אריק שרון, יצחק רבין, עוזי דיין, יאנוש בן גל, מפקדי חיל הים לדורותיהם ואחרים. נדמה לי שבתולדות צה"ל אין עוד מפגש כה אינטימי של אזרח ואיש אקדמיה עם מערכת הביטחון, שהותיר טביעת אצבעות במקומות כה רבים.

הפינג-פונג צבא-אוניברסיטה ילווה את עבודתי עד לרגע כתיבת שורות אלו, גם כשבצדו ביקורות, מהן קטלניות, על עצם השילוב הזה ועל התקופה הארוכה מדי של קשר זה – מן הימין הקיצוני מאז הנסיגה מעזה, ועל תגובות מצד השמאל הרדיקלי למותר להרחיב. שנאת השמאל הקיצוני אליי היא רבת שנים. למזלי, אינני נרתע לא מאלו ולא מאלו; הבעיה היחידה שיש לי כיום, ב-2017, היא שלא נותר לי כלי תקשורת כלשהו שבו אוכל לכתוב ולשכנע בהיגיון קהל שפוי במרכז שיאזין לי. כלי כזה אינו קיים עוד.

כדי למנוע ספק אציין, כי עיתון "הארץ" אינו במרכז כבר הרבה שנים אלא בשמאל. על כן הוא אינו בימה שממנה אוכל להביע את דעתי בחופשיות כפי שעשיתי בעבר שנים רבות. העיתון "דבר", שעליו גדלתי מילדותי, נעלם מת מזמן, והמודל של "ישראל היום" ושל "מקור ראשון" אינם המודל שלי ואני ממעט לכתוב שם. על הסקלה של איכות הייתי נותן ל"ישראל היום" ציון 0, ול"מקור ראשון" ציון 90 – שלא תהיה אי הבנה.

הפעילות האקדמית-צבאית לקחה אותי לאקדמיה הצבאית של ארצות הברית (The United States Military Academy, USMA) הידועה בשמה ווסט פוינט (West Point), למוסדות צבאיים אמריקאיים בכירים נוספים, ולמקומות אחרים מסוג זה בעולם. הרציתי בין היתר באוניברסיטת סולט לייק סיטי ביוטה ובאוניברסיטת אורגון בפורטלנד, אורגון, בניו יורק, בלונדון, בגאורגיה ובאז'רביג'אן, בקולומביה, בטורקיה, ברוסיה ובמדינות נוספות.

הזמנתי כמרצה לכנס דאבוס (The World Economic Forum) לסימולציות מדיניות, ונפגשתי עם מנהיגי עולם ועם שגרירים. היו בהם וילי ברנדט, קנצלר גרמניה בשנים 1969-1974, לורנס איגלברג, פוליטיקאי בכיר בארצות הברית וסגן מזכיר המדינה בימי הנשיא ג'ורג' בוש, גנרל (4 כוכבים) דון סטארי, שהיה בין השאר מפקד השריון בברית נאט"ו וראש פיקוד ההדרכה והאימונים של צבא ארצות הברית, הנסיך חסן מירדן ומלך ירדן עבדאללה. ביצעתי שליחויות רבות, ששיאן היה הנסיעה לברית המועצות בזמן שלטונו של לאוניד ברז'נייב (1976), שכל תכליתה הייתה להביא רשימות של יהודים שהיו רעבים ללחם כי ביקשו לעלות לישראל. על כך ארחיב בהמשך.

זכיתי, ומשרדי באוניברסיטת חיפה הפך לאבן שואבת למדינאים בכירים, ובהם כל שגרירי ארצות הברית מאז כהונתו של תומאס פיקרינג, ששירת בשנים 1985-1988, שגרירי הולנד, גרמניה ויפן; נציגים של ראשי יהדות העולם; היו לי קשרים עם עיתונאים בכירים ובהם תומאס פרידמן שבא לראיין אותי במשרדי ופריד זקריה (Fareed Rafiq Zakaria); עם אנשי תקשורת מיפן, סין, הולנד, גרמניה, עם רשתות הטלוויזיה העולמית וכמובן הישראלית, והתדירות רק הלכה וגברה.

אני גאה בכך שאני מותיר טביעת אצבע בנופי הארץ, אם על רקע ביטחוני ואם על רקע תכנוני. אציין בין היתר את חלקי הרעיוני בהתוויית תוואי הגדר סביב יהודה ושומרון (להלן: יו"ש), את תרומתי להקמת הגדר בגבול מצרים, את המדיניות כלפי המסתננים ומהגרי העבודה, את חלקי הקטן או הגדול בהחלטה על היציאה מרצועת עזה, וקודם לכן את העלאת הרעיון של מפעל המצפים בגליל. זה שנים שאני חוקר ומתכנן את אזורי התעשייה הבין-עירוניים, ומהם אציין את דוברת, בר לב, שדרות-ספיה, תפן, רמת דלתון, נצרת-ציפורית, צומת גולני והרשימה עוד ארוכה. כמן כן, הייתי לוביסט ושותף לכינון הגוף הנקרא "מועצה מקומית תעשייתית" במסגרת פקודת המועצות המקומיות [נוסח חדש] (תיקון מס' 14) תשמ"ח-1988. כיום יש שתי מועצות תעשייתיות בישראל – במגדל תפן בצפון וברמת חובב בדרום. כמו כן יזמתי וגם ביצעתי אישית בסיוע צה"ל את ניקוי חוף הים שבין חיפה לעתלית מכל הגדרות והמכשולים שהונחו שם בעקבות חדירת מחבלים מחוף הים ואסון כביש החוף בשנת 1978, מה שהביא למבצע ליטני.

אני גאה בחלקי בהכרה במצפה אילן ובנטע כיישובי קבע בתוככי הקו הירוק, שכן היו מי שעשו הכול כדי לטרפד הקמת יישובים אלה, ובהם העיתון שפעם הרביתי לכתוב בו.

אני גאה במה שאני תופס כתרומתי למחקר האקדמי על הגליל בהעלאת נושא העיור במגזר הערבי, להעלאת הסוגיה הדמוגרפית בצפון ואחר כך בנושא מרכזי בכל דבר ועניין בפרסומים ישראליים וגם רבים בלועזית, ובמיטב הבמות האקדמיות. העליתי על סדר היום

את נושאי המים הממסדי בספרי **נהרות של אש**,² ועוד קודם לכן בדוח למשרד החוץ עם נורית קליאוט על המים כמרכיב ביחסי ישראל ומדינות ערב וארצות המעגל השני. שורה ארוכה מאוד של חוקרים ועיתונאים השתמשו בחומר מספר זה, ברוב המקרים באזכור שמי, אך במקרים רבים ללא אזכור, וגם על כך ארחיב בהמשך.

זכיתי לזוז גם את הקמת החוג ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת חיפה. הקורא של היום יכול לתהות ולשאל: לשם מה? ואכן, רק תלמיד ישראלי אולי משנות החמישים והשישים המתעניין בידיעת הארץ יוכל להבין זאת. אנו, תלמידים בתקופת היישוב ובשנים הראשונות להקמת המדינה, למדנו על ארץ ישראל עד לימי בר-כוכבא ומיד עברנו ללמוד על יהדות ספרד וממנה צנחנו ישירות ל"תחום המושב" במזרח אירופה – מפגורום לפוגרום, מרדיפת יהודים אחת לאחרת, ו"חזרנו ארצה" רק עם בוא העלייה הראשונה לארץ ב-1882. לכן, מה ידענו על מבצר עתלית? על מבצר המונפור (Montfort), על עכו, על כנסיית הקבר ועל הארץ בכלל? שום כלום! את הפער הזה רציתי מאוד לסגור, אבל אינני בטוח שהצלחתי, משום שהיסטוריונים השתלטו על החוג והובילו אותו להווה.

בהיותי דיקן הפקולטה למדעי החברה והמתמטיקה קידמתי את החוגים סטטיסטיקה, מדעי המדינה וכלכלה. הייתי מעורב בקידום הספורט באוניברסיטה, בתכנון הפיזי שלה, באכלוס החדרים בקמפוס, בהקלות לתלמידים עם רקע חיים עשיר (ניצולי שואה, קצינים בכירים, נושאי תפקידים שונים וכדומה). הצלחתי לקרב את ידידי ראובן חייקין לאוניברסיטה, והייתי בקשר חם וידידותי עם ראובן הכט. זכורות לי ארוחות הצהריים המשותפות במפעלו דגון. הרבה מפרסומיי, בעיקר הגדולים, היו במימונו הישיר והאווה.

אני מסיים שישים שנות פעילות אקדמית עם פרסום של יותר מ-50 ספרים ומונוגרפיות. חלקם נמכרו ביותר מחצי מיליון עותקים ואחרים הופצו או נמכרו רק בכמה עשרות אלפים. פרסמתי כ-250 מאמרים ברמות שונות של חשיבות ואיכויות. רוב עבודותי הן בתחום המעשי, והממצאים באו מן השטח. קיבלתי הרבה תשבוחות על ראייה לטווח ארוך ובסוגיה זו זכיתי במרב ה"מדליות". זכיתי בפרסי רופין (פעמיים), במלגות פולברייט לארה"ב והמועצה הבריטית ללונדון ובפרס מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל אביב. במגירה שלי שמורים מכתבי תודה רבים על תרומה לביטחון ישראל. היו שנים שכרבע מכל העבודות השנתיות במכללה לביטחון לאומי נערכו בהנחייתי. זכות מיוחדת נפלה בחלקי בהנחיית 30- תלמידי מ"א ומספר רב של כותבי עבודות דוקטור.

צה"ל הודה לי בצורה בלתי רגילה. כשיצא לאור ספרי **סוגיות בגאופוליטיקה של המזרח התיכון** בהוצאת משרד הביטחון (2007), ערכו לכבודי אירוע גדול בבית חיל האוויר. כשמלאו לי 75 ארגנו למעני צה"ל, עמותת בוגרי מב"ל ואוניברסיטת חיפה אירוע חגיגי, גם הוא בבית

2 סופר, ארנון (1992). *נהרות של אש*. תל אביב: עם עובד.

חיל האוויר, עם מאות מוזמנים בדגש על בוגרי המכללה לביטחון לדורותיה, אישים פוליטיים שונים, וטקס מיוחד, מרשים ומכובד שאין שני לו.

בטקס של סיום קורס מב"ל ב-2008 קיבלתי בהפתעה רבה מידי ראש הממשלה, הרמטכ"ל, מפקד המכללות ונשיא אוניברסיטת חיפה תעודה ובה מודה לי המכללה על תרומה ייחודית ורב-שנים. לאהבה כזאת ואולי להערכה כזאת אני זוכה עד ימים אלו מכל זרועות צה"ל, ואודה שמילים כמו אלו שבתעודה גדולה שקבלתי על רקע מודל של מטוס הקרב, וסביב המודל חתימות של כל הטייסים שנכחו בסיוור ובה נכתב "תודה על יום משנה תודעה", מכניסות לי הרבה אדרנלין לדם גם בגיל 81. הקשר החם שיצרתי עם בוגרי המב"ל והצוות המלווה מכללה זו זה עשרות שנים הם שמאפשרים לי כבר עשור שנים להביא לבית אבא חושי שבחיפה את טובי המרצים והמפקדים של צה"ל במסגרת ערבי עיון תחת הכותרת:

גאואסטרטגיה – ישראל בעולם משתנה.

מעולם לא שאפתי לשררה פוליטית ודחיתי הצעות לרוץ לכנסת או לשמש בתפקיד מרכזי שמחתי לסייע למקבלי ההחלטות ישירות אך בדרך כלל מאחורי הקלעים, ואין מאושר ממני על תרומותי, קטנות או גדולות, לאוניברסיטה בחיפה בפרט, לעיר חיפה ולמדינת ישראל בכלל, לביטחונה ולאיכות החיים בה, בדגש על מערכת הביטחון, הפריפריה ומערכת החינוך.

חלק ראשון: התקופה המעצבת – ראשון לציון (1935-1964)

בין הדיונות והפרדסים

29 השנים הראשונות של חיי עברו עליו בראשון לציון. למען הדיוק, חמש שנים מתוכן אמנם הייתי "ראשוני", אך בה בעת הייתי גם ירושלמי וגם איש תל קציר וחיפה – כל זה בזמן השירות הצבאי וקצת אחר כך. בסיפורי שהבאתי כאן אני מדגיש מאוד את ה**שכול**, את ימי המאבק בבריטים ואירועים סביב מלחמת השחרור – כל אלה עיצבו את תודעתי ואת חיי.

ראשון לציון, או ראשון (במלעיל), כפי שאקרא לה מעתה, היא עוד הרבה דברים, בדרך כלל יפים. בראשון היו נופים שילד ישראלי במישור החוף של שנת 2016 יכול רק לחלום עליהם, ובעיקר הדיונות. בעבורי כילד, הדיונות של ראשון, שהגיעו לגובה של 10-20 מטרים, השתרעו על שטח שהיה בעינינו כמדבר סהרה וגובהן היה כמו זה של האלפים. שם ביליתי מאות שעות מחיי, לרוב בסיורים ובמשחק האהוב "גניבת דגל" ליד בית השומר על החולות, סמוך לשכונת עזרא וביצרון.

מאות שעות ביליתי בפרדס וינברג על ידי ביתנו. חברו לפרדס וינברג את טרן של ג'וני וייסמילר האגדי מהוליווד וקיבלתם את יערות האמונס או את אלה של קונגו. אגב, הוליווד רימתה אותנו כששמה את האריות בתוככי יערות העד של אפריקה. ביער העד אין אריות, הם בסואוונה.

ילד בן עשר בראשון לציון של 2017 לא יאמין לעדותי, שרחוב לבונטין או רחוב לובמן שימשו גם מגרשי הכדורגל שלנו וגם מקום מדורת ל"ג בעומר. כמה מכוניות כבר חלפו שם ביממה? הדיונות, המגרשים הריקים והפרדסים היו המרחבים הפתוחים שבהם העבירו ילדי המושבה את זמנם. לפי אמות מידה מודרניות, רוב ילדי המושבה היו בעצם עניים, ומכיוון שהיינו עניים, לא הייתה בינינו אותה הקנאה של היום, על כך ש"לו יש ולי אין", על כך ש"הוא נוסע לטיול בר-מצווה לאלסקה ואני נשארתי בבית"... הייתה סולידריות, הייתה אמונה עמוקה במעשינו, ולכן היינו מאושרים! גדלנו במרחבים פתוחים ושמחנו בחלקנו. אחרי 1948 היינו רוכבים על אופניים לנבי רובין (אזור פלמחים של 2017) לקטוף סברס או לבצור ענבי פרא שהותירו הערבים. גפנים נותרו שם גם ב-2017 והחיילים בפלמחים הננים מהם. נהגנו לסייר סביב המסגד השומם שם או לטייל בגבעת הרקפות ליד בית החרושת "אוקבה" לסכיני גילוח שליד מחצבת הכורכר הפתוחה, ממזרח לנחלת יהודה.

ראשון עבורי היא חברות, פעילות בתנועת הנוער "מכבי צעיר" והמון ספורט. אך בטרם אגיע לספורט, אספר שבראשון הכרתי את מירה אשתי, ואנחנו חיים יחד כבר 57 שנים. מנהל הגימנסיה, אליעזר קרר, אמר לי, או איים עלי – "שמעתי שאתה חבר של מירה עצמון,

דע לך כי היא הייתה היפה והמוכשרת מבין תלמידות הגימנסיה הריאלית במושבה, שמור עליה!". שהאיש הקר והמפחיד הזה יאמר משפט אישי כזה? במה זכיתי לשמוע ממנו את ההערה הכול כך לא אופיינית לו?

ספורט ועוד ספורט

מאז היותי כבן עשר עסקתי באובססיביות בספורט. זה התחיל דווקא בהוקי. מה להוקי ולילד בראשון לציון? ליד ראשון, ממזרח, היה המחנה הבריטי הגדול בארץ ישראל – הלא הוא מחנה סרפנד (לימים צריפין). בעת מלחמת העולם השנייה וגם לאחריה שכנו שם יחידות של חיילים הודים של צבא הוד מלכותו, שספורט ההוקי היה חלק מתרבותם. לעיתים היו אחדים מהם באים לראשון לשחק נגדנו, אנשי מכבי ראשון לציון, במגרש שבמרכז המושבה (מול בתי הקולנוע ראשון ונעמן וצמוד לבית מכבי. כיום על מגרש זה שוכן בניין העירייה).

התלהבתי מהמשחק, ורבה הייתה גאוותי על כך שארקה גיסין ("הלבן"), הזמין אותי תמיד לשחק איתו ולידו. ארקה נהרג במלחמת השחרור, ובן דודו ארקה גיסין ("השחור") זכה לשנים ארוכות וברוכות.

באותו מגרש התחריתי בריצה (60 מ') ובקפיצה למרחק ובזריקת כדור הוקי (בתיכון זרקתי כדי 50 מ' ובתחרות בצה"ל זרקתי רימון פעם אחת כדי 84 מ'!), אך הגעתי רק למקום שני. את המקום הראשון תפס אל"מ עמוס מדרוני הבוגר ממני. לימים נפגשנו באוניברסיטה העברית ובפ"מ, והיה זמן שהוא בא לשחק כדוריד איתנו במכבי ראש"צ, ואתיחס לזה בהמשך.

אחרי עוד התנסויות בכדורגל, בכדורעף ובכדורסל גיליתי שהיתרון היחסי שלי הוא בכדוריד, בזכות עוצמת הזריקה. וכך, ב-1950 חברו יחד שלושה דברים: המורה להתעמלות אורי כהן, שקידם את משחק הכדוריד בגימנסיה (טוב, לא ממש בחצר הגימנסיה – שיחקנו כמובן באמצע הרחוב בשכונת אברמוביץ, ליד הגימנסיה); חבריי לכיתה; והזריקה החזקה שהייתה לי.

מהר מאוד התארגנה קבוצת משוגעים לדבר דווקא בכיתתנו, ובהם מנשה דוידזון, חיים עדיני, חיים וינטר, אהוד זילברשטיין, נחום מזרחי ואנוכי, וחברים נוספים מבית הספר היסודי – הלל אייזנברג, בן ציון שטורך (קותי), משה הלפרין ועפרון ויוסי רזי. מחבורה זו צמחה כבר באותה השנה הקבוצה הראשונה של מכבי ראש"צ, וכעבור שנה שנתיים, בתגבור של צעירים מאיתנו ובהם מנחם (מנה) דוידזון, מוט"ה רוזנשטיין, דני וגדי ריינגולד, שמואל אולפינר, דני נאמן, מיקי וילסון וראובן חסל – הרי לכם קבוצה למשחק של 11 שחקנים. עם מנשה דוידזון

נשארתי חבר עד לשעות אלו ממש. מנשה היה אגרונום, ועם סיום תפקידו כמנכ"ל חברת "מהדרין", הצעתי לו לכתוב בהנחייתי דוקטורט על משק ההדרים בישראל והוספתי: "תהיה זו מצבה לאחד המפעלים היפים שהחברה היהודית הקימה בארץ ישראל – בעוד ארבע שנים מצבת זיכרון זו תהיה מונחת על מדפי הספרים שלנו". הביט מנשה דקה ארוכה, לחץ את ידי ואמר: מוכן! שלוש שנים אחר כך סיים איש מבריק זה את הדוקטורט בשם "משק ההדרים היהודי בארץ ישראל", ושנה אחר כך עמד ספר בשם זה על מדף הספרים שלי.

מול מי שיחקנו? מול תלמידיו של אורי כהן, והפעם במכבי רחובות ובהפועל רחובות. בגימנסיה הרצליה נולדה, על ידי אביו של עפרון, הלוא הוא זיגי המורה מראשון, קבוצת הכדוריד של מכבי צפון תל אביב (שחקן מרכזי בקבוצה זו היה גור בן ארי, לימים פרופסור מכובד לרפואה בבית החולים שיבא), ונוספו אליה מדי פעם שחקני הכדורסל הנודעים אברהם שניאור ורלף קליין. ואלינו נוסף, כשהיה פנוי, השוער הנודע יעקב חודורוב.

כך הוקמה ליגת הכדוריד של ישראל, ולארבע קבוצות אלו הצטרפו קבוצות מרמת גן ומפתח תקווה. אני מעריך שבשנות לימודי בגימנסיה, קרי 1951, 1952, 1953, שהייתי במגרש מדי יום בין שעתיים לארבע שעות. לעיתים, כשהמנהל קררי היה חולף ליד המגרש היינו מסתתרים

פן ביום הבא יעיר לנו על בחינות הבגרות המתקרבות. תשובתנו הייתה בדרך כלל זהה: "מר קררי, אנחנו תלמידים טובים, יהיה בסדר!". ב-1953, במכבייה הרביעית בישראל, נבחרתי לשחק בנבחרת ישראל. ככל שהתבגרנו והתחזקנו (בעיקר בתקופת הצבא) כך התקדמנו בליגה הלאומית, ובשנת 1961 זה הגיע – מכבי ראש"ל צ זכתה במקום ראשון בליפות ישראל.

ועוד אפיזודה. באחד המשחקים בפתח תקווה קפצתי לעבר השוער כשהכדור יושב היטב בכף ידי הגדולה, נתתי מכה אדירה לעבר השוער והתברר כי חלק מאצבעותיו נקעו. מאז, בעיתוני הספורט של שנות החמישים זכיתי לכינוי "יד המוות"...

ויבוא השלישי ויכריע ביניהם...

הפועל רחובות אלוף הכדוריד
לאחר נצחון ראש"ל על ר"ג (5:6)

— מאת יורם —

נצחון סנסציוני של מכבי ראש"ל על מכבי ר"ג בתוצאה 5:6 (לאחר 3:0 במחצית!) הכתיר את הפועל רחובות באופן סופי ומוחלט בתואר אלוף הכדוריד לעונת 1961/62.

הגוף וגבה הקומה פעם אחרי פעם וזיכת את קבוצתו בשני שערים יפים — 5:6 לראש"ל! מכאן ועד לסיום המשחק, ד מה המגרש לשהדקרב, כש תקרית רודפת תקרית ושרי קת"הסיום הקדימה במעט "א וירה של הפסקת משחק"...

טבלת הליגה בכדוריד

35	129:246	20	רחובות	הפ	טומשין וחסל הצליחו להקי
32	110:192	19	מכ"ר"ג	מכ	טין את יתרון ר"ג ל-3:2 קב
29	129:192	20	מכ"ר אל"צ	מכ	מן הגדיל ל-4:2. הדקות הי
25	188:194	20	פ"ת	הפ	11-10 היו הגורליות של ה
23	140:174	20	מכ"ת"א	מכ	משחק. חסל הקטיף ל-3:4 ד
20	190:211	20	מכ"רחובות	מכ	רינגולד הישווה את התוצאה
16	180:171	20	מכ"צפון	מכ	ל-4:4. המתח גבר. לנגולד
16	191:141	19	הפ"ר"ג	הפ	הביע שער המילי. אולם הי
15	191:139	20	מכ"פ"ת	מכ	סיום המפתיע בא מקום שי
7	204:135	20	הפ"הצליח	הפ	אש לא ציפה בדיקה הי"ר
0	202:54	20	הפ"יירמרדי	הפ	20' התפרץ הרץ סופר. כבר

קטע מעיתון הספורט של שנות החמישים

המיתוס עשה את שלו. יום אחד ב-2004 הוזמנתי לראש הממשלה אריאל שרון לדיון על ההתנתקות מרצועת עזה. בשלב מסוים נכנס האלוף יואב גלנט, מזכירו הצבאי, ואז שרון שאל אותי: "ראית פעם את סופר משחק כדוריד? הוא היה הורג שוערים...". אינני יודע כיצד העזתי, אבל אמרתי לשרון: "שקרן! אתה לא ראית אותי משחק מעולם! סיפר לך את הסיפור אביגדור יצחקי, שהיה מנכ"ל משרדך". שרון פרץ בצחוק אדי, והדיון נמשך. ומיהו אביגדור? יום אחד הזמינני לישיבה של מנכ"ל משרדי הממשלה, ובטרם ההרצאה שוחחנו בידידות והוא הרבה לדבר על ראשון ועל הכדוריד, ואז שאלתי אותו מנין הוא מכיר אותי. אביגדור השיב בדרך שרק בישראל הנהדרת אפשרית: "אתה לא זוכר אותי, אני הבן של העגלון מוכר המספוא מפינת הרחובות דרו-רוטשילד"...

אסיים את סיפורי הכדוריד בכמה אנקדוטות המעידות על עוצמתו של הספורט. האחת, בראשון מאז ועד היום מעולם לא הוכרתי כפרופסור, אלא רק כ"סופר מהכדוריד!". עד ימים אלה מבוגרים ממני או צעירים ממני כדי עשור מכנים אותי כך, או מציינים את המכה ש"הייתה לי". כך היה בתעלת סואץ ב-1973, כך היה בלבנון ב-1982 וכך קורה גם היום, אם זה רופא פלסטיקאי ואם זה כלכלן, ואם זה בנו של השרת מהגימנסיה.

אחד הסיפורים קשור בפיזיקאי פרופ' חיים הררי, שכיהן כנשיא מכון וייצמן והביא למכון תרומות בשווי של מיליארדי דולר. קודם לכן הוא שימש כראש ות"ת (הוועדה לתכנון ולתקצוב ההשכלה הגבוהה). באחד הימים הוא ביקר בסנט אוניברסיטת חיפה, שהייתי חבר בו, ולאחר דבריו נפתח הדיון לשאלות ותשובות. הרמתי יד ושאלתי מה ששאלתי. עוד בטרם התחיל הררי להשיב, הוא פתח ואמר: "ברצוני לספר לכם, סנט נכבד, על אירוע שקרה לי ב-1961! שיחקתי אז כדוריד בנבחרת האוניברסיטה העברית נגד הטכניון וזכינו, ושנים השועצתי לפני חבריי שזיכיתי לשחק עם ארנון סופר..." – "מה, היית ספורטאי?", נדהמו לשמוע חבריי אנשי הסנט.

בשנות החמישים שירת בבסיס צריפין אלוף משנה אהרון דורון, לימים מפקד חטיבת הנח"ל ואלוף בצה"ל (ראש אכ"א), ובחיוו האזרחיים מנכ"ל בית התפוצות (הוא הלך לעולמו בסוף שנת 2016 והוא בן 92). "יקה" זה היה משוגע לכדוריד והיה בא מצריפין לשחק איתנו בקבוצת מכבי ראש"צ. אנחנו היינו בני 17-18 והוא אדם מבוגר בן 30. ב-1955 התגייסתי לנח"ל כטוראן, ומי משחק איתי אם לא אל"מ אהרון דורון? באחד המשחקים קראתי לו בטעות, "המפקד". והנה מגיע כנס הנח"ל בחיפה (1956), וכולנו, חיילי הנח"ל, עומדים למסדר נרגשים בטורים טורים, ובין הטורים חולף מפקד הנח"ל אהרון דורון, מלווה במפקד הגדוד... כשדורון עבר לידי הוא זיהה אותי ואמר: "אתה כאן, סיפרת לי שאתה מתגייס לנח"ל, איזה יופי". המג"ד, שקלט רק חלק מחליפת המילים הבלתי צפויה, היה בטוח שמשאו לא בסדר ביני למפקד הנח"ל הגוער בי, התקרב אליי ואמר לי בכעס: "נתראה אחרי הכנס!". ברגע זה עשה דורון שני צעדים לאחור ואמר למג"ד: "אנחנו משחקים יחד

כדוריד". המג"ד ניגש אליי בחצי חיוך והתנצל... חבריי במסדר לא יכלו להתאפק והתחילו להחליף רשמים תוך כדי עמידת הדום.

אחרי כל הסיפורים האלה, האם יש לי מה לחפש בראשון לציון של 2017? מלבד בית הקברות הישן, שאליו "עברה" ראשון שהכרתי, ושבו קבורים הוריי ויתר בני משפחתי שאינם, ורבים מחבריי, נותרה עוד פינה כמעט קדושה עבורי, והיא החלקה הצבאית. אני פוקד אותה מדי שנה או שנתיים, או כשאני עובר דרך ראשון ליחידות צה"ל השונות במרחב. יתר נופי ילדותי נעלמו ואינם. ראשון לציון, כמו ישראל כולה, שינתה פניה, וממושבה ובה כ-5,000 תושבים בעת הולדתי הפכה בהדרגה ליישוב ובו כ-15-20 אלף נפשות בעזבי אותה, וכיום היא עיר (פרוור עירוני אחד במטרופולין תל אביב) של יותר מ-200,000 תושבים. לא נותרה בה דיונה לפליטה ליזכר ימים עברו. אין בה פרדס ירוק אחד לרפואה. נשאר לי שם חברים ספורים, וברחוב אחד העם עומדים על תילם בית הספר חביב ויד לבנים. האחרון הוא אתר מקודש עבורי, ואני עולה אליו לרגל בעת ביקורי בראשון. **הקורא יתקשה להאמין שאני חולף בין התמונות והשמות ומספר על כ-200 חללים את סיפור ההיכרות האישית שלי עם כל אחד מהם.** מחוץ לראשון יש עוד כ-300 חללים שסיפוריהם קשורים בי. קשה להאמין, אך זו עובדה מצמררת של צבר בן דורי.

החיים רצים קדימה, ונופי ילדותי שנעלמו נותרו באלבומי התמונות שלי. מגרש הכדוריד לשבעה שחקנים ליד בית מכבי הפך לבניין העירייה; על מגרש הכדוריד ל-11 שחקנים ניצב היכל התרבות העירוני; הגימנסיה כבר העתיקה את מקומה פעמיים; נופי המושבה הפכו אורבניים. במקום מדבר סהרה שלי – הדיונות – נולדה עיר חדשה ושמה ראשון מערב. אני מטייל בה כתייר ומרגיש כמו בטוקיו. מנוף ילדותי נותר מעט שבמעט.

אבל את הסיפורים על אותם ימים רחוקים לשיני הזמן קשה להשכיח. אביא כאן מקצת מדברים שנשאתי באתר חברת החשמל בחדרה בשם המשפחות השכולות של חברת החשמל ביום הזיכרון 2013, ותגלו עד כמה ראשון "רודפת" אותי כל חיי.

חברת החשמל כמשל

הרשו לי לגולל לפניכם דרך סיפורי האישי את סיפורה של משפחת השכול של חברת החשמל כולה.

אבי, יעקב סופר, שימש מנהל החברה באזור ראשון לציון מאז 1925 ועד צאתו לגמלאות ב-1965. במשך שנים נהגו לכנותו רוטנברג, ואני הייתי חוזר ושואל אותו מדוע, הרי שם משפחתנו הוא סופר. אני פרופסור לגאוגרפיה באוניברסיטת חיפה, אך מרבית חיי אני משמש פרופסור במכללה לביטחון לאומי של צה"ל, וזה 42 שנים מלמד במכללה לפיקוד ומטה שם, במשטרה וביתר מערכות הביטחון.

כשהייתי פעוט בן שלוש, נרצחו במארב של ערבים בצומת מסמיה (כיום צומת ראם) שני עובדים ושישה נוטרים שיצאו להגן על עובדי החברה. זה קרה בעת מאורעות הדמים של 1936–1939 (9.9.38). זהו סיפור ילדותי הראשון, והוא מלווה בזיכרונות מטושטשים על אבא הנוהג במשורייני.

כעבור עשור, כילד בן 12, מצאתי את עצמי במלחמת השחרור. אבא ואנשי החברה הסתכנו כל הזמן ובכל מקום לשם הבטחת חשמל. בין הלוחמים הצעירים בקרבות שהתנהלו בסרפנה, בבית דג'ן (בית דגון של היום) ובסביבה כולה היה בחור יפה תואר, עודד קפלון, שכן שלנו, אז בן 22 וכבר נשוי – נער שהיה אהבת כל השכונה. אבי השיג לו פטור מהצבא בשל פעילות חיונית בחברת החשמל. ביום שהתקבל האישור לשחררו מצה"ל התנהל קרב קשה בתל-עריש ליד חולון-בת-ים – כיום תל גיבורים – ועודד נהרג. מותו היה מכה קשה לאבי ובעצם לכולנו. עד היום, 65 שנים אחרי האסון, אני עדיין מזיל דמעה כשאני מזכירו. עודד מונצח כאן באתר הזיכרון של החברה.

אחי מנחם יצא לפלמ"ח עוד בטרם החלטת האו"ם והוא בן 17, וכשהסתיימה המלחמה היה בן 18 וחצי. כפלמ"חניק-ילדון הוא הספיק להילחם בקסטל, בליווי שיירות מים המלח לירושלים, הגן על בית הערבה וחווה כנער את נטישתה, עבר את המצור על סדום, נלחם במבצע עשר המכות... סיים את המלחמה ללא פגע, ללא שריטה, והתקבל לעבודה בחברת החשמל. כמה חודשים אחרי תחילת העבודה, תוך כדי הנחת קו מתח ליד רצועת עזה, מנחם עלה על מוקש ונהרג כשהוא רק בן 19 וחצי. מנחם ניהן בכישרון ציור, וציורו האחרון, שנעשה בנוכחותי, היה של עובד חברה מטפס על עמוד חשמל. ציוריו מונצחים בספר בשם "בחרט פלמ"ח", 1952 עם תוספות שלי במהדורת 2006. כאן אוסיף ואספר, שמפקדו של מנחם בפלמ"ח היה יצחק רבין. פרט זה, והעובדה שאביו ואבי היו עובדי חברת החשמל, הביאו לכך שבכל מפגש רבין היה מציג אותי ואומר, "אומרים עלי שאני אדם קר, אך כשאני ליד ארנון אני מתרגש", והיה מחבק אותי.

מאחורי הטרגדיה של מות מנחם מקופלת טרגדיה משפחתית קשה קודמת. ביום שבו אמי ילדה את מנחם, לקח אבי את אחותי עליזה בת החמש לעבודה, וכשהוא טיפס על עמוד חשמל ליד נס ציונה, הילדה יצאה מהטנדר ואוטובוס דרס אותה למוות. כך נקשרים חיי משפחתי עם חברת החשמל בהרבה הרבה דם. אני נולדתי אחרי האסון הזה, וחיי שזורים בסיפורים אלה.

עברו שנים, והתחלתי להוביל מדי שבוע את קציני מערכות הביטחון לאורך קו התפר בשרון – בין ראש העין לקלקיליה-טול כרם-קלנסווה ובין היתר הייתי מדבר על קו ה-400 (קו מתח גבוה בעוצמה של 400 אלף קילוואט החוצה את כל ישראל מאשקלון ועד לחיפה, הנקרא בקיצור "קו ה-400") ועל הבעיות האסטרטגיות של קו זה ו-X העמודים הקרובים מדי לגדר ההפרדה. בספורים אלה אני תמיד חוזר ומזכיר את שני הנופלים בשמירה על הקו.

אסיים שרטוט אירועים מקריים אלו בהתייחסות לטקס הזיכרון שנערך כאן בשנה שעברה. בטקס הזמן להניח זר פרחים מר צבי מצקביץ, אחיהם הבכור של דוד ויוסי, שאחד מהם היה עובד החברה מקרית חיים. השניים נהרגו יחד בשיירת יחיעם

(1948.27.3). זהו עוד סיפור קשה ובלתי נתפס שאני חי בצלו כבר 65 שנים. תבינו, רבותי, כי בביתנו שבראשון לציון, כל אסון שקרה למישהו מבני החברה הפך לאסון משפחתי. והנה כאן לפני שנה ניצבתי לראשונה מול צבי, והאמינו לי, הרבה דמעות זלגו מעיני שנינו במפגש קשה וטעון זה.

ושלא תבינו אותי לא נכון, אינני מרבה לבכות. בפעם אחרונה זה קרה לי בעת שליחות בברית המועצות ב-1976 בימי בר'צ'ייב, כשאנטולי (לימים נתן) שרנסקי היה המתורגמן שלי בלילות ואחר כך נאסר. אני בסך הכול באתי לאסוף רשימות של יהודים רעבים. מה שראיתי שם שבר אותי מדי יום, שעה אחר שעה, ושם בכיתי. אבל כשזה מגיע לעודד, למנחם, לשירית יחיעם, למשפחת זילברמן מנהל החברה ברעננה, ששכלה את בנה יצחק בלטרון, למשפחת יגאלי מנהל התחנה בחדרה, שגם הוא שכל את בנו במלחמה היא, הלב חוזר ונשבר. בגילי יש לי כבר הפרספקטיבה הנכונה לראות ולהבין את הכאב האין-סופי של משפחת השכול על יקיריהם שהלכו בטרם עת. הפצע מסרב להגליד.

סיפורי, כך נדמה לי, מלמדים שיש דבר כזה, מאוד אמיתי, שנקרא "משפחת חברת החשמל". יש קשר מיוחד בין עובדי החברה למילים כמו "ציונות" ו"בניין הארץ". כן, נדמה לי שסיפורי מאמתים זאת. קשה להיות עובד החברה וכן משפחה ולהישאר אדיש לשאלות הקיומיות של ישראל, וזה מחלחל גם לדורות הצעירים. אם לא שכנעתי אתכם די, ראו אירוע זה וההמון הרב שהתכנס כאן לזכר הנופלים.

לכן, משפחות שכולות, ברצוני לומר גם ביום זיכרון וכאב – אין לנו ברירה ואין לנו הפריבילגיה להתייאש, אלא רק להביט אחורה בגאווה על ההישגים שלנו במציאות הקשה שנכפתה עלינו ולהישיר מבט לעתיד טוב יותר, להתגבר על הקשיים ולהבין שהקורבנות באמת לא היו לשווא, ובכך ננוחם.

איך מנעתי פגיעה בשייקה שפרן, מפקד ה"הגנה" בראשון לציון

אינני זוכר את התאריך המדויק, בכל מקרה זה היה ב-1946 או בראשית 1947, ואני ילד בן עשה, תלמיד כיתה ה' או ו'. כשחזרתי הביתה מבית הספר ראיתי ליד ביתנו מונית מהודרת שמספר הרישוי הקדמי שלה מכוסה בשק. מיד התעורר בי חשד, פניתי לילדים השכנים ושאלתי אם הם יודעים של מי הרכב הזה ומדוע שק מכסה את המספר. אחד הילדים ענה לי: "יצאו מהרכב שלושה גברים ושאלו אותנו איפה גר שפרן".

ביתי שכן ברחוב לבונטין, וישעיהו (שייקה) שפרן התגורר "למטה" ברחוב ביל"ו. בערך 400 מטרים הפרידו בין הבתים. אני בן העשר אומר לעצמי – שפרן הוא מפקד ה"הגנה" בראשון (האם הוא היה המפקד? אולי רק זוטר? זה כלל לא היה חשוב, כי את ההיררכיה הזו הילד ארנון לא ידע) ואלה שבאו במונית רוצים לפגוע בו, כי הרי אנו בתקופת ה"סזון". הייתי בטוח שכמו שאנשי האצ"ל רצו לפגוע באחי, כך הם באו עכשיו לתקוף את שפרן.

מבלי להסס שנייה התחלתי ללכת לחצר של משפחת ריבקינד (שם גדל מי שנעשה הרבה שנים אחר כך לפרופ' אבי ריבקינד, המנתח הידוע מבית החולים הדסה בירושלים, וגם דב בן דרור שהיה מראשי משרד האוצר), משפחה ידועה ועשירה במושבה. החצר הובילה אל תחנת הנוטרים (שכוננו גם גפירים – משטרת הנוטרים היהודים שהיו תחת פיקוד בריטי באותן שנים) שליד בריכות המים של המושבה. כשכבר הייתי בחצר ריבקינד הרגשתי בטוח, ולא חששתי שמא שלושת הגברים ירדפו אחריי ויתפסו אותי. התחלתי לצעוק קרוב לתחנת הגפירים: "עקיבא, הולכים לעשות משהו רע לשפרן, הולכים לעשות משהו רע לשפרן...".

אותו עקיבא התייחס לצעקותיי במלא הרצינות והוא ועוד שניים מחבריו למשמרת תפסו את הרובים הקנדיים שהיו ברשותם והתחילו לרוץ לביתו של שפרן. כמה דקות אחר כך נשמעה ירייה בודדת אחת, וכעבור כחצי שעה, בעודי נמצא בתחנה נרגש ומבוהל, חזרו הנוטרים וכל אחד חיבק אותי ואמר את אשר אמה, ובין היתר: "הצלת את שפרן! הוא נפגע באגודל מיריית אקדח של אחד מאנשי האצ"ל בפעולת סיכול". חודשים אחר כך ראיתיו חולף ברחוב לבונטין מול ביתנו בכף ידו חבושה – והוא חייך אליי.

הסיפור טעון הסבה. מה לילד בן עשר ולתחנת נוטרים? ובכן, מה עושים ילדים בגיל זה בתקופה הנדונה אם לא מבקרים שוב ושוב בתחנת משטרה ליד הבית וזוכים גם להחזיק ברובה קנדי או לחבוש כובע של נוטרים, כובע שכינינו אותו "כובע אוסטרלי"? ומיהו עקיבא? זהו השכן מרחוב נורדאו הסמוך, אחיו של אליעזר רזנמן, אחד מ-11 הרוגי ראשון שנשחטו ביבנה בימים הראשונים של מלחמת השחרור. שם התגורר גם יחיאל דנציג, ונהרג גם הוא באותו יום שחור משחור בתולדות המושבה. בעמוד הראשון באלבום של הוריי נמצאת תמונתו של יחיאל ליד אלברט איינשטיין בעת ביקורו בראשון ב-1923.

לא רק שידעתי את שמו של עקיבא, ידעתי מי במשמרת מדי יום, כי זה קבע מי ייתן לנו להחזיק ברובים ולהתעדכן... ולתחנה היה עוד תפקיד חשוב – הנוטרים הרשו לנו לפעמים לטפס אל גג בריכת המים הצמודה לתחנה ולצפות על כל הסביבה, והגאוגרפיה בערה בי כבר אז.

בקיצו, עניין הגיל באירוע זה לא צריך להפתיע. ההתבגרות איננה קשורה בכרונולוגיה אלא במציאות הסובבת אותנו. ילדי השואה היו מבוגרים כבר בגיל ארבע, ואילו ילדי ישראל ב-2017 אינם מתבגרים עד לכתם לצבא ולעיתים גם לא בתקופת שירותם... אפשר להתנחם בכך שבין האיטלקים, כך מתברר, יש כאלה שגם בגיל 40-50 אוהבים לגור עם אמה.

טראומת הסיון טרם חלפה אצלי. חלפו שנים ובשנת 2001, ביום שבו זכה אריאל שרון בראשות הממשלה, הוא ביקשני שאביא למחרת היום לבית ז'בוטינסקי בתל אביב את המפה שלי העוסקת בתוואי ההיפרדות מהפלסטינים ביו"ש). "מזל שהוריי אינם בחיים, הם

הבית והחצר של משפחת ריבקינד מעשירי ראשון ומשמאל לבריכות תחנת הנוטרים (הגפירים).
בריכות המים שימשו נקודת תצפית של ההגנה על כל סביבות המושבה

לא היו מרשים לי להיכנס לבית הזה", התבדחתי... אבל, כשבני הכין עבודה שנתית על "ילדים נלחמים ונהרגים במלחמת השחרור" ביקשתיו שילדי האצ"ל והלח"י ייכנסו לרשימה, ויחד ביקרנו במוזאונים של כולם. כן, 116 ילדים נהרגו במלחמת השחרור – בני 16 ומטה, וילד אחד בן עשר נהרג בעיר העתיקה. בגיל זה כבר הייתי ער פוליטית!

מהלומות בחצר בית הספר

השנה 1946. המאבק בבריטים תפס תאוצה וכך גם המחלוקת בין הממסד הלאומי דאז (מפא"י, אחדות העבודה והרבה ארגוני מרכז) לבין האופוזיציה של אותם ימים (לימים תנועת החרות). רוב הציבור בארץ ישראל התייצב מאחורי הממסד הלאומי בהנהגת דוד בן גוריון, ומאחוריו הלך ונבנה ארגון ההגנה, שהיה למעשה התחלה של צבא מודרני עם חיילים ונשק ואימונים. ארגון ה"הגנה" מנה כ-50,000 איש ויותר, ובהם הוריי. מולם עמדו מנחם בגין וחבריו לאצ"ל (ארגון צבאי לאומי) שמנו כמה אלפי לוחמים בלבד, וארגון קטן יותר ולוחמני יותר, לח"י (לוחמי חרות ישראל), ובו כמה מאות לוחמים. עד כאן הרקע לאירוע שאספר עליו כאן.

למדתי אז בכיתה ה' בבית הספר העממי (לימים בית הספר חביב) בראשון לציון. מחנך הכיתה, אריה קוצר, אדם רוהט בלשונו, בעל שפם, שדמה מאוד לשאול טשרניחובסקי, היה איש לח". הוא נהג לקרוא באוזנינו בכיתה מכתבי לוחמים, והיה מעביר לנו מסרים לוחמניים מאוד, ואני הייתי מוסר בבית לכל המסובים את דבריו, שבעיניי כילד נראו כדברי קודש, הרי המחנך קוצר אמר...

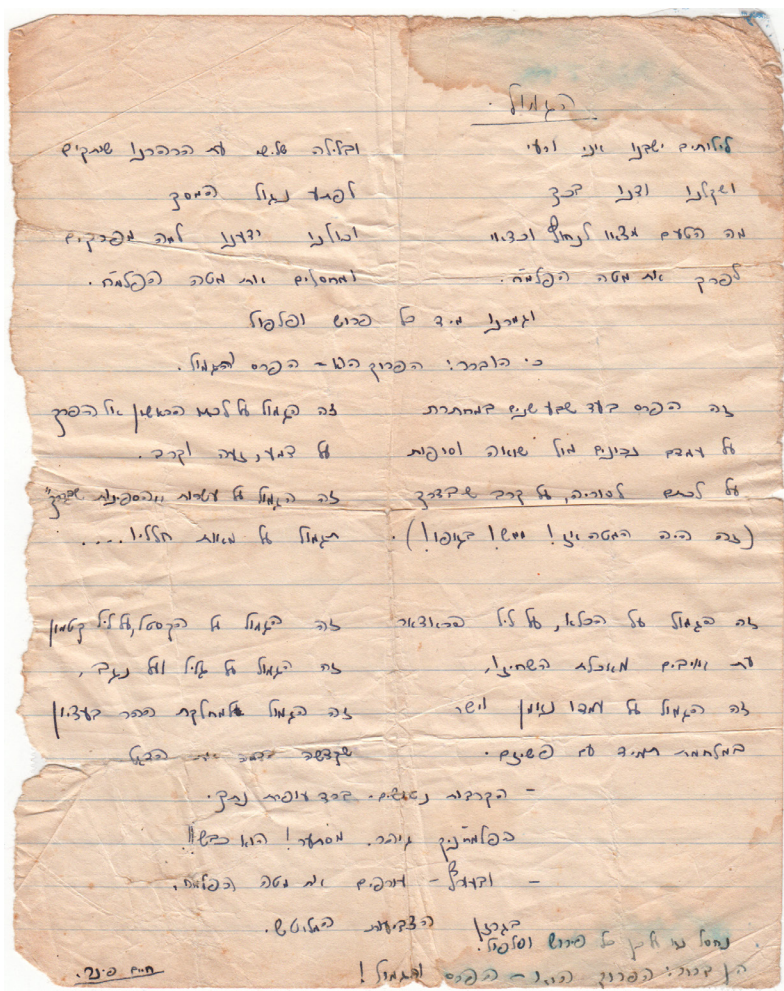
אחי מנחם, שהיה גדול ממני בכחמש שנים, תלמיד כיתה ח', שנת הלימודים האחרונה, שמע ולא אהב מה ששמע. בוקר אחד, ללא התרעה מוקדמת, בהפסקה הגדולה של 10:00, התנפל מנחם על אריה קוצר בצאתו מכיתתנו והחל להכות בו ותוך כדי כך צעק לעברו – "אתה מסית, אתה חבר בלח"י...!". הם נאבקו כמה דקות, שניהם התגוללו על רצפת החצר, התלכלכו, דם צץ פה ושם, עד שמישהו הפריד ביניהם וכל אחד הלך לדרכו.

תארו לכם מה הרגשתי כאחיו של התוקפן, כתלמיד של אריה קוצר, המחנך הנערץ. עמדתי מול המתגוששים עם יתר חבריי לכיתה בהלם מוחלט. ההפסקה תמה. נכנסתי לכיתה והתיישבתי במקומי, כולי רועד מפחד – מה יהיה עכשיו? קוצר ניקה את עצמו, סידר את בגדיו ונכנס לכיתה. דממת מוות שררה בה.

"ארנון, קום ועמוד!", ציווה עליי בקול. קפצתי ממקומי, והוא אמר: "אתה צריך להיות גאה באחיך! איזו ציונות, איזו אכפתיות, איזו לאומיות, איזה נוער נפלא יש לנו! (מילים המתאימות בדיוק לילד בן עשה...)". התיישבתי רועד ונסערה. ואל תשאלו אותי מה למדנו באותו יום...

ומה קרה לאחי? הוא גורש מבית הספר על ידי המנהל יונה עדיני, שכן שהתגורר ליד ביתנו (חיים בנן, אלוף משנה [מיל'] – אחד מנמרי-מפקדי המעוזים בתעלת סואץ במלחמת ההתשה ועורך דין במקצועו – הוא חברי הטוב עד היום). באותו יום הפסיק אחי את לימודיו הפורמליים. הוא לא סיים את בית הספר היסודי. למזלו הטוב, קלטו אותו באהבה רבה, לעבודה וללימוד, האחיות האמניות חוה ואדית סמואל. הן נולדו בעיר אסן שבגרמניה, שם היה אביהן רב הקהילה היהודית, ועלו לארץ בשנות השלושים. השתיים, שלא היו נשואות, התגוררו בשכונת התימנים נוה ציון (ליד ביתה של שושנה דמארי). אדית זכתה לשם עולמי בזכות הבובות שיצרה, בובות שהוצגו בתערוכות שונות ואף זכו להנצחה בספרה האחרון של לאה גולדברג, "בנים, בנות, בובות" (עם עובד, 1968). חוה הייתה חלוצת אמנות הקרמיקה בארץ, ועסקה גם בפיסול. אחי מנחם עזר להן בשליחויות שונות, והן קידמו אותו במלאכת הפיסול ובציור בחצי השנה ואולי יותר ששהה במחיצתן. בספר שהוציאו הוריי אחר מותו של מנחם ב-1950, "בחרט פלמ"ח", יש תצלומים של כמה פסלים ועבודות חריטה בעץ שעשה מנחם בתקופת עבודתו אצלן. שלושה פסלוני קרמיקה, פסלון מעץ, כד פרחים ושלוש תמונות שהוא צייר בשמן בסטודיו שלהן מקשטים כל השנים את ביתי.

מה שלא ידעתי כל השנים הוא שבין החפצים של אחי שנשמרו בבית הוריי שוכב לו דף נייר קרוע ומוכתם ועליו שיר על פירוק הפלמ"ח. על החתום: חיים פינר. מצאתי את הדף בעת ההכנות לכתובת ספרי זה, והבנתי שמדובר בחיים חפר, משורר הפלמ"ח ובעל פרס ישראל לזמר עברי, ששם משפחתו הקודם היה פינר. חיפשתי את השיר בספריו ולא מצאתיו. פניתי לאלדד חרובי, מנכ"ל מוזאון הפלמ"ח, והוא השיב כי לא ידוע על שיר זה והבטיח לחפש, אך כנראה מאומה לא נמצא. עם זאת, אלדד אישר שמדובר במסמך מקורי של חפר.

שירו המקורי והלא ידוע של חיים פינר-חפר "הגמול" שנמצא בעיובונו של אחי מנחם

כיצד הגיע השיר לידידיו של אחי, שבעת פירוק הפלמ"ח היה בן 17-18? אין לי תשובה. פירוק הפלמ"ח אמנם בוצע בשלבים, אבל ההוועדה הרשמית על כך ניתנה ב-7.11.48. חפר כתב את השיר מיד לאחר הפירוק, אך היכן מנחם קיבלו ומימי? כשבועיים לפני הפירוק התחיל מבצע חורב (22.12.1948-7.1.1949), ומנחם היה בין הלוחמים בטרם הועבר לגדוד 13 של חטיבת גולני. ייתכן שחפר היסס לפרסם את השיר ונתן את הדף לאחי, ואולי מישהו אחר הפקיד אותו אצלו – לשר ההיסטוריה פתרוני. ומדוע הדף הזה שכב אצלי כמעט 70 שנה? מתברר שרק עם סיום כל תפקידיי ומחויבויותיי אני מתפנה פנימה לביתי.

<p>זה הגמול על עמדו נאמן וישר במלחמת תמיד עם פשיזם.</p> <p>זה הגמול על לכתו הראשון אל הפרק על דמע, זעה וקרב.</p> <p>זה הגמול על עשרות הספינות בדרך" תגמול על מאות הלליו...</p> <p>זה הגמול על הקסטל, על ליל קטמון זה הגמול על גליל ונגב, זה הגמול (ע)ל מחלקת ההר בעציון שקדשה בדמה את הדגל</p> <p>הקרבות נטושים – ברד עופרת נתך. בפלמחניק גוהר, מסתערי! הוא כבש!! ובעורף – עורפים את מטה הפלמ"ח. בגרון הצביעות המלוטש.</p> <p>נחסל נא על כן כל פרוש ופלפול. הן ברור: הפרוק הוא – הפרס והגמול! חיים פינר</p>	<p>הגמול</p> <p>לילותים ישבנו אני ורע ושקלנו ודנו בכך מה טעם מצאו לנחוץ וכדאי לפרק את מטה הפלמ"ח.</p> <p>ובלילה שלישי עת הרהרנו שותקים לפתע נגול המסך וכולנו ידענו למה מפרקים ומחסלים את מטה הפלמ"ח</p> <p>וגמרנו מיד כל פרוש ופלפול כי הוברר: הפרוק הוא-הפרס והגמול.</p> <p>זה הפרס בעד שבע שנים במחתרת על עמדם נכונים מול שואה וסופות על לכתם לסוריה, על קרב שבדרך (זה היה המטה אז! ממש! בגופו!)</p> <p>זה הגמול על כלא, על ליל הראדאר עת אויבים מאכלת השחיון,</p>
---	---

בראשון לציון, כמו בכל הארץ, בערה האדמה. המאבק בינינו לבריטים ובינינו לבין עצמנו לא אפשרו למנחם להמשיך לשהות בבית, והוא התגייס לפלמ"ח אחרי שזייף את גילו האמיתי. בראשית 1947 הוא נשלח לקיבוץ בית הערבה שליד ים המלח, נקודה יהודית בודדת בשממת בקעת הירדן הדרומית, שרק מפעלי ים המלח הצפוניים היו בקרבתה. שם ישבה פלוגה 8 של הגדוד השישי של הפלמ"ח, עד לנסיגה לסדום. ב-20 במאי 1948 פונה הקיבוץ בפקודת מערכת הביטחון, ומקימיו עברו לקיבוצים אחרים).

אריה קוצר המשך ללמד בבית הספר והיה גם המנחך של מירה אשתי.

מאיר פעיל שואל ואנחנו משיבים

נרוץ לרגע שבעים שנה קדימה. השנה: 1996. המקום: אוניברסיטת חיפה, ואנחנו בכנס שנושאו: "פעולות התגמול שקדמו למבצע סיני - אוקטובר 1956". בהפסקת הצהריים התיישבנו לארוחה - במרכז השולחן מאיר (מאיר'קה) פעיל, אל"מ בצה"ל, מפקד נערץ, חבר כנסת לשעבר מראשי השמאל הישראלי, משמאלו של פעיל אני, ארנון, מימינו מרדכי (מור'לה) -בראון שגדל והתחנך בראשון (ושימש מזכירו הצבאי של משה דיין בתקופת מבצע סיני), ויתר המשתתפים באותו יום עיון הסתדרו סביבנו. לפתע שאל מאיר'קה: "מתי בפעם הראשונה ובאיזה גיל נפגשתם עם המוות?". מור'לה ואני התחלנו לדבר ביחד, אך מור'לה עצר ואמר לי, "ארנון, דבר אתה". סיפרתי שב-1947 נהרג המדריך שלי במכבי, יואל דרובין, ושאיני זוכר את עצמי עומד אחוז אימה ליד הטנדר שהביא את גופתו לבית המכבי ומתבונן בשלולית הדם בטנדר אחרי שגופתו הוכנסה לבניין, עד שלפתע מישהו הזיז אותי משם ואמר לי, נוני (שם החיבה שלי בראשון), זוז מכאן. אותה שנייה התפרץ בראון לדבריי ואמר בהתרגשות, "זה אותך סילקתי? אני זוכר שסילקתי ילד שעמד ליד הטנדר. אלוהים אדירים! זה הסיפור שאני רציתי לספר! אני הייתי בן 19 ואתה בן עשר, ושנינו חווינו את אותה החוויה באותו המקום, ושנינו מספרים את אותו הסיפור כאן בחיפה".

סביב השולחן השתררה תדהמה: בעקבות שאלה מוזרה מגלים שני ישראלים, אחד מחיפה ואחד מירושלים, שיש ביניהם הבדלי גיל ורקע, כי לפני עשרות שנים עמדו שניהם לראשונה באותו מקום מול המוות. להפתעת יתר המסובים התברר ששנינו בני ראשון לציון. היו בינינו שהתקשו לסיים את הארוחה.

נדמה לי שרק בישראל אפשר לשאול שאלה כזאת ולקבל תשובה כה מצמררת!

סוגרים את שער ראשון במחנה סרפנד

היום הוא 14 במאי 1948, ובו צריכים אחרוני הבריטים לעזוב את ארץ ישראל. בבוקרו של אותו יום ביקש ממני אבי שאעלה לגג ביתנו, הנקודה הגבוהה ביותר בראשון, ואשקיף ולראות אם ומתי נועלים את שער מחנה הצבא סרפנד הפונה למושבא ואודיע לו על כך. הייתה לנו משקפת טובה, התייחסתי למשימה ברצינות, והתיישבתי על הגג מול השער במרחק של כ-2.5 וחצי ק"מ מביתנו. בשעות הצהריים ראיתי את השער ננעל, וכמוצא שלל רב רצתי לאבי וצעקתי: הם נעלו את השער! אבי דיווח מיד למפקדת ה"הגנה" בראשון על סגירת השער, ושם אמרו לו, לאכזבת שנינו, שאין להם די כוחות כדי לכבוש את המחנה הבריטי הגדול ביותר בארץ ישראל.

לא עברו כמה שעות, וערבים מרמלה וסביבתה השתלטו על המחנה והתחילו לירות על ראשון. מצב זה נמשך ארבעה-חמישה ימים, עד שביום 20 במאי כבש צה"ל-ה"הגנה" את המחנה. בקרב נפל אחד מבני ראשון. מאז – דורות של קצינות וקצינים של צה"ל יצאו ממחנה צריפין המיתולוגי. היום אילי נדל"ן לוטשים עין אל מרחביו.

"הם יודעים" – אמי ואני ברגע הכרות המדינה

השעה ארבע אחר הצהריים באותו יום ששי (ה' באייר תש"ח, 14.5.48) הייתה מאותן שעות נדירות, לא רק בחיי אדם אלא בחיי אומה. ישבתי על כורסה אחת, אמי על השנייה, ובינינו ניצב הרדיו הגדול והיחיד בבית, דבר אופייני להרבה משפחות במושבתנו ראשון לציון וביישוב היהודי בארץ-ישראל באותם ימים. באותם רגעים הכריז בן גוריון על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

אבל לא זה הסיפור שלי כאן. נתחיל ברקע – רחוב לבונטין, הרחוב שבו שכנ ביתנו, היה ריק מאדם. שום כלי רכב לא נסע, היה שקט מפחיד. אבי, שכפי שכבר סיפרתי היה מנהל חברת החשמל המקומית, גויס יחד עם יתר עובדי החברה להבטחת החשמל – יהיו התנאים אשר יהיו. אחי מנחם היה בבית הערבה. הצבא הירדני גלש מהרי עבר הירדן לבקעה, וזה שלושה ימים שגוש עציון עלה בלהבות. היה ברור שזה גם גורל בית הערבה, גורל בית המלון קל"ה (ששמו הורכב מראשי התיבות של המשפט "קם לתחייה ים המוות") וגורלם של מפעלי האשלג שבצפון ים המלח. כאן עלי לציין, שעבור אמי, מנחם לא היה רק בן; הוא היה הרבה יותר מזה. הרי מנחם היה סוג של נחמה: בשעה שמנחם הגיח מרחמה לאוויר העולם, אחותי עליזה נהרגה בתאונת דרכים בנס ציונה. באותו יום אמי הייתה בחרדה עמוקה, אך השתדלה להסתיר זאת ממני. מה שתאמר מיד לאחר ההכרזה הוא הסיפור כולו.

ברגע גורלי זה, כשקיומנו כפרטים וכאומה היה בספק, אמרה לי אמי: "זיי ויסן", ובתרגום מילולי מיידיש: "הם יודעים". אך בעצם היא אמרה – "יש לנו על מי לסמוך", בהתכוונה לבן גוריון ולדוד רמז וליתר מנהיגי ישראל באותם רגעים דרמטיים. זוהי תמצית המושג חוסן לאומי, החשוב כל כך לקיומה של אומה. באותם ימים, במציאות של כמעט התמודדות לאומית, האמינו במנהיגים וסמכו עליהם. באמירה קצרה זו בידיש אפשר לסכם את ההבדל בין מנהיגי 1948 למנהיגי 1973 ולאלה של 2017.

והנה אני, אחרי כ-40 שנים שהייתי במחציתם של מנהיגי ישראל בדרגותיהם השונות, יכול לקבוע בוודאות – "זיי ויסן נישט" – אין הם יודעים ואין הם קוראים את המציאות, כי הבורות חוגגת על כל צעד ושעל. ראינו זאת בערב מלחמת יום הכיפורים, ביציאות למלחמת לבנון הראשונה והשנייה, ראינו זאת בכל המבצעים בעזה ובשלוש האינתיפאדות. הם אינם יודעים, הם אינם מבינים – או כי אינם רוצים להבין או כי בעצם אינם מסוגלים להבין. בשנת 1948, ברגע הגורלי ההוא, אמי נתנה אמון מלא במנהיגה דוד בן גוריון, והיא צדקה.

אורחים בלתי צפויים – דווקא צפויים

ב-15 במאי 1948 פלש צבא מצרים לארץ והתקדם בדרך החוף לעבר תל אביב. באותן שעות גורליות במבואותיה הדרומיים של ראשון, ליד החולות, וכן ממזרחה לפני מחנה סרפנד, חפרו תעלות כדי לעצור את הטנקים המצריים. בעוד המצרים מתקדמים על הציר, חזרתי יום אחד מבית הספר הישר לחדרי, והנה על מיטתי יושבת אשה, מאוחר יותר התברר ששמה צפורה גולד, ולידה עומדות שתי בנות בלונדיניות יפות תואק, ננה ונירה (אהבה ממבט ראשון!), ועומדים גם שני נערים. בית הוריי היה פתוח תמיד במשך היום ונגעל לפעמים בלילה, כך היה תמיד וכך היה באותו היום שעליו סובב הסיפור. אמי הייתה כהרגלה בפעילות בוועד למען החייל, תמיד בורחת מבשורה, חוששת שמא יקרה משהו נורא לאחי מנחם.

אמרה לי האשה: "אנחנו מבאר טוביה, אמרו לנו במרכז המושבה שיקלטו אותנו בבית משפחת סופר, לבונטין 16. אתה יודע, ילד, שהצבא המצרי מתקדם צפונה ולכן מפנים את כל הילדים וההורים מנגבה, יד מרדכי, באר טוביה, כפר ורבורג ומקומות נוספים למושבות נס ציונה, ראשון לציון ורחובות. באנו, ראינו שהדלת פתוחה ונכנסנו...". איני זוכר את משך הזמן המדויק שבו הם שהו בביתנו, אבל בתוך דקות ספורות, ועוד בטרם חזרה אמי הביתה, הם הפכו לחלק ממשפחת סופר לכמה שבועות, כמו שקרה בבתים נוספים במושבה.

ב-1988 כתב סטודנט ערבי מדיר אל-אסד עבודת מ"א בהנחייתי, בנושא: "התפרוסת הגאוגרפית של פליטים ערבים במולדתם בגליל - 1948-1987". הדבר שהכי זכור לי בעבודתו היה הנתון הבא: כל פליט ערבי עבר חמש עד שבע תחנות בדרכו בטרם מצא מקום קבוע או זמני לו ולמשפחתו. כידוע, פליטים שנשארו בישראל אך מחוץ ליישוביהם נקראו "נוכחים-נפקדים". ב-1992 יצא לאור ספרו של דויד גרוסמן בשם זה.³ הוא ראיין 14 איש, אותי כיהודי ו-13 פליטים ערבים. תוך כדי קריאת עבודתו של הסטודנט נזכרתי ביני לבין עצמי איך קלטנו משפחת פליטים יהודים ושאלתי את עצמי אם גם אצלם זה היה כך.

ב-2002 התארחתי בביתו של פרופ' אליצור חזני (שניהל אז את בית החולים בנהריה) ופגשתי שם את פרופ' עמירם שקולניק, מרצה לזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב, חבר קיבוץ כברי (נפטר ב-2004). השיחה התגלגלה, וכמו שאני מספר את הסיפור של משפחת גולד, שואל אותי עמירם: "אתה רוצה לשוחח עם הילדה שהתאהבת בה בשנת 1948?" נדהמת! בתוך דקה הוא הרים טלפון לקיבוץ גבע, לנירה רז מהגבעותרון (אלמנתו של נחמן רז, שהיה יו"ר ועד החינוך של הכנסת, שהכרתיו היטב). השיבה נירה בטלפון - ארנון לא אהב אותי אלא את אחותי ננה, חברת קיבוץ יפתח. מיד חייגתי לקיבוץ יפתח לשיחה קצרה עם ננה (גם היא כבר איננה איתנו).

3 גרוסמן, דויד (1992). נוכחים נפקדים. תל אביב: הספרייה החדשה.

ארץ קטנה, ארץ מופלאה. כך קלטנו פליטי מלחמה אז, כך זה חזר במלחמת לבנון השנייה ובמבצע צוק איתן. לא אסלח לאילן פפה, שבדוקטורט שכתב תיאר בהרחבה שבשנת 1948, בכל שלבי המלחמה, אנחנו היהודים היינו חזקים יותר מכל הערבים, ושבקלות רבה ניצחנו... ואני חושב על פליטי באר טוביה, על ילדי נגבה, על 6,000 הרוגים (כשרק במושב שלי נכחד דור שלם – 55 נופלים רק מבית הספר!), על נפילת בית הערבה, על 300 הרוגי גוש עציון, ונווה יעקב וניצנים... אילן פפה – איזו שנאת ישראל יש בך! ואני ראיתי עצמי ידיד שלך!

זר לא יבין זאת – שיח אחים שכולים

תרצה חביב גרין היא בתם הצעירה של שולמית (לבית ליון) וזרובל חביב (לובמן), ילידי ראשון להורים מראשוני המושבה. אמנון, אחיה של תרצה, היה מדריך שלי במכבי ראשל"צ. הוא נהרג על הגנת הנגב במלחמת השחרור. בית משפחת חביב ברח' לבונטין, מול ביתנו, נמכר לעירייה על ידי המשפחה במטרה להקים מדרשה לחקר חיבת ציון. התכתובת שלהלן מדברת בעד עצמה.

27 באוקטובר 2009

ארנון שלום רב,

כאילו לא עברו כל השנים – אני עדיין בענייני ראשון של פעם...

דיברתי אתך בזמנו על אלבום המשפחות שבו אנחנו מתעדים בארכיון המוזיאון את המשפחות הוותיקות של ראשון. זה זמן שהאלבום מופיע באינטרנט באתר *gen-mus.co.il*. כתבתי מתוך החומרים שמצויים אצלנו את ציוני הדרך של אביך, ואת שלך הוצאתי מהאינטרנט. האם אפשר להגיע אל "בחרט פלמ"ח" עם ציוריו של מנחם?

תרצה

8 בדצמבר 2009

ארנון יקירי,

כל כך ריגשת אותי בדבריך. תודה על הזכרתו של אמנון. מה נותר לנו חוץ מזה?

אני מצפה לקבל את ספרו של מנחם. למעשה לא הכרתיו מקרוב, שהרי היה מבוגר ממני במספר שנים. תודה לך גם על פעילותך הענפה למען "מדינתנו הקורסת", כדבריך. הלואי שעוד ניתן יהיה להצילה. אחרת, אנא אנו באים? לא אחת אני נושאת עיניי שם אל גבעת בית הקברות וכמעט חשה איך הורינו, סבינו ואחינו "מתהפכים בקברם". בקרוב אהיה סבתא לחיילים ודומה שכלל לא חלפו כל השנים הרבות מאז אמנון שלי ומנחם שלך האמינו שחיהם קודש להקמת מדינה להצלת עמנו הנדכא.

שלך, תרצה

26 בדצמבר 2009

שלום ארנון,

האוברול של מנחם – מעיל רוח בריטי זה שימש את אחי במלחמת השיחרור ואני נהנתי ממנו עד שנתבלה בשנות החמישים (האיור מתוך הספר על מנחם ב"חרט הפלמ"ח", 1952)

קיבלתי בהתרגשות את הספרים. חסד של אמת עשית עם מנחם. פתאום הוא חי לנגד עינינו. הוא וכישרונו האמנותי הנפלא. הדברים כל כך מתחברים אליי ואל אמנון אחי. מתברר שאתה ואני חווינו את האובדן הזה באותו גיל – 15. מתברר שהאזור שבו פעלו זהה – גברעם הייתה הבסיס של אמנון וכיתתו. משם יצא לפעולות והשתתף למשל בהוצאת הנשים והילדים מיד מרדכי ושם נקבר אחרי נפילתו, כי הנגב היה נצור כשנפל. לשם היינו באים מדי שנה עד אשר רק כעבור שנים הועבר לראשון. ואפילו הגורם למוותם היה זהה – מוקש. איזה עולם!

כמה נכון כתבת שהפצע נשאר פעור. אמנם הזמן כן עושה את שלו מבחינה זאת שחייתי את חיי וידעתי הרבה שמחה ואושר, אבל, כפי שאני מסבירה תמיד לבנותיי ולאחרים, ככל שהשנים נוקפות כך הדברים שבים ועולים וכואבים ולא פעם אפילו ביתר עוצמה. לפני כחודש נפטרה דיצה סלומון (ארד), שהייתה חברתו של אמנון. במשך כל השנים לא חדלנו לדבר עליו והיא חזרה והעלתה, עד לשיחתנו האחרונה, את זיכרונותיה מחברותם ואת כאבה על האובדן הזה – שתמיד גם התקשר לנפילתו של אחיה משה חודשיים קודם לכן. (משה סלומון נהרג בניסיון פריצה אל העיר העתיקה בירושלים ואביו אברהם היה מורה של כולנו בבית הספר חביב).

תודה

שלך, תרצה

26 בדצמבר 2009

תרצה ערב טוב,

יש לי כל כך הרבה לומר על מנחם ואמנון. ראשית, אני פגשתי את אמנון במועדון הוועד למען החייל, המקום שהיה חוג השחמט של ראשון, ואם אינני טועה, זמן קצר לאחר מכן הוא נהרג! אמי עבדה במוצאי שבת שם ואני לידה, משוחח עם אמנון שהיה מדריך שלי במכבי.

חלפו 60 שנה והמפגש האחרון עם אמנון "הולך איתי" כל החיים. כיום אני מבין, כי אני בעצם בטראומות מלחמת השחרור – באותה השנה ליוויתי, ליווינו, אולי כ-50 חללים מבני המושבה לקבורה ואני בן 12! בין היתר הלכתי או להודיע למשפחת ליבוביץ, קרצ'בסקי, קפלון כי בניהם פצועים קשה (רק לנו היה טלפון באזור, ומדי פעם אבי ביקש שאני אלך להודיע, כי כוחותיו כבר לא עמדו לו).

זה כל הזמן איתי, וגם מכתוב את מה שאני עושה כל חיי – להרים את איכות קציני צה"ל – זה בוער בעצמותי, להבטיח את קיומנו, כך שהאסונות ההם לא יהיו לשווא.

זכורה לי תמונת אמך בשערה השחור עומדת ליד הכניסה אליכם הביתה והיא שותקת ועצובה – זה מראה שגם הוא מלווה אותי כל החיים.

ואמי. האם הייתה אחרת? לא! האם ידעת שכל צלצול בטלפון, עד ליום מותה, היה מקפיץ אותה והייתה רצה אליו, ואבי צועק מדוע את רצה ואז נעצרת...

ואני, עד היום כל קריאת טלפון בהול מחיה לי את הרגע הנורא ההוא...

שלך ארנון

10 בינואר 2010

שלום ארנון,

מסרתי את הספר במוזיאון וכל מי שראה את הציורים התפעל. בינתיים כבר כתבתי את מהלך חייו וסרקנו מספר ציורים לאלבום המשפחות. את הטקסט שכתבתי והכיתובים לתמונות תוכל לראות בשבוע הבא. את הסריקות אפשר כבר לראות. אין ספק שמנחם יכול היה להיות קריקטוריסט מצוי ומאייר נפלא. אני מבינה שיש לך בן בשם מנחם. אני למשל חשבת שיש לא אוכל לקרוא לבני אמנון, וכנראה משום כך יש לי שלוש בנות...

מה שכתבת על השליחויות שאביך הטיל עליך כמובן מועזע בדיעבד, ולא רק ממרומי מקצועי (פסיכולוגיה) אלא מתוך הבנה בסיסית שזה לא היה ראוי. אבל בהתחשב בכך שבגיל צעיר כל כך חיילי אותנו ל"הגנה" ואימנו אותנו כהכנה לבאות, מי יכול היה לעסוק בנפשם של הילדים.

לא ידעתי שאמנון היה מדריך שלך במכבי. אשר לאמי: אכן הייתה עצובה עד סוף ימיה ולא הרשתה לעצמה לצחוק או ליהנות. בגדול, [היא] הייתה אשה משכילה, בעלת אידיאלים נשגבים ובעלת פוטנציאל גדול – לא פחות מאבי – אלא שברוח הימים ההם,

ולא מעט בגלל פעילותו הענפה של אבי, מרגע שבאו ילדיה לעולם, התמסרה לביתה ונשארה מתוסכלת עד מאוד ולא מימשה אפילו מעט מיכולותיה.

בא השכול ונתן את כל הלגיטימציה להיסוג מהחיים.

שבת שלום

תרצה

29 באפריל 2010

שלום תרצה,

נתחיל בשואה – בשנות הארבעים נתקלתי בשתי שורות באמצע עיתון "דבר", ושם נכתב "ישנן שמועות כי 200,000 מיהודי ורשה נהרגו אין לזה סימוכין בינתיים ולא ברור אם יש אמת בסיפור" – סוף 1942.

שנים אחר כך, פניתי להוריי ושאלתי: "ממתי אתם ידעתם על השואה?" ושניהם השיבו – "בראשית 1943 זימן זרובבל [אביה של תרצה, או ראש המועצה המקומית] את כל תושבי המושבה להתכנס ליד בית הכנסת הגדול, יש לו הודעה חשובה למסור, ואז, כשהוא על המדרגות והמונים סביבו, הוא סיפר כי השמועות על רצח יהודי אירופה נכונות!"

לעניין הרגשות – אני בדרך כלל קר, שקול, מנתח באיזמל חד כל בעיה ומצב, אופטימי מאוד בחיי הפרטיים... אבל יש נקודות שבהן אינני מחזיק מעמד.

סיפור 1948 אינו מניח לי. מותו של חיים וינטר, אם את זוכרת אותו, שהיה כמו אחי וגסס במשך שנתיים והלך. מותו של מנחם איננו מרפה ממני, ורק על אלה אני יכול להזיל דמעה גם היום.

התמונה של אמך עומדת בכניסה לביתכם, היא חלק מנוף חיי, העצב שלה גורם לי גם עכשיו, כשאני כותב לך, להתרגש!

סיפור דומה מלווה אותי עם גברת סלומון שהיא ובעלה אברהם היו מרבים לבקר בבית הוריי, ובכייה האין סופי הטריד וגם צרב את תודעתי – מה לעשות.

זהו המחיר של אחים שכולים. אך הוא מתגמד מול סבלם של ההורים השכולים,

שלך, ארנון

24 אפריל 2010

תרצה שלום,

שלשום ביליתי ארבע שעות בבית זרובבל בראשון לציון, וכל כך התרגשתי כאשר סיפרתי ל-120 אנשי יחידה מסוימת על המקום, עלייך ועל הורייך, על הקרבה מאולם ההרצאות לביתי שלי, אולי 80 מטרים בלבד.

כשנכנסתי לבית שאלה אותי המנהלת מה אני מחפש, ואמרתי לה שאינני יודע כיצד להתחיל. לקחתי אותה החוצה למרפסת ואמרתי לה שבחודשים האחרונים התכתבתי אתך בין היתר על מרפסת הכניסה ועל אמך העומדת שם...

נכנסתי ונזכרתי במרצפות המיוחדות של ביתכם – הבטחתי לה לשלוח לספרייה חומרים שלי, של הקתדרה שאני עומד בראשה ואת פרסומיי במכללה לביטחון לאומי. עם סיום הרצאתי אספתי את כל החבורה מול תמונת אביך וסיפרתי להם מי האיש וגם על 1943, כשהוא אסף את תושבי ראשון ליד מדרגות בית הכנסת וסיפר להם כי השמועות על השואה אכן נכונות!

ארנון

האם מה שעבר על תרצה ועליי, על אהוד מנור (שהכרתיו אישית), שאחיו הצעיר יהודה נפל במלחמת ההתשה ב-1968, ועל מאות אלפי אחים שכולים אחרים – הוא מובן מאליו? וההורים? רובם המכריע של הורי הנופלים של 1948 כבר אינם בחיים, וגם אלה של פעולות התגמול ומבצע סיני, ועדיין אנחנו נפגשים יום יום עם הורים שכולים, עם אלמנות, עם החברות הקרובות של הנופלים, שחוו טראומות קשות עם נפילת יקיריהן.

אני עוסק גם במתמטיקה הזאת כדי לומר למנהיגים – המדינה הזו מלאה מדי בשכול, ועליכם מוטלת אחריות אדירה בכל הנוגע לעתידנו ולמחיר שאנו משלמים על כל מעשה שאתם מחליטים עליו. מניסיוני, צר לי לומר כי לא תמיד אתם מבינים את גודל האחריות המוטלת עליכם!

חלק שני: שישים שנה בעולם האקדמיה

האקדמיה היא דרך חיים

עולם האקדמיה הוא עולמם של רבים מקוראיי. המבוא הזה נועד לאלה שאינם מכירים את הנעשה במגדל השן האוניברסיטאי ובעיקר מאחורי הקלעים (מניסיוני, נמנים עמם גם אנשי סגל רבים). אתחיל בקביעה שאוניברסיטה אינה מקום עבודה שבאים אליו בשמונה בבוקר ויוצאים ממנו בארבע. העבודה באוניברסיטה היא החיים עצמם. כשחוזרים הביתה כותבים הרצאה או שוקעים במחקר אל תוך השעות הקטנות של הלילה, וגם אם לכאורה מתפנים לשוחח עם בני משפחה ועם אחרים על כל דבר ועניין, הראש כל הזמן טרוד במחקר שקורם עור וגידים. זה לא נגמר עד לפרסום המיוחל בכתב העת החשוב, ואז כבר מתחיל לנקר בראש המחקר הבא...

אם אתה שייך לתחום שמחקריך בו גם דורשים עבודת שדה או מעבדה, הכול נעשה מורכב יותר: עוזבים את המשפחה ויוצאים לחודשים לפרינאים, להונולולו או לברן בשווייץ, לסיוור בנגב או בגליל לכמה ימים וכדומה. מגיע רגע היציאה לשבתון, ואתה מטלטל את המשפחה לסולט לייק סיטי, ללונדון או לטוקיו לשנה תמימה, ואם כי יש בזה משום מתנה לילדים, הרי לעיתים זה פוגע בקריירה או בקידומה של האשה בארץ. אם אתה יוצא לבד, ההשלכות על המשפחה אינן פשוטות כלל. זה מאוד דומה לחיי איש משרד החוץ על היתרונות והחסרונות שבאורח החיים הזה. אודה ולא אבוש: מרגע שנולדו לי הנכדים, נמנעתי מלצאת לשבתונים לתקופה ארוכה.

פתחתי בכך שאוניברסיטה היא החיים עצמם ולא מקום עבודה. זה אינו רק מקום שחוקרים בו ומרביצים בו תורה – אוניברסיטה יש לנהל מרמת החוג, דרך הפקולטה ועד לניהול הקמפוס כולו. יש בזה רוטציה, ומדי כמה שנים זה נופל גם עליך, וזו אחריות וזה גזל זמן. יש גם כנסים, ולעיתים אתה טס כמעט 20 שעות כדי להרצות רק 20 דקות ולפגוש חברים למקצוע (עד כמה זה גורלי אבהיר בהמשך).

כיצד עולים בדרגה באקדמיה? גם זה שונה מאוד ממה שקורה במקומות עבודה אחרים, שם לפעמים עצם השנים שאתה עובד מקדמות אותך. כאן, אם נבחרת לשמש אסיסטנט בחוגך ואתה רוצה להיות איש סגל באוניברסיטה, עליך לטפס בדרגות מאסיסטנט למרצה, וממרצה למרצה בכיר, אזי גם תקבל "קביעות" – עניין חשוב לביטחונך הכלכלי ולהיותך מוגן בכל הנוגע לחופש האקדמי שלך, כדי שתוכל לכתוב ולחקור מבלי לחשוש מפיטורים. המדרגה הבאה היא פרופסור חבר, ומשם לספירה הנכספת – פרופסור מן המניין. כל עלייה בדרגה כרוכה פחות או יותר בתהליך הבא (המכונה בז'רגון האקדמי "פרודורה"):

1. החוג מחליט שפרסמת די הצורך מאמרים בטובים שבכתבי העת, או ספרים בטובות שבהוצאות הספרים; שהשתתפת בהרבה כנסים ושאתה מורה טוב (בינינו, האחרון פחות חשוב) וגם שתרמת לחוגך או לאוניברסיטה בכללותה, בתפקידים כאלה ואחרים. בקיצור, אתה בשל לקידום.

2. לשם פתיחת המהלך מועבר אישור לדיקן הפקולטה, שככלל, חושש שמא חבריו של המועמד מזרזים את קידומו בטרם עת. הוא "עושה כמה טלפונים" לוודא את מעמדו של המועמד, ולבסוף נותן (או נמנע מלתת) את אישורו.

3. התיק עובר לרקטור האוניברסיטה. גם הוא נוקט שיטת "כבדהו וחשדהו", ולו גם יש שיקולים של מדיניות כלל-אוניברסיטאית, תקנים ועתיד החוג הזה לעומת אחרים, כי העוגה קטנה ורבים רוצים ליהנות ממנה. אחרי כמה בדיקות הוא מאשר "פתיחת פרוצדורה".

4. ממנים ועדה שתפקידה לבצע את כל הפעולות הנדרשות לקידום המועמד. זה כולל בין היתר פנייה לשמונה עד עשרה חוקרים בתחום, רובם בחוץ לארץ, בבקשה שישלחו חוות דעת על המועמד ועל הישגיו על פי קריאת מאמריו, ספריו, או התרשמות ממנו בכנסים. איתורם אינו פשוט וגם עלול להיות מאוד פוליטי.

5. ממתנינים כשנה לקבלת המשוב, ואז מתכנסת הוועדה לאשר את התיק ולהחזירו לרקטור עם המלצה על קידום המועמד או על דחיית פנייתו.

6. הרקטור קורא את ההמלצה ומעביר את התיק לאישורה של ועדת המינויים הכלל-אוניברסיטאית. זו מונה עשרה פרופסורים מן המניין והם חורצים את הדין, ובמקרה הטוב מאשרים את המינוי הנכסף.

בכמה זמן מדובר? כשנתיים עד שש שנים של כתיבה ועוד כשנה-שנתיים של ההליך עצמו, בהנחה שהסיכום חיובי.

בהליכים אלה מעורבים אפוא כ-30 איש לפחות (כשליש מהם בחוץ לארץ והשאר בישראל). כמה מכל אלה אינם אוהבים אותך או את גישתך האקדמית, את תפיסת העולם שלך או ההנחות שעליהן מבוססת עבודתך? כמה מהם "משתגעים" מזה שאתה מתקדם מהר מדי, (בעברית פשוטה – הקנאה אוכלת אותם)? אחרים חוששים שמא אתה מתחרה בהם או שאולי מעכשיו אתה תנהל את המעבדה... ומה בדבר דעותיך, האם הן נוטות לימין או לשמאל?

כל זה הולך ונעשה חמור ככל שהקיטוב בחברתנו גדל, בעיקר במדעי החברה והרוח. קל לי להראות כי במקום שבו תפס איש שמאל את הגה החוג, אין עוד קליטת חברים

חדשים מן הימין ולהפך, עד כדי כך המצב כמוהו⁴ בשנים האחרונות העלייה בדרגה הולכת ונעשית קשה לכל ישראלי, תהיה התמחותו אשר תהיה, בגלל שנאת ישראל הגואה גם באוניברסיטאות בארצות שונות.

ואם כי לא הרחבתי בתוצאות העקיפות של שיטת המינויים שפירטתי, הרי מתוך הסיפור ברור, כי להוראה אין בעצם חשיבות רבה בקידומו של המועמד. לכן, אחת התופעות המבישות דווקא באוניברסיטאות המחקר היא העובדה שהן נכשלות שוב ושוב בכל הנוגע לאיכות הלימודים.

בעיה פחות ידועה היא מעמדה הנחות של השפה העברית. במוסדות האקדמיים בישראל פרסום בעברית אינו מזכה את החוקר ביוקרה הנדרשת, וכמובן אינו מאפשר למחקרו להתפרסם בבמות בין-לאומיות. גם לא נגעתי בדרישה מהמרצה לקיים כנסים בין-לאומיים ומקומיים, להיות חבר פעיל בחוג שבו הוא מלמד, בפקולטה ובקמפוס בכלל. את כל אלה משקלים בכל שליבי ה"פרוצדורה" שתיארתי.

מי שאינו עומד בכללי המשחק נזרק למעשה מהאוניברסיטה בטרם קיבל קביעות או נתקע בה בדרגה נמוכה "עם קביעות". אינני מקנא באחרונים. עמיתיהם הצעירים מטפסים בדרגות והם נותרים מאחור ואות קלון על מצחם. הם ממשיכים ללמד, והסטודנטים הרי יודעים הכול.

את כל התהליך הזה יוכל לקצר מי שיש לו כמה חברים נוכלים בעלי עמדה או שהוא עצמו נוכל או בעל עור עבה. הוא מודיע לעולם כולו כי הוא פרופסור, תואר שקיבל מאוניברסיטת גרנלנד או אנטארקטיקה, ולחלופין זו שבמזכרת בתיה. דרך צנועה יותר היא לספר שמונית לדרגת פרופסור-נלווה (דרגה זמנית לאורח ארעי בדרך כלל), ובמעלה הדרך להשמיט את ה"נלווה"... והדרך הכי פשוטה, שאימץ ראש מכון מסוים, היא פשוט להודיע "אני פרופסור". עם תואר fake זה הוא הסתובב כמה שנים והטיף לכל תושבי ישראל כיצד עליהם לנהוג ולחשוב, עד שיום אחד חזר בו, ולא מרצונו, אלא פשוט כי נבהל ממה שקרה לחברת כנסת שעשתה מעשה דומה. לא אזכיר שמות של מנהלי מכונים ושל אחרים שנהגו כך כתבת "הארץ" טל חרות-סובר ייחדה לעניין זה כמה תחקירים, אפשר למצוא בהם רשימות חלקיות של פרופסורי-שקר כאלה.

יש עוד בלוף – ללמד בתוכניות החוץ של האוניברסיטאות ולספר שאתה מרצה באוניברסיטה בחוג לאמנות... עליי לציין שבדרך כלל זה נדיר באוניברסיטאות המחקר בישראל, שם לא יעזו לנקוב בשמות אוניברסיטאות שאינן קיימות, ועם זאת, היו וישנם דברים כאלה.

4 לעניין זה ראו: סופר, ארנון (2011). *במלכות הרדיקליות באקדמיה*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה.

בסיום הקדמה זו אחזור ואדגיש, עד כמה לא פשוטים חיוו של איש אקדמיה הרוצה להצליח, ואינני מתבדח. עליו לעקוב ברציפות אחר חידושים ותגליות בתחומו, הוא תלוי בגחמות של עמיתים בארץ ובעולם שבבוא העת יחוו דעה עליו, הוא צריך לרתק את תלמידיו, להסתגר בחדר ולכתוב ושוב לכתוב, כלומר לחקור ולהיות מקורי, שאם לא כן, מאמריו לא יתקבלו בכתבי העת.

ועם זאת, אל תרחמו עלינו – אם כי החיים באקדמיה אינם קלים, הם חיים מרתקים, מעשירים, מכובדים ומכבדים. אספר אם כן על הדבש ועל העוקץ שחוויתי כאיש אקדמיה.

פרופ' ז'אן גוטמן משלב את זרועו בזרועי

אתחיל פרק זה בווידוי: לכל אורך מסלול המכשולים של איש אקדמיה, מרגע שהתחלתי בלימודי גאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים ועד בוקר זה, הייתי בר-מזל – עמיתיי לדרך, עיתי הכניסה לעולם הזה, הנושאים שבחרתי לעסוק בהם וכישרון ההרצאה שלי (כפי שנוכחתי לגלות) – כל אלה היו משענת בעבודתי, ולא של קנה רצוף.

בסוף שנות החמישים הוקמו שלוש אוניברסיטאות חדשות בארץ – בחיפה, בבאר שבע ובתל אביב, כולן בפיקוח כזה או אחר של האוניברסיטה העברית. כפי שסיפרתי, עוד בטרם סיימתי את לימודי המ"א התבקשתי לתת סיוע בהקמת החוג בחיפה. לי זו הייתה מתנה. הראשוניות ליוותה אותי כ-20 שנה לפחות, ותוך כדי כך רכשתי לי חברים למקצוע, מעמד בקמפוס וידידים בעיר החדשה, ואלה סייעו לי בהמשך הדרך, כל הדרך, בין השאר בכספי מחקר שתורגמו לפרסומים רבים.

כמובן, לא נחתי על זרי הדפנה של הראשוניות – ניצלתי זאת לקידום החוג שהתנדבתי לעזור בהקמתו. וגם כאן התמזל מזלי: האיש שאיתו יצאתי למשימה הצליח מהר מאוד לריב עם כל מקבלי ההחלטות בקמפוס החדש (בין שנינו דווקא נשמרת ידידות עד עצם ימים אלה), ואני, עוזרו, הפכתי למוציא ולמביא בכל דבר ועניין. כך נעשיתי ראש החוג בפועל, והכול תוך כדי כתיבת עבודת הדוקטורט והמלחמות שברקע.

היה עליי ללמד קורסים רבים, כי לא התאפשר להביא מורה מירושלים לכל קורס. שעות ההכנה הרבות לא הותירו לי זמן לסיום הדוקטורט בארבע שנים כמצופה, והעבודה סביבו התארכה לכמעט שבע שנים. אלו היו השנים של הקמת משפחה וביסוסה, וגם של ימי מילואים רבים, ובעת מלחמת ההתשה מאה ימי מילואים בשנה אחת.

אבל היה פיצוי רב סביב מטלות אלו: זכיתי בדרגת מרצה ולאחריה הפכתי למרצה בכיר – בקלות בהשוואה למה שמצפה כיום למועמד; קיבלתי דירה בתנאי רכישה נוחים, כחלק ממדיניות העירייה להביא לחיפה אנשי רוח וכוחות אקדמיים (ימי אבא חושי); שולם לי על

סיורי לימודים בחבל הרוהר בגרמניה ובמזרח אפריקה, ובשנת 1971 זכיתי בפרס לימודים לשנה בלונדון (פוסט דוקטורט ב-LSE, London School of Economics and Political Science, אחת מהטובות באוניברסיטאות אנגליה).

עוד בראשית הדרך בחיפה התיידדתי עם ראובן הכט, תעשיין ציוני יליד אנטוורפן (1909), מייסד ממגורות דגון הצמודות לנמל חיפה, שבאותה תקופה גר בוילה על הכרמל. הייתי חבר בהנהלת "קרן הכט", ואיש יקר ונדיב זה האיץ בי, כל כמה שבועות לאחר ארוחת צהריים בלשכתו בימי שישי, לקבל ממנו מענקי מחקר לעוד ועוד מחקרים על הגליל, על חיפה ועל המזרח התיכון בכללותו. בזכותו ובזכות דומים לו יכולנו לממן את הספרים הראשונים והחשובים שהוצאנו וכן את עבודותי הראשונות על המגזר הערבי בצפון (דרך כתב העת של אוניברסיטת חיפה "אופקים בגאוגרפיה", שיזמתי ליזכרו של עמיאסף הוכמן שנהרג בתאונת עבודה בביתו שבמושב בית שעים).

כספי חוץ רבים אחרים סייעו לחוג ולאוניברסיטה. על פי צוואתו ובמימונו של ראובן חייקין, שאיתו לא רק התיידדתי אלא הפכנו לחברים וקירבתיו לקמפוס, הוקמה ב-2004 קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, ואני עמדתי בראשה 12 שנים.

קבלת הקביעות באוניברסיטה ומימון מחקרים הם כאמור גורליים בעולם האקדמיה, ולשמחתי זכיתי בהם. אבל נראה לי שסודי העיקרי כל השנים היו הרצאותי, שמשכו קהלים רבים בתוך הקמפוס ומחוצה לו, ובעיקר בצה"ל ובמערכת הביטחון. אין לי ספק שאילו הייתי רק רטוריקן טוב, לא הייתי מחזיק מעמד במערכת הביטחון כחמישים שנה. הוא הדין בנוגע לשיעורי באוניברסיטה חיפה ואחר כך גם בבאר שבע ובירושלים, בחוגים גאוגרפיה, מדעי המדינה, לימודי ים, קרימינולוגיה ומדעי המזרח התיכון (עד 2017). מנגד, אילו הייתי מטובי החוקרים ולא הייתי יודע להרצות, גם אז לא הייתי זוכה במה שזכיתי, להפיץ את ידיעותיי ואת תפיסת עולמי בהרחבה בעולם האקדמיה והצבא ולקהל הרחב.

כאן אנו נוגעים בעוד נושא הראוי לדיון על מקום התקשורת באקדמיה ומחוצה לה, בעיקר בהווה, והקשר להצלחתו או לאי-הצלחתו של אדם בעבודתו המדעית. אני טוען שהתקשורת יחסית הציבור כיום הם חלק אינטגרלי מעבודתנו, ושמי שעבודותיו מעוררות תהודה רבה זוכה להערכה גם באקדמיה וגם מחוצה לה. זה מזין את זה. בהמשך אביא דוגמאות לעניין זה.

אין לי ספק שלאבה-הערכה שזכיתי לה מצד הפרופסורים דוד עמירן, יהודה קרמון, דב ניר מירושלים, ז'אן גוטמן (Jean Gutman) מאוקספורד וסול כהן מארצות הברית, ואחרים, היה חלק נכבד בקידומי ובהתפתחותי האקדמית, אך בה במידה השילוב של העיתוי, המקום, הצלחת ההרצאות, החריצות והנושאים שבחרתי לחקור היו למכלול אחד שקידם אותי.

ז'אן גוטמן היה גורו בעולם הגאוגרפיה העולמית. הוא זה שטבע את המונח "המגלופוליס האמריקאי", המתאר את הרצף האורבני לאורך כ-800 ק"מ מבוסטון בצפון מזרח ועד ושינגטון בדרום מערב, שבזמן מחקרו של גוטמן חיו בו כ-30 מיליון אמריקאים בעלי העוצמה הכלכלית הגדולה בתבל. גוטמן, יהודי יליד מוסקבה, ממעריציו של זאב ז'בוטינסקי, הפך לראש החוג לגאוגרפיה בסורבון ואחר כך לראש החוג באוניברסיטת אוקספורד, ונחשב לאחד מגדולי הגאוגרפים בעולם. כציוני נלהב הוא היה מגיע לעיתים לישראל ומסייע לנו ככל יכולתו.

בשנת 1978 הגעתי לראשונה בחיי לארצות הברית, לכנס החברה הגאוגרפית האמריקאית בניו אורלינס, בהשתתפות יותר מ-4,000 אנשי מקצוע. בשוטטי נרגש מכל החדש לי פגשתי בגוטמן הגדול. האיש, ששמע ממני כי זהו לי הכנס הראשון מסוג זה, שילב את זרועו בזרועי ויצא איתי ל"סיבוב". בתחילה לא הבינתי את מטרתו, הרי יכולנו לשוחח באחת מפינות הכנס או בפרוזדורים הארוכים. יכולנו לעמוד בכל מקום, אך הוא רצה שנלך, שנעבור במסדרונות, ושכולם יראו את חיבוקו. בסיבוב השני ראיתי את המבטים שנועצים בי רבים מהנוכחים ו"נפל לי האסימון!": ברגע שהוא ואני נפרדנו לשלום לאחר צעדה-שיחה של כעשר דקות על חוגנו בחיפה, קפצו עליי לפחות עשרה עמיתים וביקשו את כרטיס הביקור שלי. אם זכיתי בחיבוקו של גוטמן, סימן שאני ראוי, חשוב, תקראו לזה כפי שתמצאו, אבל בתוך שניות הייתי "ח".

מתיאוריי הקודמים כבר הבנתם, שכדי להתקדם באוניברסיטה אנו זקוקים למכתבי המלצה. נסיעותינו לכנסים לא כל כך נועדו עבור המאמר (paper) שכתבנו ושהרצינו עליו בין עשר לעשרים דקות, אלא לשם פגישות עם עמיתים. וזה מה שעשה לי גוטמן בחיבוקו החם.

ב-1987 כתב גוטמן מאמר גדול באנגלית על 25 השנים שעברו מאז פרסומו הראשון על המגלופוליס. בהקדמה הוא דיווח על ההתרשמות שלי (ארנון) מתופעה דומה המתפתחת בחופי הלבנט. שנה אחר כך מאמר שלי נכנס לכתב עת בריטי חשוב תחת אותה הכותרת, ולפי בקשת עורך ידוע ולא בעקבות פנייה שלי אליו. האם החיבוק ההוא תרם את חלקו? אולי. האם רכשתי אז כמה מכרים חדשים? בפירוש כן.

עד כה דיברתי על שנות הראשונות שהיו גורליות להתקדמותי: 30 השנים שבאו אחר כך היו פועל יוצא של אותה ראשוניות. העלייה בדרגות ממרצה בכיר לפרופסור חבר ומשם לפרופסור מן המניין כבר התנהלה לפי הכללים הדומים לאלה של היום – כאן כבר לא היו הקלות. אבל לא הייתי זקוק להקלות, שכן ספרים רבים שלי כבר יצאו לאור ועשרות מאמרים בכתבי עת טובים יותר וטובים פחות כבר פורסמו. והיו שנים, בעיקר בשנות התשעים, שבעולם הגאוגרפיה הישראלית הייתי במקום הראשון במספר הציטוטים ממחקריי, בין

היתר בזכות הנושא הרגיש שעסקתי בו – גאוגרפיה של הסכסוך היהודי-ערבי לרבות סוגיות המים והדמוגרפיה.

הישג מוכח נוסף וארוך שנים שאני זוקף לזכותי בתקופת הראשונות הוא בניית סגל החוג לגאוגרפיה באוניברסיטת חיפה. מבין תלמידי החוג בחרתי את יורם ברגל, נורית קליאוט, יהודה חיות ואהרון קלרמן לשמש כמרצים, ואכן אלה המרצים בני הדור הראשון. כל הארבעה הגיעו להישגים אקדמיים עולמיים והצטיינו בפעילות בישראל. מאוחר יותר זכיתי להשפיע על קליטה ועל קידום של חברים נוספים בני הדור השני והשלישי, תפארת החוג – חיים קותיאל, לאה ויטנברג, יואל מנספלד, שלומית פז, וגם יעקב מעוז, שעל פי גילו שייך לדור אחר בכלל. אנשים אלה הם העוצמה האנושית שבזכותה החוג הוא טוב כל השנים.

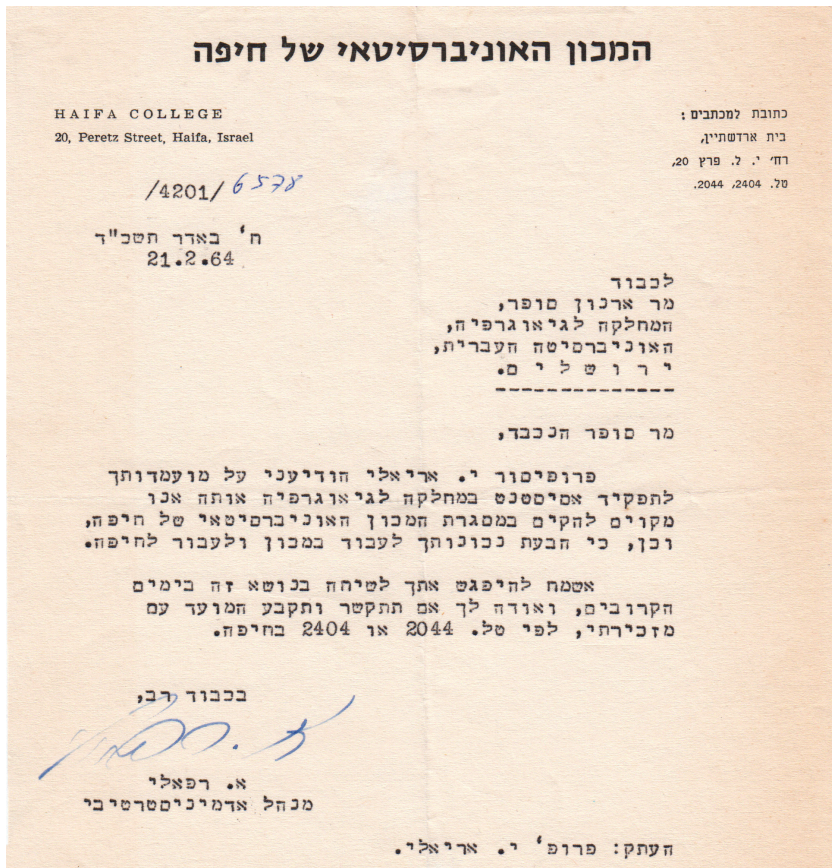
החוג לגאוגרפיה באוניברסיטת חיפה – ציוני דרך⁵

ההחלטה על הקמת החוג כחלק מהקמת המכון האוניברסיטאי של חיפה התקבלה באחד הימים של שנת 1963 בשיחות בין האוניברסיטה העברית בירושלים ועיריית חיפה. כלפי תל אביב הייתה האוניברסיטה העברית פחות נדיבה, כי ממנה היו יותר חששות.

מיד אחר כך ביקש פרופ' דוד עמירן מד"ר יהודה קידר וממני, בעודי בשלבי סיום כתיבת התזה למ"א, לצאת לחיפה. עברנו מירושלים לחיפה באוגוסט 1964, והחוג נפתח בין כותלי בית הספר תיכון עירוני ה' באוקטובר אותה שנה עם 21 תלמידים. סגל המורים היה בנוי על יהודה קידר ועליי בתוספת צוות חיזוק מירושלים ומהטכניון. אחרי שמונה שנים של חסות ירושלמית, עם מעט מתחים, ככל שאני זוכר, האוניברסיטה ובתוכה החוג קיבלו עצמאות אקדמית בשנת 1972, ואני התמנית לראש חוג עצמאי. אישור למתן מ"א קיבלנו ב-1980 ולדוקטורט ב-1999-2000 עם הרבה פוליטיקה (מאמצים לדחות את האישור) מצד נציגי ירושלים ותל אביב, אך מי שסייע לנו ומנע את הקנוניה היה דווקא ידידי שלום רייכמן מהאוניברסיטה העברית.

הרבה שנים נדדנו. מתיכון עירוני ה', שם שהינו ארבע שנים, לבניין הרב-תכליתי לארבע שנים נוספות, משם לבניין המדרגה, משם למגדל אשכול – קודם למרתפים ללא חלונות ואחר כך לקומה 13 לתקופה של כ-22 שנים (חישבתי ומצאתי שכשנה מחיי ביליתי במעליות או בהמתנה להן בכל אותה תקופה). ב-1998 עברנו לבניין רבין כמקום הקבע של החוג.

5 פרק זה מבוסס על דברים שנשאתי ב-2014 באירוע לכבוד יובל שנים לחוג. במקור הזכרתי את שמות המורים והחוקרים – לא דילגתי על איש – והרחבתי בתולדות החוג ובפרסומיו, אך הדברים נערכו וקוצרו, ומטבע הדברים הוסרו שמות רבים שהוזכרו בהרצאה.

מכתב מינוי ראשון שלי בחיפה כאסיסטנט מהאוניברסיטה העברית בירושלים

אנסה להדגיש את תרומתו הייחודית של החוג בשורה של חזיתות בחמישים שנותיו, כמובן בראייה מאוד אישית. התחלנו במחקר מקומי: מחקר ראשון מקיף על חיפה – **אטלס חיפה והכרמל**⁶; מחקר מקיף ראשון על הצפון – הספר **ארצות הגליל**⁷; שורה של מחקרים על שריפות בכרמל, על סחף בכרמל. תרומה לקידום תוכניות לימודים בגאוגרפיה מיסודי עד התיכון, אם דרך משרד החינוך ואם במדור לתוכניות לימודים בגאוגרפיה. במסגרת זו יצאו לאור ספרי לימוד רבים מפרי מורי החוג וכן מחקרים בתחום.

6 סופר, ארנון וברוך קיפניס (עורכים), (1980), *אטלס חיפה והכרמל*. חיפה: אוניברסיטת חיפה

7 סופר, ארנון, נורית קליאוט ואבשלום שמואלי (1983). *ארצות הגליל (שני כרכים)*. תל אביב: משרד הביטחון.

החוג זכה להכרה בין-לאומית ייחודית בתחומי הגאוגרפיה הפוליטית, בתחומי הגאומורפולוגיה, תקשורת, גאוגרפיה עירונית, קרטוגרפיה ממוחשבת, תיירות, גאוגרפיה תרבותית ותחומי האקלים והשלכותיו. לראשונה בישראל פותחו בחוג תוכנית בתחום מוכנות לאסונות רבי-נפגעים ותוכנית מיוחדת על לימודי אש עבור יחידות כיבוי האש. תרומה ניכרת תרם סגל מורי החוג לחקר שינויי האקלים והשלכותיו.

חברים מהחוג התקבלו כחברים בוועדות האגודה הגאוגרפית העולמית IGU ובאגודות חשובות אחרות. מורי החוג אירגנו בחיפה כמה וכמה כנסים בין-לאומיים והשתתפו בהם עשרות חוקרים מהחשובים בעולם בתחום. רבים ממורי החוג הם חברים במערכות כתיב עת בין-לאומיים ועיתונים חשובים בתחום, והיו בהם ששימשו נשיאי האגודה הגאוגרפית הישראלית.

במרוצת השנים אירח החוג את גדולי הגאוגרפים בעולם, וזכיר שוב את ז'אן גוטמן, וכן את אן בטימר (Anne Buttimer), זוליאן מינג'הי (Julian Minghi), האריסון צ'רץ' (Harrison Church), ואת ידיד החוג מתחילת דרכו, סול כהן (Saul B. Cohen).

כתב העת "אופקים בגאוגרפיה" של החוג בחיפה הוא היחיד בקהילה הגאוגרפית בישראל המופיע ללא הפסקה כבר 40 שנה. בראשית 2017 כבר יצא כרך 90, ויש כרכים נוספים בדפוס. כמה כרכים הוקדשו לחברים שהלכו לעולמם, ואחרים הוצאו לכבוד חברי סגל, ייבדלו לחיים ארוכים.

תרומתו של החוג לאוניברסיטת חיפה אינה פרופורציונלית לגודלו, ואכן היא זוכה להערכה רבה בקמפוס: סיוע להקמת החוג ללימודי א"י; סיוע להקמת החוג למשאבי טבע; חברי חוג ששימשו בתפקידי מפתח באוניברסיטה: שלושה חברי סגל היו יושבי ראש המרכז היהודי-ערבי; שני חברי סגל שימשו דיקני פקולטה; הנשיא וסגן הנשיא היו אנשי החוג; מנהל הספרייה היה איש החוג; החוג עזר בהקמת המכון לחקר חיפה והגליל, ובגלגולו הנוכחי המרכז לחקר חיפה והצפון; להקמת מכון וידרא לחקר הספנות והתעופה; להקמת קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, להקמת המכון לחקר הגולן ולהקמת המרכז לחקר שינויי האקלים.

החוג גם אחראי להבאת גופי מערכת הביטחון ללימודים בקמפוס, מרזו היו פעילים ביחידה הקדם-אקדמית, היו חברים בוועדות מרכזיות כמו ועדת המינויים, הוועדה המתמדת, ועדת התכנון של האוניברסיטה, ועדות לקידום הספורט בקמפוס וגם בהנהלת האוניברסיטה.

בעת אמירת דברים אלה (בשנת 2014), כ-4,000 מבוגרי החוג פזורים בכל רחבי המדינה וקצתם גם בעולם המערבי, אך באופן טבעי רובם השתקעו בצפון הארץ. הם עובדים בתחומי הוראה, הדרכת סוירים, ניהול, שמירה על איכות הסביבה, נציבות המדינה, משרדי תכנון ומיפוי, צה"ל – תחומי קרטוגרפיה, בכל החילות ובפיקוד הבכיר, בשוק החופשי ובמוסדות אקדמיים.

תרומה ניכרת יש למורי החוג ובוגריו בתחומי התכנון הפיזי. הם היו שותפים לעשייה בתוכניות ארציות כמו תמ"א 31, 34, 35, במיקום אזורי תעשייה ובתוכנית המתאר המחוזית צפון, והם חברים בוועדות תכנון מקומיות ומחוזיות, ובזו של תכנון חיפה והנמל. אנשי החוג היו מעורבים עמוקות בנושאי המצפים בגליל, בתכנון הכפר בישראל ובארצות אחרות, בתכנון הסיוע בדיור לאוכלוסייה הערבית ובזיהוי עתודות קרקע לפיתוח עירוני לאורך הקו הירוק. היו בהם שהיו חברים בוועדות לשינויי גבולות של משרד הפנים, איחוד יישובים, בוררות בין רשויות. מורי החוג יזמו והובילו את הקמת הפורום של חברי הכנסת וראשי הערים של חיפה והצפון. מורים היו שותפים להחלטות לאומיות מהמדרגה העליונה, כמו תואי גדרות ההפרדה ביו"ש, בגידור גבול מצרים החדש, בסיוע וייעוץ למערכות הביטחון ולמשרדים אחרים בתחומי ההתמחות של המורים: פנים, חוץ, ביטחון, תיירות, חינוך, דתות, תקשורת, תעשייה, איכות הסביבה, תחבורה בדגש על רשות הנמלים והספנות, חקלאות בדגש על המים וכמובן בכל הנוגע לפרפריה הלאומית. ולבסוף אדגיש את הפעילות הרבה בוועדות המקצוע של משרד החינוך בכל הנוגע להוראת הגאוגרפיה בישראל.

ולסיום אזכיר את אלה שהלכו איתנו כברת דרך – מי יותר ומי פחות [...]. אציין במיוחד את רואה החשבון ראובן חייקין ז"ל, שמגיל 78 ועד לגיל 86 למד אצלנו, ובכל סוף שנה נתן מתן בסתר לרבים וגם לחוג ול"אופקים בגאוגרפיה". משנפתחה צוואתו, התברר להפתעתנו כי ציווה להעניק לנו כסף רב להקמת קתדרה לגאואסטרטגיה על שמו. זו מסייעת כבר 11 שנים להוצאת "אופקים בגאוגרפיה", לפרסומים, למלגות לרבים מתלמידי המחקר בחוג ומעניקה פרס יוקרתי של עשרות אלפי שקלים על מחקר בנושאים גאואסטרטגיים.

בסיום פרק זה אביא דברים שכתב לי אליעזר רפאלי, מייסד אוניברסיטת חיפה ומובילה שנים רבות: "הזכרת לי דור עתיק, כאשר החוג היה בזרועותיי, צמח, קלט את טובי הצעירים המצוינים שבנו אותו, יחד איתי. אהבתי את הנבטים הללו, ואני מכבד את היער שטיפחו".

על מחקריי ועל עבודתי המדעית

בכל הנוגע לבחירת נושאי המחקר שלי, מהר מאוד הבנתי שברצוני לעסוק במחקרים הנושקים לגאוגרפיה (בדגש על גאוגרפיה אזורית) ובחבירה אל מקצועות סמוכים: מדעי המדינה, דמוגרפיה, סוציולוגיה, נושאי מים, לימודי ים ולימודי סביבה. לימים חיברתי בין גאוגרפיה ללימודי ביטחון. לדעתי אז וגם היום, בקווי תפר אלו יש לנו, הגאוגרפים, מה לחדש ולהעיל, וכך עשיתי – בהתחלה ללא כוונת מכוון, ובהמשך אישרו לי ההצלחות והמשוב החיובי שאכן זו הדרך.

החלטתי לחקור "קווי תפר" היא פרי ניסיון מצטבר: נתקלתי במומחי מים שלא ידעו מאומה על מפעלי המים בפרת ובנילוס, ולא הבינו מה עוברים התושבים בסביבת אגני ניקוז אלה

בעקבות שינויי האקלים. ראיתי את ידידי הדמוגרפים מתעסקים בשיעורי ילודה ובתחזיות, אך נוכחתי שהם מעולם לא בדקו מה קורה בגליל או בחברה הבדווית בדרום ישראל ומה לאלו ולמגמות אירידנטיות (תרגום של דמוגרפיה לגאופוליטיקה), מה בין תהליכים דמוגרפיים להגירה מן הכפר לעיר, לעיור ולמלחמה בשטח בנוי בישראל בפרט ובעולם בכלל. תעשיינים במפרץ חיפה ידעו כל פרט על הנעשה במפעלם, אך היו הדיוטות גמורים בכל הקשור לנעשה סביבם ובעצם בכל הנוגע לתלות של כולם בכולם. הערה אחרונה זו תצמיח לאחר שנים עבודת דוקטורט בהנחייתי, שעסקה בשאלה של הקמת מפעלים מסוכנים ליד אחרים.

והעיקר, היה ברור לי שעולמנו הולך ונעשה מורכב יותר ויותר, כך שכדי לקבוע מיקום לאזורי תעשייה, למשל, אין די בכך שתהיה תעשיין או ארכיטקט, עליך להיות רגיוניליסט, חוקר המשלב את כל מאפייני האזור. אוי למי שמתכנן לכבוש עיר רק על פי נתוני האויב שמולו ואינו מביא בחשבון גם את טיב האוכלוסייה שם, גודלה ותשתיותיה. למי שזר לו עולם הגאוגרפיה אשווה זאת לעולם הרפואה. אמנם בבעיה ספציפית אנו פונים למומחים, לעיתים ליותר ממומחה אחד, אך מי שאמור לעשות את האינטגרציה בין המומחים הוא הרופא האישי – הכללי. אנו הגאוגרפים הרגיונליים הם הרופאים הכלליים של המרחב הפיזי.

אם זה לא יישמע חצוף מדי, אנסה לתת לעצמי ציונים – אילו מעבודותיי היו הצלחה, אם באקדמיה ואם מחוצה לה, על פי העקרונות הבאים: מספר הציטוטים בבימות המקצועיות בעולם, מספר הבקשות להופיע ולדון בנושאים אלו ואחרים כמרצה אורח בכנסים ובסמינרים מדעיים בארץ ובעולם, וגם ממדי יישום המלצות וחומרים שלי במערכות חוץ-אקדמיות.

אינני מתייחס כלל לרעש התקשורתי המודפס או הווירטואלי, אם כי רעשי תקשורת אלה הביאו כאמור את עבודתי לידיעת חוקרים רבים, כפי שקורה כיום לחוקרים אחרים. דרך התקשורת אתה מגיע בעיקר ל"עמך", אבל גם לאנשי אקדמיה בארץ ובעולם. הם מגלים עניין בך ומזמינים אותך לסמינר, לקורס או לעבודה משותפת, וגם לשבתון. יש שמציעים לך מלגות יוקרתיות כמו אלה של קרן פולברייט ושל המועצה הבריטית.

ציטוט מדבריי שהביא תומאס פרידמן בעמוד הראשון של ה"ניו יורק טיימס" ב-17 במאי 1987 גרר 20 תגובות מארצות הברית והזמנות לביקורים. כך הוזמנתי בשנת 2001 להיות מרצה אורח בנושא המים בכנס הפורום הכלכלי העולמי בדאבוס (Davos), כנס יוקרתי שבו נפגשים גדולי העולם למשך כחמישה ימים במרומי האלפים השווייצריים בעיירת הנופש והמרפא דאבוס ודנים בכובד ראש על עוני ועל איידס תוך כדי אכילת השוקולדים הטעימים ביותר בעולם (אם מישהו מתכוון לדרג את מדדי הציניות בעולמנו, יערוך נא סקר שנושאו על מה דנים ומה אוכלים בעת ובעונה אחת בכנסים יוקרתיים. וכן, גם בישראל).

אציין שלצד הרווח שבכל זה יש ללא הרף בעיות, בעיקר ציטוטים לא מדויקים וגם אמירות בזדון. אציין מקרה קיצוני אחד שבו "ציטטו" אותי כאומר: "עלינו לסרס את ערביי ישראל". אורית שוחט, עורכת מוסף "הארץ" באותו זמן, לא יכלה להאמין למראה עיניה וצלצלה אליי לבירור העניין בטרם הפרסום. מובן שהפרכתני את הדבר, ונדמה לי שמאז, אותו מראיין נבל לא המשיך לכתוב באותו עיתון. נימוקו היה כי בלי "קצת פילפל" עלולים הקוראים להשתעמם.

היו לפחות עוד ארבעה מקרים קיצוניים כאלה, ובין היתר הערה שאני תומך כביכול בטרנספר לערביי ישראל, דבר שלא אמרתי מעולם. העיתון "דבר" בזמנו הקצה לי עמוד שלם ובו פירטתי את מימושו של "טרנספר" והראיתי שפירושו השמדה (על ההקשר בעניין זה ארחיב בפרק השלישי). בכתבה הבאתי דוגמאות רבות מהובלת יהודי אירופה לתאי הגזים.

כתיבתי האקדמית על **הסביבה האנושית בהרים** זכתה לסיקור נרחב בכתבי עת ובמחקר מחוץ לישראל, ואף הייתי חבר בוועדה למחקרים על ההרים בעולם (Mountain Geographical Commission) מיסודה של החברה הבין-לאומית להרים (International Mountain Society) – תתפלאו, אבל יש חיה כזאת – וגם חבר המערכת של עיתונה. התבוננת באו מניסיוני בגליל. הרעיון המרכזי שלי היה שההרים מנוצלים על ידי יושבי המישורים, ושיש לכך שורה ארוכה של השלכות תאורטיות, מעשיות ותכנוניות. העניין עורר יכוח מקצועי שנמשך כמה שנים.

הצלחה רבה הייתה בתחומי **ההידרופוליטיקה**, ענף בין-תחומי קלסי. היתרונות היחסיים שהיו לי הם עבודותיי והוראתי בצה"ל ובאוניברסיטה, סיורים באגני הניקוז של חלק מנהרות המזרח התיכון וגישה רגיזולית לחקר הנושא. ואולי לא פחות חשוב – יכולתי לחפש ולמצוא את האנשים הנכונים שיסייעו בידי. בזכות התמקדותי בתחום זה הייתי כמה שנים חבר מערכת של כתב העת *International Journal of Water*.

כאמור, מדי פעם גלשתי מן האקדמיה אל הפרקטיקה, בעיקר לשם כתיבת דוחות שהתבקשתי להגיש למשרד החוץ בעת שיחות השלום בינינו לשכנים כולם. זה עורר תהודה בין-לאומית, ואצלי – רעיונות בתחום הצבאי. לפני נציב המים המלצתי בזמנו להתחיל להתפיל מים רק לאחר הגעה להסכם מים עם ממלכת ירדן, כדי למנוע בקשות מצד אינטרסנטים ותמימים להעביר את מימי הכנרת כולם לעמי האזור. עשרות מאמרים, שלושה ספרים – שניים בעברית ואחד באנגלית, ולימים ללא ידיעתי גם ביפנית, בסינית ובערבית – היו תוצרי עבודה זו. סיוע או הד חשוב לפרסומי בתחום קיבלתי משמעון פרס בספרו "מזרח תיכון חדש" (בפרק על המים המתבסס על ספרי **נהרות של אש**).

בעולם הערבי עדיין יש תפקיד לדמיון. מפתיע היה לגלות שב-10.7.16, מיד אחרי ביקורו של בנימין נתניהו בכמה מארצות אפריקה, הופיע בעיתון המצרי "אל ערביה" מאמר שכותרתו How ominous for Egypt is Israeli PM Netanyahu's Africa tour? ובו מסופר שאת הסיוור של נתניהו לאוגנדה ולעוד שלוש מדינות ארגן ארנון סופר... והכול סביב הנילוס והדמוגרפיה.

בין התפקידים המגוונים שמילאתי באוניברסיטה במשך עשרות שנים אציין: דיקן הפקולטה למדעי החברה, ראש המרכז היהודי-ערבי, חבר בוועדה המתמדת (קרי ההנהלה האקדמית של האוניברסיטה). לעיתים ניהלתי מלחמות עם עמיתיי בוועדות. לא אפרט, אך אביא שתי דוגמאות לכך, האחת קשורה בראשת הממשלה לשעבר גולדה מאיר, והאחרת – בנשיא אוניברסיטת חיפה לשעבר, פרופ' עוזר שילד.

השנה 1976. הרקטור, פרופ' גבי ורבורג, הציע להעניק תואר דוקטור לשם כבוד לגברת גולדה מאיר (שעמדה בראשות הממשלה לפני מלחמת יום הכיפורים, במהלכה וכחצי שנה אחריה, והתפטרה מן הממשלה ב-11.4.74 בעקבות לחץ ציבורי). בהצבעה על הצעתו בוועדה המתמדת הייתי המתנגד היחיד, אבל לא הסתפקתי בכך. קמתי ונימקתי: "כל עוד אהיה איש סגל באוניברסיטת חיפה, האשה הזאת לא תקבל כאן שום תואר של כבוד. אני מודיע כאן ועכשיו, שאם יתקיים טקס כזה, אעטוף את עצמי בחומת מגן של חברים שימנעו את הוצאתי מן האולם, ובאותו רגע חגיגי אקרא את שמות הטייסים שלימדתי ושאינם בחיים בין היתר בגלל צרות האופקים שלה, על חלקה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים ועל מחדליה בגיוס המילואים וההגנה על חיילי צה"ל בתעלה. ככל שיאפשר הזמן אעבור לקריאת רשימה של יתר מכריי שנהרגו במלחמת יום הכיפורים. ברור לכם מה יישאר מן הטקס הזה!".

השתררה דממה, והרקטור הודיע שהוא חוזר בו מן ההצעה. כך השגתי את שלי: **תואר כבוד לגולדה מאיר – לא יקום ולא יהיה!**

פרופ' עוזר שילד נבחר לנשיא האוניברסיטה לארבע שנים, וכעבור שנתיים ביקש להיבחר לקדנציה נוספת, כלומר להמשיך כנשיא לעוד שש שנים. אני התנגדתי לכך, כי זה אינו מקובל, מה גם שהישגיו היו בעיניי קרובים לאפס (הישגיו של נשיא נמדדים קודם-כול על פי גובה התרומות שהוא מביא לאוניברסיטה, על פי האווירה הטובה שהוא יוצר בין הכוחות השונים הפועלים בקמפוס, על פי הקמת אגודות ידידים ברחבי העולם, על פי תנופת הפיתוח בקמפוס כגון הרחבת חוגים ובתי ספר שונים ועוד).

חברי ההנהלה השתעלו, זזו בכיסאותיהם והיו במבוכה. אז הרמתי יד ואמרתי: "עד כה לא עשית כלום, כנראה לא תעשה מאומה בעתיד, בקשתך מוזרה ומריחה מפוליטיקה חוץ-קמפוסית, **עוזר שילד – לך מכאן!**".

החברים היו בהלם. שילד קם ממקומו, אסף את חפציו ואמר: "אני מתפטר ומסיים את תפקידי בזה הרגע". עוזרו יהודה חיות התמנה לנשיא האוניברסיטה והיה אחד הנשיאים המוצלחים שידעה האוניברסיטה. היו מי שקראו לו "הורדוס החיפאי". עד היום אני מקבל טפחות על השכם על ההעזה שלי אז ועל תוצאותיה הברוכות.

ואם הרושם הוא שעשיתי מעברים רבים, או "זיגוגים" בתחומי ההתעניינות המדעית שלי במרוצת השנים, נראה לי שיש לי מסר חשוב לתלמיד המתלבט בשאלה מה ללמוד, והוא: **בחר במה שנדמה לך כי אתה הכי חוזק בו או מתעניין בו, והחיים כבר יובילו אותך גם למקומות לא מתוכננים.**

התחלתי את מחקרתי במיקום תעשיות. זה היה באופנה בראשית שנות השישים, ואני הרי בא מהיקב בראשון לציון. בדרך מקרית הגעתי לתכנון מחוז הצפון וגיליתי הרים וקשיים להתיישב בהם, ואת המגזר הערבי, וכל אלה ריתקו אותי. הערבים גילו לי מהי דמוגרפיה ולמה היא עלולה להביא. ואז בא סכר אסואן שסיפורים על בנייתו לא ירדו מהחדשות, ומצאתי עצמי מתעניין במצרים ודרכה במים ושוב בדמוגרפיה מזווית קצת אחרת.

באה מלחמת ששת הימים ואחריה מלחמת ההתשה והן לימדו אותי עד כמה בכוחם של ידע בגאוגרפיה של המזרח התיכון ומערכות המים בו לסייע לעם לוחם. פתאום, אני במרכז הסערה: תרצו, לומד ומלמד על סכרים ועל מים, תרצו – על דמוגרפיה, על עיור ושטח בנוי, על רגיונליות. ובתוך כל זה המשכתי לכתוב על המים, על לבנון, על סוריה ועל מצרים המרתקת, ולא ויתרתי על עיסוקי באיתור אזורים לתעשיות – פארק התעשייה תפן, אזור התעשייה אלון התבור (דברת), זה שלייד קיבוץ לביא ואזור התעשייה בר לב, ומשם לשדרות ומשם לכל אזורי התעשייה הבין-עירוניים בישראל.

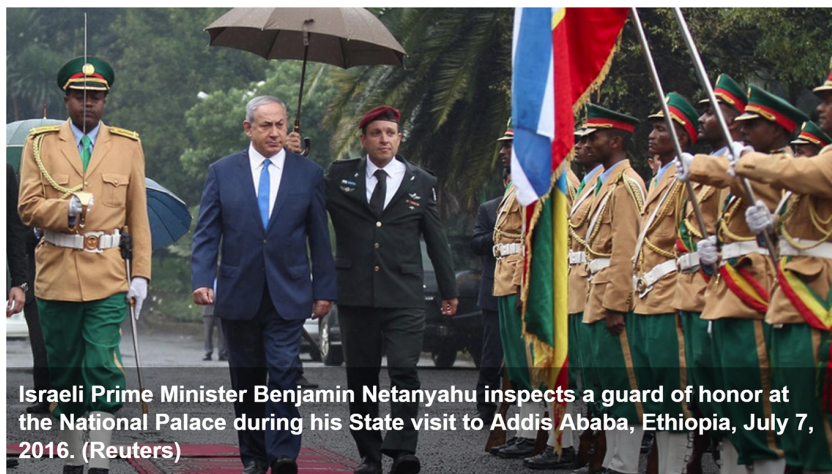
ל"זגזוג" יש יתרונות. פירושו מוכנות להיענות להזדמנויות הנקרות בדרך, לעניין שבגילויי שדות לימוד חדשים ומרתקים. אבל הוא גם גובה מחיר (אמנם לא גבוה, לדעתי), של אי-העמקה בדבר אחד וחוסר אפשרות להפוך למומחה בדבר אחד בקנה מידה עולמי. עבורי, ההליכה על "קו התפר" שבין שתי דיסציפלינות הייתה ליתרון גדול: כתבתי בכתבי עת מגוונים, לימדתי בבתי ספר וחוגים שונים בדגש על גאוגרפיה אבל גם במדעי המדינה, לימודי סביבה, קרימינולוגיה, מזרח תיכון וכמובן בלימודי ארץ ישראל – כל אלה הפכו את חיי למרתקים. לקונפוזיס מיוחסת האמירה, "**מצא עבודה שאתה אוהב ולא תעבוד עוד אפילו יום בחיך**". אמירה זו נולדה כנראה בשבילי ובגללי.

בכל התחומים והמרחבים ששוטטתי בהם הכרתי מקרוב אנשי אקדמיה מן הגדולים בארץ ובעולם, אנשי עסקים וכלכלנים, ומדינאים חשובים בדורנו – וילי ברנדט, לורנס איגלברג, מזכיר המדינה זמן קצר בימי הנשיא בוש האב, הנשיא ג'ימי קארט, יוהנס ראן, נשיא גרמניה (1999-2004) ולפני כן ראש ממשלת ריין-וסטפליה, אנה מאיר-רינגר סגנית יו"ר הפרלמנט

הגרמני, המלך עבדאללה הצעיר, הנסיך חסן, שגרירים זרים ובעיקר שגרירי ארצות הברית, הולנד ובריטניה. יום אחד הגיעה לאוניברסיטת חיפה השחקנית המפורסמת ליב אולמן כשבעלה קיבל כאן תואר דוקטור לשם כבוד, וביליתי בחברתה חצי יום. אודה, שהיו לי געים מעניינים יותר בחיי, אבל את סרטיה אני אוהב מאוד.

היו לי קשרים עם כל ראשי הממשלות בישראל בין 1986 ל-2017 ועם בכירי צה"ל, וגם עם אנשי צבא זרים ובהם רמטכ"ל צבא ארצות הברית בתקופת מלחמת וייטנאם, איש עצוב שנושא על גבו את אשמת מותם של 60 אלף לוחמים אמריקאים, גם זה בגלל טיפשותם של מנהיגים. אחד המפקדים הבכירים, שהתיידדתי עמו בזכות האלוף משה (מוסה) פלד, היה גנרל (ארבעה כוכבים) דון סטארי (Don A. Starry), שהיה ראש פיקוד ההדרכה והאימונים של צבא ארצות הברית ומפקד השריון בברית נאט"ו. הוא הגיע לארץ מיד לאחר מלחמת יום הכיפורים ללמוד על קרבות השריון כאן באזורנו והתאהב בישראל. כשסיפרתי בשיחה מקרית עם קציני ווסט פוינט שאני מיודד עמו, קמו כולם והצדיעו לי דווקא.

How ominous for Egypt is Israeli PM Netanyahu's Africa tour?

Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu inspects a guard of honor at the National Palace during his State visit to Addis Ababa, Ethiopia, July 7, 2016. (Reuters)

*"The visit doesn't mark the beginning of ties between Israel and Nile Basin countries, but rather the beginning of making these ties public. Israel has been preparing for this visit in secret for years," he said, adding that the strategy adopted by Ethiopia in the Renaissance Dam negotiations with Egypt is designed by Israeli experts. "An Israeli professor named **Arnon Soffer** led the team of academics and strategists that set this strategy."*

ציטוט מתוך אל-עראביה 2.6.2016

הכרתי חלק מאנשי המטה הכללי של צבאות ארה"ב, סין, של הודו ועשרות אנשי צבא ושירות חוץ של מדינות ערב ומוסלמיות, כל זה במפגשים בהודו ובשווייץ. תוך כדי הרצאות והופעות יצא לי לפגוש מקרוב גם יוצרים וזמרים (חלקם כבר בקושי מוכרים לנכדיי) – נעמי שמר (בכמה שיחות טלפון והזמנה שלא מימשתי, לצערי, לבוא לביתה בתל אביב) אהוד מנור, יפה ירקוני, שושנה דמארי, חנן יובל (ברגע מרגש בסיני, בסוף מלחמת יום הכיפורים, כשפלד קיבל את דרגת האלוף וחנן שר באוזנינו את "אגדת דשא" של מאיר אריאל למנגינה של שלום חנוך).

עד כה הזכרתי ידידים. מטבע הדברים, וממה שכתבתי עד כה כבר ברוך, ש"רכשתי" לעצמי גם אויבים רבים. אלה צמחו בדרך כלל על רקע פוליטי או עקב ביקורת עניינית שלי על המתכננים הלאומיים (עניין שארחיב עליו בהמשך), אך גם מתוך קנאה. הקנאה היא שהעבירה רבים על דעתם, אם משום שקיבלתי דרגה לפניהם, אולי מינוי לדיקן הפקולטה או בשל ההצלחה בהרצאותיי, בתקשורת או במגוון הפעילויות שלי. לא מעטים יצאו נגדי בעוצמות שונות של ביקורת, עקב עומק המעורבות שלי במערכת הביטחון והעברת המכללה לביטחון ללימודי השלמה בחיפה. על כל אלה אני נאחז בדברי אבי, שעבר טרגדיות רבות בחייו, כי "טובים אלף מקנאים ממרחם אחד".

דמוגרפיה (עבורי) היא עניין של גאוגרפיה

"ארנון סופר ערבים" – כך מכנים אותי רבים. ואני יכול להוסיף: גם תל אביבים, גם חרדים, גם בעלי כפופת סרוגות וגם מוסלמים, אפריקאים ומהגרי עבודה ופליטים למיניהם. ואכן, תחום שבו זכיתי ועדיין אני זוכה בו לתהודה מקומית ובין-לאומית חזקה בעבודתי הוא **הדמוגרפיה**.

דמוגרפיה היא מושג שאומר הכול – מצפיפות, דרך שינויים בחברה, אל הגירה, תהליכי עיור על כל המשתמע מהם, השימוש במים והמחסור בהם והשלכותיהם מבחינה צבאית, כלכלית ופוליטית, וגם איומים דמוגרפיים אסטרטגיים. אמחיש תחום גדול ונרחב זה בכמה דוגמאות.

מאמר שלי שהתפרסם בכתב עת בהוצאת המטכ"ל בשנת 1985⁸ עורר הדים רבים. בחיל המודיעין ביקשו ממני לכתוב אותו מחדש עבורם, והוספתי בו את מפת השטח הבנוי ברחבי הלבנט כולו (מפה שלשם השלמתה סייעו בידי שני אלופי משנה במשך כמה שבועות). מערכת העיתון, על דעתה, קבעה את כותרת המאמר: **שדה הקרב העירוני**⁹. מכאן קצרה הייתה הדרך למושג הבא – **לוחמה בשטח בנוי**. שורה של מפקדים ובהם האלוף משה בר-

8 סופר, ארנון (1985). תמורות סביב ישראל – עניבת חנק או צעדים לקראת שלום? סקירה חודשית, ספטמבר, 42-48.

9 סופר, ארנון (1989). שדה הקרב העירוני: חמ"ן, 14.

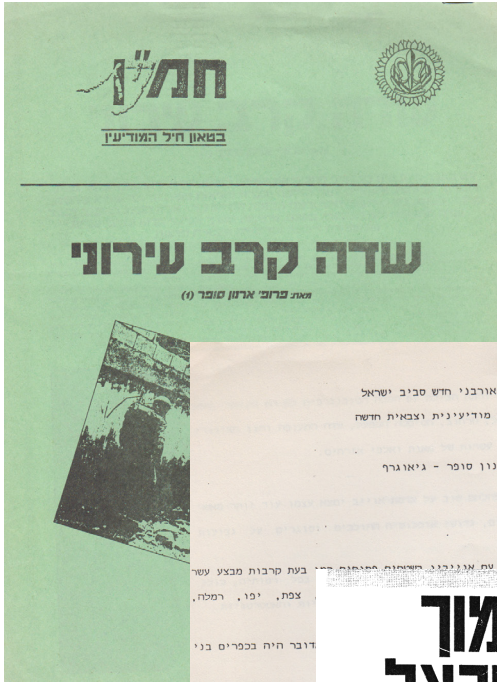
כוכבא (הלוא הוא בריל הידוע) עשו אצלי עבודות בתחום, ובמקרה שלו זה כלל גם תרגיל רחב היקף בנושא. מיד אחר כך בא אליי קצין בכיר בחיל האוויר ובפיו תלונה: "בתרחיש כזה לא נוכל לעמוד". ואכן הצגתי בפני צה"ל אתגר קשה. חשבו על דילמת כיבוש עזה על שני מיליוני תושביה ועל שליטה על שכם או על חברון עם כמיליון בני אדם.

כנסים רבים הוקדשו מאז לנושא זה, חלקם באוניברסיטת חיפה בניצוחי, וגם כנס בחסות הצלב האדום שהסתיים בעימות קשה ביני לראש מרכז תל אביבי, שם פטפטו בלי סוף על ביטחון לאומי. הצגתי דילמה ולפיה על גג בית באזור אויב נמצאים מאות בני ערובה אזרחים, בעוד מן הקומה שמתחתיהם יורים אש תופת על יחידה צה"לית – מה עושים? עמדתי הייתה ברורה: משתקים את האש גם מבחינה פרקטית וגם כמסר לעתיד, "למען יראו וייראו". הבהרתי בכך שחיי חיילי ישראל חשובים לי יותר ממאה החלטות ציניות של גופים ציניים של זכויות אדם. אנשי הצלב האדום שהזמינו אותי לכנס וידעו מראש מהי דעתי לא התרגשו מדבריי, אבל ראש אותו מכון שבו נערך הכנס גינה את עמדתי. מאז, ראינו מה עשו הרוסים בסוריה, מה עשתה ארצות הברית במלחמותיה באזורנו ומה קורה בבירות אירופה בעקבות הפיגועים. אני חושש להזכיר את המילים "טרור איסלאמי", פן עלעלי משהו במכוני מחקר מסוג זה.

אין לשכוח שדמוגרפיה היא גם **צפיפות**, המשפיעה על איכות הסביבה ועל מיקומי תעשיות מזיקות, וקשורה קשר הדוק לשינויי אקלים. במילים אחרות, דמוגרפיה היא הכול! גם סיפוח שטחים, **ייהוד הגליל** ואולי רק **אכלוס הגליל**. על המוקשים שבהבדלים בין המושגים הללו אני דורך כבר 50 שנה. אנשי שמאל אינם אוהבים את המושג "ייהוד הגליל", הם מבקשים שרק אשנה ניסוח ל"אכלוס הגליל". אני רואה בזה צביעות! מה לעשות שאין צורך באכלוס הגליל בערבים, הם כבר שם, יש צורך באכלוס האזור גם ביהודים. ממרחק קשה להבין זאת.

אנשי שמאל ככלל, אולי מתוך נאיביות, אינם רואים שום סכנות מצד ה"אחרים" בפריפריה. ולא עזרו לי דוגמאות שהבאתי, כולן עכשוויות וטרגיות – מקוסובו ומייגוסלביה בכלל, מטימו, מלוב, מעיראק, מסוריה, מטורקיה, מברית המועצות, מדרום סודאן, מביאפרה ומסקוטלנד. קשה לשכנע אותם בעובדות, כפי שקשה לשכנע אדם דתי בנושאים הקשורים באמונתו. "דת השלום" היא דת ככל דת, ושם אין מקום להיגיון.

מצדו השני של המתרחש נמצא הימין האנטי-ציוני (מפלגת הבית היהודי, למשל). שם מבקשים שרק "אוריד" מהטבלה הדמוגרפית 1.5 מיליון ערבים ביו"ש – וכבר מחר אפשר לספח את האזור. ומכיוון שלטענתי אין להתעלם ממספרים גורליים כאלה, הרי אני "שמאלן נתעב ועוכר ישראל" בעיניהם. מכאן קצרה הדרך לפוליטיקה מלוכלכת, לשקרים, לדרדור הדיון לשפל מטריד. למרבה הצער, מעורבת בעניין גם אוניברסיטת בר אילן, שחרתה על דגלה

מערך אורבני חדש סביב ישראל
 דיכומה מודיעינית וצבאית חדשה

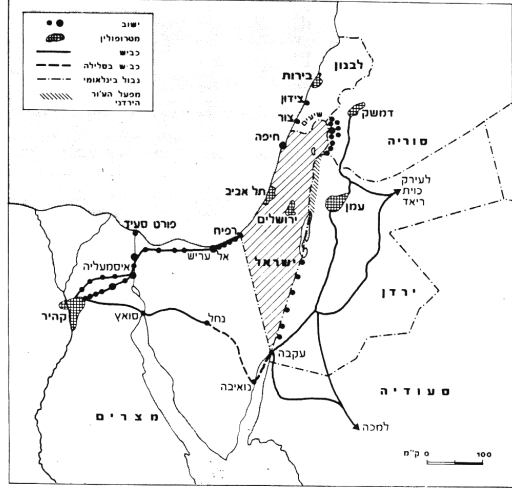
ארנון סופר - גיאוגרף

מ ב ו א

בעת קרבות מצבע עשיר
 צפת, יפו, רמלה,
 דובר היה בכפרים בני
 התמודדות באוכלוסיה
 וסיה בהווה.
 והרי שומרון ויהודה)
 (ות) ירושלים, עזה,
 ות יחסית על הישובים
 גיר סואי היתה החירה
 ו מסורבלים, צה"ל
 יות בת למעלה ממליון
 ין עירוני יותר מאשר

תמורות סמוך לגבולות ישראל

עניבת חנק או צעדים לקראת שלום?
 ארנון סופר*

מפה: תמונות בגבולות ישראל

את סיסמת "שלמות ארץ ישראל". כל דיון אקדמי העלול להעמיד בסכנה סיסמה זו נתקל שם בתגובות ובתירוצים מעוררי גיחוך שאינם מכבדים מוסד אקדמי. אבל בעצם, הצחקתי את עצמי, שהרי במכוני המחקר שם (במרכז הארץ), העובדים, החוקרים והמנהלים הם כיום בעיקר אנשי צבא לשעבר ולא דווקא אנשי אקדמיה.

העיסוק במגזר הערבי בישראל אישש בעיניי את חשיבות התחום הדמוגרפי בכל הנוגע לפער בין הנוצרים למוסלמים בישראל ובין הבדווים בדרום ליתר המוסלמים בארץ ובעולם. נראה לי שאחת הסיבות לכך היא הריבוי הטבעי הגבוה, אך עד מהרה התברר לי שכל הצעה לדון בנושא גוררת תשובה רוגזת מלווה בסיסמאות – "גזענות", "אפליה", "הדרה" וצרות מילים דומות שמעידות על בריחה מדיון ענייני בכך, דיון שהיה חושף חלק גדול מבעיות המגזר הערבי כאן, בשטחי יו"ש, בשטחי הרשות הפלסטינית ובעולם הערבי בכללו. כמובן, אני יודע היטב ששיח כזה אסור גם בקרב החרדים היהודים – שני המגזרים בורחים ממילה אחת גורלית לעתידם-עתידינו: דמוגרפיה!

כל שנה מתפרסמים עשרות פרסומים של אנשי סגל ערבים בישראל על המגזר הערבי, אבל היכן המאמר האחד שיציבע על המחדלים הטמונים בריבוי הטבעי הגבוה? תהיה זו דמוגוגיה להאשים את השלטון בכאוס בנגב הצפוני, בעוד הריבוי הטבעי שם היה 5.5% בשנה, כלומר הכפלת אוכלוסייה בתוך כ-12-14 שנים. הרי לכל גבר שם יש 2-8 נשים והוא "מייצר" (והן יולדות) בין 15 ל-100 ילדים לגבר, על חשבון משלם המסים. לא פעם, בכתובים ובעל-פה בכנסים, העליתי את העניין ופניתי אליהם שיתמודדו עם הסוגיה – לשווא. בעיניי הם אינם אנשי אקדמיה!

וכך, העיסוק בדמוגרפיה הביא עליי שונאים משמאל ומימין, בעוד כוחות האמצע המתונים שתמכו בי ועודדו אותי במשך שנים, לרבות ראשי המדינה ומפקדיה, נעלמים והולכים. ועם זאת, הנושא הזה, שאני עוסק בו כבר שנים רבות, הביא לי פרסום בלתי רגיל בעולם: מאות מאמרים המתייחסים לנושא וגם אליי אישית, וציטוטים והתייחסויות בפרסומים בטוברים שבכתבי העת הבין-לאומיים. השתתפתי במאות ראיונות בתקשורת האקדמית והאחרת, קיבלתי הזמנות לכנסים בכל העולם – ובצד כל אלה – גידופים והשמצות ללא הרף מצד שונאי ישראל בארץ ומחוצה לה.

ניסיונותיי האין-סופיים להסביר בתקשורת שאינני דמוגרף בהשכלתי הפורמלית אינם נקלטים. לשמחתי, דווקא דמוגרפים באוניברסיטה העברית ובאקדמיה בכלל נותנים לי במה בכתבי העת שלהם וכך בספרות המחקר הבין-לאומית, וכאן לפחות אני מקבל חצי לגיטימציה כדמוגרף או בלשוני – **גאודמוגרף**. אני חוזר על קביעתי – רק חוקר בגישה הוליסטית או רגיונלית (כלומר הכרה והבנה של המרחב הנדון כולו) יכול לראות את כל התמונה כולה, והדמוגרפיה בעיני היא חלק מהשלם המרחבי ולא רק תחום אקדמי צר.

מן המחקר אל המעשה

הצלחות וכישלונות של חוקר נמדדים לעניות דעתי לא רק על פי מספר הפרסומים בבימות אקדמיות בארץ ובעולם ומספר הציטוטים מתוך עבודותיו, אלא גם על פי ההתייחסות העניינית להצעות המעשיות שהועלו במחקריו. אתחיל מן התחום הדמוגרפי. הצלחתי באה לידי ביטוי בהעלאת הנושא לסדר היום הלאומי במועצה לביטחון לאומי (כמה וכמה פעמים), במשרדי הממשלה הרלוונטיים, בפגישות אישיות ביחידות או עם צוותי עבודה קטנים עם המנהיגות הבכירה של ישראל – ראשי ממשלה, שרים, ראשי ארגונים, כלכלנים וחברי כנסת. הופעתי בוועדת חוץ וביטחון מאז עמד בראשה אבא אבן ועד לאחרונה, וכן בוועדת הפנים, בוועדת ביקורת המדינה ובוועדת המדע והטכנולוגיה. אך המוקד היה תמיד מערכת הביטחון על ענפיה.

מבחינת יישום המלצותיי בשטח (בדגש על ההקשרים הדמוגרפיים) אני שמח מאוד בכך שבשנת 1975 הצלחתי לשכנע את רענן וייץ, אז ראש המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית, בצורך במפעל התיישבותי גדול בגליל, לימים **מפעל המצפים**. חששתי שאם לא נעשה מעשה, הגליל המרכזי יהפוך למערך עירוני ערבי רצוף עם נטיות אירידינטיות, כלומר ברגע מסוים יופנו דרישות להיפרדות ממדינת ישראל ולהצטרפות לישות ערבית זו או אחרת, על פי המציאות שתשרור באותו זמן. באותה העת עסקתי במשרד הפנים בצורך בפתרון לפזורות הבדווים בצפון (האחרון בוצע בצורה האופטימלית שהיה אפשר לצפות לה). הוקמו כ-26 יישובי בדווים חדשים והפזורות בצפון כמעט שנעלמו כליל, לשביעות רצונם של כל הצדדים.

המלצה חשובה הבאתי לתשומת לבו של זאב בונג, מנכ"ל רפאל (הרשות לפיתוח אמצעי לחימה) והיא הצורך לצאת ממפרץ חיפה לגליל. כך הוקמו – ולא רק בזכותי – מפעלי לשם במועצה האזורית משגב בגליל התחתון בזמן הקמת המצפים. שני הישגים אלה הם תוצאה של כמה עבודות שפורסמו בארץ ובעולם בבימות אקדמיות ובכנסים על הנעשה בגליל בהשוואה למקרים אחרים בעולם.

ביוני 2010 שכנעתי בהרצאה במליאת הממשלה בראשות בנימין נתניהו בצורך המידי להקים **גדר (אימתנית) בגבול ישראל מצרים**. כיום אני יכול לומר בוודאות, כי הגדר הצילה את ישראל מצרה גדולה ללא צורך בירייה אחת. ב-2014 הצעתי להמשיך את הגדרות בגבול הירדני ולהגביה את הגדר בגבול מצרים. הצעות אלו התבססו על שורת עבודות על משבר האקלים באפריקה המזרחית ודמוגרפיה כאן ושם. מכאן צמח גם הרעיון להתוות את הגבול בין ישראל לפלסטנינים ביו"ש **בגדר הפרדה** על בסיס דמוגרפי (מול אריאל שרון, 2001) וגם רעיון **היציאה מעזה** (אף זה מול שרון, 2004, ראו בהמשך).

על הסכנה הקיומית בסיפוח השטחים הכבושים מסיבות דמוגרפיות הרביתי להתרע, קודם באוזני יצחק שמיר, אחר כך באוזני יצחק רבין, אחר כך הצגתי נתונים לפני אהוד אולמרט ואחריו לפני בנימין נתניהו – כולם הכירו ומכירים את הנתונים האמיתיים ולא את נתוני הימין הקיצוני, שבציניות שאין דומה לה החליטו אנשיו להבהיר להמוני המתנחלים, חלק ממצביעי הליכוד, אוהדי בית"ר ירושלים ודומיהם, כי בשטחים לא נותרו הרבה ערבים, וכי המעטים שעדיין מתגוררים שם הם בדרך ללונדון או לעמאן. מדובר בקבוצה שהוקמה בשנת 2005 הנקראת "הצוות האמריקאי-ישראלי למחקרים אסטרטגיים" (צמ"ד) בראשות בנט צימרמן מלוס אנג'לס ובהשתתפות הקונסול בדימוס יורם אטינגר, ראש המינהל האזרחי ביו"ש לשעבר תא"ל ("מיל") דוד שחף, פרופ' עזרה זהר, ד"ר דוד פסיג, יעקב פייטלסון ואחרים. לי יש ויכוח ענייני אתם, ועצוב הוא שעמך ישראל "קונים" את השקרים שלהם. למזלנו, בינתיים צה"ל אינו מקבל אותם, אלא דווקא נתונים כשלי. עצוב לדעת שאוניברסיטת בר-אילן בעלת השאיפות האקדמיות אימצה גם היא נתונים הזויים אלו, המשרתים את רעיון "שלמות הארץ", לפחות על פי מוסד בגין-סאדאט (בס"א) שם. ושוב, צה"ל דחה עמדות אלו וקיבל את הנתונים שלי, של פרופ' סרג'ו דלה פרגולה, של הסי-איי-אי ושל המפקדים הפלסטיניים, בעוד בס"א אימץ נתונים של אותו צוות פוליטי קיצוני שאין לו קמצוץ הבנה בתחום. אני שואל את עצמי אם הכול מותר כדי להגיע ל"שלמות הארץ" גם אם נהיה מיעוט בה. היום שבס"א אימץ נתונים שקריים אלה היה היום האחרון שבו דרכו רגלי במוסד זה.

על ממדי החוצפה של הימין הישראלי תמצאו ב"שיעור" שנתתי למשה פייגלין, שליחו של אטינגר, ובחליפת הדברים של ראש המוסד תמיר פרדו עם העיתונאי הכותב ב"ישראל היום".

ביום 11.6.14 כתב ח"כ פייגלין באתרו: "מיליון יהודים צפויים להגיע – הסברתי היום במליאת הכנסת!". את תגובתי על כך מיום 14.7.14, ערוכה ומעט מקוצרת, אני מביא כאן.

איש עם המון ביטחון עצמי, פייגלין. הוא "יודע" שלבטח תהיה עלייה! הוא גם יודע בדיוק מה יהיה מספר העולים. אני, למשל, חושש שדווקא תגבר הירידה! מי מאיתנו צודק? היש בעולם כלים לברר עניין עתידי כזה? האם הוא מבין את ההבדל בין אמירות כמו "אני מקווה", "אני מצפה", "אולי זה יקרה" – לבין תחזית המבוססת על תהליכים, על נתונים קיימים מן העבר הקרוב, על נתוני הווה? ובכן, לידיעתו ולידיעת הקוראים, על פי אלו ורק על פי אלו בונים תחזיות, עם כל הסיכונים שבכך.

אם נקבל את תחזיותו, ואני מתפלל שהיא תתגשם, מדוע לא לאמץ עוד תחזיות – אולי רעידת אדמה קשה בא"י; אולי מגפה נוראה; פצצה גרעינית או ביולוגית – שיתפוצצו לא כאן, חס וחלילה, אלא אצל שכנינו, וכך, לידים של אותם נביאי שקר, אחת ולתמיד יאבדו כל אויביך, ישראל...

מי שמכניס את העלייה למשוואת התחזיות וגם בונה על כך תקוות ואסטרטגיות, מעיד על בורותו בנושא, מה גם שחבר כנסת זה מבסס זאת על כך ש"ההיסטוריה

פרדו: "יש איום קיומי אחד על ישראל - מדינה דו-לאומית"

ראש המוסד לשעבר: "זו פצצת זמן שמתקתקת כל הזמן, בחרנו להטמין את הראש בחול"

תמיר פרדו

מה היא רוצה, מה טוב עבודה. לא להקים אתר הצהיירים, אלא לשנים יבואו. להפסיק לטמון את הראש בחול, להתמודד עם המציאות הר" מוגרפתית ועם השאלה איו מדינה אנתנו רוצים... הכתובת על הקיר. כל שנדרש הוא להרים את העיניים ולקרוא. המפתח להצעת המדינה בכיוון נכון מתייבת מנהיגות אמ" צה שמוכנה לתמוך עם המציאות הלא פשוטה, ולהוביל לדרך חדשה".

בחול עמוק-עמוק, להיון את עצמ" נו בעובדות אלטרנטיביות ולברוח מהמציאות תוך יצירת איומים ח" צנזורים שונים ומגוונים. בין הור" דן לים שוכנים בני שתי רדת - והורים ומוסלמים. מספרם כמעט והוה. יום אחד נגיע למדינה דר" לאומית כי לא יהיה אפשר להתיר את הקשה הנוריד בין האיכולוסיות. ככה זה בשלא מחליטים".

לידך שובל
כוננתו לענייני צבא

יש רק דבר אחד שמאיים באופן קיומי על ישראל והוא ההמוגרפיה שבין הים לנדר, כך לפחות מבדור ראש המוסד הקר דב, תמיר פרדו. בכנס לזכרו של מאיר דגן ז"ל שבערך במכללה האקדמית בנת" נה אמר פרדו: "למדינת ההורים יש איום קיומי אחר: זו פצצת זמן שמתקתקת כל הזמן, וזה זמן. באופן יוצא דופן בחרנו להטמין את הראש

דרור אידר | מי טומן את ראשו בחול? << עמ' 31

דמוגרפיה - מה אומר ראש המוסד ומה משיב לו עיתונאי "מומחה" מישראל היום 22.3.2017

דרור אידר

מי באמת טומן ראשו בחול?

ראש המוסד לשעבר תמיר פרדו מרש במכללת נתנה חזון קודר כאשר לעתיד ישראל, אם לא תיפתר המדינה הפלתינית. הוא האשים את ישראל כממנית הראש בחול וכתה עלמת המסכנה והקיומית. אפשר רק לתתה על רב"ו.

אם יש סוגיה שמסמלית ישראל הקרשה לה זמן יותר מכל סוגיה אחרת, ר"ה וה הסכסוך הישראלי-ערבי. זה גם הנושא בה"א הרייקה שיחה התייר והקטשות כבר מאה שנה. בנידור לגר היחיד כיום לתמוך על פני הסכסוך וכן תזמנית. אילו מנתנו כל הבעיות. אני משוכנע שכל הקשה למעשים נעשים פרדו ירד לחשוב "חזתי לבע" פסה". אילו בבוא לעיסת מנהיג המדינת הוא מטייב כראשיתר בימים, בעיה והוגרפית, איוו מדינה נותר לילידו.

דעתם של פרדו
וביטוחניסטים אחרים אינה טובה מדעת אחרות. ראש המוסד התחמה בהגנת ישראל, אבל אינו מומחה לנתיחה או לנחירת הצינות

פרדו ריב על "כיוושי" ביוודה ושומרו. אבל ברצעת עזה איננו נאצים, ועריון רואים בנו כר בשים. ומה כאשר לאוחי ישראל הערבים, האם מן וכת המדינה מתוך את "כיוושי" שלהם ור" והנתנם אינם משליה עם אוחותם ומבקשת לבטל את ידותה של ישראל. האם אסירים שקר בלו וכת הצבעה להנהלת הכלא פוששים יותר כאשר למוגרפיה, פרדו מנה את ערבי עזה כמי שמאיימים על הצינות ורותה של ישראל. מדינת מתיקטים שישו המאסית עצמאית. כאשר לייש, פרדו ריב על 2 ועל 2.6 מיליון פלתינים. והנה, זה יותר משנה נמצא סקר אכולוסין רציני שקורא תיגר על הרמוגרפים שהפתחו מקום המ" דינה וער היום ברוב ערבי. הסקר פורסם בסכון בניקסאראת ואשר ביד הרמוגרף הטוביל של מכון המחקר "אמריקן אנתרופול" ויולט אי שרשאטי. שיליו מירב כ"ב 1.75 מיליון ויחון אי חרות. כבו כן עשרות אלפים ערבים מדי שנה. סאל אייל זאבי המחניול האחרון הקייר שיק ממעבד אלנבי

יצאו כלי השנים האחרונות יותר מרש 175 אלף פלי- שנים ולא שבו. ומה כאשר למעבים האחרים- כארשים במסכר הביטוחי הפיליטי פרדו מרבו על "פתרו" המדינה הפלתינית. האם הוא וחביו מוכנים לנער את הקיבוצו ולהניח לחשוב שמא אין פתרוו המתרון קשור לתפיסה הסיבתית בפילד סופיה הערנית, והואה סיבה לכל תופעה ואם נמצא את הסיבה לנעה, בכל למצוא פתרו. זו תפיסה רצינוליסטית המנוחה ששני המדינים על לקים שיפוט מציאות וערכים חומים. הסתכלו על המרחב ככינו - האם אנתנו חולקים רצונותיו והמחא אפילו תמיכה חזון מבורח התסון שרתו הם הערניות. במרחב הזה ערש הצינוליציה האני שרת, לא לכל בעיה יש פתרוו, ומהא שנה הן פסיק על רצון בו אלף שנים.

היבן הינו רק לפני 73 שנה ב"ר 1944 הניעה השמדת היהודים לשיא. תורו וחדשים פמרים וחסלו יותר מתיב מיליון יהודים שובילו מדינותיה למחנות המרת. בארץ ישראל מנה היישוב הערבי פחות מתיב מיליון יהודים. היינון לא הצביע על אפשרות לקמת מדינה יהודית עצמאית ארבע שנים לאדך מכן תוך הנגברות על צבאת ערופים: לבטח לא היה מתאר עליית מיליון עולים בעשה לאדך מכן. סרודף הידעת היה מסמל התחמת רשימת לו ודעילהת אפילו כמסר בפנסר האפשרות שמר" נת יהודים תהיה נמצב כלכלי, ביטוחי, תרבותי, מדעי, תודני וטכנולוגי כפי שהיא כיום.

דעתם של פרדו ויטוחניסטים אחרים אינה טובה מדעת אחרות. ראש המוסד והמחנה בהגנת ישראל אבל אינו מומחה לעתידה או למשורת הצינות. פרדו בחו צד בורוכב עתיק בין שתי אסכולות היסטוריות: המוסל מכלה תהפתחות איטי, רבי לוציה מיל אבולוציה, והסקר הקץ מול המתנגדים לחישובי קץ.

הביא ישיעהו סיכס המולוקת בשתי מילים. כפרס ס מתבנע על גאלות הארץ והעם ומכנית שגם המדינה והמוגרפית תיפתר. "הקטן יתה לאקו והקציר לגוי" (צום) - אני ה' בקעתה אחיש את ישראל. שתי המילים האחרונות הן תמצית המסלר קת: אסכולת "אחיש" - מחיש הקץ, ואסכולת "קעת" - המתאווים כמכללות ומאמינים בנאלה הבאה בזמנה. בתהליך היסטורי איטי, איתן מכל במאות השנה.

הציונית בנויה מגלי עלייה, כי האשה היהודייה יולדת יותר מחברתה ברמאללה". אם הוא מתמצא כל כך בהיסטוריה הציונית, מדוע אינו מביא את כל נתוני העבר, למשל את הירידה של רוב עולי העלייה השנייה, את זו של אמצע שנות החמישים בעקבות ה"צנע", של אמצע שנות השישים בעקבות ה"מיתון" הכלכלי, ושל התקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים?

מדוע הוא מדבר על ילודה ולא על ריבוי טבעי, כי יש אצלנו גידול בילודה לעומת המוסלמים? אילו חיפש רק את האמת, היה יודע שאצלנו היהודים שיעורי התמותה גבוהים ביותר מכפליים מאשר אצל שכנינו המוסלמים, ועל כן כל יתרונות הילודה עדיין אינם משתקפים בתוצאות הסופיות של גידול בשיעורי האוכלוסייה היהודית לעומת המוסלמים, אלא להפך. את זה יורם אטינגר, ה"מומחה" של הימין הקיצוני, כנראה לא סיפר לו, מאותם הטעמים של שניהם, שכדי לעודד את העם היושב בציון צריך גם להונות אותו, שהרי למען א"י מותר לשקר!

אני מזמין את כל מעריצי פייגלין, אלה שעתידיה של ישראל באמת יקר להם, לפתוח את השנתון הסטטיסטי לישראל ולראות מה קרה בשיעורי היהודים בישראל מאז שאטינגר התחיל לדבר על "הרוח הגבית" ו"הנסיקה היהודית" (אמרתו בישראל ולא בכל א"י, כי לפחות בכל הנוגע ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל אין לנו שום מחלוקת על בסיס הנתונים שלה). אשר לסיפורים על גידול בפריון האשה שעלתה מרוסיה – אני קובע כי פייגלין, חברו גיא בכור, חברם יעקב פייטלסון והיחצ"ן שלהם אטינגר בודים מלבם נתונים. על כן, פסיקתו של פייגלין כי "אסכולת הפסימיות הדמוגרפית נחלה כישלון חרוץ!" היא ביטוי מטעה ושקר.

ההסתמכות על טעויות שעשו ההיסטוריונים שמעון דובנוב (1860–1941), יעקב טלמון (1916–1980) והדמוגרף רוברטו בקי (1909–1995) היא מניפולציה שמעידה על בריחה מן האמת. מי שרוצה לספח את השטחים בטענה של רוב יהודי מוחץ בא"י מטעה, ואילו חס וחלילה צה"ל ומערכות הביטחון האחרות היו מאמצים נתונים כאלה ופועלים שם בהסתמך עליהם, היה נגרם לישראל נזק ביטחוני חמור ביותר (ראו לוח בחלק השלישי).

דע לך, ח"כ פייגלין, כי בכל מסמך שלי אני מציין שאנו עוסקים בתחזיות, ובתחזיות יש תמיד סבירות שהיא לא תתממש בדיוק נמרץ. במסמכי אני מדגים, כי מי שפרסם ב-1930 תחזית על עתיד העם היהודי לא חזה את השואה; מי שפרסם ב-1950 תחזית של עתיד ישראל לא צפה את מלחמת ששת הימים, ב-1970 לא צפינו עלייה מרוסיה, וב-2017 תחזית אינה יכולה לצפות אם ומתי יתרחש אירוע זה או אחר. ולמרות כל ההפתעות המחכות בפניה, התחזיות מצביעות על הכיוון שאליו אנו הולכים, ועל פיהן אנו מתכוונים לעתיד הקרוב ורק לקרוב. אין לנו ברירה אלא לחזות ולהתכונן לבאות: בתכנון ערים, מים, כבישים וצבא. עלייה לא נכניס למשוואה, כפי שלא נכניס אליה מלחמות ורעידות אדמה. כשאמרת "לנו", התכוונתי לאנשים האחראים בחברה הישראלית. לסיכום, ח"כ פייגלין, בדבריך יש הרבה מאוד דמגוגיה, קצת רמייה והמון בורות.

"מדינת תל אביב" שלי ועבודתי על המזרח התיכון

כמו שמלחין גאה במנגינה שחיבר, שהפכה ל"נעימה עממית" ואיש כבר אינו יודע מי עומד מאחוריה, כך אני שמח שהמושג **מדינת תל אביב** נכנס לשיח הציבורי כביטוי שהיה פה תמיד. המקור לביטוי זה הוא החוברת של יבגניה ביסטרוב ושלי, **מדינת תל אביב – איום על ישראל**, שראתה אור לראשונה ב-2006 (מאז כבר יצאו ארבע מהדורות אזרחיות וצבאיות).¹⁰ הייתה זו אזהרה פשוטה – אם כל יהודי ישראל יתכנסו סביב תל אביב ויזנחו את הפריפריה – כי אז הוכרע סופה של תל אביב.

איש ישר ונבון שהבין זאת מיד הוא רוך חולדאי, ראש עיריית תל אביב. הוא ביקשני להרצות לפני מועצת העיר על חומרת התהליך שעוברת ישראל. היום, כעשור אחרי הולדת הביטוי, אפשר לשאול – האם הגזמת? ראו את מצבה של ירושלים, את מצב הצפון והנגב הצפוני וההפקרות שם, אבל בתל אביב יש "חגיגה" בכל תחום ועניין.

עקב הצפיפות בישראל ובעיקר במישור החוף, ההופך בהדרגה ממטרד לאיום קיומי, אני מנהל מאבק על הקמת **איים מלאכותיים** בים התיכון, כי רק שם נותר לנו מרחב התפשטות עבור תשתיות הזקוקות לקרבת הים. אני משוכנע שזה יקרה, וככל שנזדרז בכך, כך נמזער נזקים ועגמת נפש. כך למשל אפשר להקים על אי מלאכותי שדה תעופה במקום אלה של הרצליה ושל שדה דב. נתב"ג העתידי, בתי זיקוק, חוות לדלק וחשמל או התפלה ואולי כביש תתימי נוסף על שלושת כבישי האורך היחידים שיש לנו כיום – כל אלה יוכלו להיות ממוקמים על איים מלאכותיים בקרבת החוף.

כבר הזכרתי את חלקי בהכנת המפה הלאומית של **אזורי התעשייה הבין-אזוריים** ובהצעות פרטניות בנוגע לכמה אזורים בגליל. אין לי חוויה עמוקה יותר מאשר לנסוע בכבישי ישראל ולחלוף ליד גן התעשייה גליל תחתון בואכה טבריה, ליד אזור התעשייה אלון תבור (דברת) או ליד פארק התעשייה בר לב. אני נזכר שהזמנתי לבייתי בחיפה את ראש עיריית כרמיאל ואת ראשי המועצות האזוריות משגב ומטה אשר להסכים על פתרון מוניציפלי ביניהם בכל הנוגע לאזור פורח ומצליח זה בהווה.

קרב קשה ואולי עקר אני מנהל מאז אמצע 2005 בניסיון להגן על **החקלאות כאבן יסוד בביטחונה של ישראל**, מול אותם אנשים קטנים שעושים הכול כדי לחסל ענף כה חשוב לקיומה הפיזי של ישראל במרחב הסובב. מתגובותיהם מתקבלת תמונה מפחידה של חוסר הבנה בנושאי יסוד של המדינה. יש בהם כאלה שמעולם לא היו בנגב, שלא ביקרו ליד קו

10 סופר, ארנון ויבגניה ביסטרוב (2006). *מדינת תל אביב – איום על ישראל*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה.

התפר בשרון ולא באחד מיישובי ניצנה או הערבה – כל תפיסת עולמם בנויה על ניסיונם האישי בתחומי הנדל"ן בתל אביב, באמסטרדם או בניו יורק (ואינני מתבדח כלל).

אני קובע בצורה הנחרצת ביותר, כי ביום שתחוסל החקלאות היהודית כאן, תחוסל הישות היהודית במזרח התיכון. עיר-מדינה יהודית בתל אביב ובסביבתה בלבד לא תוכל להתקיים במרחב זה, ולמרבה הצער, על פי המגמות בשנת 2017 אנו בדרך לשם.

מדוע הכנסתי עניין זה בחלק העוסק בעבודתי המדעית? משום שלמסקנותיי קדמו עבודות מחקר מקיפות שלי ושל אחרים על ממדי השטח שבבעלות המדינה (או קק"ל) בתוככי ישראל הרשמית ההולך לאיבוד, נתונים שהוצגו בכמה וכמה כנסים – בטכניון, בפקולטה לחקלאות ברחובות ובמכון וולקני. מדובר בכנסים מקצועיים של ענפי חקלאות שונים, בפרסומים מדעיים ובספורים בשטח עם אנשי מקצוע – כולם על תרומת החקלאות לביטחון הלאומי.

כמה ספרים ישראלים זכו להצלחות, ובהם **אטלס חיפה והכרמל** (1980) שערכתי בשיתוף עם ברוך קיפניס ושכתבתי בו כמה פרקים. הצלחתו של האטלס התבררה מיד עם פרסומו: 5,000 עותקים נקנו מיד, הביקורת היללה אותו, והשימוש בו נמשך גם ב-2017, כמעט 37 שנה אחרי פרסומו.

הגליל שימש לי כמעבדה החל משנת 1966. זה התחיל בצוות לתכנון מחוז הצפון, נמשך במחקר על תהליכי עיור במגזר הערבי בצפון ועל יחסי יהודים-ערבים בגליל וממנו ביתר חלקי ישראל, מכאן למפעל המצפים ואזורי התעשייה הבין-עירוניים בצפון הגיע לשיאו בריכוז כל החומרים בשני כרכים עבי הכרס שהוזכרו לעיל, **ארצות הגליל**.¹¹

ספרי **תמורות בגאוגרפיה של המזרח התיכון**,¹² ראה אור בשנת 1980, וכיום בשנת 2017 הוא עדיין מבוקש, כמובן במהדורות חדשות ומעודכנות יותר (מאז 1999 יוצאות מהדורות משותפות שלי ביחד עם דלית גרוס-לן) בעברית ובערבית. ספר זה נקנה ליותר משליש מיליון תלמידים ולמדו ממנו יותר מחצי מיליון תלמידים בבתי הספר התיכוניים, וגם בצה"ל בכל הדרגות ובכל הקורסים החשובים.

יום אחד ישבתי עם אחת התחקירניות של העיתונאי דן מרגלית, ובסוף השיחה היא שאלה אותי בזהירות אם אני הוא מחבר הספר על המזרח התיכון. השבתי בחיוב והיא אמרה מיד: "כשסיימתי את לימודי התיכון מכרתי את כל ספרי הלימוד שנאספו אצלי, חוץ מזה שלך,

11 סופר, ארנון, נורית קליאט ואבשלום שמואלי (1983). *ארצות הגליל* (שני כרכים). תל אביב: משרד הביטחון.

12 סופר, ארנון (1980). *תמורות בגאוגרפיה של המזרח התיכון*. תל אביב: עם עובד.

והוא מונח ליד המיטה שלי לעיון מדי פעם". שאלתי בהתגרות מה כל כך "סקסי" בספר, והיא השיבה בחיוך: "השאלות שלך בספר מרתקות". לא נותר לי אלא לומר לה תודה גדולה. סוג כזה של תגובות אני מקבל כבר 35 שנים, ואין לי הנאה גדולה מזה.

צה"ל החליט כי מגיע לו ספר משלו בתחום, וחיברתי את הספר **סוגיות בגאופוליטיקה של המזרח התיכון**.¹³ השקת הספר נעשתה ברוב כבוד והדר, אבל כדי להרגיז אותי, או להביך אותי, תזמורת צה"ל הקפידה לנגן שירים רבים על תל אביב דווקא, מטרופולין שאני רואה בו איום על שלמותה של מדינת ישראל. הפעם קיבלתי התגרות זו בסלחנות.

עד מהרה הפכו חומרים ממהדורת 1980 של "תמורות בגאוגרפיה של המזרח התיכון" למקור בספרות האקדמית המקומית והעולמית, שכן היו בו פרטים שלא היו ידועים לשום חוקר בעולם. למשל, מפת תעלות המים בעיראק שבנו הבלבים לפני כ-2,500 שנה מהפרת לחידקל ואחר כך גם מהחידקל אל הפרת. מפות כה מדויקות כמו אלו שהיו לי לא היו זמינות לפני פרסום ספרי. דוגמה נוספת היא מפת מפעלי הפיתוח בסוריה ומערכת ההשקיה שם. זהו פרסום ראשון בעולם שבו ראו אור הפרטים שהבאתי (כמובן, ב-2017, עידן מפות הלוויין הזמינות והנגישות, זה ייראה כבדיחה, אבל אז זה היה הישג של ממש).

לא במקרה הפרק על הנילוס ארוך בהרבה מיתר הפרקים. זה מחזיר אותי לתקופת מלחמת ההתשה ולמפגש שלי עם האלוף עזר וייצמן כראש אג"מ ב-1967-1968 ואחר כך לפעולות צה"ל באוקטובר 1968 בנאג חמאדי (نجع حمادي) ובאיסנה שבמצרים, שנועדו לרמוז לצבא מצרים כי אנו בדרך לאסואן. למקומו של סכר אסואן הייתה חשיבות מרבית בתפיסתי הגאופוליטית. סכר זה הוא שהוביל אותי להתעניין בדמוגרפיה, בהידרו-פוליטיקה וביחסים בין-לאומיים, וחלק גדול מפרסומי קשורים באתר זה. לקורא הסקרן אומר רק, כי זה **הסכר היחיד בעולם מעשה ידי אדם, שמאחוריו מתגורר עם שלם. אם מסיבה זו או אחרת ייפגע הסכר, מימי האגם שמאחוריו יביאו להשמדת העם המצרי כולו. זו גם הסיבה שרוחב בסיסו כ-980 מטרים. שום נשק קונבנציונלי לא יוכל לו.** עניין זה הבנתי מן הרגע שהועלה הרעיון לבנות את הסכר, ולכן דיברתי עליו בכל הרצאה, עצה, שיחה או מאמה.

ככל שחלף הזמן, כך חזרתי ופרסמתי בכתבי עת מדעיים ומדעיים למחצה על **הגאוגרפיה של הביטחון**. באחד מכתבי העת הגאוגרפיים החשובים בארצות הברית הייתי חלוץ בפרסום של מסמך על "נופי הביטחון" של ישראל, או בפשטות, על הפריסה של שטחי האש של ישראל. כמובן, חששתי שמא אחשוף סודות מדינה, ולכן ביקשתי מרבים מאלו כי צה"ל באותה תקופה לקרוא את טיוטת המאמר כדי לאפשר את פרסומו.

13 סופר, ארנון (2007). *סוגיות בגאופוליטיקה של המזרח התיכון*. תל אביב: משרד הביטחון – האוניברסיטה המשודרת.

מאמר של פרופ' ארנון סופר עובד לתרגיל ב"ווסט פוינט"

מאת יפה טל
מלחמות ישראל והטופוגרפיה של סיני, מאמרו של פרופ' ארנון סופר, מהחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת חיפה, עובד בימים אלה לחומר הדרכה ותרגיל ב"ווסט פוינט", על ידי המחלקה לגיאוגרפיה ומדע המחשב של האקדמיה הצבאית של ארה"ב.
מאמרו של פרופ' סופר התפרסם לראשונה, בצל מלחמת יום הכיפורים, בתוצאת אוניברסיטת חיפה תשל"ו, תורגם לאנגלית וזכה לשבח כמאמר הטוב ביותר בביטאון צבא ארה"ב, "פוליטארי רווי" באפריל 1982.
פרופ' ארנון סופר יתה החדש אורח האקדמיה הצבאית של ארה"ב וישא שדה הרצאות בנושא גיאוגרפיה צבאית של המזרח וישראל.

ידיעה עיתונאית על ווסט פוינט, אפריל 1984

מאמר זה הוא שפתח לפניי את דלתות האקדמיה הצבאית המהוללת ווסט פוינט ומכללות ומכוני מחקר נוספים, והנושא הורחב והועמק בעבודת תלמידי עמירם אורן, שגם כתב דוקטורט בנושא בהנחיית פרופ' ארנון גולן, ואחר כך כתב ספרים ועשרות מאמרים וניירות עמדה. הוא גם מחבר הספר החשוב **ארץ בחאקי**¹⁴ יחד עם רפי רגב בסיוע של קתדרת חייקין בראשותי.

מאמרי על הטופוגרפיה של סיני והקשר שלה לכל המלחמות שהיו בה צוין כמאמר הטוב ביותר בכתב העת האמריקאי *Military Review* (אפריל, 1982).

למרבה הצער, כל מלחמה הביאה לגל פרסומים חדש בתחום, חלקם בכתבי עת אקדמיים ואחרים בפרסומים ישראלים כמו **סקירה חודשית ומערכות** – על לבנון, סוריה, מצרים, הפלסטינים והנילוס, פרת וחידקל וכאמור העיור והלוחמה בשטח בנוי. מהרגע שמוניתי לראש המרכז למחקר במכללה לביטחון לאומי, מספר הפרסומים בתחום זה הלך וגדל.

שינויי אקלים – תופעה שתשנה את העולם

את שינויי האקלים העולמיים גיליתי בהכנות לכתיבת ספרי הנ"ל **גאוגרפיה של המזרח התיכון**¹⁵ ותוך כדי כתיבת מסמך למשרד החוץ. אז נתקלתי לראשונה באסון האקלימי באגן הנילוס בשנים 1967-2000. לעיסוק מחקרי בנושא זה הגעתי לקראת סוף דרכי האקדמית, בשנת 2011. אוניברסיטת חיפה זכתה במכרז לשמש מרכז למחקרים בתחום, ואני קיבלתי בשמחה את תפקיד ראש תחום "שינויי אקלים וגאואסטרטגיה", בסיוע של איש מבריק, הלוא הוא ד"ר אנטון ברקובסקי. תוצאות עבודה זו ראו אור לא רק במשרד לאיכות הסביבה, אלא גם בכמה פרסומים בעברית ובאנגלית. אך לדעתך, התרומה החשובה הייתה במקום בלתי צפוי: במערכת הביטחון לא הבינו שלשינויי האקלים במשולב עם הדמוגרפיה במשברי "האביב הערבי", בדגש על סוריה ומצרים, היה תפקיד מפתח; אנו היינו אלה שהעלינו תובנה זו על סדר היום. שירות חשוב עשה לי תומאס פרידמן מה"ניו-יורק טיימס", שכבר הוזכר לעיל, שפרסם וחזר ופרסם את ממצאינו.

14 אורן, עמירם ורגב, רפי (2008). *ארץ בחאקי*. ירושלים: כרמל.

15 סופר, ארנון, ודלית גרוס-לן (2011). *גאוגרפיה של המזרח התיכון*. תל אביב: עם עובד.

לפרסומים אלה הייתה השפעה רבה, שכן עד אז אנשי צה"ל ראו באנשי מדעי המדינה והמזרח התיכון אורים ותומים, ולא נעזרו בגאוגרפים ובאנשי סביבה כמומחים בכל הנוגע להיבטים הפיזיים-אקלימיים-דמוגרפיים של המרחב שבו אנו חיים ונלחמים. לדוגמה, מקרה אחד בולט: איש אקדמיה נערץ על ידי המערכת הצבאית והאקדמית גם יחד פרסם מסמך ראשון על הנעשה בסוריה – אך הביטוי "שינויי אקלים" לא הוזכר בו ולו פעם אחת. פניתי לחוקר, והנה, באיחור של כארבע שנים שב ופורסם מסמך חדש שלו, והפעם הוצגו בו שינויי האקלים כגורם גורלי לנעשה בסוריה.

חינוך גאוגרפי – ניתוח והבנה ושאלת שאלות

הוראת הגאוגרפיה תפסה מקום מרכזי בעבודתי האקדמית, ומעולם לא נטשתי נושא זה, בעוד נושאים אופנתיים רבים שהיו במרכז חיי נעלמו כלעומת שבאו. התייחסתי להוראת הגאוגרפיה ברצינות באוניברסיטאות שבהן לימדתי, וכך בבתי הספר התיכוניים ואפילו ביסודי, שיצא לי ללמד בו זמן-מה בראשון לציון. משרדי היה עטור תעודות הצטיינות כמורה טוב, "הכי טוב" בשנים מסוימות, ושמי יצא למרחוק כמורה מושך תלמידים וקהלים אחרים. הפתעה נעימה הייתה לי בשיחת טלפון עם שתי תלמידות מבית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב. הן ביקשו להשתתף בכמה משיעורי כתרגיל שקיבלו – על המרצה הטוב בישראל... אמנם לא מקובלים עליי תארים מסוג "הכי טוב", "הכי חזק" ו"הכי יפה" – העולם גדול ומכל דבר יש הרבה, אבל אם כך חשבו עליי, שיבורכו.

עסקתי גם בכתיבת ספרי לימוד רבים כאדם פרטי – למרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח), למשטרת ישראל ולצה"ל וגם למטיילים לחו"ל ולסיורי ידיעת הארץ בישראל. הייתי הראשון בישראל שחיבר ספר לימוד על פי שיטת בנג'מין בלום (Benjamin Bloom, 1913-1999), הפסיכולוג החינוכי היהודי-אמריקאי שפיתח שיטת לימוד השמה דגש על ניתוח והבנה ופחות על שינון עובדות. אחרי הישגי הסובייטים בשילוח ה"ספוטניק" לחלל (1957) לפני האמריקאים ההמומים והמבוישים, אומצה גישתו בארצות הברית וגם כאן.

הספר, העוסק בגאוגרפיה של צפון הארץ, שימש מודל לסוג כזה של ספרי לימוד – ספר המביא פחות חומר ושואל יותר שאלות הכוונה. מעניין להציג את גלגוליה של טיטת הספר ולהשוות זאת לאפשרויות של היום. ובכן, בשנת 1966 פנו אליי בהצעה לכתוב ספר לימוד. את הנתונים העדכניים ביותר על הגליל לקחתי ממפקד האוכלוסין של 1961. הכתיבה נמשכה כחמש שנים, תוך כדי ניסויים בכיתות ושיפוט של מומחים לנושא, וכך הגענו ל-1972.

הדפסת הספר והפצתו ברחבי המדינה הייתה מפעל לא פשוט שארך עוד כחמש-שש שנים, כך שתלמיד בית ספר קיבל לידיו בין 1976 ל-1979 ספר שנתוניו הם משנת 1961, היינו,

זרועות	הבין	המכללה
ומטה		לפיקוד
טקטי	לפיקוד	המכללה
0393-7175	מטכ"לי:	טל
03-5487175		טל אורחי:
0393-7182		פקס:
277		חז
תשס"ו	באלול	כ"ב
2007	בספטמבר	5

המכללה לפיקוד טקטי

לכבוד: פרופסור ארנון סופר

הנדון: תודה והערכה!

שלום פרופסור,

ברצוני להודות לך מקרב לב על חינוך ולימוד חניכי המכללה לפיקוד טקטי- מחזור ז', במהלך שנה"ל תשס"ו באוניברסיטת חיפה.

אתחיל בדברי תלמידך:

במשוב המסכם של שנה"ל זכה הקורס (כהרגלו בכל שנה!!) לציון הגבוה מבין כלל הקורסים שנלמדו בשנה זו (כשלושים קורסים): 5.8, מתוך 6!!
מתוך החערות המילוליות של החניכים:

"זהו הקורס הטוב ביותר בכל התואר, המרצה אגדה", "זהו קורס חובה להכרת כלל המזרח- התיכון, מעניק הזדמנות לגיבוש תפיסת עולם", "מרצה בחסד עליון", "מעולה", "פותח את העיניים", "הכי מרתק בתואר", "ארנון הוא נכס לאומי למדינת ישראל", "הוסיף רבות גם בידע כללי", "איכותי", "אחד הקורסים היותר טובים ומעניינים- בזכות המרצה", "גאון", "מספר 1".
(הערה שלי- החבורה הזו יודעת גם "לא להחמיא", למי שלא מגיע לו...)

פרופסור, תודה רבה על נכונותך לתת בלי סוף ולתרום להכשרת ליבת הפיקוד בצה"ל. במהלך השנה סיירת איתנו במרחב התפר וגם מצאת זמן לכבדנו בהגעה אלינו לדו- שיח אינטלקטואלי, שיזמו החניכים.

באופן אישי, כאחראי על תכנית הלימודים, אני רוצה להודות על היותך מתנן! אין די במסירת הידע, אתה יודע ודואג לחבר בינינו לידע בדרכים מופלאות ומדהימות.

הנמרצות והחן האופייניים לך כל- כך זוכים להערכה רבה בקרב החניכים, מאז הקמת המכללה. מאות בוגרי המכללה למדו ממך ודרכיך ואני מביא גם את קולם במכתב זה.
פרופסור, המכללה לפיקוד טקטי מצדיעה לך!

תודה רבה והרבה הערכה,

רונן רפאל,
מפקד צוות
המכללה לפיקוד טקטי
3

העתקים:

מפקד המכללה לפיקוד טקטי- אליים חגי מרדכי
נשיא אוניברסיטת חיפה- פרופסור אהרון בן- זאב
רקטור אוניברסיטת חיפה- פרופסור יוסי בן- ארצי
מרכז מחזור ח' במלטי"ק- סא"ל גדעון שרב

פיגור של כ-15-20 שנה. האם תלמיד שיכול בעצמו להביא נתונים ממאגר מקוון שמתעדכן online יכול להבין זאת?

בתום מלחמת יום הכיפורים פנו אליי ממשרד החינוך לנהל מחיפה קבוצת עבודה שתפרסם ספרי לימוד חדשים. עסקתי בכך בשנים 1973-1979, ו"ירש אותי" בזה חברי פרופ' יורם בר-גל. שנינו פרסמנו באותן שנים יבול כפול מכל מה שפורסם במשרד החינוך עצמו באותו פרק זמן, ועם צוות כפול בגודלו. אפשר למצוא בחומרים שלנו התייחסות לארצות הים התיכון בכמה סגנונות, לערביי ישראל, לסיף ולמצרים, גאוגרפיה כללית של ישראל, פרקים על צפונה של ישראל, על המזרח התיכון, אפריקה, החקלאות ועוד.

אודה ולא אבוש: **יש לי חולשה למורים – הם ה"צבא" המחנך והבונה את העם הזה**, ובלי מירכאות. ומכיוון שהם כה חשובים, מניחים שם למעלה בכנסת שהם יכולים לקבל משכורת של עלובי החיים. אצלי הם במקום הראשון, ולא קרה מעולם שהתבקשתי להרצות בכנס של מורים וסירבתי. אני מוכן לבטל סיור עם טייסים ולא אוותר על מפגש עם מורים. ויש ברכה בעמלי – המורים אוהבים אותי כפי שאני מכבד ואוהב אותם.

תחומי מחקר שוליים יחסית לקודמים באו לידי ביטוי במספר מועט יותר של פרסומים ובפחות מעורבות. נושא שהרגשתי מבוש על כי עמיתי הגאוגרפים לא טיפלו בו מעולם הוא **השואה וההיבטים הגאוגרפיים שלה**. שלוש שנים לפני פרישתי לגימלאות החלטתי להעביר קורס לימודים בנושא. היו שהביעו תמיהה ושאלו מי יגיע ללמוד נושא כזה. באופן מפתיע, מלבד צאצאים לניצולי שואה גדשו במשך שלוש שנים את הקורס עשרות תלמידים צעירים. אך עיקר ההפתעה קשורה בהרכבם – רובם בני עדות המזרח, שהם עצמם לא ידעו עד כמה השואה פגעה גם ביהודי המזרח – בלוב, ביוון, במרוקו, באלג'יריה, בתוניסיה, באיטליה, ברומניה ובבולגריה. רוב העבודות שהם ביקשו לכתוב היו על השואה במדינות אלו.

אני חייב להתוודות שאלה היו לי השיעורים הקשים ביותר בחיי. אך ההדים היו טובים, ועל כן נתתי גם כמה הרצאות לקהלים במערכת הביטחון. קדמו להרצאותי סיורים בכל רחבי אירופה, שנתנו לי את הביטחון ללמד את הנושא. לסקרנים אומר, כי עסקתי במיקום מחנות ההשמדה, בשיקוליו של אייכמן מהיכן לשלוח לאן, במכנים המשותפים למחנות ההשמדה כמו מיקום אזורי ההריגה במזרח ומבנה הגטאות... נורא ואיום. מרטין גילברט בלונדון ולאחרונה גם מוזיאון השואה בושינגטון הוציאו אטלסים בנושא אך ללא ניתוחים.

תחום נוסף, שאליו נקלעתי שלא מרצון, הוא **האנטישמיות בעולם האקדמיה בכלל והגאוגרפיה בפרט**. כצבא, היה לי קשה לראות את מה שראיתי, הדברים כאילו הוצאו מספרי ההיסטוריה. קשה להאמין שפרופסורים הכותבים על תחום עיסוקם ביישוב דעת ובאובייקטיביות, בבואם לעסוק בישראל דעתם נטרפת עליהם. מתוך עשרות מקרים כאלה

שבהם נתקלתי יצאתי למלחמה נגד ספר אחד על המזרח התיכון,¹⁶ ובסיוע עמיתים בארצות הברית הבאנו לחרם עליו.

שלושת כתבי הספר ובהם ג'ראלד בלייק, הם חוקרים מוערכים, והחומרים שלהם טובים, אבל איך אפשר לקבל ספר על המזרח התיכון שישראל אמנם קיימת בו רק עד 1948, אבל אותה ישות "שאינה קיימת" כובשת שטחים ב-1967? איך ייתכן לשלב נתון משנת 1979 על סתימת בארות והשמדת שטחי חקלאות בלבנון מצד ישראל במלחמת לבנון הראשונה, כשכל בר-דעת יודע שהיא הייתה בשנת 1982?

מלחמה קשה וארוכה ניהלתי כנגד פרופ' ראזי פלאח יליד הכפר רומת אל-הייב שבגליל, תלמידו של אותו בלייק, בדרהם אנגליה. פלאח הודח כמרצה מהחוג לגאוגרפיה באוניברסיטת תל אביב, הודח מאוניברסיטת ביר זית וגם מהאוניברסיטה המוסלמית בחברון ומשם יצא למדינות מערביות, שהה ונדד כל שנתיים-שלוש במוסדות אקדמיים שונים עד שמצא מקלט אקדמי באחד המוסדות בארצות הברית. כל השנים הוא תקף ועיוות בכתבתו את ישראל, אותי אישית ואחרים, ותמיד זכה לאהדה מצד עמיתים מחו"ל שהשתמשו בו כמצליף מועדף נגד ישראל ופתחו לפניו את כתבי העת הטובים ביותר, למרות עיוותים מקוממים. בערב מלחמת לבנון השנייה הוא הגיע לארץ כנראה למטרות ריגול ונתפס, ובכל אותה עת זכה להגנת עמיתים אנטישמים (מארצות הברית ומבריטניה בעיקר) שלא פסקו להשמיץ את ישראל, גם לאחר מעצרו כאן, כשנתפס מצלם מתקנים צבאיים בגבול לבנון.

מקרה אחר הוא של עורך של ביטאון גאוגרפי גרמני שהשווה את הנעשה ביו"ש למה שעשו הגרמנים ליהודים. פשוט ככה. מאמרו זכה להסכמה של חוקר באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, וכשהצעתי להדיחו מחברות באגודה הגאוגרפית הישראלית על מעשה זה, התברר לי שחוגים באוניברסיטה מתנהגים כאיגוד מקצועי ולא כאנשי אקדמיה – חבריו הגנו עליו. לבסוף הוא דווקא התנצל וטען כי טעה בכך שלא נתן את המאמר לעורך לשון, כי עברית איננה שפת האם שלו. האמנתי לו.

תגובותיי לרעש שעוררו האנטישמים פורסמו בכמה כתבי עת מדעיים, בכנסים ובראיונות. אך לא פחות מפתיע לראות עמיתים יהודים, ובעיקר ישראלים, המוכנים לקבל זאת, לא פעם מתוך דאגה לעתידים האקדמי האישי. על כמה מהם צר לי לומר, כי שנאתם לישראל אינה פחותה מזו של אנטישמים זרים.

Beaumont Peter, Blake Gerald Henry, & Malcolm Wagstaff (1988). *The Middle East: A geographical study*. New York: Halsted Press.

"בתחבולות תעשה לך מלחמה" – רומן בדיוני של נבל

במרוצת 54 השנים שאני מרצה בכל זרועות מערכת הביטחון ובמשרדי הממשלה, מעולם (מעולם!) לא הייתי עובד ישיר של מי מהם. הייתי מאוד גאה להימנות עמם, אבל זה לא קרה. אני איש אוניברסיטת חיפה בלבד, ובכל מקום אחר אני בא כמרצה ומתוגמל על כל הרצאה בנפרד ועל כל הגשת דוח מקצועי בנפרד, אלא אם כן אני מתנדב, מה שקורה כל כמה שבועות. עוד אוסיף, כי אני מלמד גאוגרפיה, גאודמוגרפיה והידרופוליטיקה, אבל בענייני איסלאם אני מבין כמו כל אדם סקרן ולא יותר.

והנה, יום אחד נפלה עלי האשמה: בספר שכתב ויקטור אוסטרובסקי,¹⁷ איש מוסד שהודח, כתוב כך (בתרגום חופשי מאנגלית): "אני שומע כשעה או שעתיים ביום הרצאות במשך שישה שבועות [...] מפי פרופ' ארנון על חיי היום-יום באיסלאם, על פרטים אחרים בכל הנוגע לאיסלאם כולל היסטוריה [...] בסופו של הקורס היה עלינו לכתוב במשך יום שלם על הסכסוך במזרח התיכון" (עמ' 76).

יחסיי עם חלק ניכר מחברי הוועדה לענייני גאוגרפיה פוליטית בארגון העולמי של הגאוגרפים ידעו עליות ומורדות, ואילו מצד האנטישמים היו רק מורדות. משפורסם ספרו של אוסטרובסקי הם שמחו לקבל "אישור" ללא עוררין לטענה שחזרת שוב ושוב גם בכתבי עת וגם בתקשורת (ברדיו מוסקבה נאמר במפורש [בשנת 1976 בעת ביקורי בברית המועצות, שאספר עליו בפרק השליש] שאני לא גאוגרף אלא סוכן של הסי-איי-א), שאני, ארנון, אינני גאוגרף רגיל אלא "שפיון מטעם". מה הייתי צריך לעשות אחרי פרסום הרומן הבדיוני של הנבל? לומר בפומבי שזה לא נוגע לי? לא יאמינו להכחשה שלי! אולי לטעון שמדובר במישהו אחר? האם אני מכיר כזה? ואילו הייתי מכיר, האם בגלל נבל כזה ראוי שאחשוף זאת?

מה לעשות? לא לעשות! הנזק כבר נעשה והביא בין השאר לצינון יחסים עם כמה מטובי חבריי הזרים.

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה – בית בתוך בית

לא אוכל לסיים את תולדות חיי באקדמיה מבלי להזכיר את התקופה שבה שימשתי כראש הקתדרה (2004-2016). ביום השנה העשירי לפטירתו של ראובן חייקין ז"ל ולהקמת הקתדרה הנושאת את שמו (ינואר 2014), בנאומי במלאת עשור לקתדרה, הצגתי הרבה ממה שיש לי לומר עליה ומה היא נתנה לי ולאוניברסיטת חיפה, ואני חושב שגם למדינת

Ostrovsky, Victor & Claire Hoy (1991). *By way of deception: The making and unmaking of a Mossad officer*. New York: St. Martin's Press. 17

ישראל. בשנת 2016 ביקשתי להשתחרר מהתפקיד של ראש הקתדרה ואת מקומי ירש פרופ' (תת אלוף מיל') שאול חורב, שהיה בעבר ראש הוועדה לאנגריה גרעינית, סגן מפקד חיל הים ומפקד הצוללות. אני כמה להצלחתו ומסייע ככל שנדרש.

את מלאת עשור לקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה ניצלתי לסיכום זמני של פעולות הקתדרה ולהבעת תודה לכל התומכים בה והמעורבים בעשייה. בכל העשור הזה ליוו אותנו בעשייה, במחקר, בניהול ובהוצאה מן הכוח אל הפועל של כל יעדינו אנשים רבים, ובראשם גב' חנה חייקין ומשפחת חייקין על כל שלוחותיה. מכיוון שהדברים שאני מביא כאן נערכו וקוצרו, לא אוכל להזכיר בשמותיהם את כל האנשים החשובים, החרוצים והנאמנים הקשורים בעשייה של הקתדרה ובתמיכה בה – כולם יקרים לליבי ולכולם שלוחה תודה!

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה הוקמה מעייבונו של ראובן חייקין ז"ל והיא ממוקמת בפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת חיפה. חייקין עצמו לא אמר לי בחייו ולו מילה על כוונתו לתרום מכספו להקמת קתדרה, אף על פי שבילינו רבות יחד ואף הדפתי אותו לפעילות באוניברסיטה. בשמחה אציין, כי חייקין נהג להעניק תרומות למטרות שונות וגם לחוג לגאוגרפיה בסוף השנה הקלנדרית, ותמיד תמיד נתן מתן בסתר לנזקקים, פרטיים או מפעלים ציבוריים. לוועדת הכספים של הנהלת האוניברסיטה הוא העניק סיוע מקצועי, וכן תרם כספים למעונות התלמידים כאן. איש מיוחד היה, מבריק, וללא צאצאים. יהי זכרו ברוך.

אין מאושר ממני שיכולתי במשך עשור להפוך את שמו למושג: "איפה נדפדת חייקין?"; או "הנה חוברת חייקין?"; "ראית את אתר חייקין?". אציג בקצרה את מטרות הקתדרה (כפי שאני הגדרתי אותן והן קיבלו את אישור ההנהלה):

1. העלאה לסדר היום הלאומי של בעיות בוערות שיש להן השלכות גאואסטרטגיות על מדינת ישראל, על ביטחונה ועל רווחתה;
2. סיוע לתלמידי מחקר מצטיינים;
3. הענקת פרס יוקרתי על שמו של ראובן חייקין על עבודה מצוינת בנושא גאואסטרטגי. הפרס כיום הוא על סך 75 אלף שקל, ועד כה זכו בו שישה חוקרים חשובים;
4. סיוע בבניית תוכניות לימודים הקרובות ברוחן לרעיון המרכזי של הקתדרה;
5. העברת ידע בתחומי העניין למקבלי ההחלטות, לתלמידים ולציבור הרחב בפרסומים, ובאתר האינטרנט שלנו.

מלבד הפעילות האזרחית שלנו, במרבית זמננו היינו בקשר עניני וצמוד עם מערכות הביטחון והממשל בנושאי גבולות הקבע העתידיים של ישראל, צפיפות ופיזור האוכלוסייה, בדווים, הקפך הפרוע וסיני במיוחד, מסתננים, מים, דמוגרפיה, מדינות המעגל הראשון (כתבנו על סוריה מצרים וירדן) והשני (כולל איראן ומדינות ים סוף), בעיות חברתיות שונות ונושאים סביבתיים אלה ואחרים ובהם קידום החינוך הגאוגרפי.

צה"ל אף הוא חוליה תומכת ומעודדת, אולי ה-*raison d'être* של הקתדרה, חוליה שאליה אנו מפנים את תורתנו, את הידע שלנו ואת מחשבותינו, ובראש ובראשונה למכללה לביטחון לאומי, הקורס הבכיר ביותר בישראל ללימוד ולחקר ביטחון לאומי, שבינם האקדמי הוא כאן אצלנו בחיפה, ואחר כך למכלול קורסי המכללות לפיקוד ומטה (פר"מ). זכות גדולה היא לי לעמוד שם כל שנה מול כמה עשרות קצינים, שכבר בעתיד הקרוב יהיו מפקדי גדודים ומפקדי טייסות ולדעת שהרבה ממה שלימדתי אותם בחודשים האחרונים יהיה בשימוש כבר בשנה הבאה. לראותם עטים על פרסומי הקתדרה – כמעט שאין לי סיפוק גדול מזה. בשנים האחרונות אנו קשורים לחיל הים על כל יחידותיו, למודיעין החל מן העומד בראשו, דרך קציניו, קורס חבצלות ובוגריו, לחיל האוויר על מפקדיו והעומדים מאחוריהם, למטכ"ל, לשלושת הפיקודים וליתר גופי הביטחון. אנו במגע שבועי איתם בהפצת חומרי הקתדרה, בהרצאות, בביירוים מקצועיים וכדומה. לזה יש השלכות ישירות על הידוק הקשר שבעיניי הוא כל כך חשוב: צה"ל ומערכת הביטחון ואוניברסיטת חיפה. ושימו לב: כל זה עם צוות קבוע המונה פחות מארבעה אנשים (9), וסביבם תלמידי מחקר ותלמידות מחקר, שבעודי מדבר הם מתקדמים בתואריהם האקדמיים, וחלקם ממריאים מכאן להמשך הקריירה.

במשך השנים פנו אלינו עשרות רבות של חוקרים בבקשה לפרסם עבודות תחת מטריית הקתדרה. מטעמי תקציב לא יכולנו להיענות לכולם, ובכל זאת לא מעט מחקרים של אנשים מבחון שנושאי המחקר שלהם היו רלוונטיים לעיסוקי הקתדרה, חלקם עבודות של אנשי צבא וביטחון יצאו לאור תחת שני דגלים – של קתדרת חייקין ושל צה"ל-מב"ל, ואנו גאים בכך. הפצנו יותר מ-100 אלף עותקים למנהיגות הישראלית: הממשלתית, הצבאית, הביטחונית, הכלכלית והמשפטית ולעיתים גם המוניציפלית – ותמיד לאקדמיה. אציין במיוחד כמה פרסומים ששמום הולך לפנייהם.

המונוגרפיה המשותפת לקתדרה ולמכללה לביטחון לאומי פליטים או מהגרי עבודה ממדינות אפריקה¹⁸ הגיעה עד שולחן הממשלה ולאחר הרצאה קצרה שלי התקבלה ההחלטה (18.7.10) על בניית הגדר בגבול מצרים. שר הפנים אף פנה אליי לשמש יו"ר הוועדה שתחפש פתרון לאלו מן המסתננים שנותרו בישראל. מי שקרובים לנושא טוענים שרק על כך מגיע לנו פרס ישראל או פרס ביטחון ישראל – בעצם אמירה זו כבר זכינו בפרס.

המסמך מדינת תל אביב – איום על ישראל,¹⁹ הכניס ללקסיקון הישראלי את המושג "מדינת תל אביב" והשפיע ועדיין משפיע על הדיון הציבור בדבר האסון שבהמשך אכלוס מחוז המרכז ותפיסת אדמות חקלאיות שם לטובת עוד שיכונים. כך חידשנו את הוויכוח על הצורך בפיוור אוכלוסייה. די אם אציין שבכנס שדרות ב-19.11.13 הנושא המרכזי היה "גוש דן – עיירות הפיתוח, שתי מדינות לשני עמים". מסמך זה יצא בכמה מהדורות.

18 סופר, ארנון (עורך) (2009). פליטים או מהגרי עבודה ממדינות אפריקה. חיפה והרצליה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה והמכללה לביטחון לאומי.

19 סופר, ארנון וביסטרוב יבגניה (2008). מדינת תל אביב – איום על ישראל. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

פרסומי הקתדרה על איראן, על סוריה ועל מצרים, על שינויי אקלים, על עתיד בקעת הירדן, ותימלא הארץ חמאס,²⁰ שינוע צה"ל בעיתות חירום ואחרים יצאו בכמה מהדורות וגם במהדורה צה"לית ובברכתנו. החוברות מבוקשות מאוד במערכת הביטחון וגם באקדמיה. סעיף המים בחוברת על סוריה שימש אף בבחינת הבגרות של משרד החינוך.

החוברת החקלאות – אבן יסוד בביטחונה של ישראל,²¹ יצאה בארבע מהדורות והרביעית אוחלת. בזכותה שייך אותי ירחון החקלאים "משוב" ל-100 הישראלים המשפיעים ביותר על החקלאות הישראלית. הברכות שאני עדיין מקבל מחקלאי ישראל בערבה, בצפון ובשרון מרגשות. החוברת החישה דיון בקרב כלכלני ישראל כיצד לפצות חקלאים על תרומתם לביטחון ישראל.

ובאותו עניין, היינו שותפים לועקה נגד רעיון העיוועים להפסיק להשקות גינות בישראל, רק משום שאיזה "נער אוצר" החליט לדחות את עידן ההתפלה. במלחמתנו זו השתתפנו בזירוז ההקמה של מתקני ההתפלה בישראל. אסתכן ואומר, כי עודפי המים שיהיו לנו יהיו מכשיר חשוב ביותר לקירוב המדינות השכנות לישראל, ואולי אפילו סוריה. אבל נצטרך להמשיך ולהילחם באותם "נערי האוצר" צרי האופק ולומר להם, שאסור להפסיק את ההתפלה או לצמצמה. מים יקרים אלו יחזירו את שלקחו מאיתנו, אורחי ישראל – את הנחלים ואת הכנרת וגם את ים המלח וגם ייתנו תקווה לקיבוץ עין גדי, ובבקשה שלא יעשו חישובי עלות-תועלת בכל הנוגע למדינה לביטחונה ולאיכות החיים של אורחיה, כי לא הכול נמדד בכסף. רק חישובו על שעת טיסה של מטוס קרב ועל עלות צה"ל בכלל.

פרסום של הקתדרה בכיוון אחר לחלוטין הוא הספר החרדים בישראל – מרחב, חברה, קהילה.²² חוקר חשוב של סקטור זה אמר כי זה אחד הספרים החשובים שפורסמו עד כה על אוכלוסייה זו.

סדרת המונוגרפיות שלנו על הדמוגרפיה בישראל העלתה נושא זה לסדר היום הלאומי הפוליטי, המדיני, הביטחוני, ודרך ה-CIA גם לנשיא ברק אובמה,²³ וכן למנהיגי אירופה, לתקשורת המקומית והבין-לאומית ולכל המי ומי בפוליטיקה הישראלית. אין כיום פוליטיקאי שיכול להימלט מלדון בחומר שלנו ובהשלכותיו. המשפט החוזר על עצמו מכל מדינאי אחראי, "ישראל תמשיך להיות מדינה יהודית ודמוקרטית" כלומר ללא סיפוח יו"ש, הוא במידה רבה בזכותנו, למרות מכחישי הדמוגרפיה, נביאי השקר והנהגים אחריהם. נתונינו אמינים, בדוקים ומקובלים על ידי כל מנהיג אחראי ועל מערכת הביטחון. הפרסומים הללו העלו לסדר היום הלאומי נושאים רבי-חשיבות ובהם הצורך הדחוף לצאת אל הים, ליצור איים מלאכותיים עבור התשתיות הלאומיות של ישראל, מכיוון שאין עוד היכן למקמם במישור החוף. יש לנו במה להתגאות.

- 20 חכם, דוד (2006). *ותימלא הארץ חמאס, השיח' אחמד יאסין ומלחמתו בישראל*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- 21 סופר, ארנון (2013). *החקלאות – אבן יסוד בביטחונה של ישראל*. (מהדורה רביעית), חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- 22 כהנר, לי, ניקולא יוגוף-אורבר וארנון סופר (2012). *החרדים בישראל – מרחב, חברה, קהילה*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- 23 בעת כתיבת הספר החליף דונלד טראמפ את הנשיא אובמה. גם צוותו התוודע לנושא זה בדרך זו.

הקתדרה סייעה ומסייעת לתוכנית לימודים חשובה ומיוחדת, התוכנית למוכנות למצבי חירום באוניברסיטה. הסיוע מתבטא במענקי מלגות ובארגון כנסים של התוכנית. כמו כן מעניקה הקתדרה פרס יוקרתי בסך 75 אלף שקל – פרס חייקין על עבודה מצטיינת בגאופוליטיקה. שופטי הפרס הם מבכירי האקדמאים בישראל.

רבע מתקציב הקתדרה יועד לפרסים ולמלגות, ועוד 18% ניתנו ברובם כשכר לקבוצה גדולה של תלמידי מחקר שסייעו לקתדרה בניהולה ובמחקרים שלה, וביחד עם הסעיף הקודם כ-43% מתקציבנו יועד למטרת פרסים וקידום תלמידים. לפחות 15 תלמידים סיימו את עבודת הדוקטורט שלהם תוך כדי עבודה בקתדרה. עוד 26% מתקציב הקתדרה הוקדשו לפרסומים. כבר מרגע הקמת הקתדרה קבעתי כלל, שעלינו בעיקר לפרסם ופחות להרצות לפני קהל כזה או אחר. ואכן המעטנו בכנסים שנתיים או חודשיים, ובעת הסיכום הזה (2014) על מדרף הספרים עומדות יותר מ-70 עבודות.

על תחזיות ומימושן

כבר ציינתי שגישתי המחקרית הרגיונלית היא במידה רבה דטרמיניסטית, שכן לתפיסתי, הסביבה הפיזית מעצבת את האדם ואת הנסיבות, וכך גם הדמוגרפיה. מבלי להרחיב אומר בלשון המעטה, שבאקדמיה לא אוהבים גישה זו. ואם כי העובדה שיש באמתחתי הרבה תחזיות שהתמשו מקשה על מתנגדי, הוויכוח איתם רציני, שכן הם שואלים מלכתחילה מה לאיש אקדמיה ולתחזיות. בעיקרון הם צודקים, אבל אנחנו, הבאים מעולם הגאוגרפיה (ובעצם מכלכלה, דמוגרפיה ויתר תחומי מדעי החברה) ונכנסים אל עולם התכנון הפיזי, הכלכלי, החברתי והצבאי, איננו יכולים לנהוג אחרת – שם רוצים תשובות על המחר ולא על הבנה טובה יותר של האתמול. המודלים שבנינו על האתמול הם המאפשרים לנו לנסות ולצייר תמונת עתיד, לפחות העתידי הקרוב.

אני עצמי מעולם לא הנחיתי תלמיד בתחומי תחזיות, ובכל מאמרי האקדמיים אין תחזיות, אלא אם כן מדובר בהמלצות שעולות מאליהן בסופו של המסמך. אני כן עושה זאת, והרבה, בהגשת ניירות עמדה. אם הצלחתי במקרים רבים לחזות מהלכים גורליים, דייני! וכאן אני מציע למבקריי לשאול היכן הצלחתי ומדוע, ואם נכשלתי – לברר מדוע זה קרה. אני עצמי מסכים עם הטענה, כי השאלה לאן אנו הולכים איננה מתחום המדע הטהור, ועם זאת, כיום תחזית והצגת תמונת מצב עתידית נעשות בכלים מדעיים, ועובדה היא שהאקדמיה מכירה בארכיטקטורה, בתכנון אורבני ובלמודי אזור, בלימודי ביטחון ובכלכלה כחוגים אקדמיים. המשמעות ברורה: האוניברסיטאות התגמשו וקיבלו לזרועותיהן את העיסוק בתכנון עתידי לסוגיו. וביתר נחרצות אומר, כי חובה על כל חברה מודרנית לצפות את העתיד, לפחות ל-20 שנה קדימה, כדי שנוכל לכלכל את מעשינו בתבונה ולהתקיים. ואכן, פרופ' דוד פסיג מאוניברסיטת בר-אילן קיבל את התואר דוקטור לעתידנות באוניברסיטת מינסוטה, וגם תלמידיו כבר עוסקים בתחום זה.

הכלי הדמוגרפי יכול לתת לנו, או לסייע בידנו לקבל תמונת מצב עתידית טובה יחסית, בטווח של 20 שנה לכל היותר. אני מדגיש את המילה יחסית, ובכל פרסומי חזרתי וקבעתי כי תחזית אינה מדע מדויק. אילו למשל נתתי תחזית ל-20 שנה בשנת 1930 הייתי טועה "בגדול", כי לא היה אפשר אז לחזות שבטרם יעברו 15 שנה ישמד שליש מהעם היהודי, וגם לא הקמת מדינה יהודית שלוש שנים אחרי חיסול אושוויץ.

דוגמאות נוספות: אילו הצעתי תחזית ב-1960 רק לעשור קדימה, שוב הייתי טועה, כי את פרץ מלחמת ששת הימים לא הייתי מעלה על דעתי. בתחזיות משנת 1970 ל-20 שנה לא נכללה קריסת ברית המועצות – שום גורם מודיעיני לא צפה זאת – ואני עצמי, למרות סיורי שם באותה שליחות ב-1976, אז אמנם ראיתי סימנים רבים של ריקבון (חננויות אוכל ריקות, תורים ללחם, תור של מאות לנעליים מספר 38 במרכז המסחרי גום – ГУМ), והייתי אמור לצפות את מה שיקרה שם, באותם רגעי ביקור לא יכולתי לנחש שזה יקרה כל כך מהר, ושלנגד עיניי יעלו לארץ מיליון יהודים 15 שנים אחר כך (בהקשר זה צר לי לקבוע, כי עליית המיליון לא שינתה מהותית את מצבנו הדמוגרפי בארץ ישראל כולה, גם לא בפריפריה הישראלית).

למרות כל זאת אני ממליץ על הדמוגרפיה ככלי לתחזיות, אך בזהירות הנדרשת, ומבלי לשכוח את הפתגם החכם ביידיש, "א מענטש טראכט און גאט לאַכט" (האדם מתכנן ואלוהים צוחק). שהרי, מי שצריך להכין מים לאוכלוסייה גדלה, לבנות מוסדות חינוך לסלול כבישים ולייצר חשמל חייב לצפות לשני עשורים קדימה, אין לנו הפריווילגיה של "שב ואל תעשה". בכל אופן, כשאני מדבר על התחזיות שלי בחמישים שנות פעילותי המקצועית, אני מתכוון רק למה שהצגתי או הזהרתי בניירות עמדה או בהרצאות לאנשי מקצוע, ולא לשיחות סלון בערבי שבת. התחזיות העיקריות שפרסמתי ושמנהן הזהרתי היו בתחומי הדמוגרפיה או שנבעו מהדמוגרפיה שידה בכול. מאז ראשית שנות השבעים אני מזהיר מהפיכת הגליל למרחב ערבי בלבד שידחוף לדרישות אירידנטיות. הימים היו ימי שלטון המפלגה הקומוניסטית במגזר הערבי, ותוכני הנאומים והקריאות בהפגנות, לעיתים האלימות, וגם ההטפות במסגדים, אמרו לי כי איום זה מוחשי.

תוצאה ישירה של חשש זה היא הקמת מפעל המצפים בגליל. הרבה ביקורת ספגתי על רעיון זה מצד השמאל הישראלי בכלל ומאסתר זנדברג מעיתון "הארץ" בפרט, וגם מעמיתים. "מצפים-נצפים", כלשונו של הפרופסור לגאוגרפיה עמירם גונן, שנאמרה בזלזול באחד ממאמריו. אחרי מהומות אוקטובר 2000 כתב לי אחד המתכננים בצפון: "בזכותך יש לנו את הגליל"... ואילו גונן נאלם דום יחד עם כל השמאל הישראלי.

ב-2009 התראיינתי כשעה בערוץ האקדמי של אוניברסיטת חיפה תחת הכותרת **יש נביא בעירו** (המראיין היה אמיר גילת). הבאתי בדבריי דוגמאות רבות לתחזיות שהתממשו. אחת

מהן הייתה במכתב ששלחתי לעמרם מצנע ביום שמונה לאלוף פיקוד מרכז – כשישה חודשים לפני פרוץ האינתיפאדה הראשונה. זה מקרה בולט המלמד כי לדמוגרפיה תפקיד ראשון במעלה בקריאת העתיד, בתנאי שמתייחסים לנתונים כמות שהם, בלי פרשנויות פוליטיות או דתיות. גם אם הימין הישראלי יטיח את המציאות במילים ציוניות, חזקות ככל שיהיו, וגם אם השמאל הישראלי ימשיך לדבר על אחוות עמים ועל דו-קיום בשלום או על רב-תרבותיות במרחב שבין מרוקו לאפגניסטן – תבוא הדמוגרפיה ותטפח על פניהם.

לימין המשיחי אומר רק, כי אי אפשר לדכא בני אדם לאורך זמן, ומי שלא למד מ"השבת השחורה" ביגור (1946) ומה"סליק" בקיבוץ דורות, ומה שבנהלל וביתר חלקי הארץ, וממאות מקרים דומים בעולם, חזקה עליו שילמד בדרך קשה, כואבת ומקיזת דם לשווא. ראו מה קורה לנו מאז מכתבי למצנע בשנת 1987, כאמור כחצי שנה לפני האינתיפאדה הראשונה, ומה הדמוגרפיה עוד תעשה לנו, בני עם קשה עורף.

במאמר ושמו "גאוגרפיה ודמוגרפיה בארץ ישראל" בספרו של אלוף הראבן **עוד מלחמה או לקראת שלום?**²⁴ חזרתי על טענתי בדבר הצורך במתן מרחב עצמאי לפלסטינים בשטחי יו"ש והמחשתי בתחזית כל מה שמחכה לנו אם זה לא ייעשה. כמו כן חייתי באותו מאמר, שאם תהיה עלייה מברית המועצות ומדרום אפריקה, העולים יתיישבו במרכז הארץ ולא בפריפריה. הראשונים אכן התיישבו במרכז והאחרונים... בסידני ובמלבורן. בין השאר כתבתי שככל שתדך כאן איכות החיים, כך יברח מכאן נוער חילוני חזק. היה ברור לי שהצורך בדיכוי גובה, תסכול מתחושת אין-מוצא, בריחת נוער חילוני בצד ריבוי טבעי גבוה בחוגים דתיים למחצה וחרדים – כל אלה עלולים להטות את הכף מחילוניות לדתיות, עד שבעלי הדעה בחברה יהיו הקנאים למיניהם. אצטט בקצרה מהמאמר:

לא ייתכן שהמדינה תהיה בעת ובעונה אחת דמוקרטית, גם דתית יהודית וגם תצטרך לדכא בהתמדה את מחצית האוכלוסייה שאיננה יהודית (עמ' 29); הפתרון היחיד והדחוף הוא נסיגה ממרבית שטחי יו"ש ורצועת עזה. בתוך הקו הירוק תישאר אוכלוסייה ערבית שתהיה כ-20% מתושבי ישראל (עמ' 32).

אציין כאן בהדגשה, שבכל הדיונים בנושא הזה אני מדבר על ארץ ישראל ולא על ישראל. אנשי ימין קיצוני מערבים בכוונה תחילה בין השמות, כאילו זה אותו מונח, ובכך הם מטעים בודון ו"מוכחים" שאני טעיתי בתחזיותיי, כי פחדתי מרוב ערבי בישראל, בעוד אני מדבר על רוב ערבי בארץ ישראל כולה. בחוברת שכתבתי על הנושא²⁵ הצבעתי על מהלכי ההתאבדות של ישראל בסיפוחה הזוחל של יו"ש.

24 הראבן, אלוף (1987). *עוד מלחמה או לקראת שלום?* ירושלים: מכון ון ליה.

25 סופר, ארנון (1988) *על המצב הגיאוגרפי והדמוגרפי בארץ ישראל: האומנם סוף החוץ הציוני? חיפה: הוצאת המחבר.*

החברה למדעי החברה והמתמטיקה

יג' אייר, תשמ"ז
12 במאי, 1987

לכבוד

אלוף עמרם מצנע

מפקד פיקוד מרכז

צ.ה.ל.

עמרם שלום רב,

קראתי את ההודעה על מינוייך החדש (וגם ראיתי בסלויזיה את סקס החילופין) ברגשות מעורבים.

הייתי שמח לראותך מקבל תפקיד בו אני יודע שאתה הולך להצליח ולקדם נושא... בפיקוד זה, אתה נכנס למקום שאין לו מרפא, אין לו תקנה ולא תוכל להועיל אם תהיה טוב, אנושי וגם חכם או לחילופין רשע ומנוול.

מדינת ישראל הולכת ושוקעת וגם סובעת ביו"ש/גדה/סחש כבוש/משוחרר (מחק את המיותר) ואותך זרקו לנווס סירה קטנה בסערת סייפון זו תעמוד עמרם, מול חוליגנים יהודים בצד רוצחים ערבים ומלאכתך תהיה קשה, קשה מיום ליום יותר ויתכן מאד כי תיאלץ לתת הוראה לירות בדניאלות כמו באחמדים כי לא תהיה לך ברירה אם נרצה מדינה, מדינת חוק, לי אין אשליה לאן הפיקוד שלך הולך, והלב נשבר ועכשיו גם לדעת שידיד יושב שם 'למעלה' ועליו תוטל האחריות...

שרק תצליח בתפקיד כפוי הטובה, שתצליע לעשות את הכלתי אפשרי, אני ככל אופן מחזיק לך אצבעות!

בברכה מכל הלב ואם תרצה סיוע אקדמי, לחדד בעיות, אני לידך ובשכילך.

שלך בידידות,

ארנון סופר, כיוס דיקן
הפקולטה למדעי החברה,
וכרגיל כאן, בגליל, במב"ל וצה"ל.

מכתב לעמרם מצנע למחרת מינויו כמפקד פיקוד מרכז

מלחמותיי עם מתכנני-העל ועם אחרים

במכתביי למערכות העיתונים כתבתי בין היתר על הקשר בין הדמוגרפיה לעתידו של המזרח התיכון, וכמדומני שקלעתי למטרה, למשל במכתב הבא:

הריבוי הטבעי במזרח התיכון הוא הגבוה בעולם. ריבוי זה יגרום לאסונות קשים – ההקלאות מתמוטטת, המים אולים, מיליונים בורחים לערים הקורסות, האיסלאם הקיצוני יורה והורג ומאיים על יציבות השלטון במצרים, באלג'יריה, בירדן, בסוריה, בסודן ובעזה. אני חוזר וקובע – הארצות המוסלמיות מאבדות עצמן לדעת, וגם אם התחזית הזאת מוכה אותי בתארים "ימני" ו"פשיסט", לא אוכל לחזור בי מדברי (כלבן, חיפה, 28.4.1995).

חזרתי על תחזית זו כשעידו נחושתי התמנה למפקד חיל האוויר, ובפורום מפקדי חיל האוויר דנו אז בדמות החיל לקראת 2030. באותו דיון הצגתי לוח של נתוני הדמוגרפיה הגבוהים, שאין להם תקדים בעולם, שפירושם התאבדות בשלבים של תושבי המזרח התיכון. אמרתי אז שאני מתפלל לשלום של מובארק ושל המלך עבדאללה, ולא ידעתי שחזיתי את "האביב הערבי", כלומר את "החושך הערבי" (מרס 2009).

שינויים בגודל אוכלוסיית המזרח התיכון מאז 1800 (במיליוני נפש), בנתונים כאלה אין לאזור כל תקווה

ארץ	שנה	1800	1900	1950	1981	2012	תחזית תחזית	תחזית
							ל-2050	ל-2025
מצרים	3.5	10.0	20.0	44.0	83.7	101.0	123.3	
טורקיה	9.5	14.0	21.0	47.0	80.0	84.0	91.1	
איראן	6.0	10.0	14.0	37.0	79.0	83.0	84.3	
עיראק	1.0	2.2	5.2	14.0	31.0	48.0	62.0	
סוריה	1.5	2.2	3.2	9.1	22.5	26.0	33.0	
לבנון	0.2	0.5	1.5	2.6	4.1	4.6	4.6	
פלסטינים	0.1	0.2	0.7	1.2	4.2	6.0	9.4	
ירדן	0.2	0.3	0.5	2.0	6.5	7.7	9.7	
ישראל	0.2	0.5	1.5	4.0	8.0	9.5	12.3	
סעודיה	5.0	6.0	9.0	10.5	26.5	35.5	43.1	
נסיכויות הנפט	0.2	0.2	0.5	1.0	5.3	10.0	13.3	
תימן	2.5	3.0	4.2	7.3	24.7	36.6	61.2	
עומאן	0.2	0.4	0.6	1.2	3.0	3.5	4.0	
צפון סודן	2.0	5.0	9.1	19.0	34.0	46.8	74.0	
דרום סודן	2.0	5.0	9.1	19.0	34.0	46.8	74.0	
סה"כ אוכלוסיית המזרח התיכון	32.1	54.5	91.0	199.9	428.0	516.7	650.5	516.7
צפון אפריקה	6.0	10.0	22.2	48.6	89	103.5	113.5	
אוכלוסייה ערבית כוללת של המזרח התיכון וצפון אפריקה*	22.0	46.2	87.2	160.7	342.0	440.0	544.0	440.0

מקורות: נתוני הבנק העולמי 1950, 1981; המשרד לאוכלוסייה בושינגטון (PRB) לגבי 2012 והתחזיות לעתיד. נתוני 1800 ו-1900 הם משוערים. הפלסטינים נמנו על פי אומדן נמוך.

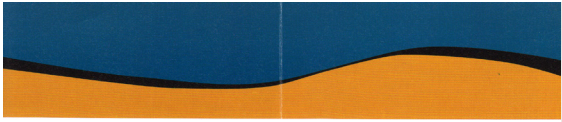
* לא נכללו איראנים, טורקים ויהודים.

להלן אתאר בקצרה כמה נושאים שהם בראש מעייניי, שהעליתי על בימות שונות.

מגדר לגשר או מגדר לחומה?

ביום 6.10.2000 קיבלתי הזמנה לכנס שנושאו "סובב עזה – מגדר לגשר", שנועד להתקיים במכללה האקדמית ספיר ב-2.11.2000. מיד פניתי למארגני הכנס ואמרתיו בערך כך: האינכם קוראים את המציאות? יש צורך לצעוק "מגדר לחומה אדירה!". את כל מה שהיה לי לומר על כנס זה, כותרתו ונושאי ההרצאות שתוכננו לו, תמצאו במכתבי המצורף למנחה הכנס, ד"ר אריאל פלדשטיין. עותק ממנו שלחתי לשי חרמש, ששימש אז ראש המועצה האזורית שער הנגב, לימים חבר כנסת.

הם קיבלו את מכתביי, אך את המציאות סירבו לקבל. צעקתי, "בטלו את הכנס", והם בשלהם – מגדר לגשר... והימים ימי האינתיפאדה השנייה. האם אני חכם מכולם? לא, אני פשוט משתמש בכלי מאוד דטרמיניסטי הנקרא – דמוגרפיה. אני, עם מסקנותי הריאליות, לא אקבל את פרס ישראל, אם ארצה בו, בין היתר מכיוון שפרס זה ופרסים אחרים היו ניתנים בזמנו לאופטימיסטים שעוטפים את המציאות במילות שלום, "האזור כגשר לשלום", "תכנון ופיתוח חוצה גבולות", "יצירת אינטרסים משותפים באיכות הסביבה", "תכנון בר-קיימא" וכיוצא באלו. האם זה מעיד על עיוורון, על אי קריאה נכונה של המציאות ואולי על שילוב שלהם?

8:30 התכנסות ורישום

9:00 מושב ראשון

מנחה: דר אריאל פלדשטיין – המכללה האקדמית ספיר.
ברכת השיר חיים רמון. משרד הפנים.
דברי פתיחה: אורליט דונה רצ'בסקי – ראש מנהל התכנון. משרד הפנים.
פרופ' זאב צחור – נשיא המכללה האקדמית ספיר. "האזור כגשר לשלום".
אליף עקב אור (מנדי) – מנחה העולות בשטחים.
פרופ' אריה שחר – ראש המכון ללימודים עירוניים ואזוריים האוניברסיטה העברית. "דמגוג ופיתוח חוצה גבולות".

10:00 דר. סמית אל עבד – המשרד. לזמנון שטרסר. בינלאומי- הרשות הפלסטינית (ההרצאה באנגלית).

10:20 פניל מליאה – בין מטרופוליטים – מבט מצוי.

מרכות: דר. ענת גזן – אורליט ובינו ערים. בהשתתפות ראשי מועצות והסוכנות היהודית.

11:10 פילוס מיקבילים

(א) פיתוח תשתיות וטכנולוגיות מתקדמות, ביחוד ולחוד.

מרכ: אוניברסיטת בן-גוריון. המכון הישראלי לתכנון ומחקר חתמורת.

12:20 הפסקת קפה.

12:40 פניל במליאה – תכנון בר קיימא, מנדל גושר.

מרכ: פרופ' אדם חזר – הקולטה לארכיטקטורה ותכנון ערים. התכנון (בהשתתפות מרכזי הפילוס).

14:00 דיון ציבורי וסיכום

יושב ראש: פרופ' אריה שחר – האוניברסיטה העברית.

"מספר ספיר" – סיכום

14:30 סיכום

השר ממעון פרס – המשרד לשיתוף אזרחים.

15:15 ארוחת צהריים.

סובב עזה-מגדר לגשר

יום עיון: "סובב עזה- מגדר לגשר"
יום ה- 2.11.2000
המכללה האקדמית ספיר

ה ז מ נ ה

6.10.2000

לכבוד
ד"ר אריאל פלדשטיין
מכללה אקדמית ספיר

שלום רב לך,

תודה על ההזמנה המרשימה "סובב עזה - מגדר לגשר" קיבלתיה הבוקר בעת שהודיעו על התעשה בחר הבית, בצירים, בפרח במורג ובדולב...
עיינתי בנושאי הפאנלים (שתוכננו אמנם לפני המלחמה) ולא האמנתי למראה עיני.
האזור כגשר לשלום, יתכנן ופיתוח חוצה גבולות' אינטרסים משותפים' והשיא יתכנן
בר קיימא - מגדר לגשר", המשך לרעיון של אדם מזור ב-2020. ישראל בסביבה של שלום...
זה המשך להתחנות ותיכנוניות של אחד הפעילים ביום עיון זה ומאותו עולם דימויים של
מזור, שקבע כי "ישראל חיה בשלום, אין יותר בעיות ביחסי יהודים ערבים בגליל ובנגב...
ולכן מה שטוב לתל-אביב טוב לישראל...". אילו מתכננים לאומיים שחיים בעולם וירטואלי
או אי שם בין חולד לדמרק. למרות מציאות הטופחת שוב ושוב על אשלותיהם, הם
בשלום. במקום כנס שכולו טיסמאות צריך להתמודד עם אדם מזור מול 'מגדר לגשר' בתזזה
שלי "להגבית הגדר, לעבות את הגדר, אם חפצי חיים אנו".
בכל מקרה אם רציניים אתם אזרו אומץ ובטלו את האירוע ותחסכו את לעגו של שר
החיסטוריה.

אפשר לתקן קמעה את הנושא אם כותרתו תהיה "משחק סימולטיבי - 'סובב עזה מגדר
לגשר או מגדר לחומה' נושא חלופי ליום עיון זה צריך להיות - "כיצד נטגרים הרמטית
והפרדים ככל האפשר מ-2.5 מיליון עותיים בשנת 2020, אוכלוסייה שתהיה עניה, חיה
בצפיפות מועטת, מתוסכלת, מוסלמית אדוקה עם ריבוי טבעי גבוה מתמשך ושטאה נוראה
ליהודים ובדואי לישראל".
זהו הנושא לסדר היום למי שמבין את המזהתי"כ, ולא עשרים וירטואליים חוצי גבולות.

בכאב צורב על המציאות הקשה וצער מתמשך
על אי-הבנת הנקרא על ידי רבים מהמתכננים

ובברכה,

ארנון סופר

עותקים:
למשתתפים הפעילים ביום העיון
לד"ר חלק מהגופים המסייעים
לגופים רלבנטיים אחרים

לפרופ' ארנון סופר

תודה על העתק מכתבך בעניין "סובב עזה".
זו הפעם אני מסכים אתך הן ביחס לצפוי מעזה עצמה והן ביחס לאדם מזור.
נושא הרצאתי בכנס אמור היה להיות אחר, הרבה פחות אופטימי.
בינתיים הכנס בוטל.

ראה בשלום

זאב צהור

פיזור האוכלוסייה – או מה שטוב לתל אביב טוב לישראל

על חששותיי שמא פיזור האוכלוסייה הגיע לסיומו כבר בשנות התשעים, למרות העלייה מברית המועצות לשעבר, כתבתי בכמה בימות, וצינתי שמעט הידידים שנותרו לי בקרב המתכננים פסקו להיות ידידי, כי קשה היה להם לעמוד מול ביקורתי הנוקבת, שעם חלוף הזמן הוכחה כנכונה עד כאב. זכור לי כיצד עמד פרופ' אריה שחר באביב שנת 1995 במתקן צה"לי שאליו הזמנתי אותו ואמר את המשפט המקומם הבא: "אנחנו לקראת שלום, ולכן מה שטוב לתל אביב טוב לישראל". מיד קם והתריס בפניו פרופ' שאול שאשא מנהל בית החולים בנהריה: "איפה אתה חי? בוא לראות את המלאי הזעום של מגבות וזריקות שיש לי מול המחסנים המלאים באיכילוב! אין לכם המתכננים שמץ מושג מה קורה בישראל – ואתם עוסקים בתכנון לאומי?".

הצפיפות ההולכת וגדלה בעיקר במישור החוף מאיימת לא רק על איכות החיים בישראל אלא טמון בה איום קיומי של ממש. בשלוש חוברות שיצאו לאור בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה עסקנו בצורך לצאת אל הים, לייבש חלקים הקרובים אל החוף ולהקים איים מלאכותיים.²⁶ עלינו לזכור, כי בכל מישור החוף הקורס כבר עתה ב-2017 נותרו שלושה כבישי אורך בלבד ולא יוכלו להיסלל נוספים. איך ננוע בין צפון לדרום? ב-25.6.15 הזהיר ראש המועצה הלאומית לכלכלה, פרופ' יוג'ין קנדל, כי בתוך 15 שנים יאזלו הקרקעות לבנייה במרכז. הוא דיבר על ההזדקנות, על הפריון הנמוך, על ההון האנושי הנמוך של האוכלוסייה הערבית והחרדית ועל תל אביב שהפכה לגולם הקם על יצרו. הדברים מוכרים לי. אנו בקתדרת חייקין מתריעים כבר שנים על נושאים אלה. מכוני מחקר אחרים בישראל, התעוררו אחרינו בחיזוי אסון ההתכנסות למדינת תל אביב הממשמש ובא (כמובן, בלי לציין את המקור).

בדיון על יישוב הפריפריה עולה השאלה של ועדות הקבלה ליישובים קהילתיים. ועדות אלו קובעות מי ומי יתקבל למגורים ביישוב קהילתי. זהו נושא רגיש, שכן בדרך כלל אין מתירים לערבים להתגורר ביישובים קהילתיים של יהודים, זה נשמע לא יפה, לא דמוקרטי, אבל אם אנו היהודים חפצי חיים ורוצים לשבת גם בפריפריה, אין לנו ברירה אלא לקיים הליך כזה. בית המשפט העליון שב ונדרש לנושא, וגם שם הבינו כי כמו שליישוב חרדי, ולחלופין ליישוב בדווי, יש הזכות להגן על דרך חייו הייחודית ולא לתת לכל אחד להיכנס ולפגוע במרקם החיים שם, כך לקבוצה שבחרה בחיים קהילתיים יש הזכות לבחור את השכנים.

26 וייס, שמואל (2014). *איים מלאכותיים בחופי ישראל – אבן דרך בהתפתחות מדינת ישראל? חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה; בורט, מיכאל וסופר ארנון (2014). האופציה הימית השרדה הכחולה. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה; איזק, בנימין (2014). פיתוח בסביבה ימית. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.*

שינויי האקלים והמסתננים מאפריקה

שינויי האקלים החלים לנגד עינינו משנים בהדרגה סדרי בראשית. בתחזית שנתתי לפני מליאת ממשלת ישראל ב-17.7.10 הצגתי את האסון המתרגש ובא על מזרח אפריקה ודיברתי על גלי המסתננים הצפויים להיכנס לישראל עקב קריסת מדינות היבשת האומללה הזאת. ציינתי כי רק לישראל (מדינת עולם ראשון) אפשר להגיע מאפריקה ברגל, וטענתי שדי בכ-100 אלף מסתננים כדי שישראל תיחרב מבלי שתיירה ירייה אחת. דבריי עשו את שלהם, ובו ביום הוחלט על בניית הגדה אולם, עד סיומה המוצלח של בנייתה חלפו כשנתיים, ובטווח הזמן הזה הסתננו לישראל עוד כ-26 אלף נפש, והצטרפו ל-37 אלף שכבר שהו כאן. תחזיותי היו מדויקות, והגדר הצילה את ישראל. אני גאה בכך, למרות הנאצות מצד יפי הנפש שהשוו את הנעשה בגבול מצרים לגבולות שווייץ במלחמת העולם השנייה. האם אדם שעזב את ביתו באפריקה והגיע בשלום לטריפולי בלוב, טס מטריפולי לקהיר, משם לקח מונית מיוחדת לאל-עריש ואחר כך שכר מלווה שהוביל אותו לכרם שלום דומה לפליטי יהודי שנסע על נפשו מאימת הנאצים?

על סמך נתונים שזרמו אליי ממקורות שונים עמדתי על תופעה מזוהה נוספת של הסתננות – הסתננות דרך חתונות פיקטיביות בחברה המוסלמית בישראל, שבה גברים באים משטחי הרשות הפלסטינית "להינשא" לנשים ערביות ישראליות, בעוד אנו יודעים כי נשים הולכות אחר הגבר ולא להפך. מרבית חתונות אלו הן פיקטיביות – מטרת הגברים היתה לקבל תעודות זהות ישראליות. היה ברור שיש לעצור פירצה זו בחוק. לאחר מהומה של אנשי שמאל קיצוני הוקמה בשנת 2005 ועדה מייעצת לבחינת מדיניות ההגירה של מדינת ישראל, בראשות פרופ' אמנון רובינשטיין, והיה לי הכבוד להיות העד הראשון שם. החום שבו קיבלו אותי מרבית החברים היה איתות מעודד לאחריות של ועדה זו, שלא נתנה לרעשנים אנטי ציונים לבלבל אותה. הוועדה הגישה המלצות שונות שלא כאן המקום לפרטן, אבל תוצאות מעשיות עדיין אין.

הליכה לקראת מדינה דתית

כבר בשנות השמונים היה לי ברור כי ישראל צועדת לקראת היותה מדינה דתית – אין לטעות: **לא חרדית אלא דתית!** אמנם הפערים בין חרדים לדתיים-לאומיים רבים, אך יש להם גם מכנים משותפים רבים מול החילונים. מגבלות על נסיעות פרטיות בשבתות או כפיית אוכל כשר בלבד וגם הדרת נשים והחזרתן לתקופות קדומות לא יעברו בשקט במגזר שאני שייך אליו, וחוששני שרבים ונפלאים מהחילונים ילכו מכאן, אם הדתיים כולם לא יסכימו לפשרות. מה שקורה בשנים האחרונות בעניין זה, ויום יום יותר, אינו מבשר טובות, לרבות התסיסה בצה"ל בנושא זה. הדבר שהכי מטריד אותי, ועל כך אני כותב כבר שנים, הוא חששי מקואליציה דתית עם ימין חילוני שיביאו "בעזרת השם" לסיפוח שטחי

הפלטטינים בכל ארץ ישראל וכך יביאו לקץ של מדינת ישראל. נדמה לי שחשש זה נעשה לאיום אסטרטגי כבר בשעת כתיבת שורות סיכום אלו.²⁷

עד כאן סקרתי חלק מ"מלחמותיי", שבגללן, כמו שכבר אמרתי, איבדתי ידידים, אבל שבאמצעותן עשיתי את שלי.

מי ששפתו מילים ארוכות ומנופחות – אין לי אמון בו!

אפתח בווידוי. כשאנו דנים בעניין מעשי ואדם כותב לי או פונה אליי בעברית מליצית גדושה במילים ארוכות ומנופחות, לא מעט מהן לועזיות – בו ברגע מתעורר אצלי החשד ששפה זו באה להסתיר משהו – אולי רגש נחיתות, אולי חוסר ידע או אי הבנת הנושא, ושמה כישלון. לפעמים מדובר ברצון להרשים במילים. בין אנשי אקדמיה נמצא לא פעם שפה גבוהה, שמכסה על אי-בהירות או על בלבול, אך בעיקר נועדה לעשיית רושם, כשבטקסט עצמו אין דבר אחר שיכול להרשים.

התואר "דובר" מתקשר אצלי מיד עם הסתרת האמת, בדרך כלל בגלל גיבוב מילים, כחלק מתרבות של טיוח ("לא היה כלום כי אין כלום"; "העניין עדיין בבדיקה"; "מפעלנו / חברתנו / משרדנו מקפיד על.."; "מרשי יצא זכאי"), כיסוי שקרים, בריחה מאחריות או בעצם הגנה על הקליפה ולא על התוכן. אמיחש בכמה דוגמאות.

על תכנון חיפה כתב "מתכנן" כלשהו, כי "הכרמל דמוי חנית מושחזת החודר אל הים, מבליט את מדף היבשת ויוצר מפרץ"; ואחר, או אולי אותו אחד, התפייט: "הדואליזם בשיפולים, עוצמת הרכס והכיווניות הבלתי מתפשרת שלו כלפי צפון מערב וחדות הפגיעה במי הים"; וגם: "יופי ואסתטיקה קשורים ואף מבוססים לעתים על עולם המשמעויות שבו מככבים הערכים והסמלים".

מה הפטפטת הזאת? לפעמים די להוסיף את המילה "מרקמים" וכבר הכול מכובס ונראה יפה, ולנו כבר אין מה להגיד. על באר שבע, למשל, אמרו: "מטרופולין דרומי – חדשנות, ראשוניות על סף המדבר, עתירות בקרקע"; ועל חיפה אין מה לדבר: "שינוי כיוון בהתפתחות חיפה מפריפריה או עוגן קצה בליבה הלאומית לעוגן מטרופוליני הממוקם בשורה השנייה של מערך רשת ערים של ישראל והמתפקד כשער צפוני למשק הגלובלי, הוא מהלך מתמשך המחייב מדיניות אמיצה, אסטרטגיה ראויה, ומחויבות שלטונית לביצועה הן ברמה הארצית והן ברמה המקומית והאזורית". אתם הבנתם את זה?

27 ראו תחזיות בחוברת: יבגניה ביסטרוב וארנון סופר (2010). ישראל דמוגרפיה 2010-2030: בדרך למדינה דתית. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה.

ניסוחים כאלה הם חלק מתרבות המריחה הלאומית. וכבר אמרתי, בביקורתי זו אני מאבד ידידים. אבל אין מה לעשות, יש מחיר לאמת! אני לא נופל בפח של ה"תנופה בדמוגרפיה", "נסיקה בפירון החילוני", "קריסה דמוגרפית אצל הפלסטינים", "כרסום מונחה-מודרניזציה", "שיעורי פירון ערביים מתמוטטים"... על מה באות לכסות המילים הללו? בה במידה אינני מאמין לצוף הנוטף מפיהם של רבני היהדות הדתית-לאומית ומנהיגיה ושל קצינים דתיים מסוימים על "אהבת הארץ" ועל "ירושלים שחוברה לה יחדיו". הם שופכים מילים על אהבת הזולת ואהבת האדם, עד שזה מגיע לאשה-חיילת הראשונה שהם נתקלים בה, שומו שמים!

אנו עולים במדרגת המלל. הנה ביטויים מתוך מכתב של שני מתכננים, אנשי שמאל קיצוני, לוועדה שליד המועצה הארצית לתכנון: "על הדינמיקות הסוציפוליטיות, על המרחב העירוני והמהלך הטבעי המגיב למנגנונים כלכליים [...] לתופעה שנוצקת אל תוך מציאות מחושבת [...] רבדים מהותיים שבהוויה האנושית [...] תפיסה סטראוטיפית של האחר". זה חלק ממכתב שנלחם ביישוב יהודי שרוצה לחיות בשקט בלי גניבות אין סוף ומטרדים אחרים. איזו התנשאות, איזו הירות! כמה סיסמאות ריקות מתוכן וציטוטים מלומדים היו במכתביהם המרושעים. למרבה המזל, אחרי אוסף פטפוטים זה, בוקר אחד השניים ארזו את חפציהם ועברו להרשים אנשים אחרים במקום אחר, והשקט חזר ליישוב.

כן, לפעמים אני מתבייש להיות שייך לעולם האקדמי, ולצערי זאת כבר תרבות מושרשת. אביא בתור דוגמה חלקים מעבודת דוקטורט המונחת על מדף הדוקטורטים החדשים באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. יש מי שיצחק, אחר ירים גבה וישאל אם זו האקדמיה בישראל ב-2017, או אולי רק דרך לבחון עד כמה אחיזת עיניים היא המדריך לאישור עבודה כדוקטורט. מלבד צרור המילים המוגשות לנו כאן, אין בעבודה זו הבנה ביסודות התחום שהיא מנסה לעסוק בו – גאוגרפיה. נראה שהכותב עוסק בהטפה ולא במחקר, אבל בואו נשכח מכל זה ונייהנה משפה יהירה ונפוחה:

"השערת המחקר התבססה על מתיחתה של מקבילית כוחות הכוללת ארבעה מרכיבים משלימים ומתחברים. 1. המעבר לשלטון הצבר הון לאחר פורדיסטי²⁸, על דפוסי העבודה והצריכה המאפיינים אותו ועל ההסדרים המבניים העומדים בבסיסו, ובראשם האינדולוגיה הנאו-ליברלית והתרבות הפוסטמודרנית. 2. אימוץ הגלובליזציה בצורתה הנוכחית, הנשענת מחד על מאפייניו של שלטון הצבר הון לאחר פורדיסטי ועל מנגנוני כוח ומאידך תומכת בשעתוקו באמצעות מוסדות בינלאומיים [...] ובאמצעות האיום של ההון לנצל את ניידותו אם דרישותיו לא ימולאו. (3) עברית מובנת פחות או יותר. 4. שעתוק המשטר האתנוגרפי הישראלי הנשען על הרציונל ההגמוני של יהוד המרחב. מדובר במדיניות עירונית במתחם

28 המונח "פורדיזם" (Fordism) בא לציין בעיקר את שיטת הסרט הנע בייצור, כפי שהתקיים בתחילת המאה ה-20 בתעשיית המכוניות של הנרי פורד בארצות הברית.

התחנות העורכת אסתטיזציה קולוניאלית של האחר ככלי לשיווק ומיתוג העיר הגלובלית. מדיניותה של העיר נשענת על שיח הגמוני בקרב ערים ככלל ובקרב ערי עולם בפרט והוא שיח השונות".

הבנתם את זה, קוראים נכבדים? אולי המשפט הזה יבהיר מה רוצה המטיף: "השטח המרחבי הישראלי עובר עתה שינויים והתאמות כתוצאה מהמעבר לשלטון הצבר הון לאחר פורדיסטי וגלובלי ושינויים אלה משתזרים (בניגוד למוחקים) עם המשטר המרחבי הקודם".

וכך נשפכות המילים לאורך עבודה של מאות עמודים, והרשימה הביבליוגרפית כולה חד-צדדית כמצופה מתלמיד מחקר המגיש עבודה לפרופסור שהוא במקרה או שלא במקרה איש שמאל קיצוני. למזלי, איני צריך עוד להתמודד לא עם בני הדור החדש ולא עם העברית הזאת.

עד כאן עניין זה, שאולי יבייש אחדים מהנרמזים כאן ויעודד אחרים לומר את האמת בפניהם של מבבלבי מוח מקצועיים אלו. די! דברו לעניין ובשפה פשוטה וברורה, ואם אין לכם מה לומר – מלאו פיכם מים!

על כנסים ועל כאילו-כנסים

מדי יום מתקיימים בארץ עשרות כנסים של חברות כלכליות. הכול שם מסחרי, ולאקדמיה אין כל חלק בהם, גם אם מוזמן אליהם איש אקדמיה זה או אחר. כנסים כאלה אינם מטרידים אותי. אני כן מוטרד מכנסים אקדמיים שהפכו לחד-צדדיים מבחינה פוליטית: שם מכתיבים את בחירת המרצים ואת התכנים, וניכרת מעורבות גוברת של קרנות זרות המכתיבות את עצם נושא הכנס (בידי הכנס מכתבים לראשי מכונים והם מתחננים לפניי: "אל תקלקל לנו... אנחנו זקוקים לכסף").

כנס מדעי נועד לחוקרים המעוניינים להציג מחקרים או חלקי מחקר שביצעו ולקבל משוב על איכות העבודה בטרם הוגשה לפרסום. משום כך, רוב משתתפיו הם אנשי מקצוע וחוקרים. לעיתים מובאת בכנס תמצית מחקר שכבר פורסם, והקהל הוא לרוב של חוקרים ומרצים. כנסים כאלה נערכים למכביה, אך מכיוון שמדובר במחקרים שאי אפשר "לייצר" אחת לשבועיים, עובר זמן רב בין כנס למשנהו.

אבל קחו לדוגמה את הכנסים שמקיים אחת לחודש "המכון לחקר הביטחון הלאומי" באוניברסיטת חיפה, שאני קורא לו "המרכז להרצאות על ביטחון לאומי". הנושא לרוב אקטואלי, ובדרך כלל מוזמן מרצה שהוא איש ביטחון ידוע, והוא מחווה את דעתו על נושא זה. הקהל שלו מורכב בדרך כלל מגימלאים המבלים את זמנם בצורה מעניינת ומכובדת, וגם מקבלים קפה ובורקס טרי בטרם הרצאה או לאחריה. אלו הם בפירוש כנסים לכל דבר

ועניין, עם רשימת מרצים כזו או אחרת, אבל הם אינם כנסים אקדמיים. איש סגל אקדמי אינו מסוגל לחדש מדי חודש בתחומי הידע שלו.

למרות זאת, אני עד לכנסים רבים באצטלה אקדמית, למשל במרכז בגין-סאדאת (בס"א), במרכז לחקר הביטחון הלאומי ובאחרים. ראש המכון או המרכז יכול לפתוח רשמית כל כנס ומפגש. זה פרט טכני שאינו מצריך שום ידע חוץ מידיעת עברית. אך הוא אינו יכול לסכם כל כנס סיכום רציני, אלא אם כן קיבל מראש את כל תקצירי ההרצאות של אותו יום ולמד את הנושא, שמטבע הדברים אמור להיות לו ידע כלשהו עליו. סיכום כזה הוא מטלה לא קלה, ולכן אין זה סביר שראש מכון יציג בעצמו כל כנס וגם יסכמו. הרי הנושאים רבים ומגוונים.

אוסף ואלגלג: האם מתקבל על הדעת בכנס רציני שהיו"ר ייכנס בסוף היום (מבלי להיות נוכח בכל ההרצאות שניתנו באותו יום) ויסכם אותו סיכום איכותי ולא טכני? כל עוד זה אינו כנס אקדמי, זה אפשרי, אבל זאת לא אקדמיה ואלה לא מכוני מחקר. אסור להתבלבל! אציין שאני עצמי עוסק בכנסים כאלה כבר תשע שנים בבית אבא חושי בחיפה. טובי המומחים בישראל בנושאי כלכלה, חברה, מזרח תיכון וביטחון התארחו במסגרת זו – אבל זה אינו בית אקדמי למחקרי ביטחון. אין שם אקדמיה, אין שם מחקרים, זה מקום לאירוח מרצים בלבד, לרווחת הציבור הרחב.

מכאן נובעת ביקורתי על כנסים מסוג כנס הרצליה, כנס המחר וכנס השלום של עיתון "הארץ" ודומיהם. הם יושבים על התפר שבין מחקר אקדמי לפופולרים, שמציגים נושאים חשובים בהרבה מילים ובעוד מילים, ולמרות ההדים הרבים שיש להם בתקשורת, יש לי השגות על ערכם ועל המסתתר מאחוריהם. מה שנתר אחרי כנס כזה הוא ריק גדול עם המון יוקרה למוסדות המרעישים.

לפני שאביא שתי דוגמאות על מעין-כנסים שאין להם כיסוי – "ועידת ישראל לשלום" ו"ועידת נשיא ישראל: פונים אל המחר" – אציין, שאם בעבר היינו עדים לכנסים מדעיים או מדעיים-למחצה ברחבי המדינה שנוהלו והוצגו על ידי אנשי אקדמיה ממכון דויד או טרומן ודומיהם, הרי היום אלה נעלמים מן הבימה ומן התקשורת כי אין להם המימון היקר לפרסום, והם מסתגרים בקמפוסים, בתחומי עולמם הצר. את מקומם תופסים בשנים האחרונות מכונים המנוהלים על ידי אנשי צבא בדימוס. הם המובילים את הפרסום, הם קובעים מה יהיו התכנים ומי יהיו המוזמנים, וכל זה בגוון פוליטי סמוי, וגם גלוי, כי הרי יש מי שמעוניין לממן מכון כזה או אחר ויש לו מן הסתם "אג'נדה". התקשורת אוהבת גנרלים במיל" גם אם אין להם מה לומר בתחומים לא להם, והתוצאות לעיתים מביכות. החמור הוא, שמרצים אלה ברובם אפילו לא מבינים שהם אינם אנשי מדע, שאין להם ידע וניסיון אקדמי, וכך צומחים לנגד עינינו יותר ויותר שימוש קלוקל בנתונים ובמקורות, תוצאות לא מכובדות ובורות, ולמרות כל זאת גבהות הלב מרקיעה שחקים.

השגותיי בטרם התקיימה ועידת ישראל לשלום של עיתון "הארץ" 2015

את השגותיי אלו כתבתי ב-28.10.15, לקראת הוועידה שהתקיימה ב-12.11.15 ביוזמתו של עמוס שוקן, בעליו של העיתון "הארץ", ובנוכחות נשיא המדינה ראובן ריבלין. בהכירי את רוח הוועידות הללו ציירתי את התרחיש הבא:

ארבע מילות משנה מלוות את הוועידה: קיפאון מדיני, אלימות, ייאוש. אני מתייצב מאחורי כל כנס, דיון או שיחה שיעסקו בארבע מילים גורליות אלו. הבה נחשוב איך יתנהל הכנס ואם יוכלו להתקבל בו תשובות לשאלות הגלומות באותן ארבע מילים. מניסיוני בכל הנוגע לארגון כנסים, ובהם סימולציות לפני הסכם אוסלו ובמהלכו, לקראת שיחות רבות עם סוריה, עם ירדן ועם הפלסטינים, אני מצפה למושב פתיחה שיוצגו בו עמדות הצדדים השותפים. אחר כך יש לנסות ולבחון היכן אפשר להתקרב, לגשר על פערים ולחפש מכנים משותפים, מוערים ככל שהיו... אולי רק הפסקת אש, שלום זמני, קר... ואולי גם חם. אם נרצה או לא נרצה נגיע לגבולות, פליטים, מים, כלכלה, גשרים ופרוודורים, התנהלויות, מקומות קדושים, ירושלים כבירת שתי המדינות, אולי של המדינה האחת שצומחת לפנינו. פירו, בקעת הירדן וטיסות של חיל האוויר מעל מדינה ריבונית פלסטינית ועוד נושאים... והרבה שאלות שצריך לתת להן מענה. בואו נבחן מה מציע לנו שוקן כדי לפרוץ את הקיפאון, להפסיק את האלימות ולעורר חיוך במקום ייאוש.

פתיחה – שוקן, איש השמאל הרדיקלי בעיניי, יכביר מילים על שלום בכמה ואריאציות שייקלטו אולי על ידי כ-5% מתושבי ישראל. נשיא המדינה לא יסתכן בהבאת עצות שנויות במחלוקת, נוכחות משמשת על כן לקישוט בלבד. ח"כ זאב אלקין יאמר מילים מכובסות על "העיר שחבורה לה יהדיו" (את ה"חיבור" הזה אנו רואים כבר 50 שנה). ודרך אגב, אם כתוב בתוכנית שהוא ידבר ברוטו כעשר דקות, הרי למעשה הוא ידבר כשש-שבע דקות נטו, ומה כבר יכול אדם לומר בזמן כה קצר מלבד סיסמאות ריקות?

נניח שגייעו לדיון חשוב על ירושלים ות. מה יש לחדש בכך? מדוע לא לדבר ישירות על פתרונות לעיר מדממת זו? אולי חלוקת העיר חיבור אמיתי, פתרונות בעלייה להר הבית, אולי כשייבנה בית המקדש כבר יגיע השלום המיוחל (להזכירכם, זהו כנס לשבירת הקיפאון והייאוש). איזה ניסיון בתחומים אלה יש לכל הדוברים במושב זה מלבד אפרים הלוי? בעיניי זו בדיחה. היוזמה הסעודית, למשל, ראויה לכנס בפני עצמו, וכאן הוקצו לה שש-שבע דקות! ומה ליוזמת השלום הזו וליריב לוי?

מושב אחד בנוי כהלכה, זה הדן בסכסוך במבט מן העולם. אלא שהוא לא יחדש מאומה לקהל הישראלי הרציני, ומה חושב העולם אינו מעניין את מרבית יהודי הארץ, כי הרי השם מגן עליהם עכשיו ויגן עליהם מצוררים אלו גם בעתיד, כמו שקרה עד היום....

ועכשיו ארחת צהריים – זה כנראה האירוע הכי חשוב שיביא לשבירת הקרח ביחסים בין רבים מן המוזמנים. כי כנס זה, כמו אחרים מסוגו, הוא ברכה לבטלה בכל הנוגע לקידום השלום. כך אין בונים ועידה כנה לפתרון הסכסוך. אולי היא תועלת לעיתון "הארץ", גם זה בספק ביועדי מיהם תושבי ישראל בסוף שנת 2015!

בכל מקרה, אני מחכה בקוצר רוח לכך שוועידה זו על תכניה והאישים שירצו בה תביא לפריצת דרך, לשבירת הקיפאון, להפסקת האלימות ולחיוך ותקווה במקום ייאוש...

עד כאן רוח הדברים שכתבתי אז. לא הסתפקתי בכך, והתפלמסתי עם שוקן, כי מטרתו לגונן על הציונות שטרם השלימה את משימתה.²⁹ כדי להתקדם בהשלמת המשימה, על פיסת השטח שהעם היהודי זקוק לה להיות לפחות בגודל ישראל בקווי 1967 בתוספת כמה תיקונים שהקו הקודם לא הבטיח אותם. למשל חיסול המובלעת בהר הצופים, ביטול האזור המפורז בלטרון, גישה לכותל המערבי וחיסול האזורים המפורזים בירושלים לכל אורך קווי הפסקת האש, או הרחבה סבירה של ה"מותניים הצרות" של ישראל בין קלקיליה לים. במילים אחרות, יש להיצמד לקווי העבר אבל לא להשלים עם העיוותים שנוצרו אז. לכן אין ולא יכולה להיות נסיגה מלאה לקוי 67'. חייבת גם להיות גישה לכל יהודי למקומות הקדושים בכל רחבי ארץ ישראל המערבית. אמרתי גישה, גם אם לא תמיד שליטה.

הגליל חייב להיות חלק מישראל ומאוכלס ביהודים ליד הערבים, כי אם יהודים לא יתגוררו בו הוא לא יישאר יהודי או ישראלי לזמן רב. הצעתי לשוקן לקרוא על יוגוסלביה לשעבר ובייחוד על קוסובו ואחר כך על טימור ועל סודן, מה קורה בספרד ובסקוטלנד ובקוויבק ובחצי האי קרים ובארצות הבלטיות, כדי שביין מה קורה בענייני מרכז ופריפריה בפלנטה שבה הוא חי.

עיתונו של שוקן תקף אותי אישית על המלצתי להקים גדר בגבול מצרים לשם מניעת מיליוני פליטים מאפריקה מלהיכנס לישראל הקטנה, הצפופה והשבירית. ומה הוא יאמר עכשיו? כדי להתקיים במרחב הזה נחוץ בשנת 2017 – כמו בשנת 1967 צבא חזק היושב בכל מקום שממנו עלול להגיע איום מיידי על מערכת "הארץ" שברחוב שוקן בדרום תל אביב. על צה"ל לשבת ביו"ש כל עוד אין הסדר המבטיח שקט במרחב הציוני.

לא אנחנו רצינו בשנת 1967 את יו"ש כולה! אבל מדוע לעסוק בתקופה האחרונה, וכי לפני כן הערבים קיבלו אותנו כאן? ב-1921? ב-1929? ב-1936-1939? ב-1948? ומאז ועד היום?

ועידת נשיא ישראל: פונים אל המחר – על איזה מחר בדיוק?

בוועידת נשיא ישראל (שמעון פרס) עסקו בהרבה "מחרים": "היש סיכוי למחר ירוק?"; "חינוך במבחן המחר"; "כלכלת המחר"; "המחר של המנהיגות"; "המחר של החברה הישראלית" – ואם לא מחר אז מחרתיים.

29 הדברים במלואם מופיעים באתר:

כמה קל לעסוק במחר רחוק-רחוק ועוד יותר רחוק, ואז גם שום דבר אינו מחייב בעשיה עוד השבוע. ואילו במחר שלי, נניח בשנת 2020 (בשעת כתיבת ספר זה הוא כבר כמעט פה), אני עולה במסוק לגובה של 2,000 מ' מעל באר שבע וחושכות עיניי. אני רואה מדינה בדווית של כ-300 אלף – מדינה שערכיה שונים מאלו של מדינת תל אביב-ישראל מבחינת החוק והמשפט, תרבות הנהיגה, מקורות הפרנסה, הפריסה הגאוגרפית, הדת, היחס לנשים, גאולת הדם, פוליגמייה ועוד. היהודים אינם באים למדינה הזאת, ולכן תוכנית צה"ל לרדת דרומה לא התממשה וגם לא תתממש. יתר על כן, ותיקי הנגב הם בדרך לתל אביב, ובצדק, גם הם רוצים משכורת יפה, ביטחון כלכלי, תרבותי ואישי. מי שתכנן לבקר בממשית ובעבדת יתאכזב לגלות כי במקומות מיוחדים אלה שוכנים כיום יישובים בדויים גדולים ולהם קושאנים ל"הוכחת בעלות" עוד מימי הנבטים.

ואיך יראה המחר במרחב תל אביבי? כששדה דב יהפוך לשכונה של כרבע מיליון נפש, פי גלילות יאכלס חצי מיליון תושבים ומתחמי רמת השרון עוד חצי מיליון, ופתח תקוה החדשה תקלוט עוד כרבע מיליוני אומללים (בתים, בתים ובתים ללא כל תשתיות) או אז יהיה אתגר: כיצד מיליון וחצי תושבי מתחמים אלה ינועו ברכבם לכיוון תל אביב או לכל כיוון אחר? הם לא יגיעו לשום מקום, ורכבות לא יהיו חלופה. ה"אומה" התל אביבית תמצא

ישראל | 8 בפברואר 1998
הארץ | גיליון 5100 | עמוד 15

האוכלוסייה התפזרה: בין בתים להרצליה

מאת ארנון מרז

מאז שנת המדינה החדשה כל ממשלת ישראל על מדיניות של פינוי אוכלוסייה. עם תחילת המנדט הבריטי ירדו יותר ויותר הערבים שממזרח האוכלוסייה של המדינה החדשה. פסגות של חלוקה ירדו יותר ויותר מחד האוכלוסייה הלך אה אה וגבש סגור רד והם האומי, כששלב נוסף לא מקט מוסרם שנים, בעיקר אנשי מילואים, אך גם אנשי האוכלוסייה שמתגוררים לתל אביב. חשק לפי על לבנם ולהתיישב עם חשק אתר הממוזרים הללו סיכם את הנושא במשפט: "מה שטוב לתל אביב טוב לישראל".

רק עם זה נולדה בראשית שנות התשעים המ"א 51, עשרה כי את כל העולים הראשון במדינת המועצות לעיניו יש לקלוט בלי בר ריק ללא מנו, בול המגן לול פנוים לישללים. תפיסה שגויה זו רומה לצבא המתכונן ללוחמה נאבא על פי לקחי הלוחמה שירי תה. תפיסה נכונה ריבוי אנושי סויה בלבנת הארץ, כאשר מדיניות התגבר כי זוהי אוכלוסייה אוכלוסייה שחלק הקטן הגיע לישללים מבו-מזרחית הנהגה עתידית.

גישו דן לא רקוק לתמ"א 51

אבות תמ"א 51 מבניענים בגבול על הרעיון, אך כל בר דעת מבין שגם בלי תמ"א 51 היה גישו דן רעיון תפוזר אוכלוסייה.

בין החתמים על רצח סארי, שהי נגבו ליתוח שדה תופעה נגבו סיס ובמקומות מוסרית ללא חוקים הוסרת רצח סארי יהיה את רפי ובה ואת עמיתו יואב צדוק לפי נוהג בין היתר, ליעצו המשפטי של הממשלה ולמקבילת המדינה לכי רוח המדינה, כיבו מתיישבים צעיר דים ומקדוה אלה עם פיתוח במסגרתו כל באי כעתיד וגי אהא לעצו

ראש הוועד החדש לתמ"א 51 עקב מבט גישו 28-3 דרומי 97, כי "הקרקע בישראל היתה קרד לאומי. היום היא מנוה גולגליני לכל יר...". הוא ממנר במסגרת זו על כוונתו מקבלים וערכי דרו, ובה תמ"א, שהמליצה לנבואי קד על קל הירוק שגורר במרכזי ישי אהל.

צורך אקולוגי בפינוי

בסוף המאה ה-20 ניצבת ישי אהל מול קריסה בחיות רחבה של החומרים כאשר המרכזים האקולוגיים נעשה יותר ויותר הירוקים, וכאשר מחוץ לאזווה לצורך רחוקים מפורד האוכלוסייה. התמכרות קורטס, ולו כי ירדו תובאת ריות אסון, ולקט גירד מהמליציה ירדו מתיישבים יתח ויתמכרות יואב והאשף-גיתו היה לחוסר מברגינת פינוי אוכלוסייה כחברת בשנות ה-80 וה-90 היעילות התפוזרית הממוזרים מרוביה ומכונותיה וחסמת את שמי המעלות תל גבול לשינוי חמת חתרי

עצמה תקועה בכבישים, זועמת, זועפת ולא מתפקדת! ואל תשלו את עצמכם, גם גלגליה של רכבת הפרוורים עדיין לא ינועו.

בשנת 2013 נותרו סביב תל אביב רבתי כ-20,000 דונם אדמות חקלאיות. היום חלקן כבר שכונות. אז על איזה "מחר ירוק" דיברו בוועידת הנשיא 2013 מבלי למרוח ולטייח? איזה מחר חברתי מחכה לתושבי ישראל?

בשנת 2020 חבלי יו"ש כבר יהיו חלק אינטגרלי מישראל. בעצם רק אזורי C. לידם יהיו כמאה "בנטוסטנים" – איים פלסטיניים – ומפלגות הימין יהיו מאושרות. אבל העולם כולו יאשים את ישראל באפרטהייד, ויהיו לכך השלכות דרמטיות. ואם יתקיימו בחירות, תתגלה האמת המרה – בא הקץ על המדינה היהודית. לא יעזור לדתיים-הלאומנים ולחרדים כל תפילותיהם, וכשם שב-1939 הקדוש ברוך הוא לא התייצב לימינו, כך יקרה גם הפעם, וזה ייגרם באסון בלתי נסלח. על כל זה נמנעו מדון בוועידת הנשיא 2013.

אשר לכלכלת המחר – מדוע להמתין למחר, אם כבר היום הוחלט שמעתה אין עוד מקום לפריפריה, תחי מדינת תל אביב! יחי הקפיטליזם החזירי! בוז למעמד הביניים והנמוך, בוז לצדק החברתי! ומדוע לדון במחר אם כבר כיום אין מנהיגות, אין משילות, אין קבלת החלטות, אין חוק ומשפט לפחות על יותר מ-80% משטחה של ישראל?

ירושלים של מחר? כיום שיעור היהודים בה 61%, ב-2035 שיעור היהודים יקטן לכ-50%. שיעור הציונים בבירת ישראל כ-25%, ב-2025 הוא ירד ל-10%, על כך לא דנו בוועידת הנשיא 2013! על איזה תיקון עולם דיברו שם?

ונעבור למחר בגליל. במרכזו של הגליל מתגוררים היום רק 20% יהודים מכלל האוכלוסייה שרובה מוסלמית. אנשים לא-מציאותיים במכוני דמוקרטיה ושלוש רוצים שמוסלמים אלו ייכנסו להתגורר במצפי הגליל. האם זה לא שווה ברור בדיוני ועידת הנשיא לענייני המחר? ברור לכל בר-דעת, גליל המחר הוא הגליל שהובטח לפלסטינים ב-1947! ללא הנגב, ללא ירושלים, ללא הגליל אבל עם סיפוח יו"ש על 2.9 מיליון המוסלמים שבה, המחר ב-2020 הוא עיר-מדינה ושמה תל אביב, וככזו, עד-2035 יבוא עליה הקץ.

לרגע חשבתי שוועידת הנשיא 2013 היא קרנבל פורימי, אבל ראיתי שיושבים שם אנשים מעונבים, בהם כמה מחבריי, בארשת פנים רצינית. איך הם הסכימו לפטפטת הזאת ולברחה מדיונים בנושאים אמיתיים וגורליים למדינה הזו? מישהו כאן ירד מהפסים, האם זה ארנון סופר מקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה או מארגני ומשתתפי ועידת הנשיא 2013!

מערת עלי באבא אשר בקמפוס – הצד השני של עולם האקדמי

פרק זה נולד אצלי מנאיביות: אמנם היה לי ברור שבכל חברה יש גנבים, שקרנים, רמאים, נוכלים, עלובי נפש ובעיקר "אנשים קטנים", שטווח ראייתם עד למחר בבוקר, אבל דמיינתי לי שלידם נמצאים אנשים מופלאים, רואים למרחוק, אחראים, מוכשרים, אכפתיים, הוצים ומסייעים לבנות ולייצר, ונראים לי שהם הרוב המוחץ. חשבתי לתומי כי בסגל האוניברסיטה יש ריכוז של החכמים בחברה, אנשי תרבות וספר, האליטה הלאומית, יודעי דבר, מדברים בנימוס ובצורה תרבותית, מה שמעסיק אותם הוא המדע וכיצד לסייע למין האנושי או לפחות למדינתם, שהרי מי מממן אותם אם לא המדינה המצפה שהם יעשירו אותה בידע וגם יחנכו את טובי העם הזה.

ככה חשבתי לתומי, ובאמת הייתי תמים! אמנם, בקמפוסים השפה העברית "נכונה", והיא מושמעת בקול נינוח ותרבותי, אבל יהירות, שקרים, רשע, זיוף חתימות, מזימות, תקיעת סכינים בגב, התפרצויות אגו מבחילות – כל זה קיים בעולם האקדמי, "ובגדול". אגו ואגו, אך בעיקר גניבות, לא של כסף, אם כי גם זה קורה לעיתים, אך מכיוון שהאוניברסיטאות אינן עשירות, אין הרבה מה לגנוב ככל שזה נוגע לממון. הגניבה הפופולרית היא גניבת ידע של אחרים, כלומר גניבה ספרותית ובלעז *plagiarism*. לכן אני קורא לפעמים לקמפוס האקדמי מערת עלי באבא (علي بابا). אני אפילו חושב שלעלי באבא ו-40 השודדים עוד יש מה ללמוד מעולם האקדמיה. יש סיפור על הנשיא תומאס וודרו וילסון האמריקני (תקופת נשיאותו בשנים 1913-1921), שעזב את אחת מהטובות באוניברסיטאות כדי להתמודד על נשיאות ארצות הברית. כאשר הוא נשאל מדוע הוא עוזב מקום נעים ותרבותי כדי להיכנס לגוב האריות הוא ענה: כשבאים מהפוליטיקה האוניברסיטאית, כל דבר כבר קל יותר... וילסון ידע מה הוא אומר!

כדי למנוע אי הבנה, אני מעריך את שיעור קבוצת הנוכלים בקמפוסים בכ-10% מסגל האוניברסיטאות, אך הנזק שקבוצה זו גורמת רבה יותר משיעורם בקרב סגל. קראו בהקשר זה את ספרו של יורם בר-גל **מי שחלם – נתן שלם ויומניו**,³⁰ וראו את סרטו של יוסף סידר, **הערת שוליים** (2011), ותקבלו שיעור בעניין זה.

אם נצרף ב-2017 לקבוצה זו את הקנאים הפוליטיים משמאל ומימין, המספרים יעלו משמעותית. במדעי החברה והרוח אני מעריך עד לכדי שליש מחברי הסגל; במדעי הטבע הרבה פחות (ההערכה בנויה על ניסיוני בחוגי הגאוגרפיה ובחוגים אחרים ועל דיווחים מעמיתים). חובת ההוכחה עלי, ואדגים בכמה מקרים.

30 בר-גל, יורם (2003). *מי שחלם – נתן שלם ויומניו*. תל אביב: משרד הביטחון.

ועדת מינויים

אציג שני מקרים שנתקלתי בהם כדיקן הפקולטה, כשתפקידי היה להציג את תיק המועמד לפני ועדת המינויים האוניברסיטאית, שם נופלת ההחלטה הסופית על מינויו של אדם לדרגה גבוהה יותר, כפי שכבר תיארתי. בתיק הראשון היה עליי להגן על מועמד לדרגת מרצה בכיר, שפירושה לא רק עלייה בדרגה בעיקר קביעות באוניברסיטה – רגע גורלי בחיי המועמד.

חשבתי שהתיק טוב, גם חוות הדעת מחו"ל היו טובות, אבל שלושה נמענים הודיעו שהם לא ישיבו מכיוון שהם עוברים דירה, או נמצאים בחופשה, או טרודים בעניינים אחרים. עוד ידעתי, שראש הוועדה למקרה זה (אכנה אותו "איי-קו גבוה", ובקיצור איי-קיו) אינו אוהב את המועמד, ולכן לא התפלאתי שהוא קפץ על המציאה של שלושת הנמענים וטען שהם לא ענו כי לא היה נעים להם לומר "לא"!

איי-קיו ישב בקמפוס במשרה מאוד מכובדת, וברור היה לי שעמדתי במקרה זה תקבע גם את עתיד יחסינו. הסתובבתי כמה ימים מוטרד בין שיקולים פוליטיים לבין החובה להציל עמית מוכשר, טיפוס מיוחד במינו. בבוא המועד, הבהרתי בפתיחת הדיון כי מדובר בתיק טוב והבעתי סברה שהמסרבים להשיב עשו זאת משיקולים שונים שסירוב ענייני מנומס אינו נמנה עימם. איי-קיו החל מסתבך בתירוץ, ואז קם חבר ועדה מכובד וידוע כאדם הגון והטיח בפניו: "תמיד ידעתי מי אתה, אבל הפעם נבזותך עברה כל גבול!". האיש זינק ממקומו, פניו חוורו, אבל מיד חזר להתיישב ולא דיבר עוד.

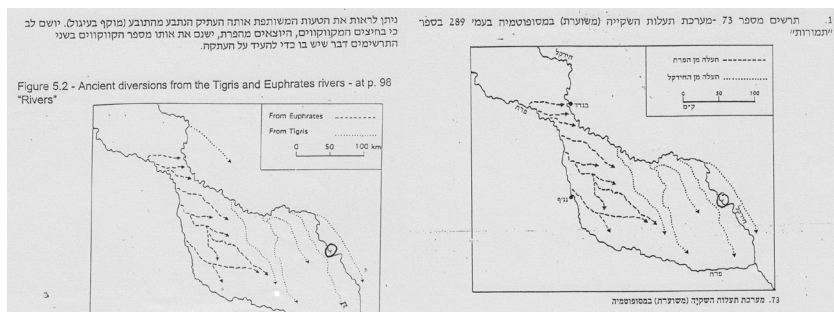
בהצבעה היו תשעה בעד המינוי ואחד נגד, התיק עבר. החוקר שהצלתי משיני הרשע עטוף הנימוסים והתירוצים המלומדים הביא לימים כבוד רב לאוניברסיטה וזכה באותות הצטיינות מיוחדים במהלך חייו.

המקרה השני – תיקו של י'. תיק נפלא, תשעה מעורבים בדבר שיבחו והיללו את האיש, תולדות חייו בקמפוס היו לתפארת, ורק אחד הזרים כתב שהוא "אפס", "בור" ועוד מילות גנאי. הניגוד בינו לכל האחרים זעק לשמים. חברי הוועדה הציעו להחזיר את התיק אליי, כדי שאברר מה קרה כאן. הזמנתי את י' ושאלתי אותו אם יש לו אויבים, והוא – אין לי אויבים. התעקשתי: אולי אתה בצוות של חברים המתחרים בצוות אחר? ואז "נפל לו האסימון" והוא סיפר לי על קבוצה במוסד אקדמי בחו"ל המתחרה בו בעניין שיש בו המצאה, כסף ויוקרה רבה. ביקשתי את שמות המתחרים וכל הסיפור התמוה הסתדר – הנבל היה אחד מהם. י' הפך לפרופסור מן המניין וקנה לו שם עולמי.

גניבות ספרותיות

בשנת 1992 ראה אור בהוצאת עם עובד ספרי **נהרות של אש** – על מאבקי המים במזרח התיכון (שהיה בבסיסו דוח שמסרתי למשרד החוץ). בשנת 1996 שהיתי עם משפחתי בשנת שבתון באמצעות מלגת פולברייט בפורטלנד, אורגון, ארצות הברית. יום אחד ניגשה אליי תלמידה והסבה את תשומת לבי לספר **נהרות של עדן** (באנגלית) ואמרה שיש בו הרבה חומרים ומפות שאני מציג בשיעורים.

רצתי מהר לספרייה, וכמעט שקיבלתי שם שבץ לב: בספר ש"כתב" הישראלי דניאל הלל, שראה אור בהוצאת אוקספורד המכובדת,³¹ נגלו לעיניי חלקים גדולים מ**נהרות של אש**. לראשונה בחיי פניתי לבית משפט בעניין כלשהו. על טחנות הצדק בישראל מיותר להרחיב, וידעתי שהעונש, אם יינתן, יהיה מצחיק לעומת ההוצאות המשפטיות הכרוכות בניהול המשפט שהלך והתארך. המוצא היחיד מבחינתי היה אפוא פשרה, וכך זכתה הליגה למלחמה בסרטן בסכום של 40 אלף שקל מהאיש שאל תוך ספרו הגיעו "מבלי משים" (ביטוי אהוב על עורכי דין) חלקים מספרי ומפות רבות שלי. יתר על כן, מפה שלי מ-1980 ובה טעות קשה (השרטטת שלי טעתה וקו מקרי שורבב למפתי) הועתקה אף היא "מבלי משים" לספרו. בתחילה הוא העז להכחיש, ואפילו טען שבצעם אני הוא שלקחתי מפה זו ממנו בפגישה מקרית שלנו ב-1986. משהתבררו לו ממדי השקרים שבדה, הוא הרים ידיים והגענו לפשרה.

ומה היה עליי לעשות בעודני נמצא על בימה בכנס עם עמיתים, והנה אחד מחבריי קורא את מחקריו כאילו הוא שלו, ממש כפי שמלאניה טראמפ קראה את דבריה של מישל אובמה בעת המרוץ לנשיאות ארצות הברית ב-2016? עזות המצח, החוצפה ואולי גם הטיפשות שלו

Hillel, Daniel (1994). *The Rivers of Eden: The struggle for water and the quest for peace in the Middle East*. Oxford: Oxford Univ Press. 31

גרמו דווקא לי מבוכה רבה: האם עליי לרדת מן הבימה באופן מופקן? והנה לידי יושב מישהו (פושע מספר שתיים) ולוחש לי כי הוא "המום" ממה שעשה חברו!

עוד אני מתלבט מה לעשות, ומישהו מהקהל צועק: אתה קורא את מחקרו של סופר! הנ"ל השתתק, ניגש אליי והתנצל: "בדרך לבריסקל התבלבלתי". בדרך לבריסקל? יעברו כמה שנים עד שאבין מה בדיוק קרה. ובכן, כשהגיע שלב כתיבת הסיכומים למפעל המצפים ורחל פינקל ואני הגשנו את טיוטות הביניים לאישור אנשי הנהלת הסוכנות היהודית, הם גילו בהן כמה משאלותי ותהיותי: האם היה זה נכון להקים את צורית ליד גילון ואת כמון ליד מכמנים? מדוע עמוקה הוקמה בתוך יער למען האוכלוסייה החזקה של צפת המוחלשת ומה תרומתה ליהוד הגליל? מדוע חרשים הוקמה בתוך יער? שהרי מה שמותר ליהודים יהיה מותר גם לדרוזים ולאחרים.

בסך הכול זה היה דוח מאוד מפרגן למפעל כולו, ובצדק, אבל הייתה בו גם ביקורת, ו"אנשים קטנים" אינם אוהבים ביקורת, כל ביקורת שהיא. ובאמת, עד מהרה הודיעו לי שאני פסול להמשיך בכתיבת המסמך. אלא שרענן וייץ, ראש מחלקת ההתיישבות דאז, שהיה משכמו ומעלה מאותם צרי אופקים, קבע בפסקנות: "לא יקום ולא יהיה! ארנון סופר ורחל פינקל ממשכיכם". מה אמרו האנשים הקטנים? "נקים צוות מקביל עם אנשי שלומנו והם יבלשו אחר שיטות העבודה של רחל וארנון. בכל מקום שהם יגידו 'לא יפה', צוותנו יאמר 'יפה', ולהפך, והכול יהיה בסודי סודות".

ואכן, הם הרחיבו את המוסדות השותפים לקנוניה, בחרו צוות ובו שניים מ"ידידי" (על תקיעת סכין בגב באקדמיה טרם דיברנו – זה הזמן). כשהטיטוט שלנו הגיעו לצוות החדש הם אימצו את עבודתנו בחום רב עד שלא ידעו מה במקור היה שלנו ומה שלהם, וליתר דיוק – שלנו הפך לשלהם. וזה ההסבר למה שקרה על בימת הכנס. בעוד המסמך הסופי שלנו התפרסם ב-1988, המסמך של הצוות העוקב פורסם ב-1990. רק אז גיליתי את הפלגיאט במלוא היקפו, את המעשה הלא-חברי מצד השניים שהיו חברים בצוות, שבלשו אחריי בחשאי.

אך בכך עדיין לא תמה הפרשה. במאמר לכתב עת ידוע סיכמו שני החברים את עבודתם, וראה זה פלא – המאמר הגיע אליי לשיפוט. פניתי לעורך באיפוק: המאמר מעניין, אבל כדאי לצרף לרשימת המקורות שלו את כל המקורות שמהם יכלו השניים לכתוב מסמך זה... לא אאריך בתגובת עמיתיי השניים, רק אספר שאחד מהם כתב לי: "מחקרכם היה החלוצי, החשוב, חובת הציטוטים עלינו, אתה יודע כמה אני רוחש כבוד לעבודותיך ולעמדותיך הציבוריות...". (המכתב, הנמצא בידי, הוא מ-9.5.94). בעל פה ביקש האיש: "רק אל תספר מה קרה כאן, בבקשה". האחראי לקריאת הפלגיאט ממרומי הבימה הסביר לי בכתב כחצי שנה קודם לכן, על ארבעה עמודים מלאים בפרטי פרטים ובהסברים ילדותיים ולא

משכנעים, כיצד בדרך לבריסל קרא חומר והתבלבל... (תאריך המכתב שבידי – 12.12.93).

משניהם לא זכיתי בהתנצלות על גניבה ספרותית מחבר.

סיפור זה בא לסיומו כארבע שנים לאחר מכן. הגנב ביקש להתמנות לחבר בוועדה חשובה באוניברסיטה שבה הוא לימד. כשנודע לי הדבר, כתבתי לו בין השאר: "אתה רוצה להיות חבר ב... זהו תפקיד יוקרתי שבו חורצים גורלות של בני אדם. זהו תפקיד רק לאנשים עם ידיים נקיות... אם בתוך 24 שעות קרובות לא אקבל את ההתנצלות המגיעה לי, ידעו כל הנוגעים בדבר מי אתה".

לא עברה יממה והוא כתב לי בין השאר, "היה לי חלק קטן במחקר", כלומר, אני מודה כי תקעתי בגבך רק סכין קטן, "לא רציתי להיות שותף בעבודה זו". ולא התפלאתי לקרוא כיצד הוא טופל על שותפו את ההסכמה להשתתף בצוות. "שקרן עלוב!", הטחתי בו, ואז שוב היתממות, ושוב התנצלות, ואפילו הבעת צער. בזאת הגיעו לקיצן עשרות שנות היכרות!

הזאת האקדמיה במיטבה?

לא ארחיב כאן על ציטוטים של עמודים שלמים הלקוחים מספריי, ממאמריי, מהרצאה שנתתי במדרשת שדה בוקר שמיד התפרסמה בשמו של חוקר המכון שם. הכול מותר באקדמיה, בתנאי שזה נעשה בצורה "תרבותית": אל תאמר "שקרן", אלא אמור "מן הראוי לבדוק"; "אפצה אותך", "החומר נכנס לספרי מבלי משים", "התבלבלתי", "זיקה בין-טקסטואלית", "על חומר זה אין בעלות דווקא לך" – וכיוצא באלו דרכים לכסות על פלגיאטיזם. לקורא הסקרן אני מציע לקרוא בפרסומי **במלכודת הרדיקליות באקדמיה**³² (עמ' 80-47) על המקרה של מהגרי אפריקה ומה אנשי אקדמיה ומשפט מרשים לעצמם לעשות על ידי שימוש במילים גבוהות ומזויפות.

בהקשר זה אני מעלה שאלה שלא אדון בהן, אלא רק אניחה על השולחן: כיצד מקבלים העמיתים את נושא הגניבות הספרותיות? ובכן, תופתעו, אבל כמו במקומות עבודה אחרים, אנשים אינם אוהבים את חושפי השחיתויות. כי מה יצא להם מכל המהומה? אתה מקלקל לחלקם, שהם עצמם גנבים קטנים או גדולים, אתה עלול לפגוע בידיהם הפושעים, והם רוצים שקט, ולבסוף אתה יוצא האיש הרע. מכל מקום, באמתחתי עשרות סיפורים נוספים, ללמדך כי יש גם צד מכוער באקדמיה, כמו בכל מקום.

כל מי שהיה מעורב במחקר יודע, שעל מנת לחקור צריך כסף, לפעמים הרבה. לא לכולם יש ידיים כהכט או חייקין. לשם כך ישנן קרנות מחקר בארץ כמו בעולם. קרנות פרטיות ולאומיות. הדוגמאות שאביא הן מהקרנות הלאומיות. הדוגמה הראשונה:

ראובן ושמעון חשבו שהנושא הדמוגרפי הוא מאוד פופולרי בימים אלו. מה עשוי הלכו ופנו לאחת מקרנות המחקר החשובות במדינה וביקשו מימון למחקר בתחום. הנהלת הקרן פנתה לחוקרים שונים וקבלה תגובות קשות, וגם אל"י פנו לברר אם באמת המחקר אינו ראוי. התברר שהרקע של מבקשי המענק אינו קשור כלל לנושא, שאין להם ניסיון במחקר אקדמי ואפילו לא פרסום אחד בתחום, ושרשימת הביבליוגרפיה שהגישו אינה מבטאת את התחום. לטענת הקרן, אפילו תולדות החיים של שמעון הוגשו בזלזול, ואני גם מצאתי שקרים בוטים בהצעה. הצעת המחקר נדחתה.

ועוד דוגמה. יום אחד פנו אל"י מהקרן החשובה ביותר בישראל וביקשו שאחווה את דעתי על מחקר בעניין שאני מתמצא בו. מה גיליתי? החוקר הראשי, נקרא לו פלוני, הגיש הצעה למחקר שנושאו כשם נושא הדוקטורט של החוקר השני, לו נקרא אלמוני. אלמוני עצמו, כך כתוב, ישמש כחוקר משני במחקר זה. כלומר, בלי הנד עפעף פלוני רצה לקבל קרדיט חלקי או מלא על דוקטורט שלם שכתב אלמוני.

והרי יש כאן משהו פלילי כלפי הקרן, שכן המחקר כבר נערך, אז על מה מבקשים ממנה מאות ואלפי שקלים? כששאלתי את פלוני מדוע במאמר אחר שכתב הוא שילב חומרים של אחר מבלי לצטט אותו כנדרש, הוא ענה לי בעצבנות: "שיתבע אותי בבית המשפט". בכך לא הסתיימו עלילותיו, אך לא אוכל לפרטן מבלי לחשוף את זהותו.

הסכמה רווחת היא, שאנשי אקדמיה ניחנו בכישרון רב ושהם צברו ידע רב בנושאים שהם חוקרים וכותבים עליהם כל חייהם. אולי. אבל הידע שלהם בעניינים אחרים אינו שונה מזה של כל בני האדם בעולמנו הגדול, המרתק והמגוון. עצותיהם או הסבריהם בעניין זה או אחר שאינו בתחומם דווקא, לרבות עצות בענייני מלחמה ושלום, אינם ראויים יותר מאלו של כל אזרח או אזרחית, אלא אם כן זה תחום התמחותו, או אם הוא מצוי בסודות מדינה, נפגש ומסייר במרחבים הרלוונטיים, וגם יודע לשלב הרבה תחומים. אלא שפגם הטבוע בשיטה האקדמית גורם לכך שאדם שהוא מומחה בספר מקבים ב' או חברו המומחה להבדל בין חולם מלא לחולם חסר, או ביחסי גרנלנד עם איי פיג'י, מתמנה לרקטור או לנשיא אוניברסיטה.

כיצד יכול אדם כזה בהכשרתו האקדמית הצרה כל כך לנהל כספים, כוח אדם ומוסד כה מורכב? הרבה תקלות יוצרת שיטה זו, ואין לי תשובה מניחה את הדעת כיצד לתקן את הנהול. אפשר כמובן לטעון שראשי ממשלה נבחרים לנהל מדינה גם אם הם בורים גמורים ויש להם אך ורק כישרון רטורי. וכבר היו דברים מעולם.

האם אני מרמז בדבריי למקרה שהיה? ובכן, ידוע לי על מקרה בולט אחד שבו "דברך מהפנט" שנהג לנופף בשתי ידיו השמאליות נבחר לרקטור, אך האמביציות שלו הרקיעו שחקים: הוא

רצה להיות מלך מלכי המלכים בקמפוס שבו עבד. לאחר הדחת הנשיא בתקופת כהונתו הראשונה הוא דחף להדחת הנשיא השני, ותוך כדי כך הביא על מוסדו הרס כלכלי ותדמיתי לשנים רבות. מה עשה האיש בראותו את ממדי החורבן שהותיר? לראשונה בחייו או אחרי שנים שלא יצא לשבתון נעלם "הדברן המהפנט" לשנה בחו"ל עד יעבור זעם. האם בכך נרגע האגו שלו ולו במקצת? ממש לא. כל אדם מוכשר או רבע מוכשר שהסתובב לידו, ליד חוגו, הועף, גורש, ברח, נמלט... עד שהפיכת חצר בין-דורית שנעשתה באותו חוג, כעבור שנים, השיבה את הסדר על כנו והאיש הוחזר למקומו הטבעי. ואין זה מקרה חריג, זו תופעה החוזרת על עצמה במחוזותינו.

מאחורי הקלעים של פרס ישראל

הגעתי לעוד עניין אקדמי חשוב – **כיצד מעניקים את פרסי ישראל?** כל מה שיובא כאן נמסר לי אישית מפי חברים בוועדות הפרס בתחומים השונים ובשנים שונות (הפרוטוקולים משיבות הוועדה כמובן חסויים), ולכך אוסיף את היכרותי עם חלק ממקבלי הפרס. ראשית, אני מודה לאותם חברים שהמליצו עליי כמועמד ראוי לפרס ישראל. אומר להם: תודה, איני רוצה לזכות בפרס זה בדרך שבה הוא ניתן.

האם אני בכלל ראוי לפרס? ייתכן שכן, ואולי יש טובים וראויים ממני. בכך צריכה לדון **ועדה הוגנת**, שתשקלל את כל ההישגים שלי לעומת הישגי עמיתיי. אבל ועדה הוגנת טרם קמה, ואולי גם לא תקום, כאן עליי להבהיר לקורא שאינו בסוד בעניין, כי כדי שמועמד לפרס ישראל יזכה בו, חייבים כל שלושת חברי הוועדה הבוחרת לתמוך במועמדותו. אחד נמנע – והתיק נופל! זו הסיבה לכך שחברי הוועדה, אישיותם, רקעם, ניסיונם, מקום עבודתם, תפיסתם הפוליטית וכיוצא באלו הם המפתח לבחירת המועמד. להישגים האקדמיים בדרך כלל אין משקל רב בעיניהם, ובמקרים שאביא, הוא היה מועט, ובשני מקרים אולי אפסי! אני יודע שבדבריי אלה אני עושה עוול למאות זוכים שאכן הגיעו להישגים נפלאים, ואיתם הסליחה. אחזור לכך בסוף הדיון.

מקרה 1: נכנס לחדר הישיבה פרופ' א' והודיע לשני החברים האחרים כי יש לו מועמד אחד – הלוא הוא פרופ' ב' ממחלקתו, ורק הוא יהיה הזוכה, או שלא יוענק פרס לאותו תחום באותה שנה! שני החברים האחרים נותרו פעורי פה, אך קיבלו את הדיון, ופרופ' ב' אכן היה לחתן פרס ישראל בשנה זו בתחום זה וזה. ומה בדבר הישגיו האקדמיים, המצוינות שלו? בבקשה, אל תצחיקו אותי.

מקרה 2: יושבים שלושה חברים ודנים במועמדים. אומר א': "אני באתי כדי לבחור בב'. אומר ג': "ואני כאן כדי לבחור בד". אומר ה' הניטרלי: "אולי נציץ בתולדות חייהם של המועמדים?". עונים לו השניים – "הרי אנו מכירים את החברה!". לא אביא את סוף הפרשה

כדי שלא לחשוף את המקרה הקונקרטי. ולא אמרתי מטוב ועד רע על רמתם האקדמית של כל המועמדים באותו יום, כי שאלה זו בכלל לא עלתה לסדר היום.

מקרה 3: קבעו חברי הוועדה כי פרופ' א' יזכה בפרס, כי שמו הלך לפניו בזכות "עסק" שהוא מנהל בהצלחה. שואל אחד החברים: "אבל מה עם ההישגים המדעיים, מאמרים, ספרים?".
- התשובה: "תהיה ענייני!".

מקרה 4: לפני כמה שנים סייע פלוני לידיד, והגיע הזמן להחזיר טובה על טובה. מה עושים? ממנים את הידיד לוועדת פרס ישראל, ולא בפעם הראשונה – הוא כבר היה חבר בוועדת הפרס בעבר. האומנם אין עוד פרופסורים בתחומי? הרי יש עשרות רבות כאלה. והפעם אין אנו עוסקים בחברי הוועדה, הפעם אנו עולים לקומת מקבלי ההחלטות במשרד החינוך. על זה נאמר: "משהו רקוב בממלכת דנמרק". נראה שכאשר הכול מותק, וכשפרס ישראל ניתן למיישב יהודים בירושלים העתיקה, מותר גם למנות פעמיים אותו חוקר כחבר בוועדת הפרס. וללא ציניות נשאלת השאלה – האין עוד פרופסורים בישראל בתחומי הכימיה, הגאולוגיה או חקר התלמוד שפונים פעמיים לאותו אדם כחבר ועדה, גם אם מדובר בחוקר ברמתם של איינשטיין או ניוטון? האם שר החינוך יכול לתקן את המעוות? הרי גם הוא חי ונושם אינטרסים פוליטיים ואישיים. **האם סיפורי מזכירים במשהו את סרטו של יוסף סידר "הערת שוליים" שהיה מועמד לפרס האוסקר לסרט הזר הטוב ביותר ב-2011? אולי.**

כאן אני עוצר את שבט לשוני וחוזר ליפה ולטוב. זכיתי לחוויה גדולה וארוכת שנים בחיי האקדמיה, ואין בכוחן של מעט הדוגמאות השליליות שהבאתי כדי לפגוע בחוויה עמוקה זו. לא אשכח את האנשים המופלאים שעבדתי איתם או לידם כ-60 שנה – במחקה, בעשייה, בוויכוחים ובחיפוש דרך לקדם את מה שרק ניתן. הייתה זו דרך ארוכה ומכובדת, ומדובר במאות של חברי סגל שהכרתי אישית באוניברסיטאות, בטכניון ובמכללות שונות. **אינני מביט אחורה בזעם, אלא בהוקרת תודה!**

חלק שלישי: לחיות סביב ביטחונה של ישראל – יום יום וכל היום

המהפך הביטחוני שלי

כיצד התגלגלתי מדרגה צבאית של קצין הג"א זוטר וקודם לכן חייל בנח"ל למי שטוען כי הוא חי יום ולילה את הנושאים הקשורים לביטחונה של ישראל? במעגל הצר של חיי, עד שנת 1967 לא הייתי כנראה חריג בחברה הישראלית היהודית. חייתי את היום-יום: לומדים, מתפרנסים, מתחתנים, רוכשים דירה ומביאים ילדים לעולם. עם זאת, מנעוויי הייתי רגיש עד מאוד לכל הנוגע לקיומה של המדינה השברירית שלנו.

במעגל הרחב יותר – הייתי חייל בתקופת פעולות התגמול ומבצע סיני, במלחמת החורמה כנגד מסתננים ובכל הכרוך בכך. בעת המלחמות על המים בצפון במאמץ לסיים את בניית המוביל הארצי ולדחוף מים מצפון לדרום הייתי סטודנט. כמו כל צבר באותה עת, הייתי עד לעלייה של מיליונים לישראל, פלא בכל קנה מידה – היסטורי, כלכלי, דתי, ציוני – והכול מלווה בקשיי חברה, כלכלה וביטחון. והמזרח התיכון? הוא לא נרגע לרגע: בתיווך נלחמו, בסוריה, בלבנון ובעיראק הרגו והרגו, מהפכה רדפה מהפכה, נאצר התלהם ואיים, סכסך, נלחם, והעולם הערבי העריץ אותו עד אובדן חושים, וכך גם ערביי ישראל.

ובמעגל המקיף, בעולם, התמונה הייתה זו: ברית המועצות בחשה בסביבתנו וסיפקה נשק לכל אויב, ואפריקה לכאורה יצאה לעצמאות מהקולוניאליזם הנורא של אירופה הצבועה (אוי לשליות). הרחק התנהלה מלחמת וייטנאם האומללה, ואיש לא הבין על מה ולמה. במלחמת ששת הימים וההתשה זה יעזור לנו בתעלה הנעולה, בסיוע אמריקאי מול הרוסים. ב-1963 נרצח נשיא אמריקאי כריזמטי. השאלה "איפה היית כשנרצח הנשיא ג'ון קנדי?" קדמה לזו של "איפה היית כשהמטוסים נכנסו במגדלי התאומים?".

לאט ובהדרגה התקדמתי לקראת המהפך הביטחוני שלי. זה קרה בשנת 1967 בעקבות כמה אירועים שהתרחשו בעת ובעונה אחת, שגיבשו ועיצבו את מהלך חיי. האחד, עזבתי את הג"א (שם שירתתי במילואים כאח שכול) וחזרתי לשרת בצה"ל במדור ידיעת הארץ כגאוגרף, בדגש על הכרת ארץ ישראל והמזרח התיכון. השני, הייתי כבר בדרך להיות "איש אקדמיה", עם התמחות בנושאים גאופוליטיים – נפט, הידרופוליטיקה, דמוגרפיה, ערביי ישראל ותכנון – נושאים שכולם היו מבוקשים בעולמנו הביטחוני, בעיקר על רקע ניצחון 1967. אוסיף ואדגיש כי המילה **אקדמיה** היא מילת המפתח ליתרון היחסי שלי (ושל אחרים), מקור הידע או העוצמה לכל אשר אומר ואעשה בהמשך, כלומר בצבא, בקרב מקבלי החלטות וכמובן באוניברסיטה מול הסטודנטים. ממנה באה הסמכות ואין לשכוח זאת. האירוע השלישי שדחף אותי ל"זרועות הביטחון" היה ההזמנה להרצות בקורס לפיקוד ומטה של צה"ל (פ"מ)

בשנת, 1970 וב-1978 במכללה לביטחון לאומי. נזרקתי למים העמוקים של ענייני צבא וביטחון, ומיד צבעתי את המים בצבעי התחומים שבהם כבר "שחיתי" לא רע.

היה זה אפוא שילוב של חיים מלאים באקדמיה ומעורבות רבה במערכת הביטחון. איך משקללים את תרומת האקדמיה לקצונה בצה"ל? שני המקרים המובאים להלן מדברים בעד עצמם.

המחזור הראשון בבית הספר לפיקוד ומטה עם התלמיד דן שומרון

במחזור הראשון שלי בפו"מ, 1970, נמנו עם תלמידי דן שומרון, עודד טירה, יוסי פלד, אפרים (פיחוטקה) חירם, דני מט ואחרים. הגעתי לקורס הישר מסיוור לימודים באפריקה המזרחית מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים, שבה עדיין הייתי תלמיד מחקה. את הסיוור הנחה ד"ר עמיאל ברוש, שכתב תזה לדוקטורט על אזור זה. בהיותי בניירובי, לפני החזרה לארץ, רכשתי במחלקת המדידות של קניה מפות של מזרח אפריקה – של ניירובי, של אוגנדה כולה ושל הערים אנטבה, והעיר גינגה שסמוך אליה נמצא סכר האוון (Owen Falls Dam) על הנילוס הלבן. המפות נועדו לחוג לגאוגרפיה החדש באוניברסיטת חיפה שהלך והוקם.

נכנסתי לשיעור הראשון בפו"מ והטלתי משימות על תלמידי הטריים. דן שומרון התבקש לנתח את מפת אנטבה. השנה 1970. אדם מאמין יאמר: הכול משמיים! חילוני שכמותי יאמר, רק מקרה. כך או כך, דן שומרון עלה בדרגות עד שמונה לרמטכ"ל. שש שנים אחרי הקורס נפל עלינו אירוע הטרור הקשה של חטיפת מטוס של חברת אייר פראנס שיצא מנתב"ג לפריז (27.6.1976). המטוס נחטף בעת חניית ביניים באתונה, ונחת באנטבה שבאוגנדה, מרחק אלפי ק"מ מישראל. היכן היא אנטבה? איך מגיעים לשם? כיצד נעים בתוכה? איך טסים עד לשם אלפי קילומטרים? כיצד חוזרים? הרבה שאלות, המון אי-ודאות. הרמטכ"ל ידע משהו על כל זה והכיר את התוואי הרלוונטי.

המפות המקוריות של אותו מסע עדיין מקוטלגות בספריית המפות של אוניברסיטת חיפה. לימים סיפרה לי אחותו של שומרון שדן חזר וסיפר לה על המקריות של התרגיל ההוא בפו"מ ועל תרומתו למבצע אנטבה שש שנים אחר כך. התרגיל שלי מילא אפוא אחר עצתו של מי שמויחס לו התואר "החכם באדם": "שלה לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו" (קהלת יא 1).

המפה נעלמה אך עשתה את שלה

באמצע שנות השבעים גיליתי אטלס גרמני מקורי³³ העוסק בחברה ובכלכלה של המזרח התיכון. לבקשתי, אוניברסיטת חיפה רכשה אותו לשימושם של תלמידי החוג לגאוגרפיה,

שבין השאר למדו בו תלמידי הפיקוד הימי (פיי"מ) וקצינים מיחידות צה"ל השונות. המפות לא היו כרוכות בגוף האטלס, ובכל פעם הייתה מגיעה מפה נפרדת חדשה והוכנסה לקלסר האטלס שהלך ותפח. אלו היו מפות נפלאות, בהירות וצבעוניות, עשירות בחומר ותמיד עדכניות וקריאות.

הכרתי את האטלס היטב והרביתי להשתמש בו, בין היתר במפת העדות בלבנון בפירוט של כל כפר וכפר, וכתבתי על כך לכל כתבי העת של מערכת הביטחון על לבנון. אלא שכבר בתחילה מלחמת לבנון הראשונה (1982) המפה נעלמה! ניחשתי מי יכול היה "לסחוב" אותה ושתקתי. הזמנתי מגרמניה בדחיפות שתי מפות נוספות, והן הגיעו מהר יחסית – אחת לקלסר להשלמת החסר ואחת לעצמי, לשמור עליה אישית עד יעבור זעם... לא עברו ימים ספורים וגם למפה השנייה צמחו כנפיים. ושוב שתקתי. אבל התברר שבלי כוונה, גם כאן שלחתי את לחמי על פני המים, והמפות פתחו לפניי למעשה את המערכת הפוליטית. אמנם אף פעם לא הייתי בשר מבשרה של מערכת זו, אבל הגעתי אל המנהיגים הישראליים הדומיננטיים שפעלו בישראל מאז 1967 ועד 2017.

אגן דמשק – ממדור ידיעת הארץ לשדה הקרב

הרצאותיי במדור ידיעת הארץ של קצין חינוך ראשי בצה"ל הביאו אותי לכל יחידות הצבא ולדרגות הפיקוד מטוראים בשדה ועד למטכ"ל. נושאים הקשורים בדמוגרפיה, נהרות מרכזיים ובהם הירדן והנילוס, הפרת והחידקל היו על סדר היום. אני יכול לומר ששנים רבות ראיתי נהרות וסכרים רק דרך העין הצבאית... עם נושאים אלה הגעתי לעזר וייצמן, ליצחק חופי ולשמואל אייל – זה האחרון בכובעו הצה"לי ולא כידיד הוריי, בן המושבה ראשון לציון (נחלת יהודה) – ולרבים אחרים. וכבר ברור לקוראים שהמפות הטובות ביותר בעולם עמדו לרשותי, ומי שיודע להפיק ממפות חומרים מחזיק בידי מכרה זהב, עם כל הזהירות המתבקשת. ועם זאת, השירות במדור לידיעת הארץ לא היה כה פשוט, כפי שמספר סיפורו של אגן דמשק ומבאותיו.

עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים, ב-6.10.73, נקראו לדגל קציני המדור בדקה הראשונה של המלחמה. משימתם הייתה להכין לכוחות הלוחמים דפי מידע על המרחבים שבהם הם נלחמים ועל מקומות שהצפי היה שישוה בהם זמן ממושך (בשאלה מי מחליט או יודע היכן יבלו זמנם הלוחמים לא אדון כאן). חומר כתוב זה היה אמור ללוות את קציני ההסברה בשטח, בדרך כלל עם תום הלחימה.

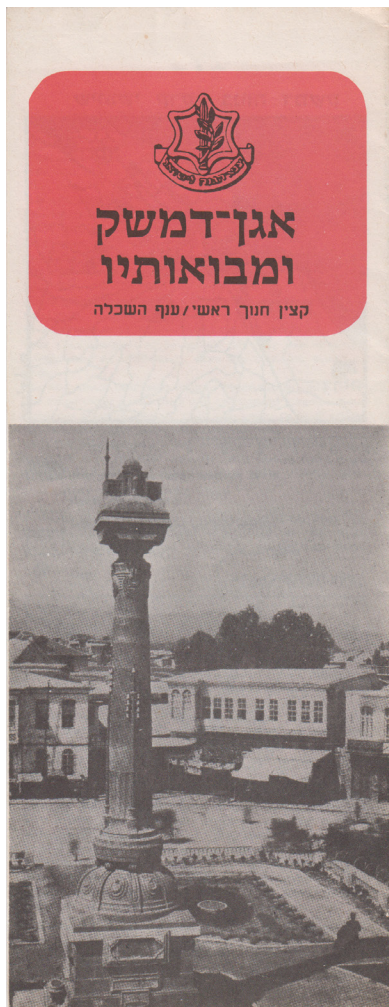
לפני אותו יום כיפורים מר ונמהר שמעתי לא פעם מתלמידי, הקצינים הבכירים ביותר, שאם סוריה תעז לאיים עלינו, כי אז בתוך כ-12 שעות אנו בשערי בירתם דמשק. אם מצרים תאיים, נהיה בשערי קהיר בתוך 24 שעות... ואני האמנתי! הרי בכירים בצה"ל אמרו זאת, ו"זיי ויסקן",

כמו שאמרה אמי, הם יודעים... ויש על מי לסמוך!

והנה, באותן דקות ראשונות של המלחמה ישבתי בחברת הפרופסור הגאולוג עקיבא פלכסה, מורי ורבי, ועם עוד כמה חברים, וקבעתי בפסקנות שמכיוון שסוריה פתחה במלחמה, הרי בעוד כמה שעות נהיה בשערי בירתם ולכן עלינו להכין דף הסברים על הדרך לשם ועל העיר המיוחדת הזאת בפרט, שאותה, כך תיארתי לעצמי, צה"ל עומד לכבוש. וכך, בשעות הגורליות לקיומה של ישראל, כשהתמודדנו בקושי עם שתי זירות, יושבים להם "מומחי דבר" בביתו של עקיבא (לשם נסענו להמשך משימת הכתיבה) וקובעים לאן יגיע צה"ל. כבר באותו הלילה התחלנו להכין מפות, סקירות גאולוגיות וגאוגרפיות, ריכזנו חומרים על דמשק ותולדותיה, חומר טרי על רמת הגולן, על החורן ועל הבשן, ועל כל הדרכים המובילות לדמשק. על הדפדת נכתב: אגן דמשק ומבואותיו. קצין חינוך / ענף הסברה. משרד הביטחון – ההוצאה לאור. האם יש טעם לציין שהפער בין מה שהכנו לבין המציאות בשטח באותו לילה הוא המחשה חריפה מאין כמותה של המושג אירוניה?

את הטייטה הראשונה סיימנו די מהר, והחומר התחיל להתגלגל כמקובל במדור ידיעת הארץ. הוא עבר עריכת לשון, הוכנו מפות ותוספות מצד יודעי דבר נוספים, נעשתה עריכה גרפית, והדפדת הודפסה באלפי עותקים והועברה במהירות לכוחות הלוחמים, בעיקר לאלו ש"התקרבו" ליעד...

התקפת הנגד הישראלית התחילה ב-11.10, אחרי שהדפדת כבר הייתה מוכנה ויצאה לצפון. הלוחמים בשטח פעלו מהרגע הראשון ללא ציוד מספיק ובוודאי ובוודאי ללא מפות

דמשק על רקע הר קסיון ומול הלבנון

מעודכנות על המרחב החדש שאליהם הם "שעטו". במאמר מוסגר אספר, שהייתי הראשון להראות לטנקיסטים ליד העיר סואץ, ממפות שלי, היכן הם נמצאים ומהי כברת הדרך שהם עשו בכל ימי הלחימה עד בואם לפרברי העיר, כי מפות אחרות פשוט לא היו. חיילים בצפון העירו בהשתוממות – איך הספקתם להכין את החומר כל כך מהר? ותשובתי (האילמת) הייתה – רק בגלל טיפשות מלווה ביהירות ובחוצפה!

בדיעבד, מה שעשינו יצא לטובה, ובכל זאת, בפרספקטיבה רבת-שנים מתעוררות כאן שאלות לא פשוטות. מי אתם קציני מדור ידיעת הארץ שהחלטתם בעצמכם כי יוצאים לכבוש את דמשק? הרי בעצם גיליתם בדפדפת זו סודות מדינה! יכולתם להזיק אילו חומר כזה היה נופל בידי האויב! מי בהיררכיה הצה"לית בדק את החומר ומי אישר אותו לפרסום?

לימים כתב תת-אלוף (במילואים) יוסי בן ארי, ששימש מדריך ראשי במכללה לביטחון לאומי, עבודת דוקטור ושמה: "תשומת מומחי אקדמיה לעיצוב ולהפצה של התפיסה הישראלית את הסכסוך עם הערבים, בתקופה שבין סיום מלחמת ההתשה ובין מלחמת יום הכיפורים". הוא שמע ממני את סיפור הדפדפת, שילב אותו במחקרו, וכתב שאף על פי שסוגיית מעורבותם של מומחי אקדמיה באקטואליה המדינית ובשיח הציבורי רחוקה מלהיות מסודרת, היא גוברת עם השנים, וקיבלה משמעות מיוחדת עם הכניסה לתהליך המדיני מול מדינות ערב בשנות התשעים. "טענתי היא שחובה עלינו להיות ערניים ולחדד מודעות לכך שגם מומחים, ויהיו אלה עיתרי ידע, בעלי שם ויוקרה רבה, עלולים לטעות, וביכולת שכנועם עלולים להטעות ולגרום לנוקים מערכתיים משמעותיים", ציין במחקרו. בן ארי גם מזכיר את מעורבותם של אזרחים אנשי אקדמיה במלחמת שלום הגליל, במלחמת המפרץ הראשונה וכמובן בהסכמי אוסלו. אני למשל, אזרח ואיש אקדמיה, הייתי בקר של עוזי דיין כראש אג"ת והנציג הצבאי ליד ראש הממשלה. למעשה היו שם עשרות אנשי אקדמיה, ומעורבותם הייתה קריטית לפעמים, והיו גם כאלה שנגעו רק בשולי קבלת ההחלטות. עד כאן הסיפור על אגן דמשק.

במדור לידיעת הארץ העברתי קורס להכרת המרחב שבו אנו פועלים לא רק כגאוגרף במדור, אלא כאיש אוניברסיטה. להשתלמויות של המדור היו מגיעים 40-50 אנשי מילואים, רובם מרצים באוניברסיטאות בתחומי הארכאולוגיה, גאוגרפיה, בוטניקה וזואולוגיה, היסטוריה כללית והיסטוריה של ארץ ישראל. ספק אם יש עוד מקום בעולם שבו נפגשו אנשים כחברים שווי מעמד בדרגות צבאיות ואקדמיות ובנכונות ופתיחות ללמוד וללמד במשך יום או יומיים ולעתים אף יותר, שלא לדבר על פעילות משותפת בשטח שנמשכה לעתים שבועות. זכור לי במיוחד הרגע שבו יורם יום טוב, לימים פרופסור לזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב, ואנוכי מהלכים בערב על גדת תעלת סואץ ומשוחחים כשלפתע נשמעות קריאות היסטוריות: "רדו מיד מהגדה, עבד אל נאצר מת, הוכרי מצב חירום ויש חשש לירי".

תוצאות מפגשים אלה באו לידי ביטוי בספרות המקצועית, במסמכי עבודה במדור ואף כספרים לציבור הרחב, והן משמשות אותי עד היום (2017). קשה לי לראות את ספריי **תמורות בגיאוגרפיה של המזרח התיכון** (1980) ו**נהרות של אש** (1992) יוצאים לאור כפי שהם ללא שירותי במדור זה. גם על עשרות המאמרים שכתבתי על העיור בלבנון ועל פרקים על מצרים ועל הנילוס אני חב תודה למדוד, שאפשר לי לסייג, לצלם, לקרוא, להציץ במפות ולהיות בשטח שוב ושוב. אציין שנקראתי למילואים במדור עד להיותי בן 65, והייתי מעורב בו בהתנדבות עד שמלאו לי 81.

נדמה לי שהבהרתי מדוע מדור זה חייב אותי לחשוב "ביטחוני" כל הזמן. קשה היה לחזור בימי מלחמת ההתשה לחיפה או לתל אביב מתעלת סואץ המופצצת ללא הרף ולהישאר שאנן. הייתי מוטרד מהפערים בין הלוחמים לחגיגה בארץ, עמדתי על ההבדלים בין המדווח לציבור לאמת בחזית, ועלו בי המחשבות הראשוניות על מגבלות הכוח שלנו ועל האפשרות שלא באמת ניצחנו ושאלנו שוקעים בביצה ארורה של שטחים, דמוגרפיה ומשיחיות.

לציון 20 שנה למלחמת ששת הימים יזמתי כנס באוניברסיטת חיפה והצעתי לקרוא לו: "מלחמת ששת הימים – ניצחון או אסון?". כל חבריי למרכז לחקר המזרח התיכון התחננו שאוותר על הכותרת הזאת (תחי הטמנת הראש בחול הנמשכת עד רגע זה, בנוסח "ירושלים שחבורה לה יחידיו"; "הזמן פועל לטובתנו"; "מעולם לא היה מצבנו טוב יותר"; "אין לנו בעיה דמוגרפית כי הדמוגרפיה היהודית בנסיקה" וכיוצא באלו אמירות).

רגל פה רגל שם – האקדמיה והביטחון

כשבועיים אחרי מלחמת ששת הימים הוזמנתי להרצות בבסיס חיל האוויר ברמת דויד. זכור לי כיצד פתחתי את ההרצאה לפני מפקד הבסיס ולפני הטייסים ששבועיים קודם ניצחו, ושאלתי אותם בציניות, כמה ערבים נהרגו בקרבות. משנורקה לאוויר ההערכה 50 אלף, החזרתי להם: "זהו בדיוק מספר הנולדים אצלם בשבועיים האחרונים".

ההרצאה היא הייתה כרטיס הכניסה שלי לחיל האוויר, קשר הנמשך כבר 50 שנה, עד לרגע כתיבת ספר זה. אינני טייס, אך זכיתי לקבלת פנים חמה בקרב פורום מפקדי החיל כאילו הייתי אחד מהם. לא בגלל העיניים היפות שלי, אלא בזכות היותי גאוגרף שהיה לו מה לומר להם. בשנים 1969-1973 העברתי בבית הספר לטיסה בחצרים קורס רשות בידיעת הארץ, והרבה צער מלווה אותי מאז פרוץ מלחמת יום הכיפורים, עת התחילו להתפרסם שמות הטייסים שלא חזרו (ראו למעלה מדוע התנגדתי להענקת דוקטורט כבוד לגולדה מאיר. זה קשור לזה ישירות!). אוסיף ואומר כי זה עשרות שנים שהמילים "חוד החנית של צה"ל" אינן סיסמה בעבורי אלא שמות של תלמידים, עמיתים וידידים, ומכיוון שקשה לי עם זה, אסתפק בהערה הזאת.

אחד מתלמידיי במחזור הראשון בחוג לגאוגרפיה בחיפה היה גדעון עזרא. דרכו הכרתי מפעל חשאי ובו אנשים נפלאים, השומרים ממש על קיומו הפיזי, ושימשתי שם מרצה אורח כמעט 50 שנה. הידידות בינינו נמשכה גם בהיותו שר וחבר כנסת, וימים ספורים לפני מותו הוא גרר את עצמו לוועדת חוץ וביטחון שבה היה חבר, כי שמע שאני אהיה שם.

את פרופ' אבשלום שמואלי הכרתי באקדמיה, אבל כמי שהייתה לו גם קריירה צבאית הוא חיבר אותי לצוותים של אריאל שרון בכל הנוגע להכנות ל"הרפתקת לבנון", מבלי שידענו או הבנו מה אנו מכינים, למה ומדוע (1977-1982).

חדרי באוניברסיטה הפך למקום עלייה לרגל של שגרירי מדינות ובעיקר של ארצות הברית, של אנשי משרדי חוץ וביטחון מכל העולם – וייטנאם, הודו, רוסיה, ארצות סקנדינביה. היו לי קשרים מיוחדים עם אנשים ממשד החוץ וממשרד הביטחון של בריטניה, צרפת, איטליה, מצרים, סין, יפן, קנדה, רומניה, מגופים שונים בתוככי ארצות הברית ועוד. חוקרים, עיתונאים ואנשי תקשורת בתחומי המים מכל העולם באו לראיין אותי בתחום, והתוצאה הייתה ציטוטים רבים מאוד בספרות המקצועית וגם הפופולרית סביב נושא ההידרו-פוליטיקה. אולם, שום תחום לא זכה לתשומת לב כה רבה כמו התחום הדמוגרפי.

תלמידים-חיילים בסיני – בין בדיחה למציאות

בדיחה ישנה מספרת על ביקור שערך האפיפיור בפרזי והתלווה אליו במסעו בחוצות העיר המכובד היהודי רבינוביץ. עומדים שני יהודים ברחוב הראשי וצופים במסע. שואל בר'לה את שמר'לה, אמור נא לי, מיהו זה שעומד לצדו של רבינוביץ עם הגלימה הלבנה? ומה לנו ולבדיחה הישנה? סיפור.

בסוף 1973 ליוויתי את האלוף משה (מוסה) פלד בקרונו האישי בטסה בסיני, אחרי שאוגדת עתירת הניצחונות ירדה מהגולן לסיני להחזיק בגשר חציית התעלה בין הארמיה המצרית השנייה לארמיה המצרית השלישית. שבועות האצתי בפלד שיתלווה אליי אל צידה המערבי של התעלה ויראה מיקרוקוסמוס מצרי אותנטי – תמונה שלא השתנתה מאז יציאת מצרים.

יום אחד הוא נעתר לבקשתי. נכנסנו לג'יפ, הוא הנהג ואני יושב לצדו, והגענו לתעלת המים המתוקים ליד איסמעיליה, אל מטעי המנגו, האבוקדו, ההדרים והתמרים. מאות חיילי צה"ל משועממים רובצים שם כבר שבועות ומצפים לאיזשהו אירוע חריג. ברגע שהגענו לעמדה הקיצונית של צה"ל ליד התעלה, קפצו עשרות חיילים, לגמרי במקרה רבים מהם מחיפה וסביבתה, ושאלו אותי בסקרנות: "ארנון, מי זה הנהג שלך?" את ארנון ("רבינוביץ") בר'לה ושמר'לה הכירו, אבל את (האפיפיור) האלוף הטרי משה פלד מנהלל, המכונה מוסה, הם לא זיהו...

- א"ש -

המכללה לבטחון לאומי
22.10.87

איתן סיקר

צבא משנתמך מהסכמים, נשאו הנאמרים

ונכסנו לעצמה המובנת של לימודים באוניברסיטה
אני אוקה לעצמי כסף זמן להודות לך באופן אישי
על מצוינותך ופועלך לממש הסכם.
אני עדין אכן לא בדחפה ההלשונה,
היוזמה היא שיתוף שחולדו את הסכמה כל אלה
היו כפי עצמך. בהכנת הילג אר לני המוסדות
מפני האוניברסיטה הולכת להלך בין האיומי,
בצביות כמסל שלא נשאלו והודלנו תמך ידניו
מכרל שמיטובל מוצ תגדיי בעתיד.

אני מודה לך בחום ומקרב לך על תרומתך
היום ונצא לך בעתיד.

ד.ז.ז.מ
לפידות יעקב-אלוף
מפקד המכללה

חצר גלילות – "קום סע אליהם ותבריא"

מב"ל היא המוסד הבכיר ביותר בישראל ללימודים על הביטחון הלאומי של ישראל, והקורסים הניתנים בו נועדו למקבלי החלטות ממשרדי ממשלה רלוונטיים. מטבע הדברים, צה"ל הוא הגוף הממלכתי היחיד היכול לנהל לוגיסטיית מוסד כזה, ולכן הוא ממוקם בבסיס צה"ל בגלילות עד שיעבור למקום הקבע שלו בירושלים. תלמידי המכללה באים ממערכת הביטחון וממשרדי הממשלה, ובשנים האחרונות הצטרפו תלמידים מארצות זרות הבאים לישראל לשנה. במב"ל הם זוכים לכל אורכה של השנה לתרגום רציף לאנגלית ככל הנדרש. קציני צה"ל לומדים כבר שנים רבות במכללות צבאיות בארצות זרות ידידותיות, וכך מחזירים חוב נעים.

ההרצאה הראשונה שהעברתי שם ב-1978 צמחה לסדרת הרצאות וסימולציות, ואחר כך על פי הצעתי קיימתי גם סדרה שנתית של עשרה סיורי היכרות עם ארץ ישראל. הפרויקט התרחב וסיירו גם בטורקיה (בדגש על נופש וקצת לימודים), בסין, באיטליה וברוסיה, כל אלה נוסף על הסיורים הרשמיים שמב"ל מקיימת בהתאם לצרכים המתעוררים.

מביקורי יום או יומיים בשנה במב"ל עברתי לביקורים אחת לחודש, עד לאותו אירוע מכוון שהביא לפריצת דרך היסטורית בקשרי האישיים עם מב"ל ולקשריה עם אוניברסיטת חיפה. ב-1986 הגיע למכללה אלוף משנה עם אופק צבאי חשוב במעלה הדרך, ללא לימודים אקדמיים כלשהם. חשבתני בלבי, איש זה ייתן פקודה למאות ואלפי חיילים לצאת לקרב, והם ילכו אחריו. לא ייתכן שלא תהיה לו השכלה רחבה ורקע לברור את מילותיו ולדעת לאן הוא מוביל אותם. דברים אלה בערך אמרתי למפקד המכללה באותה עת, אלוף יעקב

חותמים על ההסכם בין חיפה למכללה לביטחון לאומי מתמונה מימין יושבים מימין לשמאל: פרופ' אריה גרבוסי, סא"ל אורית ברטל, האלוף יעקב לפידות, פרופ' ארנון סופר, פרופ' גבי בן דור. בתמונה משמאל הרמת כוסית לחיי ההסכם

לפידות. "אז מה עושים?", הוא שאל אותי. ידעתי שבמשך שנים הם ניסו לקבל חסות מאוניברסיטת תל אביב ללא הצלחה, ומאחר שבאותה העת הייתי דיקן הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת חיפה, הרמתי את הכפפה.

בתוך חצי שנה הכנו תיק מב"ל ובו תוכנית לימודים וימי לימודים, רשימת המרצים הטובים שהיו בנמצא בישראל, ובהם "יבוא" מירושלים בדמות פרופ' יהושפט הרכבי. בה בעת העברנו את כל ההליך הבירוקרטי של אישור התוכנית בכל הממסד המקומי ובמועצה להשכלה גבוהה, וגם במערכת הביטחון.

עוד הצעתי, ולא ידעתי אז למה זה יוביל, לבנות בנפרד תוכנית לימודים "מקבילת מב"ל" עבור מאות קצינים בוגרי מב"ל בעשור שחלף מאז הקמתה של המכללה (ועוד כמה עשרות בוגרים מתקופת מב"ל הראשונה, אלה שלמדו בראשית שנות השישים) ושלא נהנו מהאפשרות להשיג את התואר האקדמי. התוכנית המקבילה זכתה להצלחה כבירה, והיא עדיין נמשכת באוניברסיטת חיפה, בשמה החדש: תל"ם. כל בוגרי מב"ל שרק רצו בכך כבר מימשו את ההזדמנות שניתנה להם ללמוד לתואר שני ללא כתיבת תזה, וכיום באים ללמוד באותה תוכנית, פרי עיצובנו מהשנים 1986-1988, תלמידים מכל מערכות הביטחון. במילים אחרות, חלפו כ שלושה עשורים מאז החתימה על ההסכם עם צה"ל, והתוכנית נמשכת, בשינויים שהזמן והמציאות הגאופוליטית חייבו.

מלבד הצד הפורמלי של מתן תואר לחניכי המכללה תרמה התוכנית לעצם הביקוש למכללה. לבוגריה יש אופק קידום, ואכן רבים מהם בשנים האחרונות עלו לדרגות בכירות. באחד מביקוריי בישיבת מטכ"ל צחקו כולם שהם כבר למדו אצלי, ואחד מהם העיר, אני לא תלמידך אבל אשתי כן...

הרעיון להעניק תארים אקדמיים לקציני צבא וביטחון קרם עור וגידים בכל מערכות הביטחון: תוכנית ב"א לטייסים בבאר שבע, ב"א למפקדים תלמידי המלט"ק (המכללה לפיקוד טקטי) ולאנשי ביטחון. עד כדי כך הצליח הדבר, שעלו גם מחשבות על הקמת אוניברסיטה צבאית בישראל (בתקופת מפקד מב"ל באותה תקופה, האלוף יצחק בריק). עניין זה הצגתי אני לפני המטכ"ל אמנון ליפקין-שחק, אך הדברים לא זזו ומאו הרעיון בהקפאה.

חלק מהפרופסורים ביקרו בחצר המכללות לשם הדרכה שוטפת, ייעוץ וכתיבה, ושלושה מאיתנו שהו בה מדי יום ביומו – אסא כשר, עזרא סדן ואנוכי. לימים שימשתי ראש המרכז למחקר של מב"ל (2007-2014), ובאותו פרק זמן טיפלתי בפרסום של כ-30 עבודות של חניכי מב"ל ושל אחרים – חלק בהוצאת המכללה לביטחון לאומי (מב"ל) וחלק בשיתוף עם קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה בניהולי.

תעוזת הערכה והוקרה

מוענקת בזאת

לפרופ' ארנון סופר

על תרומתך הייחודית ורבת השנים

למכללה לבטחון לאומי

ג'רשון / י. נ. א.
מפקד / חנה. אלוף
המכללות

כ"ו בתמוז התשס"ח, 29 ביולי 2008

26/5/2014

אפרינסור ארנע סופר

בוגרי וחניכי המב"ץ יודעים לספר,
 על פרינסור אחד ומיוחד, שזו ארנע סופר.
 גדל בגור יד בראשון אציון המושבה,
 הוא אלוף כדור-יד ומעורר מחשבת.
 איש אשכנז, רב פעלים ומוחמד דמוארכיני,
 בעל שושב גארי דוקטור, רובם בשיא ארכיני.
 עיניו בורקז וממזריג, וחיכו שוה אב,
 מאז הוא באפט, ממש נכנס ארנע סופר,
 אומר אר דבריו אלא מוכא או חשט,
 מכיר כל מניח ונפל עוז כשמי בשא"ש.
 מפא"א ארנע אר ארנע פאומה,
 "יובמזינג גר-אביב", מעורר מוחמה.
 "כואם רוצים אלו במוכז" הוא מרניע,
 אק אק אק נמכר אפרינסור, מיא גמקוק ג-חיריימי".
 "השמאלנים" אומרים: "הוא משנע".
 "ימימינים", מנכז אומרים: "ארנע זמ אנחני".
 ומה בשל, אר מרכז, אר ימין זא שאל,
 "גרביאו מרבה ידנים ימודים" הוא אומר, זמ מכל.
 ואנע בוכי מחזור מ"א על המב"ץ, מבטיחים אק אקייס,
 ואק אר אנחני אז ידנין זאכ מיוגר זאזימס.
 מאחזים אק שנים רבוג על בריאוג ועיסוק בביטחון פאאווי על פעס מימודי,
 ומבקשים מוח ארנע גישיק ככמ וגישיק ייחודי.

במסגרת רבה-מחזור מ"א-מכאלם אביטחון אאווי

אלוף עידו נחושטן
מפקד חיל האוויר

סימנו: חא-1
ט"ז חשון,
24 אוקטובר,
221251 תשע"א
2010

פרופ' ארנון סופר
ראש המרכז למחקר, אוניברסיטת חיפה
(באמצעות מייל)

ארנון היקר,

הנני מתכבד להיות בין מברכיך ליום הולדתך ה-75.

קטונתי ואף קצרה היריעה מלפרט את פועלך ומחקריך הרבים, אשר הותירו חותם של ממש בהווייתנו המדינית והצבאית. ראויה לציון מיוחד תרומתך היחודית לחינוכם ועיצובם של לובשי המדים, במסגרת המכללה לבטחון לאומי ובכלל.

ביום חגך ברצוני לאחל לך- בשמי ובשם משפחת חיל האוויר כולה- בריאות טובה והמשך יצירה פוריה!

מזל טוב,

עידו נחושטן, אלוף
מפקד חיל האוויר

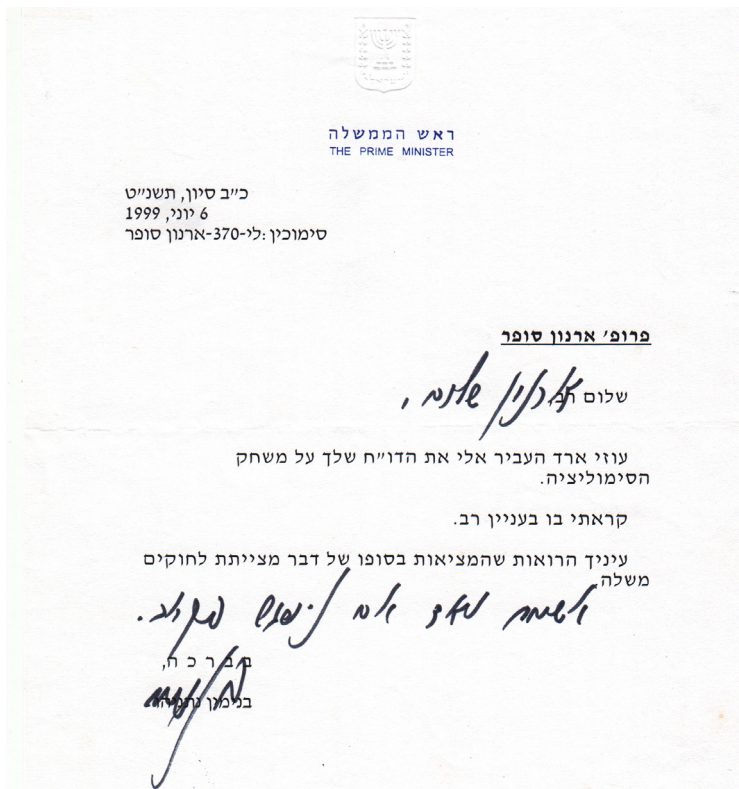
במב"ל קורה מה שלא קורה בין מורה לתלמיד באוניברסיטה או במכללה רגילה. כאן יוצאים המורה והתלמידים לסיורים בארץ ובחול'ל ושוהים יחדיו יום ולילה, מבליים ימים במשחקי סימולציות, ומשתתפים בהרצאות ובפאנלים ובמפגשים חברתיים ורשמיים. הדבר מביא לקרבה רבה וליחסי חברות (ומטבע הדברים מדי פעם גם להתנגשויות). היו שנים שבהם הדרכתי בעבודה השנתית עשירית עד רבע מכלל התלמידים במב"ל, מה שדרש שהייה משותפת של מאות שעות איתם, וכך הופכים בעצם למשפחה. מקצת עבודות אלו היו בסיס לתזות אקדמיות, אלו פורסמו בכתבי עת רלוונטיים ולא פעם חלחלו אל מקבלי ההחלטות.

כדי לעצב תוכנית לימודים שתיתן מענה רחב לנציגי כל המערכות הללו, וגם לתפיסת העולם שלנו, התמקדנו במב"ל בשתי שאלות קריטיות. האחת – האם אנחנו שואפים לחנך מצביאים או מנהיגים? דעתי הייתה נחרצת: אנו שואפים להכין **מנהיגים**. מנהיגים בשדה הקרב, מנהיגים במשרד החוץ, מנהיגים בצמתים החשובים ביותר בממסד הביטחוני ובממסד האזרחי. אינני חושב שאפשר להכשיר מראש **מצביא** כאייזנהאור, ז'וקוב או נפוליון, ולא ארחיב כאן מדוע.

השאלה השנייה חשובה בהרבה: איך מגדירים ביטחון לאומי? האם יש להסתפק במונח המצומצם של ההגדרה, הגנה על הגבולות – ים, יבשה, אוויר – או שמא לנקוט הגדרה מרחיבה – השימוש במשאבים לאומיים ובין-לאומיים לצורך אבטחת האינטרסים החיוניים לביטחונה הפיזי והחברתי של המדינה מפני איומים מבחוץ ומבפנים, ובהם הידרדרות סביבתית? שהרי נושאי סביבה, חברה וחינוך הם הקובעים את החוסן הלאומי של המדינה ואת המוכנות והנכונות של אזרחיה להגן עליה.

הכריעו אפוא חסידי ההגדרה הרחבה, זו שעל פיה החוסן הלאומי הוא פועל יוצא של חברה חזקה במשאבי רוח וחומק, של כושר עמידה במצבים קשים ועם זאת מודעות לגבולות הכוח, של חיים במקום שטוב לחיות בו. כמובן, בעיצוב תוכנית הלימודים על פי ההגדרה הרחבה עמדה השאלה, כיצד בוררים מה חשוב ומה לא מכלל המכלול הגדול הזה. אחד העקרונות היה שינויים במרחב סביבנו בכל המעגלים: קריסת ברית המועצות, האביב הערבי והסכמי אוסלו, וגם אירועים מקומיים יותר, כמו מהגרי אפריקה ו"מחאת הקוטג" – מעין מחאה עממית נגד יוקר המחיה בישראל, ש"עשתה כותרות" בתחילת העשור.

אשר לניהול המכללה, אומר רק שחוויתי בה שתי תקופות. עד לפני כשני עשורים מפקד המכללה, בדרגת אלוף, היה אחראי בתוקף תפקידו רק למה שקשור למב"ל. הוא נכח בהרצאות ובדיננים ומעורבותו תרמה רבות לסדר הטוב, לנוכחות ולרמה הכללית. מאז השתנתה התפיסה, מפקדי המכללה אחראים גם ליתר המכללות בצבא ומוטלים עליהם גם תפקידי פיקוד, והאחריות ירדה בפועל למדריך הראשי (מד"ר) שדרגתו כדרגתם של

בנימין נתניהו מתייחס לסימולציה בלונדון

חלק מהחניכים, ואין לו אותה סמכותיות שיש לאלוף. בסופו של דבר, הציבור צריך לשפוט את מב"ל – האם אלופי צה"ל ויתר בוגריו ממלאים את תפקידם כראוי? האם הם מושחתים או ישרי דרך? האם הם מנהיגים כמו ששאפנו לעצב, או אנשים קטנים?

בשנות עבודתי בחצר המכללות, נושאי המחקר שלי הלכו ונעשו מוטי ביטחון, שכן רבות מהשאלות שנתקלתי בהן בקשריי עם מערכת הביטחון עוררו את סקרנותי האקדמית. מכאן קצרה הייתה הדרך לפרסומים בנושאים אלה גם באנגלית, מה שהביא כאמור לפתיחת שערי ווסט פוינט (West Point) לפניי ושערי המכללה לביטחון לאומי של ארצות הברית בושינגטון (National Defense University's Washington, NDU). ההמשך היה מתן קורסים שונים וסימולציות בצבאות אירופה, אמריקה הדרומית ועוד חלקי עולם, וכך גם הייתי מעורב בסיפור של בני הערובה בטהרן, שהוא סיפור ראוי בפני עצמו.

כשמלאו לי 75, יזמו לכבודי צה"ל, עמותת בוגרי מב"ל ואוניברסיטת חיפה אירוע חגיגי עם מאות מוזמנים ובראשם שר החינוך, בדגש על בוגרי המכללה לביטחון לדורותיה ואישים פוליטיים שונים (15.12.2010). מובן שבני משפחתי כולם היו סביבי. בדבריי, אחרי הבעת תודה ומבוכה, בהתרגשות ובהערכה לכל היוזמים, דיברתי על חשיבות המכללה ועל תרומתה לאתגרי הביטחון הלאומי. אביא כאן את החלק האחרון של דבריי באותו אירוע:

- מב"ל וקשריה עם האוניברסיטה אחראים לכך שצה"ל כולו הפך לארגון לומד וחוקר. קציני צה"ל לומדים כיום בכל האוניברסיטאות. יש להם שפע תוכניות לימודים שעניינן הביטחון הלאומי – לתואר ראשון, לתואר שני וגם לתואר שלישי.
- או אם הצלחנו להיטיב את איכות הקצינים הבכירים – דיינו;
 - אם שלחנו בוגרים לתפקידי צומת מרכזיים במערכת הביטחון ובמערכת החוץ – דיינו;
 - אם עבודות גמר שנתיות של בוגרי מב"ל מגיעות למקבלי ההחלטות וממריצות אותם למחשבה נוספת – דיינו;
 - אם שיפרנו את הבסיס התורתי של צה"ל – דיינו;
 - אם הצלחנו לייצא את תורתנו גם לצבאות אחרים – דיינו;
 - אם הפכנו מודל לחיקוי במערכות ביטחון נוספות – דיינו;
 - אם במב"ל מתקיים דו שיח בין הצבא לאקדמיה – דיינו;
 - ואם כל אלה מתקיימים – דיינו ודיינו.

אבל אסור לנו לנוח על זרי הדפנה. עלינו לקום כל בוקר מחדש ולשאול כיצד להיות טובים יותר, עדכניים יותר, רלוונטיים יותר לאתגרים המשתנים תדיר בביטחון ובחברה הישראלית.

בערב זה אני חש מחויב להזכיר את האלוף מוסה פלד ז"ל, שבשנת 1970, בהיותו מפקד פו"מ, הביאני לחצר המכללות, ובמלחמת יום הכיפורים, בהיותו מפקד האוגדה שהדפה את הסורים לאחור ואחר כך החזיקה את הגשר בתעלת סואץ, ביקשני להצטרף אליו לקרון. אחרי עבודתי עם מוסה בחצר המכללות המשכתי עם קלמן מגן ז"ל, והנה חלפו מאו 42 שנים ואני עדיין בחצר המכללות, 32 שנים במב"ל. לא ייאמן!

ותודה גדולה מגיעה לאשתי מירה, שבלעדי תמיכתה לאורך 40 שנים אלה היה לי קשה, כאב לאבעה ילדים, לשהות זמן כה רב בחצר המכללות ולהיעדר מן הבית בסיוורים הרבים בארץ ובחו"ל. כבר מחר בשש וחצי בבוקר אהיה עם חניכי מב"ל בדרך לסויר הבא. מירה היא זו ששאלה אותי ב-1970: "למה אתה רץ כל יום שיש לי לפו"מ?", ואני השיבתי לה: "כדי להכין את הרמטכ"ל הבא!". לא שיערתי אז שאחרי 40 שנה ידובר בשמונה רמטכ"לים על סגניהם ורבים רבים מקציני צה"ל ומקביליהם במקומות אחרים שעברו דרכי בדרך זו או אחרת.

אחזור ואומר שוב בכנות ובגאווה: מאות בוגרי ממב"ל בכל דרגותיהם, אלפי קציני הפו"מים השונים בכל הארגונים ואלפי תלמידי באוניברסיטה בכל התארים – הם המודליה הגדולה שאני נושא עמי. תודה לכולכם מקרב לב על ערב כל כך מיוחד ומרגש עבורי. אני מבטיח כי ככל שאתם תרצו ואני אוכל – אני לרשותכם.

כאן המקום לציין, שהמערכות כולן החזירו לי אהבה והערכה רבה, שלא כמצופה מארגונים כה גדולים וטורודים. אין לי סיבה ולו אחת להתלונן. המפגשים החוזרים עם נוער תלפיות, חבצלות, לוחמי אוויר, ים ויבשה אצלם בבסיסים הם המתנה היפה ביותר שקיבלתי ב-50 שנות עבודתי שם. כשהייתי לפעמים חולה, הייתה זו אשתי שחזרה ואמרה: "קום סע אליהם ותבריא..."

ממב"ל החוצה

כשאתה מעורב בחיי היום-יום של מב"ל אינך יכול להישאר רק מורה או פרופסור, אתה מצטרף למשפחת מב"ל (חניכים, מפקדים, סגל הדרכה, ספרנית, סגל לוגיסטי ואחרים). יתרה מזו, אתה הופך לחלק מהמכונה הגדולה ששמה מערכת הביטחון. שהרי לא עובר זמן רב והבוגרים הופכים להיות שדרת הפיקוד של מערכת הביטחון כולה. כ-80 קצינים בכירים עברו דרכי במב"ל ובהם לפחות שמונה רמטכ"לים, עשרות שגרירים, ניצבי משטרה ומפכ"לים (בשנים 1988-2016 לימדתי גם בפו"מ של משטרת ישראל ונתתי הרצאות רבות למחלקות ולקבוצות עבודה שם), וגם ראשי ארגונים ביטחוניים ואחרים. כל אלה הכירו אותי ולמדו ממני על סוגיית הבדווים בנגב, על ערביי המשולש, על פיזור האוכלוסייה, על שינוע צה"ל במצב חירום, על שינויי אקלים, על הסכרים בחידקל ובנילוס ועוד מגוון נושאים, ואני מצאתי את עצמי לידם, עובד בשבילים או מנחה אותם. בהדרגה התברר לי כי **מרבית אתגרי הביטחון של ישראל הפכו לענייני הפרטי**. כך הגעתי לשיחות אוסלו כבקר ליד עוזי דיין שלא היה תלמיד, ולשיחות בנושאי המים מול סוריה ולבנון, הפעם לבקשת אורי שגיא, תלמידי בראשית שנות השבעים.

אלוף בצה"ל עוסק בתחומו המסובך והמורכב ורק בו. אני מצאתי את עצמי מעורב באתגרים של כולם, מהמשטרה וצה"ל ועד מועצה מקומית, מרמת האלוף לאלוף משנה לסגן אלוף או לרב סרן. המעורבות היא יום וכל היום, בכל שאלה ביטחונית (ובלבד שלא תהיה טכנית-הנדסית, כי בזה איני מבין מאום, שלא כמו בשאלת מיקום של תעשיית טנק כזה או אחר וסוגיות אחרות שיפה להן השתיקה).

בחצר המכללות שימשתי כ-48 שנים בפו"מ, כ-40 שנה במב"ל, וכעשור במלט"ק (מכללה לפיקוד טקטי). מחוץ ל"חצר" שבתי ונפגשתי עם כל היחידות של המערכת – יחידות הנדסיות, תקציביות, יחידות סייבה, שריון, תותחנים, כחולים, לבנים, ירוקים, צנחנים, משפטנים, המטה הכללי, איכות הסביבה וייצור נשק, וגם קבלת החלטות היכן למקם מפעל זה ולאן להעביר מחנה זה. וגם (קצת בסוד), הכנתי פה ושם קטעי הרצאות לאלופים באירועים מכוננים. תפקיד מוזר נוסף מילאתי עד לאחרונה בחצר גלילות – ליווי אורחים במדים מחו"ל ליו"ש או לרמת הגולן, קרי לשטחים הכבושים, שם שימשתי כנציג ישראלי ללא מדים, במקום קציני צה"ל.

אזכיר מקרה יוצא דופן של קרבה בין מרצה לתלמיד. בעת האינתיפאדה השנייה צלצל בביתי הטלפון, ועל הקו היה קצין שנלחם ממש באותו הרגע בתוך מחנה פליטים... הוא הזדהה כמי שלמד אצלי, הציג לי את מצבו באותם רגעים וביקש פתרון ממני היושב בחיפה (כ"מומחה" לשטח בנוי) כדי לחלצו משם עם יתר כוחותיו. מכיוון שצלפו בסמטה שאליה הוא רצה לצאת מאחד הבתים, הצעתי הספונטנית הייתה: שבור קירות והתקדם מכיוון אחר לסמטה הסמוכה, שבה לא מחכים לכם, ותפיתעו אותם...

סיפור "מוטרף" לא פחות הוא הסיפור על יוסי ראש עיריית צוה. בשנת 1979-1980 הרציתי בבית הספר למינהל אזרחי של צה"ל בבסיס שבמרכז הארץ על "מודל העיר המזרח תיכונית". ההדגמות שלי היו לגמרי במקרה מהעיר צוה. בשלב מסוים ביקשתי מהחניך יוסי ד', מורה לערבית במקצועו, שישמש כראש העיר. תרגלנו ניהול שכונות, אספקת מים, אספקת מזון, שמירה על מסגדים, שמירה על צירי תנועה פתוחים וכדומה.

בהפסקה שמעתי את מקצת החניכים מצחקקים לעברי, לועגים לדמיונות הפרועים שלי – "יוסי ראש עיריית צור", "ניהול עיר כמו צור או דמשק, או אירביד". ולא בפעם הראשונה, וגם לא האחרונה. לא עברו שנתיים, אנחנו ב-1982, ובלבנון מלחמה. שהייתי בביתי בחיפה ועמדתי לצאת ללבנון. לפתע צלצל הטלפון, ובצדו השני של הקו היה יוסי ד'. הוא סיפר לי שמונה לראש עיריית צור ושסגנו הוא משה ענבר, חבר מהחוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה בחיפה, והזמין אותי לבקרם. כבר למחרת הגעתי לצור ללחוץ את ידו של ראש העיר הזמני – יוסי ד' ושל חברי מהחוג, מ"ע, ושלושתנו יצאנו לסיור גאוגרפי בעיר.

ענבר וסופר בעיר צור

ארבע שנים אחר כך, בשנת 1986, פרסמתי בכתב העת *Ekistics* מאמר על עיר הנמל המזרח תיכונית,³⁴ ובו השויתי בין עכו, צור וצידון, שהדמיון ביניהן רב ומרתק. כעבור שנתיים פנו אליי ממשרד החינוך של אירלנד וביקשו שארשה להם להשתמש במאמר זה לשאלה בבחינת הברגרות שם.

דיברתי רבות על הקשר ביני לראשי ממשלות בישראל. אם מותר לי לדרג אותם לפי מידת ההשפעה שהייתה לי על כמה מהם, הרי הראשון הוא אריאל שרון והשני בנימין נתניהו. על כל האחרים השפעתי פחות. רק הקשר בין מב"ל למפלגות שונות ולאישים בכירים בהן יכול להסביר את הסיפור הבא.

תארו לכם אותי קם בבוקר ורואה בעיתון "הארץ" כתבה קצרה עם תמונתי ושם נכתב שאני, ארנון סופר, מוצע להיות שר הרווחה. מאחר שבכתבה הוזכרו השמות שושנה ארבל-אלמוזלינו ובנימין (פואד) בן אליעזר, שניהם מזרחים, הבנתי במה דברים אמורים: פואד הכיר אותי מהצבא וגם ממב"ל, שם משפחתי סופר, דהיינו אני כנראה ממוצא עיראקי ולכן ראוי שאשמש תגבורת לשרים ממוצא מזרחי. צלצלתי לפואד וסיפרתי לו שהוריי נולדו בבלרוס. "תודה, ארנון, על הדיווח", הגיב בן אליעזר. בעצם, הוא רצה לומר – אינך מתאים.

זאת ישראל שלי וכך היא נראית.

ראש ממשלה כלשהו הציע לי להיות מועמד לכנסת. השבתי לו שממב"ל ומאוניברסיטת חיפה, כאדם ניטרלי, אני משפיע ויכול להשפיע יותר מאשר להיות בכנסת ומסומן כ"איש של". עמדתי התקבלה בהבנה.

החיבור של ארבעת היסודות שעליהם דיברתי – מדור ידיעת הארץ האוניברסיטה, חצר המכללות, ומערכות החוץ – מסביר באופן מלא מדוע נפלו על כתפיי סוגיות הביטחון של ישראל והפכו אותי לסבֵל הנושא אותן על גבי כבר עשרות שנים. ניסיונותי החוזרים ונשנים לברוח מנטל פסיכולוגי זה כמדריך סיורים בדגש על חו"ל סייעו לי רק חלקית. להלן אביא כמה סיפורים וקוריוזים מכוננים שנאספו לאורך הדרך.

מעולם לא תמכתי ברעיון הטונספר

בשנת 1987 השתתפתי במסגרת "בימה לביוררים מדיניים על שם משה דיין" באירוע שהתקיים במלון רמת אביב (שנעלם, כמו הרבה אתרים בתל אביב). בין הבאים היו יובל נאמן, רחבעם זאבי (שניהם אנשי ימין מובהקים) וא.ב. יהושע, הסופר ואיש השמאל. נכחו כ-200 עיתונאים, משתתפים קבועים באותה בימה.

Soffer, Arnon & Shimon Stern (1986). The Port City: A sub-group of the Middle-Eastern city model. *Ekistics*, 53, 316/317, 102-112.

גורמים בעבודה מייחסים לרבין כוונה למנות מועמד חיצוני לשר העבודה

פרס. נאוהראף

מורה. ידיד של בראליועזר

כץ. כבר היה שר

יועץ התקשורת של ראש הממשלה, גר בן ארי, אמר כי לא ידוע לו על כוונה למנות אדם חיצוני או כל אדם אחר, וכי כל החלטה בנושא חלוקת תיקים תיפול על דעת ראש הממשלה בלבד. מלשכת שר השיכון והבינוי, בנימין בן אליעזר, הממונה על תיק העבודה והרווחה, נמסר כי מרובד בשמועות שאין להן שחר. במשרד העבודה והרווחה מעריכים כי ההחלטה לגבי המינוי לא תפול לפני שובו של ראש הממשלה מאירי, ופה באמצע דצמבר. השרים והראש את עצמם מועמדים לתפקידים והם השרה לאיכות הסביבה אורה נגמיר ושד הכלכלה שמי עזן שטרית. שר הקליטה יאיר צבן, שנחשב גם הוא לאחד המועמדים, ואף הביע את רצונו לקבל את תיק העבודה והרווחה, לא התקבר השבוע כמועמד.

2.12.92

בסיעת העבודה מטרד שותתפקיד וצוע גם לר"ד ישראל כץ, שהיה שר העבודה והרווחה בתקופת כהונתו הקודמת של יצחק רבין כראש ממשלה, אך כץ סירב. ר"ד כץ עצמו נמצא בחו"ל ולכן לא ניתן היה לקבל את תגובתו.

פרופסור שמאל מורה אמר אתמול כי הופתע לשמוע שהוא מועמד לתפקיד כה נכבד. "אמת", אמר מורה, "אני ידיד של שר הבינוי והשיכון, אבל אני רואה כל קשר בין עובדה זו לבין ההצעה למינוי, שנודע לי עליו באופן עקיף. איש מהממשלה לא פנה אלי ולא הציע לי דבר".

במשרד העבודה והרווחה מעריכים כי כוונה למנות אדם חיצוני איננה רצינית, וכי מרובד בהפרדת שמועות שנועדה ללחוץ על ראש הממשלה כדי שיורה למנות שר.

מאת אבירימה גולן

גורמים בסיעת העבודה בכנסת מסרו אתמול כי ראש הממשלה, יצחק רבין, מחפש מועמד חיצוני לתיק פקיד שר העבודה והרווחה. לר"ד יצחק, פנו מקורבי רבין אל כמה אנשים מתחום האקדמיה, והציעו להם את התפקיד. ח"כ אלי דיין, יו"ר סיעת העבודה בכנסת, מחה על המגמה לחפש מועמד לתפקיד ממוחץ למפלגה, ואמר כי תיק העבודה והרווחה חייב להישאר בדיי מפלגת העבודה. "אם מחפשים פרופסור כמוצא מורה", אמר דיין, "יש אחד כזה בתוך הממשלה".

המועמדים ששמותיהם הוזכרו עד כה פרופ' שמאל מורה, מומחה לשרה וספרות ערבית; פרופ' ארנון סיפר, נאוהראף ופרופ' אפרים צדקיה, כלכלן.

בוקר אחד אדם קם ומגלה שאולי הוא הולך להיות שר בממשלה. הארץ 2.12.92

אני פתחתי בהצגת נתונים דמוגרפיים של ארץ ישראל. קם יובל נאמן ואמר: "אל תאמינו לארנון, כי גם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שייכת לשמאל!". הגיב רחבעם (גנדי) זאבי: "אני מאמין לנתוני ארנון, אני מכירו זה שנים. שטחים אי אפשר להזיז, אבל בני אדם כן! אני מכריז בזאת על הקמת תנועה חדשה - מפלגת הטרנספר". הוא טפח על שכמי ואמר: "אתה מספר שתיים שלי". העברתי פתק לא.ב. יהושע: "זכור את הרגע הזה, זה מאורע היסטורי". חלק מהעיתונאים עזבו בהולים את המקום ורצו לפרסם הודעה מרעישה זו. כעבור שתיים, בעודי בתל אביב, התקשרה אליי אשתי וסיפרה לי ששלומית אלוני מכרתנו צלצלה וטענה באוזניה כי נתוניי הם שהביאו לקריאה נוראה זו של גנדי.

חלפו חודשיים, התקיים טקס סיום של עוד מחזור של המכללה לביטחון והאורח, כמקובל בטקסי סיום של מב"ל, הוא ראש הממשלה. הגיע ראש הממשלה יצחק שמיר, ומפקד מב"ל לפידות הציג אותי לפניו, ואז אמר שמיר: "ארה, זה אתה הפרופסור שמציק לעם ישראל עם הנתונים הדמוגרפיים". השבתי לו בנימוס: "מעניין שגם לך וגם לשולמית אלוני נתוני מציקים. מפלגות הימין והשמאל אינן אוהבות את הנתונים האלה". תגובתו הייתה: "לא, לא לזה התכוונתי".

הישיבה במסגרת במה לביורורים מדיניים ע"ש משה דיין בה נופלת החלטתו של גנדי על הקמת מפלגת מולדת. חברי הפאנל באותה ישיבה הם – מימין לשמאל – ארנון סופר, יובל נאמן, רחבעם זאבי-גנדי, הסופר א. ב. יהושע

אשר לזאבי, הוא קידם את הרעיון והזמין אותי לאירוע הקמת מפלגתו (אם זיכרוני איננו מטעה, אותי זה התקיים בבית ציוני אמריקה בתל אביב). אמנם שולמית אלוני צלצלה אליי וביקשה, "אל תופיע שם, אנא", אבל לי זו הייתה הזדמנות לומר בקול את מה שלפני כן לחשתי לזאבי באוזן: "אין ולא יהיה טרנספר אלא רק במלחמה נוראה ויוזמה על ידי הערבים". ומה הוא לחש לי בתגובה? "ברור לי שלא יהיה טרנספר, אבל מפלגה קום תקום". וכך היה.³⁵

אגב, בחירת המילה טרנספר אינה מקרית. זאבי רמו בכך על החלפת אוכלוסיות בין ישראל למדינות ערב, כפי שקרה בעקבות הסכמי יוון-טורקיה בתום מלחמת העולם הראשונה, שם הוחלפו יוונים ילידי טורקיה ביוונים שהתאסלמו במהלך השנים תחת הכיבוש המוסלמי ביוון.

סיפור זה נמשך עד ימים אלה. מנהיגי המגזר הערבי אינם עוסקים בקטנות. מהלכת שם השמועה שאני הוא אבי רעיון הטרנספר ולך תשכנע אותם ש"אין לי אחות". שוב ושוב אני נאלץ לומר לידידים ערבים, חזרו למקורות ותגלו כי מעולם זה לא היה רעיון שלי, לא תמכתי בו; הוא נולד לאחר הרצאה שלי במלון רמת אביב ונזרק לחלל העולם על ידי רחבעם זאבי. יתרה מזו, בזמנו ניתן לי עמוד שלם בעיתון "דבר" ובו הסברתי שכל ניסיון לטרנספר ייגמר ברצח המוני, וששום מדינה ערבית לא תפתח את גבולותיה ל"מטנספרים".

הרעיון לוותר על ואדי ערה

באוגוסט 2000, כחודשיים לפני פרוץ האינתיפאדה השנייה, ראיין אותי כתב המקומון החיפאי "כלבו" (שהשתייך לרשת שוקן), ובין השאר דיברתי על הצורך בהחלפת אוכלוסיות בין ישראל לרשות הפלסטינית הקורמת עור וגידים. הרעיון שלי היה למסור לרשותם את אזור ואדי ערה, שבאותה עת לא התגוררו בו אלא כ-500 יהודים, ובמקום שטח זה לקבל בהסכמה מהפלסטינים את מרחב אריאל. נראה לי שהחלטה, כזאת, אם תאומץ על ידי שני הצדדים, תהיה טובה לכולם.

הרעיון התפרסם בכל מקומוני רשת שוקן ברחבי הארץ. בעקבות זאת הופעתי בטלוויזיה עם ח"כ עבד אל מלכ דהמשה מאום אל-פחם. דיברתי על אירידנטה, קרי שינוי בקווי הגבול מבלי להזיז אדם אחד מביתו, ודהמשה ועמו כל המנהיגות הערבית ייחסו לי דיבורים על טרנספר. אני דיברתי על פתרון דמוגרפי הוגן (כך גם בדו-שיח שקיימתי ביוזמת הירחון Newsweek עם ח"כ האשם מחאמיד מאום אל-פחם), והם אינם רוצים בשום פתרון מלבד קבלת ארץ ישראל כולה.

אביגדור ליברמן, בעת כתיבת דברים אלה שר הביטחון של ישראל, "קנה" את הרעיון וממשיך להחזיק בו במשך כל השנים מאז שנת 2000. אבל רק בשנת 2013 הוא פנה אליי וביקש שאסייר עם אנשי מפלגתו בואדי ערה וסביבתו. נענית, ובמשך רוב הסיור ישבתי ליד חברה בכירה במפלגתו, פאינה קירשנבאום, לימים סגנית שר הפנים. בערב סיפרתי לאשתי על "אשה מרשימה ומיוחדת במינה ששוחחתי אתה בוקר שלם". תמים שכמותי. החדשות שבאו אחר כך היו בצבעים שונים לגמרי. קירשנבאום נחשדה בעברות חמורות ובשימוש ציני בכספי ציבור והתפטרה מיד. בעת כתיבת שורות אלו (2017) היא מחוץ לעשייה הפוליטית הרשמית, ומשפטה עדיין נמשך. עבור ליברמן זו הייתה חוויה מיוחדת, שכן הוא ראה לראשונה את המרחב הזה הנקרא ואדי ערה, וכבר בערב ביקש נתונים נוספים על

האזוה. אם תשאלו, ידידי, את מרבית מנהיגי ישראל אם הם היו אי-פעם במרחב זה, התשובה תהיה לא, לא היינו. אבל הם גם לא היו בגליל ובמרחבי הנגב, מה שלא מפריע להם להתבטא בשחצנות ובמילים נבובות. בתקופה שדב שלנסקי היה יו"ר הכנסת קיימתי סיור לכל חברי ועדת הפנים לסיור בצפון, ואכן זה היה סיור ראשון להם שם.

מכל מקום, סיור זה הביא לבירור יסודי וכן בנוגע לשאלת נחיצותו של האזור לישראל ורק אומר לסיכום, כי מי שיוותר בשנת 2017 על האזור, יקבל גבול בין ישראל לרשות הפלסטינית לאורך כביש 6. לא הייתי ממליץ על פתרון-איום שכזה.

איש אקדמיה משפיע

(ארנון) סופר, גאוגרף מאוניברסיטת חיפה, הוא היום איש האקדמיה המשפיע ביותר על האליטה הפוליטית-ביטחונית של ישראל. כמעט שלושים שנה הוא מתריע על הסכנה הדמוגרפית, ואף אחד לא רוצה לשמוע, וכבר עשרים שנה הוא מציג טבלאות בפני תלמידיו במכללה לביטחון לאומי, בפו"מ, ובית הספר לקצונה בכירה של המשטרה, ויוצר קשרים הדוקים עם אלופי צה"ל, בכירי השב"כ, המוסד והמשטרה. אבל רק עכשיו, אל מול משבר הטרור והכאוס בשטחים, בכירי הממסד הביטחוני-פוליטי פתאום קונים את הסחורה שלו: ניצב אליק רון שלח אליו את חברי ועדת אור, כדי שישמעו על הסיבות לפריצת המהומות באוקטובר. ראש המועצה לביטחון לאומי, אלוף עוזי דיין סייר עם סופר בקו התפר ועיצב את תוכנית "מרחב התפר", שמתחילה להיות מיושמת. חיים רמון נועץ בו לפני שהתחיל לגלגל רעיון להקמת תנועה שתמוך בהפרדה חד-צדדית ("ישבתי אתו והוא קיבל את הרעיון שלי"). דן מרידור הזמין אותו להרצות בוועדת חוץ וביטחון (הוא אמר לי: "הנתונים הדמוגרפיים שהעמדת בפני הביאו אותי לשינוי תפיסת עולמי. בפעם הראשונה הבנתי כי הרעיון של ארץ ישראל השלמה אינו ישים יותר"). שר הביטחון בנימין בן אליעזר נפגש אתו בטקס הסיום של מב"ל ("הוא אמר שהוא לגמרי מאחורי. הבנתי שהוא מקבל את התפישה של הפרדה חד-צדדית") וראש הממשלה שרון הציע להקים מכלאות לשב"חים (שזהים בלתי חוקיים) כדי למנוע הסתננויות של פליטים לישראל, תופעה שסופר הרבה לדבר עליה.

ביום שני השבוע, בהזמנת משרד ראש הממשלה, הרצה סופר לפני מנכ"לים של כל משרדי הממשלה וזכה לתמיכה מקיר לקיר ברעיונות שלו, למעט מנכ"ל אחד מש"ס. את מה שיצחק שמיר דחה לפני שנים... קונים היום ממשכי דרכו הניצית. בנימין נתניהו ביקש להיפגש עמו שוב השבוע...

מתוך: יגאל מוסקו (מראיון), פרופ' ארנון סופר – מה לעשות, אני פרקטי...
 "ידיעות אחרונות", 7 ימים, 19 אוקטובר 2001, עמ' 44–50.

ומה עם היתרון הדמוגרפי? אכן, אם נוותר על אזור זה "נוריד מעלינו" כ-200 אלף ערבים, אבל אם נוותר על מזרח ירושלים שמעולם לא אוחדה – "נוריד מעלינו" כ-300-400 אלף תושבים ערבים. אז גם מסיבה זו כיום לא כדאי לוותר על ואדי ערה, אבל מאוד כדאי להשתחרר ממזרחה של ירושלים. בכל מקרה, אם נספח את כל יו"ש, כמוצע על ידי אנשי הבית היהודי, הרי השאלה על עתידו של ואדי ערה תרד מן הפרק, משום שבתרחיש כזה סופה של ישראל יוכרע ממילא, לגבול באזור זה כבר לא תהיה משמעות, כי כבר לא יהיו גבולות בארץ ישראל.

אריאל שרון והנסיגה מעזה

במסמך שכתבתי על הנסיגה מרצועת עזה³⁶ סיפרתי על קשר חם במיוחד וארוך שנים עם אריאל שרון. נדמה לי שנתינוי שהוצגו לפניו לאורך השנים תרמו להחלטתו על הנסיגה מעזה יותר מכל שיקול אחר. מה לא נכתב על שרון וההתנתקות, על הקשר בין הכוונות להעמידו לדיון על קבלת שוחד וההתנתקות. במסמך הנ"ל פירטתי מקצת מהדברים וכתבתי "מה כאן רכילות, מה כאן מציאות – אין לדעת, אבל הכול מריח מפוליטיקה".

אציג כאן בקצרה את האופן שבו "קראתי" את שרון בשנים 1988-2004. את הפרטים ימצא הקורא במסמך. במשך סדרת שיעורים-מפגשים בדמוגרפיה מאז חורף 1988 ועד למפגש האחרון ב-15 בינואר 2004, ולנוכח תובנות שבאו מהשטח בעת האינתיפאדה השנייה והמדממת, ראה שרון לפתע הרבה ערבים זועפים מיזאשים ומתאבדים וגילה שהדמוגרפיה חיה ובוועטת, וכך התחיל להפנים בהדרגה את הסוגיה הדמוגרפית.

כאן עליי להקדים את המאוחר ולפרט מעט בהקשר זה של הדמוגרפיה על הקשר ביני לבין בנימין נתניהו, קשר שנמשך גם היום. פרק 8 בספרו **מקום תחת השמש**³⁷ נושא את הכותרת "הבעיה הדמוגרפית" (עמ' 291). הוא מעלה שם את הסוגיה בסקפטיות רבה, בהדגישו שתחזיות שונות של דמוגרפים התבדו. עם זאת, הנושא כנראה הטריד אותו, וכשנה לאחר צאת הספר לאור הוא ביקש להיפגש איתי בענייני דמוגרפיה ומים. כך התחילה סדרה ארוכה של מפגשים ובהם עלו נושאי גאודמוגרפיה, מזרח תיכון ובעיות המים בו, אזורים כאלה ואחרים בארץ ישראל ועוד. אוכל אפוא לומר, שנתניהו מכיר את הנתונים האמיתיים, את האיומים, הוא יודע היטב שסיפוח יו"ש הוא קץ הציונות, וכמוהו יודעים זאת בכירים אחרים, חלקם תלמידיי לשעבר. דברים אלה יורחבו בהמשך.

36 סופר, ארנון (2014). *שרון, דמוגרפיה, אולי אי יווני, וההתנתקות מרצועת עזה – סיפור אישי*. פורסם ב-21.10.2014 באתר קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה <https://ch-strategy.hevra.haifa.ac.il/index.php/12-comments-he/40-2013-10-09-08-19-08>

37 נתניהו, בנימין (1995). *מקום תחת השמש*. תל אביב: ידיעות אחרונות.

ב-7.3.2001 התמנה שרון לראש הממשלה. למנכ"ל משרדו הוא מינה את רפי פלד, בוגר מב"ל, ופלד הציע לי להיות היועץ של ראש הממשלה לענייני ערבים. סירבתי! כעבור שלושה חודשים החליף את פלד כמנכ"ל המשרד אביגדור יצחקי (השכן שלי מראשון, אתם זוכרים), הוא ביקש שאציג לפני כל מנכ"ל משרדי הממשלה את תפיסתי הגאודמוגרפית, וכך עשיתי (1.7.01). חצי שנה אחר כך ביקש ממני ראש מל"ל האלוף עוזי דיין לקיים סיוור עם צוותו בקו התפר המערבי. עבר חודש, והוזמנתי על ידי ח"כ דן מרידור, אז ראש ועדת חוץ וביטחון, להציג את תפיסתי לפני הוועדה – לא בפעם הראשונה וגם לא האחרונה.

ראש הממשלה שרון כבר הפנים אז את משמעות המושג דמוגרפיה בצל הטרור הקשה, וכדרכו החל עובד במרץ על קידום רעיונותיו. לא רחוק היום והוא התייצב כולו מאחורי רעיון גדר ההפרדה – לתדהמת חסידי א"י השלמה. ב-2002 הוא כבר קידם הלכה למעשה את בניית הגדר, דבר שקודמיו בתפקיד לא העזו לעשות!

עברו שנים, ובספטמבר 2014 שלחה לי חברתי העורכת עפרה פרי ציטוט שבו נתקלה במקרה מספרו של אנתוני דוד על סרי נסייבה,³⁸ וזה לשונו: "כוכב הוועידה היה פרופסור ארנון סופר, גיאוגרף צנוע מאוניברסיטת חיפה, שרכש מוניטין כנביא פצצת הזמן של הדמוגרפיה הערבית. בנאומו נדרש לסוגיית האוכלוסיות והאדמות [...] הפרופסור הציג את התזה שלו, שעל ישראל להתוות את גבולותיה לאלתה, שאם לא כן תוצף בערבים [...] לאחר ההרצאה ניגש שרון אל הפרופסור, לחץ את ידו ופתח במה שיהפוך לשותפות מוצלחת מאוד" (דוד 2008: עמ' 374).

אינני זוכר אירוע כזה, אבל אני חושב שהכוונה לכנס הרצליה 2003. כעבור שנה הוזמנתי לפגישה נוספת עם שרון כראש ממשלה (לדאבוני היא הייתה האחרונה). הגעתי לחדרו בתשע וחצי בלילה. בשלב מסוים הצטרף לפגישה מזכירו הצבאי של שרון, האלוף יואב גלנט. כבר סיפרתי בפרק הראשון, בהקשר אחר, שברגע שגלנט נכנס לחדר, אמר לו שרון: "ראית את סופר משחק כדוריד? הוא היה הורג שוערים בזריקות הכדור שלו" (אני מזכיר שבשנים 1953-1964 שיחקתי כדור יד בנבחרת מכבי ראשון לציון וב-1953 גם בנבחרת ישראל). על תגובתי תוכלו לקרוא שם. מכיוון שהאווירה הפכה מיד לבלתי פורמלית וחברית, נעמדתי מאחורי הכיסא, וכמורה טוב זרקתי את המילים הגורליות הבאות: "מה אתה עושה בעזה? רצועת עזה יולדת את כל חבל קטיף – כל שלושה-ארבעה שבועות בערך... ראה איזה מחיר דמים נורא אנו משלמים שם, איזה עתיד יש לנו שם? קצינים כותבים לי שהם

38 דוד, אנתוני (2008). *היה הייתה ארץ*. תל אביב וירושלים: שוקן. ד"ר סרי נסייבה הוא אינטלקטואל פלסטיני ושימש בין השאר מרצה לפילוסופיה באוניברסיטת ביר זית. אביו אנואר נסייבה היה שר בממלכת ירדן.

מתביישים בגלל הפערים שבין יישובי הגוש לדיר אל בלח, זה לא יכול להמשיך כך לנצח, איזה עתיד יש לנצרים ולכפר דרום?"

שרון נעץ בי מבט נוקב, השתרר שקט מתוח, והוא פסק: "אני אתך, יוצאים מעזה!". האם הוא הזמיני כדי לשמוע זאת ולתת תוקף אקדמי להחלטתו על הנסיגה כי יש לו בעיות משפטיות? יחליט הקורא; לי אין כלים טובים מכל אדם אחר להעריך זאת. בכל זאת, אנסה בהמשך לתת כמה הסברים להחלטתו. על כל פנים, אחרי שהתבטא כפי שהתבטא בנוגע לרצועת עזה, העזתי לשאול עוד שאלה: מה עם קדומים ועם יישובים התקועים בתוככי שכם או רמאללה? שרון הביט בי ולא ענה. בדרכי הביתה בחצות שמעתי בחדשות כי שרון מתלבט לגבי קדומים... סיפור ההתנתקות התגלגל, וב-15.8.05 יצא לדרך. ב-18.12.05 לקה שרון במוחו בצורה קלה לכאורה, וב-4.1.06 נחתה עליו המכה הגורלית. הוא חי שמונה שנים ללא הכרה, וב-11.1.14 הלך לעולמו.

עד כאן הסיפור מהזווית האישית שלי. מכאן אני חוזר לסאגה של הקונספירציה שהייתה או לא הייתה. האם סיפורי מעורר ספקות בנוגע לסיבותיו של שרון לסגת מהרצועה וקודם לכן לחתוך את ארץ ישראל השלמה בגדר הפרדה? אולי פירושו של דבר ששרון החליט לנצל את הדמוגרפיה כתירוץ להחלטתו, שהיא בעצם הסטת תשומת הלב הלאומית מפרשות שחיתות שקשרו לו? ואולי "גם וגם"?

בכל מקרה, אני דוחה את הטענות בדבר ניסיון של שרון לברוח מפרשות כגון "האי היווני" (מבלי להיכנס לפרטים). איוו סיבה יכלה להקים בוקר אחד את שרון הניצי, חסיד ארץ ישראל השלמה ומעצבה בפועל, כדי לנטוש את מחנה הימין על ידי בניית גדרות ביו"ש ונסיגה מעזה? הרי הוא ידע להסיט את תשומת הלב הלאומית על ידי "מלחמה קטנה", קיבייה נוספת, הרחבת דרכים במחנות פוליטים וכיוצא באלו פעולות. כך הוא גם היה מסית את תשומת לב וגם נשאר אריק בונה ארץ ישראל השלמה.

סיפורי באים להצביע על כך שבמשך 16 שנות מפגשים שרון עיכל את בעיית הדמוגרפיה והשלכותיה, והעניין הלך וחלחל אל תודעתו (מה גם שהייתה שפיכות דמים קשה בשטחים במהלך האינתיפאדה השנייה בעודו ראש הממשלה, לרבות אירוע הדמים במלון פארק בנתניה. יש לי עדויות (לא אפרטן) כי היו רגעים ששרון אכן היה בפאניקה מהנעשה בשטח. אני חוזר וטוען, שהשלכות הדמוגרפיה לא זו בלבד שחלחלו אל תודעתו, אלא שהוא "הכין שיעורי בית". הוא ביקשני להופיע לפני מנכ"ל משרדי ממשלה, במועצה לביטחון לאומי, בוועדת חוץ וביטחון, הוא למד את המפות, ומפתיי לא עסקו בביטחון אלא בדמוגרפיה.³⁹ שרון התייעץ עם רבים וקיבל החלטות הרת-גורל לו אישית ולמדינת ישראל. לא נראה לי

39 ראו למשל: גמבש, יניב (2010). גבול אתני: מקרה גדר הביטחון בגדה המערבית. חיפה: קתדרת חייקן לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

שכל זה נועד לטשטש חשדות נגדו ונגד בני משפחתו, ובכל מקרה מרבית הדברים נעשו לפני שפרשת השחיתות עלתה לסדר היום.

לסיכום עניין זה אנסה לענות בכמה מילים על השאלה, אם הנסיגה מהרצועה הייתה מהלך גאוני או שגוי. הרי לפני הנסיגה גוש קטיף חי ופעל כ"גן עדן עלי אדמות" (ראו את מערכת התעמולה של מתנגדי הנסיגה. וסתם כך, הציצו למשל בוויקיפדיה בערך הרלוונטי וראו מה כתוב שם על הימים שלפניה, לעומת החושך שירד על עוטף עזה אחריה!). את מה שמתנגדי הנסיגה לא פרסמו, אעשה אני כאן בעזרת כמה נתונים, כולם מפרסומי השב"כ הגלויים. יש לי הערה גם לאנשי השמאל באשר הם, רדיקלים או מתונים. הם חוזרים וטוענים כי הנסיגה הייתה דבר בעתו, אך לטענתם היו צריכים לבצעה רק לאחר הגעה להסכמים עם הפלסטינים ולא כמהלך חד-צדדי. אודה למי שיגלה לי היכן בדיוק ומתי הגענו להסכמים ולמהלכים מוסכמים על ידי שני הצדדים ומישהו גם מימש אותם. באוסלו, לפני אוסלו? אחרי אוסלו? מאז 1920 ועד 2017? כמה זמן הם היו מוכנים להמתין עד שנגיע להסכם, להסדר, רק חמש שנים, עשר? חמישים? ובינתיים לספוג עוד ועוד אבידות ופעולות תגמול וחוזר חלילה. אומר להם רק שתי מילים – די לצביעות!

והערה אחרונה. מדוע שיקום מפוני גוש קטיף לא התקדם כמתוכנן? ארמוז רק כי מבין המפונים היו מי שרצו לטרפד את העניין ולהפוך את הנסיגה ואת השיקום לטראומה לאומית. היו אפילו מנהיגים מבין המפונים שאמרו: לא נסכים שיפריעו לנו להשתקם, שיפריעו לנו לחנך את ילדינו. לא נסייע למטרפדים. אנשים אלה, שאני ליוויית אישית מקרוב או מרחוק, נפרדו מקבוצת המטרפדים, וכיום יישוביהם ומוסדותיהם, לרבות ישיבות ובתי כנסת, פורחים ומשגשגים. בטבלה שלהלן מוצגים נתוני השב"כ על הפעילות החבלנית מרצועת עזה לפני ואחרי הנסיגה, מתוך פרסום גלוי:

סקירת מאפייני פיגועים בולטים בעימות הנוכחי (סוף 2000 עד 2009)

הרוגים	שנה	(1) מס' פיגועי ירי (רק ברצועה)
8	2000 (החל מ-29.9)	66
3	2001	1176
12	2002	1283
-	2003	1331
8	2004	1041
2	2005	632
-	2006	77
-	2007	98
-	2008	82
-	2009	4

הרוגים	שנה	
		(2) פיגועי רכב תופת (רק ברצועה)
	2001	2
	2002	2
	2003	2
	2004	1
	2005	3
		(3) פיגועי מטען
	2001	140
	2002	125
	2003	210
	2004	372
	2005	99
	2006	22
	2007	23
49		(4) הרוגים מפיגועי מטען ברצועה
12 אזרחים		
28 אנשי ביטחון		
9 זרים		
		(5) ירי נ"ט סה"כ בשטחים: 1089 977 בתוך הרצועה 83 בעוטף עזה
		(6) פיגועי רימונים ברצועה
	2001	939
	2002	778
	2003	407
	2004	55
	2005	8
		(7) ירי פצמ"רים ברצועה
1	2001	
4	2004	
1	2005	
3	2008	
5	2009	
5	2001	(8) הרג בתוך הרצועה מפיגועים
23	2002	אחרים (מאז ההתנתקות אין פיגועים
9	2003	בתוך הרצועה)
9	2004	
6	2005	
מתוכם:		סה"כ 52 הרוגים – 47% מכלל
14 אזרחים		הפיגועים 2005-2001
20 אנשי כוחות הביטחון		
18 אחרים		

הרוגים	שנה
	9) סה"כ רקטות שנורו לשטח ישראל
	2000 510
	2001 661
	2002 848
	2003 1528
	2004 488
	2005 1123
	2006 2427
	2007 3278
	2008 774
	2009 231
	2010 627
	2011 2248
	2012 41

על פי עיתון "הארץ" 1.8.14

מסקנותיי מן הטבלה משנת 2014 היו: לפני הנסיגה היה ירי, נחפרו מנהרות, היו פיגועים, נחתו טילים ופצצות מרגמה – כל זאת בעוד היינו שם. עם הנסיגה נעלמו חלק מפיגועים אלה, אך נולדו אחרים ומטרידים. המלחמה על ארץ ישראל נמשכת ללא קשר לנסיגה מעזה. אבל מותר גם לשאול: לולא היינו יוצאים מעזה לפני יותר עשור, מה היה קורה במרוצת שנים אלו? אוכלוסיית עזה הייתה מגיעה מ-1.3 ל-2 מיליונים! פירוש הדבר יותר אנשים, יותר עוני, יותר זעם, יותר מוכנות לפעילות וגם להתאבדות!

שלא תהיה אי-הבנה – גוש קטיף נֶשֶׁק לגבול המצרי לאורך גדר של כ-4 ק"מ, בעוד גבול יתר הרצועה עם מצרים היה כדי 7 ק"מ, כלומר אלפי מנהרות, הברחות וטרור היו בפעולה, וקיומו של גוש קטיף לא יכול היה למנוע את החדירות. כמה הרוגים היו נוספים לרשימה בעשור זה בציר סופה בדרך ללב הגוש? כמה מנהרות היו נחפרות במודל החדירה ל"טרמית"? כמה חלקי גופות היינו מחפשים בזחילה מבישה בציר פילדלפי? כמה הפגזות היו סופגים היישובים הנצורים נצרים או כפר דרום, וכמובן כל האחרים? כמה חדירות כואבות היינו חווים מדי יום?

מתנגדי הנסיגה מעדיפים שלא לדון בימים שקדמו לנסיגה ובחרים לגעת בעצבים הרגישים של תושבי ישראל בדמגוגיה בלתי נסבלת ונסלחת – "אל נא תעקור נטוע", "אין הורסים בית יהודי", "יהודי לא מגרש יהודי", "זו אדמת ישראל" וכיוצא באלו אמירות. אבל אל נא נשכח: 7,000 יהודים מול 1.5 או 2 (ומול 2.6 מיליונים ב-2025) – מה חיפשנו שם?

הנתונים שהבאתי מלמדים דבר אחד עיקרי: עזה היא בעיה שאין לנו פתרון קל בעבורה, הישיבה בה הייתה אסון מלכתחילה, וטוב שאיראל שרון החליט לסגת ממנה, יהיו הסיבות אשר יהיו. אם אני תרמתי תרומה צנועה למהלך זה – אין מאושר ממני! בנסיגה זו חסכנו הרבה מאוד הרוגים.

קשרים רשמיים ופגישות חשאיות

במהלך השנים התפתח קשר מעניין ביני לבנימין נתניהו. רמזתי על כך בדבריי על שרון ולאורך כל הפרק, אולם על כך ועל קשרים דומים לא אוכל לדבר, שכן השחקנים עודם ממלאים בהווה תפקידי מפתח.

הקשר שלי עם **אהוד אולמרט** התחיל בזמן היותו שר לענייני ערבים, כשהתבקשתי להציע פתרון לבדווים בהר כמון בשנות השמונים. בעניין זה היו מעורבים ח"כ עדנה סולודק, ראש מינהל מקרקעי ישראל (לימים רשות מקרקעי ישראל) גדעון ויתקון והשר אולמרט. הפניתי אל כל השלושה בקשה לא שגרתית – אנא, תנו רק לי לנהל משא ומתן עם הבדווים ולא לשגע אותם עם כל כך הרבה מעורבים. כל השלושה השיבו בחיוב, כולם ויתרו על האגו, ואכן משהו בהר התקדם.

זכרתי את אהוד לטובה.

המשך הקשר – אולמרט היה ראש עיריית ירושלים ואני השמעתי באוזניו את טענתי העקבית, שהדמוגרפיה תחסל אותנו אם נמשיך לספח שטחים, וביקשתי להפסיק עם בלוף ה"חבורה לה יחדיו".

אהוד כעס וניתק קשר!

בראשית שנות ה-2000, בהיותי בסיוור בברלין, קיבלתי אולי עשר שיחות טלפון מישראל ובהן דווח לי שאולמרט שוחח בטלוויזיה עם דן מרגלית ודיבר על אמנון סופר, ומרגלית תימן ואמר שהכוונה לארנון. אמר אולמרט, כך סיפרו לי – אם הוא שומע אותי, אני מתנצל, הוא ורק הוא צודק בעניין הדמוגרפי. ואמנם, אחרי אותו שידור היה זה אהוד אחר. דן מרידור אמר לי כי אף הוא שינה את תפיסתו באותו זמן. בקונגרס הנוער הציוני השלישי ראה אותי אולמרט יושב ומאזין לו, ואז סיפר והדגיש לפני כל הקהל לאיזה מהפך הובלתי אותו.

אולמרט התקדם ונעשה ראש הממשלה, ויום אחד הוא ביקשני לבוא לביתו לדיון גאופוליטי עם כל יועציו הקרובים ובהם האלוף גד שמני, מזכירו הצבאי. צר לי לספר שאני הצגתי אז את גורלה של מדינת ישראל כ"להיות או לא להיות", בעוד הוא, כך נראה לי, חשב על ה"מעטפות" שבגללן הוא נשפט ונכלא (בעת הכנת הספר לדפוס הוא כבר אסיר משוחרר). עם חשיפת הפרשה הרגשתי נעלב או מטומטם! בתום המפגש בביתו הממלכתי ליד בניין טרה סנטה סוכם שאציג את ממצאיי לכל מליאת הממשלה. המצגת מוכנה – אני עדין ממתין להעלותה...

במפגש הכנה לאותה הרצאה אמר לי מזכירו של ראש הממשלה: "אתה מדבר על העתיד ואני עוסק בשאלה מה יהיה בעוד שעה – זה האופק שלנו" (ההדגשה שלי). זאת למעשה הטרגדיה של האין-משילות בישראל.

על הקשר ביני ל**יצחק רבין** תוכלו לקרוא להלן בדברים שנשאתי ליכרו באוניברסיטת חיפה (28.10.12), ובהם גם רמז עבה מדוע בעצם אין ימין ושמאל בישראל. דבריי המובאים כאן קוצרו מעט ונערכו.

יצחק רבין – לא רק אוסלו – ביום השנה ה-17 להירצחו

גילוי נאות – אינני אובייקטיבי כלפי יצחק רבין. האבות של שנינו היו עובדי חברת החשמל משנות העשרים עד שנות הארבעים והיו ידידים. כבר בילדותי סיפר לי אבא על יצחק יפה התואר והמתולתל שפגש בביקוריו בבית הוריו.

ב-47'48' יצחק רבין בן ה-26 שימש כמפקד חטיבת הראל של הפלמ"ח. אחי מנחם ז"ל, ילד-פלמחניק בן 17, השתייך לאותה חטיבה והשתתף בלחימה בקסטל, קריית ענבים, בית הערבה, ליווה שיירות מים המלח לירושלים ולחם בקסטל. רבין פיקד על 400 לוחמים, מהם ייהרגו 200 וייפצעו כל היתרו! כשנדודע לו שאני אחיו של מנחם הוא התרגש מאוד. במלון נוף בחיפה, באירוע רב-משתתפים, הוא קרא לי לעלות לבמה ואמר, "אומרים עליי שאני איש קה, אבל כשאני רואה את ארנון אני מתרגש פעמיים", וחייבני. נפגשנו בענייני דמוגרפיה, בענייני הבדווים בדרום, והייתי קרוב אליו בזמן שיחות אוסלו, בהיותי במשלחת הצבאית עם עוזי דיין. עד כאן הפן האישי ביום זיכרון זה.

אני מתפלץ מכעס על מה שעושים לאיש ולזכרו משמאל ומימין גם יחד – קודם רצחו את האיש ועכשיו רוצחים את זכרו, את אישיותו, מעוותים את תולדותיו ובודים סיפורי "מורשת" – הכול פוליטי-תקשורתי-רכילותי ללא בוש, והקהל שותה בצמא סיפורים אלו [...] עדיין נשמעות הקריאות "פושעי אוסלו לדין", "רבין מכר את המדינה", "גאל עמיר צדיק", "רבין ברח מקרבות הקסטל [...] נכשל בהגנת ירושלים [...] בששת הימים התמוטט... איזו רכילות מרושעת ומעוותת! הרי רבין שימש קצין מבצעים בכל מבצע חשוב של צה"ל! הוא עלה בדרגות עד לרמטכ"לותו! מי בנה והכין את צה"ל לניצחון ששת הימים?

ב-5.10.95, חודש לפני הרצח וימים ספורים לפני החתימה על אוסלו ב', בערב שבו התקיימה בכיכר ציון בירושלים הפגנת הימין הזכורה לשמצה, נאם רבין בכנסת ואמר: "אנו רוצים במדינה יהודית גם אם לא בכל ארץ ישראל השלמה, על פני מדינה דו-לאומית, שכן מדינה דו-לאומית עם מיליוני ערבים לא תאפשר לנו לממש את החזון היהודי עם רוב יהודי". אבל הוא הוסיף כמה "זוטות":

- נמשיך להחזיק בבקעת הירדן (כי רבין הבחין בין גבולות קבע וגבולות ביטחון);
- נמשיך לחזק את ההתנחלויות;
- לא נוותר על ירושלים לרבות מעלה אדומים ופסגת זאב;

- נספח את גוש עציון, ביתר ואפרת ונשמור על גושי ההתיישבות ביו"ש;
- נסרב לכל דיון על זכות השיבה;
- לא נדון בשלב זה על גבולות הקבע (כי לרבין בעת ההיא לא היה ברור איך תיראה התמונה המלאה בתום שיחות אוסלו).

אנשי ימין קיצוני – אתם קולטים מה הוא אומר?

אנשי שמאל קיצוני – האם זו "מורשת רבין" שאליה התכוונתם?

במושגי ימינו, רבין בעמדות אלה היה נץ ביטחוני. בעבור עמדות אלה הוא נרצח!

אבל רבין האמין שחייבים לסיים את הסכסוך, ושחייבים להיות הוגנים ואנושיים כלפי הפלסטינים (גם אם אמר ברוגזה, "לשבור להם ידיים ורגליים"). רבין הבין, כי עם קריסת ברית המועצות נוצר חלון הזדמנויות נדיר וקצר, רבין למד במלחמת המפרץ, כשנפלו 30 סקאדים על תל אביב ותושביה ברחו ונפוצו לכל עבר, שהחוסן הלאומי שלנו אינו כבעבר, שהעם הזה כבר אינו יכול להתמודד עם אתגרים קשים.

וכשמדברים על אוסלו, אי אפשר שלא להזכיר עד כמה רבין כעס והרגיש מרומה ונבגד על ידי יוזמי אוסלו. כחודש בלבד לאחר תחילת השיחות הוא אמר בריאיון בעיתון: "הם הוננו אותי, הם ביטלו לי דייסה והגישו לי אותה לא מוכנה. נותרו בה חורים רבים מדי".⁴⁰ רבין רצה בפתרון וקיבל טרור נורא, טרור חמאסי וגם טרור מהפתח, והוכרח לנהל ממשא ומתן עם יאסר ערפאת, שלכל אורך הדרך לא האמין בו וברצינות מטרותיו.

אבל רבין לא היה רק אוסלו, רבין היה קודם-כול פטריוט, לוחם עתיר מדליות, מנהיג שהאופק שלו אינו רק עד לחדשות הערב ב-20:00 אלא של מי שראה הרבה הרבה קדימה. אדם ששאל לאן ישראל הולכת, מהן הסכנות, מהן ההזדמנויות, היכן המוקשים שיש לפרק. לכן הוא זיגוג בחיפוש הדרך שלו בין ירדן, סוריה, פלסטינים, וחזור חלילה, כדי לברר היכן הכי מהר ניתן לסיים את הסכסוך...

נכבדיי באירוע זה, האם שכחתם כי רבין – הוא ורק הוא – עשה שלום עם ירדן? שלום קר, לא פשוט אבל עדיין מחויק מעמד. הוא ניסה ונכשל מול סוריה וגם נכשל מול הפלסטינים. ועוד חזית נשכחה בסיפור זה – עוד ב-1975 רבין הגיע להסכם ביניים עם מצרים! הסכם זה סלל את הדרך ב-1977 לבגין, לדיין ולעזר וייצמן להגיע להסכמי השלום עם מצרים שנה אחר כך. רבין סלל ויצר את הרקע להסכם עם מצרים על ידי הפרדת הכוחות, על ידי נסיגה עמוקה למיתלה ולמעבר הגידי ובדק אם אפשר לתת אמון באנואר סאדאת, והתשובה הייתה חיובית! למה פרשה זו נשכחה בשיח הציבורי והתקשורתית?

רבין בשבילי הוא לא "מורשת", הוא לא יונת השלום וגם לא שמאלן בוגד. רבין היה קודם כול בן אדם – "מענטש"! ראש ממשלה מן נדיר, הרואה קדימה ומוכן לצעדים

לא פופולריים, כמו אביו הרוחני בן גוריון. מנהיג שניסה לשנות את כללי המשחק גם מול ערביי ישראל, וכאן גם הצליח. ללא ספק, הרצח עצר את המגמה.

רציתי לעשות צדק עם האיש ועם זכרו ולגנות רצח של ראש ממשלה בישראל שלא היה בוגד, שלא מכר מדינה אלא רצה להביאה למקום טוב יותר. ושיח כזה אינני שומע. יהי זכרו ברוך!

יגאל אלון היה בעיניי האלוהים בכבודו ובעצמו – מפקד הפלמ"ח ההרואי! ב-1979 זכיתי לפגוש אותו ביחד עם אורי טהון ידידי, שהיה מקורב אליו שנים. באותו זמן התחלתי לערוך עם עמיתיי את **ארצות הגליל**, וחיפשנו תמיכה מוסרית ורעיונות לראשי הפרקים של הספר. רק התחלתי לתאר באוזניו את הרקע לספר, והוא אמר: "**50 אלף יהודים ניסו לשנות את הכיוון ההיסטורי של עם ישראל. האם האקספרימנט הציוני אכן יצליח? זה עוד לא ברור...**".

לשמוע ספקות כאלה מיגאל אלון? נבוט ירד על ראשי ממפקד הפלמ"ח, שר החינוך, הצבר האולטימטיבי מכפר תבור, הציוני המושלם. ממנו לשמוע הרהורים נוגים כאלה כלפי גורל מדינת ישראל? האמינו לי, קוראיי הנכבדים, ההערה ההיא מטרידה אותי כבר 38 שנים.

חצי שנה אחר כך יגאל הלך לעולמו וספרנו הוקדש לזכרו.

במרוצת השנים קיימתי שיחות עם מנהיגי רוב המפלגות, ארציים ומקומיים, קצתן בביתן ורובן בחדרי בחצר המכללות בגלילות. בדרך כלל השאלות נסבו על הסוגיה הדמוגרפית ועל הפתרון הגאוגרפי בארץ ישראל. מעולם לא דיווחתי על פרטי המפגשים ולא אעשה זאת גם כאן, אך אומר כי גישתי זכתה לאוזן קשבת. האם היו לכך תוצאות בשטח? אכן, בכל עניין שבו נפגשתי ישירות עם ראש הממשלה היו גם היו! בכל מקרה של בירורים עם דרגים נמוכים יותר, זה נגמר בדרך כלל ללא תוצאות מעשיות, אבל אפשר לומר ש"החדרתי למוחם" תפיסת עולם חדשה – הסכנה הדמוגרפית, החורבן בנגב הצפוני, הכישלון לייחד את הגליל ועוד.

אשר לשיחותיי עם הקצונה בכל המערכות אומר, כי כאן הייתה לי הזדמנות ארוכת שנים להציג את האיום הדמוגרפי כאסטרטגי, וגם להראות כי בעוד אנו מתאמצים לשווא לנצח בשטחים, אנחנו הולכים ומאבדים את הצפון (תרתי משמע) ואת הדרום וגם את ירושלים. באשר להערות הנוגעות למעגל השני והשלישי, אפרט כאן רק מקרה אחד, שמקפל בתוכו סיפור שלם.

בסוף שנות השמונים הצעתי למפקד פו"מ המשטרתי לקיים תרגיל מקיף ובו התרחיש הבא: מכונית דלק חוצה את ואדי ערה וילדים זורקים עליה אבנים, הנהג מאבד שליטה על רכבו ומתהפך, הרכב נדלק ויש נפגעים גם מקרב הילדים. המגזר הערבי זועם ומפגיין, והשאלה היא כיצד משטרת ישראל מתמודדת בהחזרת השקט לרחובות.

המפכ"ל לא התלהב, בלשון המעטה, אפילו כעס, והסיר את הרעיון מיד בטענה שהמשרה ה"כחולה" (כלומר המדים של אנשיה כחולים) איננה צבא ושמצלו אין משחקים כאלה. חלף כשבוע ונודע על האירוע הנורא שבו עמי פופר מראשון לציון קם בוקר אחד ורצח שבעה פועלים ערבים מעזה בין ראשון לנס-ציונה. המגזר הערבי רתח, ברחבי המדינה היו מהומות, והתרגיל שלי יושם במציאות ובקנה מידה שהמפכ"ל לא שיער. אכן, היה צורך בתרגול כזה, ועוד איך!

הניסיון לימדני שכל רעיון משוגע שלי תמיד יתגמד מול המציאות שמזמן לנו המזרח התיכון. ניסחתי זאת במשפט אחד, ואלפי תלמידיי למדו אותו: **המזרח התיכון הוא המקום היחיד בעולם שבו קמים מנהיגים בבוקרו של יום, פותחים את החלון ושואלים: מה אפשר לעשות רע ביום יפה זה? ועד הערב כבר עושים רע, ועוד יותר רע.** בחמישים השנים האחרונות משפט זה הוכיח עצמו כמעט כל בוקר מחדש.

מסמך למדיניות כלפי המגזר הערבי בישראל

הטיפול בסוגיה הערבית בצפון, בדמוגרפיה הפלסטינית ובתוהו ובוהו המוניציפלי במגזר זה הביא אותי למחוזות בלתי צפויים. במרס 1987 ביקשני תת אלוף (מיל") עמוס גלבוע, עוזרו של השר דאז לענייני מיעוטים משה ארנס, להכין הצעה למדיניות מקיפה לטיפול במגזר הערבי בישראל. למיטב ידיעתי, זו הייתה התוכנית המסודרת והמקיפה הראשונה ואולי האחרונה שהוגשה בכל הנוגע למגזר כולו. בשלב מסוים אף עדכנתי את התוכנית עבור השר לענייני ערבים משה קצב, אך כשהבנתי שאין כוונותיו של השר רציניות, לקחתי את הרגליים וברחתי...

והתוכנית? היא "יושמה" בדיוק כמו כל תוכנית אחרת הנוגעת למגזר זה מאז 1948. אביא בהקשר זה תיאור קצר של כנס אחד מני כ-200 כנסים שנגעו בנושא זה מאז שנות השבעים, הפעם במסגרת המועצה הציונית, שהתקיים במעלה החמישה ב-31.8.2007. לימים סיכמתי לעצמי את מהלכו ואת מחשבותיי בעקבותיו. לאחר מכן אשוב למסמך ארנס.

את דבריי בכנס התחלתי במעין הצהרה: אחרי 44 שנות עיסוק בסוגיית ערביי ארץ ישראל כבר אין לי הסבלנות הדרושה לשמוע שוב ושוב את המנטרה העקרה: "צריך לעשות בדיוק נמרץ א', ב', ג', ד' וגם ה' - ואז תיפתר הבעיה". דיון מועיל בכך יכול להתקיים רק בתנאי שננתח את התהליכים המתרחשים במרחב ונבדוק לאן הם מובילים - בתחומים הגאודמוגרפיים, הכלכליים והביטחוניים. נשאל למשל אילו תהליכים יהיו כה קשים עבור יהודי ישראל, וכה בלתי נסבלים מבחינת הערבים, שיביאו לתגובות תוקפניות. וכדאי גם לשאול, מה יהיו התגובות ואיזה משטר יבצע אותן.

כצפוי, מרבית הדוברים, כ-30 במספר, רובם אקדמאים, העלו אף הם עצות, נבונות ונבונות מהן, אבל כולן עקרות! האם למישהו יש המשאבים להעביר שלישי מתקציב החינוך ל-20% מתושבי ישראל? והעצה "לפתור את מצוקת הדיור במגזר הערבי על ידי הרחבת שטחי היישובים"? האם ראוי לתת למגזר אחד בלבד עוד ועוד שטח לבנייה נמוכה ומפוזרת, מה גם שאין ביכולתם לתחזק את המערכת המוניציפלית שלהם גם כן. ומה על יתר תושבי ישראל, להם לא מגיע בנייה פרברית נמוכה שתכסה את כל המדינה שממילא היא הצפופה בעולם?

בקצרה, יותר מ-75% מן הזמן עסקו החברים במתן עצות סרק! הצעתי לגזור מסקנה ברורה מיומיים אלה – כרגע לאיש אין תשובות רציניות ומעשיות לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שכן אין מדובר במתח מסיבות חברתיות-כלכליות בלבד, אלא על סכסוך לאומי חמור, ובו ניצני מלחמת דת. מובן שמרכיביו גם כלכליים, גם חברתיים וגם תרבותיים – והכול בטריטוריה אחת קטנה, צפופה ו"קדושה", ההולכת ונעשית מדברית מיום ליום.

בצד האכזבה מתוצאות הדיונים (שהיו מאוד תרבותיים ונאמרו בהם דברים היוצאים מן הלב). יצאתי מאוכזב מכך ש-90% מן הנוכחים לא הפנימו את חשיבות הפן הגאודמוגרפי שעמד במרכז הדיון ולא הבינו מהו האיום האורב לפתחם של יהודי ישראל מן התהליכים בשטח. הרי דווקא בעניין זה יש מקום לקבלת החלטות כולן כחול-לבן, למשל יציאה מריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים, בעוד מה שקורה הוא בדיוק ההפך! בלי פתרון גאוגרפי לקיום היהודי בתוככי הקו הירוק (כמו פיזור אוכלוסייה והחלשת העוצמה התל אביבית לטובת השוליים), אין שום ערך לדיונים על מדינה יהודית, דמוקרטית, ציונית, אזרחית, שוות זכויות, דו-לאומית, חברה מגויסת, חברה של העם היהודי וכיוצא באלו מילים ארוכות, מלומדות, מעניינות אך לא רלוונטיות בשעות אלו.

מסקנתי לסיכום היא, כי מכיוון שאין פתרון ענייני לסכסוך, הרי כשיבואו מים עד נפש ייעשו על ידי היהודים פעולות חד-צדדיות, אולי אלימות, אולי לא דמוקרטיות, ובכל מקרה תוצאותיהן יהיו טרגיות. אנשים אחראים ומפוקחים צריכים לעסוק רק בזה! עד כאן מחשבותיי על הכנס. העצוב הוא, **שבישראל הדחוף עומד תמיד לפני החשוב, ועל כן לא יהיה טיפול ענייני או ניסיון לקרב את ערביי ישראל למדינה ולאזרחיה היהודים!**

במסגרת החלופות השונות שניתחתי במסמך ארנס, היו גם כמה קיצוניות לשמאל וגם לימין, שכן בניתי סקלה ובה הצגתי חלופות רבות מקוטב פסימי מאוד לקוטב אופטימי מאוד. במקרה כזה, כשמציאים משפט יחיד מהקשרו, יכול להיווצר מסר נורא. המסמך, שהיה מטבע הדברים סודי, הגיע בדרך כלשהי לעיתונאי "הארץ" עוזי בנימין. אילו חיפש עיתונאי זה פיקנטריה, יכול היה להפיץ קטעים חלקיים על "ארנון סופר ערבים", ובה במידה

יכול היה להציגני כשמאלן ללא תקנה, כמי שרק רוצה לתת לערבים על חשבון היהודים... אבל זה לא היה המקרה. בניזמן התקשר אליי כמה וכמה פעמים וביקש עוד ועוד פרטים והבהרות, ובספרו **דיירי משנה**⁴¹ שכתב יחד עם עטאללה מנצור הקדיש מקום לעניין זה, בהביאו את כל ההיבטים ולא רק פיקנטיים. האם ישנם אנשים כאלה בתקשורת הישראלית בשנת 2017?

בהדרגה נכנסתי לעובי הקורה של המגזר הערבי בכל הנוגע לאיחודי יישובים, לבוררות בינם לעצמם ובינם ליהודים, לתכנון יישובים בקרב הדרוזים ולייעוץ בתחום לכל משרדי הממשלה הנוגעים בדבר. כבר ציינתי שאריאל שרון ביקשני להיות יועצו לענייני ערבים. סירבתי בנימוס, שכן עד רגע זה אני מאמין שתומתי למדינת ישראל יכלה להיות רלוונטית רק בהיותי א-פוליטי ואיש האקדמיה. סירוב זה למעורבות פוליטית מסביר את הישרדותי במה שאני עושה כבר כחמישים שנה.

עיסוקי במגזר הערבי יצרו לא פעם מתח ביני לממסד הערבי בישראל. במרס 1995, באחת מהרצאותי בקורס מזרח תיכון באוניברסיטה דיברתי בכאב על עתידה העצוב של מצרים ועל מצבו המשפיל של הכפר המצרי, וסיפרתי ששם עדיין יש משכבי בהמה, בדרך כלל עם ג'מוסים. דנתי גם בהסכמי הלסינקי (בענייני חלוקת מים בין מדינות) ובקביעתם שיש להתחשב בתרבות של מדינה בעת חלוקת מים בין מדינה לשכנותיה. התקוממתי על כך ובאירוניה "הצדקתי" את עמדת הסכמים אלה שקיבלו את חסות האו"ם, בכך שאנו היהודים זקוקים ל-100 מ"ק מים לאדם בשנה כי אנו מתקלחים שלוש-ארבע פעמים ביום ומשקים מדשאות וגינות, כי זו "תרבותנו" (ברוח אותו הסכם), ואילו אתם, הערבים, החיים באזור המדברי מסתפקים במקלחת אחת לחודש ועל כן אתם אמורים לצרוך רק כ-30-50 מ"ק בשנה לנפש. הערה זו אני מציג כבר יותר מעשור, והמסר מתקבל תמיד בחיוך ובהבנה, כי הוא ברור: אין לקבל את עמדת האו"ם בסעיף חמור זה – חייבים לחלק את המים בצורה שווה בין כל השכנים.

והנה, באותו חודש מרס, יממה לפני "יום האדמה" המצוין ב-31 במרס, התראיינתי ברדיו יחד עם אברהם נימר חוסיין (שכינויו היה אבו-חאתם), אז ראש עיריית שפרעם ויו"ר ועדת המעקב של ערביי ישראל, ואמרתי לשומעים כי למחרת הם יעסקו בעיקר בזכות השיבה לכפרים הנטושים. לא עברו יומיים, וניסיון הנקמה הגיע. ההנהגה הערבית יצאה בקריאת גינוי על דבריי בשיעור, בדגש על משכב הבהמה, על העלבת העולם הערבי כולו וגם על פגיעה בסגל הערבי באוניברסיטה. העיתונות והתקשורת האלקטרונית רעשו, ח"כ אחמד טיבי העלה בכנסת דרישה לפטרני מהאוניברסיטה, וכמוהו גם עו"ד גאסן אבו ורדה, חבר מועצת עיריית חיפה. היו אף שניסו, ללא הצלחה, לגייס למהומה את שגרירות מצרים. אני

41 בנימין, עוזי ומנצור עטאללה (1992). *דיירי משנה*. ירושלים: כתר.

עצמי קיבלתי באותן שעות עשרות שיחות טלפון מאנשי מודיעין בגבולות עם סוריה, לבנון, ירדן וסיני וגם משטחי הרשות הפלסטינית, שהתנדבו לתת עדות חיה על משכב עם בעלי חיים מעבר לגבולות. בין השאר צלצלו אלי משגרירות איטליה ובו המלצה לראות את הסרט "פדרה פדרונה" (איטליה, 1979), בבימוים של האחים ויטוריו ופאולו טביאני, שיש בו סצנה שלמה שבי עניין זה. ולבסוף, בשיחה ממזכירות תנועת המושבים נודע לי, כי דברים כאלה קורים גם "בבית ספרנו"...

בריאיון עם דן מרגלית בתוכנית הטלוויזיה "ערב חדש" לא התנצלתי אלא תקפתי ותקפתי, ומכיוון שהמנהיגות הערבית ראתה לאן מוביל הרעש, ושהוא לא לטובתם, הם חדלו מיד לעסוק בעניין והכול נרגע, לא לפני שהפצתי מכתב למערכות העיתונים. חלקם פרסמו את תגובתי.

את סוף הפרשה אני רואה במכתב שקיבלתי מאבו ורדה, ובו כתב ששמע על הרצאותיי המרתקות וכי בדעתו להגיע ולשמוע אותי, ואף צירף הזמנה להרמת כוסית למשרדו החדש בחיפה.

דוגמה נוספת, עצובה, למתח מיותר משמש המקרה הבא. בהיותי ראש המרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה יזמתי הקמת מועדון או חדר מנוחה עבור הסטודנטים הערבים השוהים כל היום בקמפוס. נבנה מועדון מפואר ובו מקום להכנת קפה, ספריית תקליטים, ספות לישיבה ולמנוחה, הרבה שטיחים. הכול היה נפלא עד שראש ועד הסטודנטים הערבים אמיר מחול (כיום יושב במאסר ארוך על סיוע לאויבי ישראל) הפך את המועדון למרכז פעילות של רק"ח (המפלגה הקומוניסטית הישראלית באותם ימים), ובה תם עוד רעיון יפה לדו-קיום.

יש גם דוגמה מוצלחת. באותה תקופה של אמצע שנות השמונים העליתי רעיון להביא לקמפוס החיפאי ילדים ערבים מהכפרים כדי ללמדם מחשבים. הדבר חייב להביא גם את האמהות לקמפוס, ואכן היה לי תקציב למימון המבצע במשך כשנה.

גלישתי אל מעבר לים ואל מאחורי מסך הברזל

מחקרי בתחומים הצבאיים ופרסומם בשפה האנגלית, ובצד הקשר שהתפתח ביני לקצינים זרים ולחוקרים במכוני מחקר אקדמיים ולא אקדמיים, וכן קשרים עם שגרירים ועם נספחים צבאיים זרים קירבו אותי לווסט פוינט, כפי שסיפרתי, ולכמה מוסדות צבאיים אחרים ברחבי העולם. לא ארחיב על ביקוריי הרשמיים בגאורגיה ובאזרבייג'אן, וגם בקוטב הנגדי, בבואנוס איירס. יהודי העיר לא האמינו שיהודי נכנס לפו"מ של צבא ארגנטינה ויצא בשלום. בסך הכול הייתי בכ-20 שליחויות רשמיות או רשמיות למחצה במרחבי תבל, ורק

מקצתן אתאר כאן. בסעיפים הבאים אעלה כמה חוויות ממפגשים אלה. האחרון שבהם שונה ומיוחד במינו: ביקור בברית המועצות במסגרת כנס בין-לאומי בגאוגרפיה. אספר עלי בהרחבה בהמשך, וכאן רק אומר כי זו הייתה השליחות החשובה והמרגשת מכולן.

חוויה היסטורית בסולט לייק סיטי

בקיץ 1979 נסעתי עם משפחתי לשנת שבתון בחוג לגאוגרפיה באוניברסיטת יוטה השוכנת בסולט לייק סיטי (Salt Lake City). עם בואי לשם הייתה מהפכת חומייני באיראן בשיאה, ובמהלכה האירוע שבו הפכו אנשי השגרירות האמריקאית בטהראן לבני ערובה ועברו השפלות למיניהן. נשיא ארצות הברית אז היה ג'ימי קארטק, שאותו לא אהבתי.

עם בואי התבקשתי להרצות לפני סגל המורים באוניברסיטה על המזרח התיכון בדגש על ישראל. האולם היה מלא מפה לפה, ובתום ההרצאה שאל אחד המורים: אתה מישראל, לפני ארבע שנים התנסיתם בשחרור בני הערובה באנטבה, מה אתה מציע לעשות בטהראן? הסתכלתי על מפת המזרח התיכון ששימשה אותי בהרצאה, התרחקתי קמעה ואמרתי בערך כך: "אני הייתי שולח כמה הליקופטרים כבדים מאחת מנושאות המטוסים שבמפרץ עומאן. הם יעשו דרכם לטהראן תוך חציית המדבריות והרי הזגרוס עד מעל חצר השגרירות. ברגע הקריטי יש להוריד את ההליקופטרים מעל גג השגרירות בתוך כמה שניות. אני חוזר: בתוך שניות יש לרדת, לטפל באיראנים שבחצר, להעלות אל הגג את בני הערובה ומיד להמריא בחזרה באותה הדרך שבה הגיעו ההליקופטרים למתחם השגרירות".

המשכתי: "יש לפנינו עכשיו שני דברים – האחד, להבטיח פרוזדור אוויר נקי לכלים החוזרים, זה אומר פגיעה בחיל האוויר האיראני לכל אורך הציר בחזרה (בפרוזדור שנוצר), והשני, דחוף יותר – אם ינסו מאות ואלפי האיראנים הסובבים סביב השגרירות כבר שבועות לפרוץ לשגרירות, יש לטפל בהם בהפצצות מאוד מכאיבות".

באולם נשמעות קריאות בוז ואי נחת... וגם מחיאות כפיים. בעודי עומד ליד דוכן המרצים ומגלגל את המפות ניגש אליי גבר תמיר כבן 45-50 ואמר לי בלחש: "הייתי רוצה להחליף אתך כמה מילים". זזנו הצדה, האיש הציג את עצמו כאלוף משנה בצבא ארצות הברית, אמר שבמקרה נכח בהרצאה, ושאל אם אני מסכים להציג את הרעיון לשחרור בני הערובה לפני כ-400 קציני חיל הנחתים (מארינס) ואחרים שיביא לתוככי קמפוס אוניברסיטת יוטה, מהר ככל האפשר. עניתי – אשמח לעשות זאת, אבל אני צריך קודם לכך אישור מהנספח הצבאי הישראלי לעשות זאת, אני איש מילואים בצה"ל.

צלצלתי לנספח הצבאי דאז, אמיר דרורי, שהיה חניך שלי בצופי חיפה, לימים מפקד פיקוד צפון ולפני כן מח"ט גולני, והוא מיד אישר את ההרצאה וביקש שאדווח לו על ההתרשמות

ממנה. בתוך יומיים אורגנה באוניברסיטה הרצאה לפני כ-400 קצינים אמריקאים. אני חזרתי על דבריי, וכשהגעתי ל"טיפול" באלפים המסתובבים סביב השגרירות קמו כל ה-400 ומחאו כפיים!

סיימתי, הודו לי, וכעבור כמה שבועות נעשה הניסיון האמריקאי הכושל, אך לפחות בכל הנוגע להגעה לטהראן הביצוע בשטח היה דומה לרעיון שלי. בתוכנית המקורית, במקום להגיע לגג השגרירות, הם תכננו להגיע למגרש חניה בקצה העיר, שם לקחת אוטובוס ולעשות בו את כל הדרך לשגרירות. גם רעיון הנסיגה דומה לרעיון שלי.

עברו כשלוש שנים, שוב שהיתי בשבתון בסולט לייק סיטי, ובאחד הימים פגשתי קצינים בכירים בווסט פוינט ושאלתי על המבצע ההוא. וזו התשובה שקיבלתי: "הרעיון שלך היה נהדר, אבל לנו ב-1979 לא הייתה יחידה בסגנון היחידות המיוחדות שלכם, שבתוך שניות יכלו לגלוש לגג ולעשות מה שהצעת. הקמנו יחידות כאלה מאוחר יותר". יחידת דלתא שלהם אמנם כבר הוקמה אז, אבל עדיין לא הייתה כשירה לפעולה שהצעת.

איזו אורקסטרה – בווסט פוינט

הימים ימי מלחמת המפרץ הראשונה, 1990. שהיתי כאורח במכללת ווסט פוינט כשצבאו של סאדאם חוסיין כבש את כווית וכולם חיכו למכה אמריקאית. צבא ארצות הברית הכין כ-20 אלף שקי פלסטיק עבור מספר ההרוגים הצפויים בעת שחרור העיר והמדינה. כשסיפרו לי על כך בנוכחות ידידי הגאוגרף פרופ' ג'רלד גאלוויי (Gerald Galloway Jr.), לימים מפקד ווסט פוינט וגנרל, פרצתי בצחוק ואמרתי בשחצנות ישראלית אופיינית שמחיר המלחמה יהיה דומה לזה של מלחמת ששת הימים ואולי פחות, דהיינו כ-200 הרוגים. בחדר הייתה תדהמה, וגאלוויי שאל כיצד הגעתי בהערכת למספר כה נמוך. עניתי שאיני מתרשם מסאדאם חוסיין ומטורי הטנקים שלו אלא מהחיילים המצולמים בדרך כלל מאחוריהם, והם מזכירים לי את הצבא המצרי ערב 67'. הלחימה הסתיימה ב-200 הרוגים בכווית ובעוד 50 הרוגים מטיל שנפל בדהרן שבסעודיה. בווסט פוינט הוחלט לערוך מצעד מיוחד לכבודי על הערכת המדויקת.

חצי שנה אחר כך ביקרתי במכללה עם בני מנחם (ממי) בן ה-18 והוא ביקש שנשב לא על בימת המצעד אלא בקרב הקהל. בעוד אני משבח באוזניו את לוח הזמנים המדויק של הצבא האמריקאי הגיעה השעה היעודה, אבל המצעד עם 4,000 הצוערים (קדטים) לא יצא לדרך. לפתע שמענו קריאות: סופר, איכה, סופר איפה אתה? בני התעשת, שנינו עברנו לבימה, ורק אז התחיל המצעד המפואר – לכבודי.

פעמיים בהיותי שם חשבתי על הוריי מראשון לציון ועל תגובתם בראותם אותי עומד במרכז מצעד של 4,000 קדטים בווסט-פוינט וסביבי עשרות קצינים אמריקאים מצדיעים. בפעם הראשונה זה קרה כשישבתי בארוחת צהרים עם 4,000 הקדטים של המכללה ליד הגנרל ויליאם ווסטמורלנד, מפקד כוחות הצבא האמריקאי שלחמו במלחמת וייטנאם בשנים 1964-1968, ורמטכ"ל צבא ארצות הברית בשנים 1968-1972, ולידנו אחד האסטרונאוטים המפורסמים בעולם. הפעם השנייה שבה שאלתי את עצמי מה היו אומרים הוריי על מעמד, המצעד שבו נכחתי עם בני.

עם צבא ארצות הברית בהודו

בהיותי ראש המרכז למחקר במב"ל נסעתי פעמיים למפגשים בין קצינים מהמערב עם קצינים ואנשי משרדי החוץ של מדינות מוסלמיות רבות. אספר על המפגש בניו דלהי עם כ-100 אנשי צבא ומשרדי החוץ, ממדינות מוסלמיות רבות, ממרוקו ועד בנגלדש, באירוע של יומיים.

הבוקר הראשון הוקדש לנושא המים לשירות המדינות. אחרי שהערתי כמה הערות פנה אליי נציב המים של תימן וביקש שאבוא בהקדם לצנעה בירת ארצו להצילה, שכן העיר ובה שני מיליון תושבים נותרה ללא מי שתייה. בטרם הספקתי להגיב ניגש אליי בתחינה רמטכ"ל צבא בנגלדש ושאל אם אוכל להגיע במהירות לדאקה (Dhaka) הבירה להציע כיצד להציל מדינה אומללה זו מהצפת הים. מדובר במדינה ובה 160 מיליון תושבים השוכנת על הדלתא הגדולה בעולם שיוצרים הנהרות גאנגס והברהמפוטרה, וכולה שטוחה. כיום מטה סין את הברהמפוטרה, ודי בעליית מימי הים כדי חצי מטר כדי להציפה. עמדתי וחשבתי, האם כבר עצרתי בניית בית בלתי חוקי אחד ברהט?

בהמשך של אותו יום פנתה אליי קבוצה של שבעה אנשי משרד החוץ הפקיסטני, שבו'נה בשעתו הקפידו לשמור מרחק ממני, והפעם התחננו שאבוא לאיסלמבאד להציע להם כיצד להתמודד עם הפשרת הקרחונים בהימלאיה. המאסה הזאת של מים מסכנת את משטר הזרימה של נהר ההינדוס המשקה את כל המדינה של 180 מיליון נפש.

פגישתי עם קצין מצרי באותו אירוע הייתה פחות דרמטית. הוא סיפר לי שקרא על עבודותיי על מצבו החמור של הנילוס, וכך התברר לי שכל מסמך בנוגע למצרים שכתבתי תורגם לערבית והפך לקריאת חובה לאנשי משרד החוץ המצרי. אישור לכך קיבלתי ב-2017 בכנס בתל אביב בנוכחות איש השגרירות המצרית.

אדגיש ששיחות אלו נגעו לכחצי מיליארד בני אדם – כולם מוסלמים. זאת המציאות של שינויי האקלים בעולם (שיש עדיין מי שמכחישים את קיומם, ובעת כתיבת דברים אלה מחזק

REPLY TO
ATTENTION OF

DEPARTMENT OF THE ARMY
UNITED STATES MILITARY ACADEMY
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY AND ENVIRONMENTAL ENGINEERING
WEST POINT, NEW YORK 10996-1695

May 1, 1990

Dr. Arnon Soffer
Department of Geography
University of Haifa
Mt. Carmel, Haifa 31999
Israel

Dear Dr. Soffer:

On behalf of the United States Military Academy I wish to express my appreciation to you for the lectures you presented to our military geography classes and for the informative faculty seminar. The subjects you addressed and the long term problems you identified were fascinating. Exposure to these issues should be an important part of any military officer's education. I am pleased that you were willing to help in the development of such an understanding among our cadets and faculty.

Thank you again for the significant contribution you have made to the education of our future officers.

Sincerely,

A handwritten signature in cursive script, appearing to read "Galloway".

Gerald E. Galloway, Jr.
Colonel, Professor, USMA
Head, Department of Geography
and Environmental Engineering

*Very much enjoyed our discussions,
Thanks again for the visit!*

THE PRIVATE OFFICE
OF H.R.H. THE CROWN PRINCE

Royal Palace
Amman, Jordan

12 March, 1998

Ph: 962 6 4637341

Fax: 962 6 4634755

Dr. Arnon Soffer, Ph.D.
Professor of Geography
University of Haifa
Mount Carmel
Haifa 31905
Israel

Dear Dr. Soffer

His Royal Highness Crown Prince El Hassan bin Talal of the Hashemite Kingdom of Jordan was delighted to meet you on Tuesday in Tel Aviv. His Royal Highness sends his warmest regards and thanks you for the publication you presented to him.

His Royal Highness wonders if there would be a possibility of you visiting Jordan at some time in the near future to meet with Jordanian counterparts in the areas of water and electricity. We would be delighted to arrange for such a visit, so if you would please contact me, we can then discuss a mutually convenient time and proceed with arrangements.

Thanking you once again for your interest.

Kindest regards.

Yours sincerely

Samir Rifai

Director

Private Office of The Crown Prince

Soffer, a treasure

Sir, – Thank you for introducing me to Haifa University professor Arnon Soffer (“It’s the demography, stupid,” Close-Up, June 11). From the secure distance of the US I have long been an avid observer of Israeli affairs. But like most American Jews concerned about Israeli security, I had never heard of Prof. Soffer before.

In reading his views on demographics, Oslo, disengagement, etc. and his candid assessment of prominent Israeli leaders from all segments of the political spectrum, I felt like I was being exposed to a breath of fresh air.

Prof. Soffer is a national treasure. He ought to leave the shelter of academia, where his talents are being wasted, and be drafted for national leadership.

MORT REICHEK

Monroe Township, New Jersey

אותם נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ, שצירף את ארצות הברית לעצירת המאבק על כך). מציאות זו מזרזת את קריסת העולם המוסלמי המתקשה להתמודד עם הדמוגרפיה ועם התוהו ובוהו בארצות השונות וכעת גם עם מכות שינויי האקלים.

"מי אתם, תושבי אי קטן בין הולנד לאירלנד?"

אירוע שונה מהאחרים היה משחק סימולציה חשוב באנגליה. מארגניו, אנשי Chatham House, מכון המחקר המלכותי הבריטי, חשבו שאני חבר קרוב של בנימין נתניהו ושדרכי ייטיבו להבין מה הוא חושב על פתרון הסכסוך בין ישראל לפלסטינים. וכך באותו משחק הייתי אנוכי בנימין נתניהו. אלא שבעקבות סימולציה זו נותקו יחסי עם המכון, כי הם רצו שהסימולציה תישאר סודית ולא תועבר למנהיגי ישראל. האם הם העלו בדעתם שאהיה נאמן יותר לבריטניה מאשר למדינת ישראל? חשבתי שזו חוצפה בממדים מבהילים.

אזכיר בהקשר זה אמירה שלי שעלבה במורי בית הספר ללימודי אפריקה והמזרח התיכון (The School of Oriental and African Studies, SOAS) של אוניברסיטת לונדון, שם שהיתי בתקופת מלחמת המפרץ הראשונה. בלי ניד עפעף הם האשימו את ישראל בחרחור המלחמה. לא יכולתי לשאת את ההשמצות החמורות ביותר כנגד ישראל וארצות הברית ואת השנאה ליהודים ולישראל מצד סגל המוסד, והחזרתי להם באותו מטבע. "מי אתם, תושבי אי קטן בין הולנד לאירלנד, נעלמה כבר האימפריה שלכם, די ליהירות!", התרסתי, ולא שיערתי עד כמה פגעתי בהם. כך בהדרגה הלכתי ואיבדתי ידידים וקולגות, וכל עוד אלו הן הסיבות – אני דווקא מרגיש טוב עם עצמי.

סגל SOAS לא ידע כי באותה עת עצמה השתתפתי בישיבות במכון המלכותי למחקרי הגנה וביטחון (The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, RUSI) בבריטניה, ומשם העברתי מסר לסאדאם חוסיין, כי ישראל לעולם לא תסבול גז על ראשה, והמלצתי לראש העדה המוסלמית בלונדון, שישב לידי, כי במקרה כזה כדאי שיוציא בדחיפות את כל משפחתו מבגדד... הוא השתולל ואני חזרתי על דבריי בשקט, למקרה שלא הבין. השגריר הבריטי שהוכרז על ידי סאדאם חוסיין כלא רצוי בבגדד חיך בשביעות רצון.

אבל היו גם שליחויות קשות כמו זו שאתאר למטה, ב-1976, והיו נעימות ותרבותיות יותר כמו הנסיעה לרוסיה ב-2008, שם הרציתי על מפות ארץ ישראליות עתיקות.

פגישות עצובות – סיורי בברית המועצות 1976

סיור בלתי נשכח זה בברית המועצות מקפל בתוכו חלק ניכר מתולדות העם היהודי במאה ה-20. ברוב שנות קיומה של ישראל, היהודים שאפו לצאת מ"גן העדן הסובייטי", אך בקשותיהם נענו בסירוב, בשורה ארוכה של תירוצים ונימוקים (ולכן הם כונו "מסורבי

עלייה"). המסורבים איבדו את מקום עבודתם ויכלו למות מרעב. ברית המועצות, מדינה ענקית שחבורה ממדינות רבות ומגוונות, הייתה מנותקת מן העולם, וקשה היה להיכנס אליה ולנוע בה בחופשיות, ולכן היא כונתה "מסך הברזל". בעת ביקורי בה הייתה המערכה על מתן היתר יציאה למסורבים בעיצומה, בסיוע רב מצד ארצות הברית ומדינות מערביות אחרות. בין ישראל לברית המועצות היה נתק ביחסים, ומעצמה זו סייעה לאיובי ישראל באזור ככל שרק יכלה, דבר שהתבטא גם באנטישמיות ובשנאה לישראל. הולנד היא שייצגה אותנו שם בכל דבר ועניין.

הרקע לביקור היה אקדמי: בעולם הגאוגרפי נהוג לקיים אחת לארבע שנים קונגרס בין-לאומי גדול ואחת לשנתיים כנס קטן יותר. מיקום הכנסים נקבע מראש בהחלטה גורפת של חברי הנהלת האיגוד הגאוגרפי העולמי. למקום הקונגרס לשנת 1976 נבחרה ברית המועצות. נציגיה הבטיחו שגם נציגי מדינות שלברית המועצות אין יחסים עימן יוכלו להשתתף בכנס. עוד חשוב לציין, כי בכנסים אלה נהוג לקיים במשך שבוע ימים קודם לכנס המרכזי כנסי משנה בערים שונות של המדינה, ואז מתקיים האירוע המרכזי, בדרך כלל בעיר הבירה או באחת הערים המרכזיות של המדינה שנבחרה.

אנו כאן התרגשנו לקראת האירוע המיוחד והכנו לקראתו ספר שתיאר את הישגי הגאוגרפיה בישראל. רבים רצו לנסוע, אך חלקם "קיבלו רגליים קרות" ככל שהתקרב מועד ההתכנסות. בין היתר עלה חששם של ילידי ברית המועצות, פן יתנכלו להם שם בגלל אי גיוס לצבא. בעת הכנותינו לנסיעה הכרנו את אריה קרול, איש יקר חבר קיבוץ סעד וממקימיו, שהקדיש את חייו לקשר עם יהודי ברית המועצות וזכה על כך בפרס ישראל. קרול שטח לפנינו בקשה פשוטה ותמימה: בהיותכם שם, אנא עשו מאמץ לפגוש ביהודים ולשאול לשלומם. אל תביאו נתונים "על טנקים ועל דיוויזיות", אמר לנו קרול, אל תספרו רעות על מדינה זו, תהיו אורחים רצויים, ורק אל תשכחו את עמנו.

הישראלים בחרו בערים שונות לביקור על פי העניין הגאוגרפי של המקום או על פי תוכני הכנס בערי השדה. כך יכולנו לבקר לראשונה בטשקנט, בנובוסיבירסק, במינסק ובקייב, ובערים נוספות שאת שמותיהן שמענו בבית הורינו וגם בשיעורי הספרות בבית הספר. אני בחרתי בנובוסיבירסק, שם עסקו בגאוגרפיה של תעשיות, תחום התמחותי אז ונושא עבודת הדוקטורט שלי.

את הוויזות אמורים היינו לקבל בלונדון, ובהתאם לכך תכננתי את הטיסות. בסוף אוגוסט אותה שנה נפרדתי מאשתי ומארבעת ילדי, בידיעה שאני יוצא למשימה מורכבת ולא בטוחה כלל. במרכז מחשבותיי בכל התקופה שקדמה לנסיעה עמדה המחויבות לעם היהודי (עם שובי לארץ עניין זה הטריד אותי אף יותר). בכל מקרה, לא נותר לי כל זמן להתמקד בגאוגרפיה, ולא הצגתי כל נושא בכנס המרכזי, מה שנראה לי בדיעבד כטעות.

אף על פי שאמור הייתי להגיע לנבוסביירסק ולהרצות שם על תעשיות, נשלחתי כמו חבילת דואר דווקא לקייב, ולא בטעות אלא במתכוון, ושם לא הרציתי, וגם לא במוסקבה שבה ביקרתי. לכן, מן הסתם לא הייתי גאוגרף אלא איש הסי-אי-איי (סוכנות הביון המרכזית של ארצות הברית) – כפי שדיווח רדיו מוסקבה, למזלי רק עם סיום הכנס. וכך הימים והלילות של סיוורנו חלפו בפגישות עצובות עם יהודים ששמעו על בואנו, ואודה על האמת – במשך שבועיים ימים רק בכיתי איתם על מה ששמעו אזוני, צבר מפונק מישראל.

במוסקבה, המתורגמן שלי ושל עוד שניים מחבריי היה אנטולי (נתן) שרנסקי, כמה חודשים לפני שנעצר בהאשמות שווא. שנים רבות ליוותה אותי הערה של לובה אליאב בספרו על ימיו כאיש שגרירות בברית המועצות⁴²: "איך ידעתי מיהו יהודי? אם הוא הביט בי ודמעות בעיניו". במשך שבועיים הייתי עד לאמת שבדברים אלה. אספר על כמה פגישות מרגשות.

נסענו לראות את קייב החדשה ואני נשאתי תרמיל עם סמל אל על, ועל חולצתי סמלי כחול לבן. ניגשו אליי יהודים מפוחדים, לחצנו ידיים והם חזרו בבכי למקום מושבם. כשביקשתי לראות את באבי-יאק, התברר שכל מדריכיי "לא ידעו" היכן המקום הנורא הזה... באחד הבקרים ראיתי ליד המלון אשה מחזיקה בידה את העיתון הקומוניסטי הבריטי Morning Star. שאלתי אותה באנגלית אם היא יודעת היכן המקום. היא הציעה: "בוא איתי, אני עולה לאוטובוס, זה שתי תחנות מכאן". בעקבות צעקה חזקה ולא נימוסית שלי בלובי של המלון נאספו בתוך דקות כל ידידי, וכעבור כרבע שעה עמדו דומעים מול גיא ההריגה.

סיפור נוסף. עמדתי בשבת כשלוש שעות ליד בית הכנסת המרכזי במוסקבה, ומאות יהודים נגעו בי או בסמלים שעל חולצתי ובכו. ואני איתם רועד ובוכה... חלקם ניסו בכוח לדחוף לידי מעטפות עבור מאן דהוא בישראל, בעוד המצלמות של אנשי הבולשת הסובייטית (קג"ב) עוקבות אחר כל תנועה שלי ואני הודף אותן מעליי.

המעלית של אוניברסיטת מוסקבה שהעלתה אותנו לקומה העליונה הייתה מלאה באנשים. דיברנו עברית, וכמה מהם זיהו אותנו כישראלים והתחילו לבכות. התכופתי כמוצא אבידה והגשתי לאחד מהם עט עם קישוטי בצלאל נהדרים שהיה מוכן לשליפה מכיס החולצה. ידי המקבל רעדו, והוא, אני ושני חבריי הזלנו דמעות. בכל השיטוטים הללו אספתי עם חבריי כ-100 שמות וכתובות. במחיר מכנסי ג'ינס, מצרך מאוד מבוקש בברית המועצות של אז, יכול היה "תייר" יהודי אמריקאי לתרום לכלכלה של משפחת מסורבי עלייה לארבעה חודשים.

42 אליאב, אריה (לובה) (בן עמי) (1965). *בין הפטיש והמגל: ניסיון אישי בקרב יהודי ברית המועצות*. תל אביב: עם עובד.

הסיור ההוא ממשיך ללוותני עד היום. פעם הרציתי באחת מישיבות הכנסת על מים ולפתע צעק מישהו: "לפי הקול זהו הפרופסור ממוסקבה", ורץ לחבקני תוך כדי דבריי. וחוויה מרגשת לא פחות. יום אחד התבוננתי בדף קורות החיים של טייס קרב באחד הקורסים בצה"ל. כשראיתי שהבחור עלה לארץ מקייב בשנת 1977, שאלתי אותו בזהירות, אולי אביך נפגש איתי בקייב ב-1976? ומשיב דוד הטייס: "אבא מוסר לך ד"ש חם אבל התביישתי לומר לך, בזכותכם עלינו לארץ!". צמרמורת עברה בגופי!

אודה ולא אבוש – כל יהודי שעלה מברית המועצות מאז אותו סיור הוא עבורי מדליה אישית שאני עונד באופן וירטואלי. זכיתי ובחיי שלי ראיתי את נפילתה של מעצמה מרושעת זו, ועליית יותר ממיליון יהודים ממנה לישראל. ושרנסקי? בעבורי הוא היה גיבור אז ונותר כזה גם היום, ולא משנה לי מי ועד כמה יוציאו את דיבתו.

עד כאן עוד תחום שבו נפגשת האקדמיה עם סוגיות קיומיות של עם ישראל וארץ ישראל.

החלק הבא יוביל את הקוראים לקראת סיום הספר.

ניסיון סיכום

יחסינו עם המגזר הערבי – עבר הווה עתיד

אחרי 50 שנים של התמודדות אקדמית ומעשית בתחום אוכל לומה, כי אין עוד סכסוך בעולם שמעורבות בו בעת ובעונה אחת דת, לאומיות, כלכלה, תרבות וחברה כל כך שונות ומקוטבות. אחרי שניצחנו ב-1948, הרסנו כ-400 כפרים והוזזו ממקומם כשלושת רבעי מיליון בני אדם, וגם הפקענו מיליוני דונמים של אדמות, ולאחר שניהלנו מדיניות שהיה בה משטר צבאי, ויד חזקה וגם הרבה קיפוח, לא תמיד במזיד, אינני מצפה לפתרון מהיר של הסכסוך, ולא תעזור אכילת חומס וגפילטע-פיש זה אצל זה. ולא, אינני מתנצל: טוב שאנו ניצחנו! לעולם לא אסלח על רצח 11 נערים מבני ראשון לציון בידי תושבי יבנה הערבית (למחרת ראינו את תושבי יבנה בורחים מבתיהם מחשש לנקמה; את צאצאיהם תמצאו כיום במחנות הפליטים שברצועת עזה).

אחרי המלחמה ההיא היינו עסוקים עם עצמנו בבניית בית לאומי ליהודים בתנאים קשים ביותר, ומכיוון שאין בדעתנו לוותר על הגליל, על הנגב, על המשולש וגם על חלקים ביו"ש, ולא על הכותל המערבי ולא על הגישה להר הבית – אין שום סיכוי, לא מחר ולא מחרתיים, להגיע לשלום אמת בינינו לפלסטינים, ואני כולל בהם את ערביי ישראל. היחסים יצטרכו להיות יחסי ניהול סכסוך שיש בו עליות ומורדות, ועלינו להיות תמיד מוכנים לאירועי פתע מהסוג של אוקטובר 2000. מי שאינו מבין זאת מעיד על עצמו שאינו מבין את עומק הפער.

במסגרת ניהול הסכסוך מוטלת עלינו – היהודים המנצחים – החובה לתת זכויות אזרחיות מלאות לערבים שבקרבתנו ולעשות הכול כדי לקרבם אלינו. יש לטפח את הדרוזים, הנוצרים והצ'רקסים, וגם קבוצות מוסלמיות מתונות, כמו הבדווים בצפונה של ישראל, כדי שהיתר יבינו שזאת הדרך ההגיונית היחידה לחיות חיים נורמליים במקום שהוא כל כך לא נורמלי. כן, יהוד הגליל חייב להימשך, וכך גם בנגב, אך לא עוד על חשבון הערבים אלא בשותפות איתם ולידם. עלינו להיות פתוחים לקלוט אותם בערינו ולטובתנו, וראו את חיפה כמודל לדו-קיום. ולקיצונים שבקרבתנו, המעריצים את דמותו של שמעון בר-כוכבא, שעמד בראש מרד היהודים באימפריה הרומית בימי הקיסר אדריאנוס במאה השנייה לספירה, אומר זאת:

- מי שירצה את כל הארץ, עליו נאמר – תפסת מרובה לא תפסת!
- מי שרוצה את הנגב והגליל וגם את המשולש וגם את ירושלים וגם את עזה ואת כל יו"ש – יפסיד הכול!
- מי שמוכן לפשרות הגיוניות יישאר לפחות עם הגליל, הנגב, מערב ירושלים וכמה גושי התנחלויות. הברירה היא בידי נבחרי העם הזה.

- אם המילים "שלמות הארץ" יכתיבו מדיניות כפי שזה נראה בעת כתיבת ספר זה, אזי מן הראוי להכיר לפרטי פרטים את פרשת בר כוכבא ואנשיו ומה הם עוללו לעמנו, וגם להכין מקום מפלט כי מצדה החדשה תיפול שנית.

על החדרת הבנות אלו לכל בית בישראל אני עמל כבר 45 שנים, ואמשיך לעשות זאת, למרות מאמצים רבים וגסים להשתיקני, לאחרונה גם בצה"ל, על כך שאני מספר את האמת לחיילים, כי הרי "צריך לעודד אותם". צר לי על הפתאים שלא הבינו זאת בעת התיישבותם בסיני והולכו שולל, ואחר כך קיבלו עוד מכה בעת הנסיגה מרצועת עזה ומקצת יישובים בצפון השומרון, הם שוב יוכו בעת הנסיגה הבאה שתיקפה על ישראל מחר או מחרתיים. צר לי, כי אז כבר לא יהיה אפשר להביא למשפט את פנחס ולרשטיין ואת דניאלה וייס וחבריהם, על מה שעוללו למפונים ולכולנו, ועל המיליארדים שבזבזו על הזיות כאלה, שלא לדבר על הנזק הסביבתי שהביאו על כל שטחי יו"ש ועל הנזקים שהביאו לגליל, לנגב ולמערב ירושלים בהעדיפם את השטחים הכבושים על חשבון אזורים כה חשובים שעליהם קיבלנו הכרה בין-לאומית, ולא בקלות. **ולא, אינני חושב שהשלום בפינה, אני רק חושב שעמי צריך להכיר את יכולותיו ומגבלותיו.**

מדוע אני כה פסימי בכל הנוגע לפתרון של שלום אמיתי ובר-קיימא עם ערביי ארץ ישראל כולם? אודה כי היה רגע שבו חשבתי כי הנה עולם חדש נגלה לעיניי ומשנה את כל תפיסת עולמי – היה זה הרגע של הסכם אוסלו. חלף זמן קצר והבינותי את גודל השבר – אין סיכוי לפתרון הסכסוך הארוך הזה. מדוע?

הרשו לי להיות פלסטיני בדיון הזה ולדבר אתכם היהודים, שמאל וימין גם יחד בנשימה אחת: אינני עוסק ב-400 הכפרים שהרסתם לנו וגם לא במיליוני הדונמים וברכוש השווה מיליונים ששדדתם מאיתנו; אני גם לא מזכיר את הממשל הצבאי ועוד שיטות קיפוח לאורך כל הדרך, בואו נשכח מזה; נניח שאתם מקבלים את דעתנו והסכמתם לחזור לקווי 67' עם כמה תיקונים מתבקשים כמו בלטרון או בירושלים. מהי מפת הארץ שאתם משאירים לנו?

יש לנו מובלעת עזה, מובלעת חברון ומובלעת שומרון. הקשר בין שלושתן ייעשה על ידי פרוזדורים הדומים מאוד לזה שהיה בדנציג, בברלין או אצלכם בין ירושלים להר הצופים. זאת הזמנה לצרות, להשפלה ולסחיטה. פליטים אינכם מרשים לנו להכניס למדינה שתקום, כבר ויתרנו כאמור על הרעיון לחזור ליפו, אבל גם לא לשכם ולחברון? אינכם מוותרים על הגישה שלכם לכותל המערבי ולירושלים העתיקה בכלל. המצאתם את סיפור בית המקדש. זה קו אדום אצלנו – בזה אין ולא יהיו פשרות: ירושלים והעיר העתיקה שלנו לנצח נצחים.

אתם דורשים פירוז, אבל מטוסי חיל האוויר שלכם ימשיכו לטוס מעל ראשינו ולהפחיד אותנו, כל זה בשטח ריבוני פלסטיני. זה אינו מקובל עלינו. אינכם מוכנים לתת לנו להחזיק

צבא קטן ולו רק למצעדים ולקצת גאוה – גם זה לא מקובל עלינו. ללא צבא נהיה בני ערובה שלכם לתמיד, מי יסכים לחיות ככה? אינכם מרשים לנו לקיים בריתות מכל סוג ועניין עם שכנינו הערבים. כך נהיה מנותקים מהעולם הערבי, אבל אנחנו חלק מעולם זה ולא תוכלו למחוק עובדה זו.

הפערים הכלכליים הבלתי נסבלים בינינו לא ייעלמו. תמיד נהיה חוטבי העצים ושואבי המים שלכם, ותמשיכו לנצל אותנו כמו בהווה. והעיקר, אינכם יורדים מכל ההתנחלויות שהקימותם ותמשיכו לדרוש גישה חופשית לאין-ספור המקומות הקדושים שיש לכם כביכול ביו"ש (את חובם בדיתם מלבכם).

זהו השלום האופטימלי שאתם מציעים לנו, ועדיין לא דנתי באדמה שהיא ווקף וקדושה רק לנו, המוסלמים. איש לא יסכים לקבל מדינה כזאת, לכך אנו מנצלים את החלופה שיש לנו – נמתין והדמוגרפיה תנצח ובינתיים נמשיך להתיש אתכם. חברתכם המלאכותית הולכת ומתפוררת, ולבסוף תחזרו לארצות מוצאכם. תנצחו אלף פעם, אבל לנו יספיק ניצחון אחד, לגמור אתכם אחת ולתמיד, והארץ תחזור אלינו כולה. נזכיר לכם כי היו כאן יוונים, רומאים, ביזנטים, צלבנים, טורקים ובריטים, וכולם הלכו מאן. כך יהיה גם אתכם. לסיכום: עם התנאים למדינה שאתם מציעים לנו, גם אם נימוקיכם כנים, איננו יכולים לחיות.

וכאן אני חוזר לרגע להתחלה. גדלתי בתקופה מיוחדת במינה בהיסטוריה האנושית, ובסיכום שלהלן אמחיש זאת בעזרת כמה נתונים דמוגרפיים. נולדתי בשנת 1935, כאשר על כדור הארץ חיו כשני מילארד בני אדם (בנתוני 1927). 82 שנים אחר כך בוועטים ונושמים על הכדור הזה 7.5 מילארד בני אדם, כלומר בתקופת חיי נוספו נטו כ-5.5 מילארד. נעשה צפוף בעולם, והוא מתנהג כמו בערב מלחמת העולם השנייה. הכומר הדמוגרף תומאס מלתוס (Malthus, 1766-1834) יכול לחגוג שם למעלה, הוא ידע על מה הוא מדבר.

בשנת הולדתי מנתה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל 400 עד 450 אלף נפש. חלפו כ-82 שנים, ובישראל חיים היום כ-6.8 מיליון יהודים, כ-45% מכלל יהודי העולם. הציונות אפוא, לפחות עד לרגע זה, ניצחה, אבל ישראל נעשתה דחוסה מאוד והחיים בה קשים. כילד במושב קטנה היו לי מרחבים לשחק בהם ולטייל בהם; כיום נעשה כאן צפוף, הכי צפוף בעולם המערבי (ללא הנגב השומם).

חייתי בימי מלחמת העולם השנייה, שבה נרצח שליש מהעם היהודי ברשעות הכי נוראה שרק ניתן להעלות על הדעת, ולא היה מי שיגן עליהם או ינסה להגן עליהם. כמובן, ב-82 שנה אלו הגיעה האנושות להישגים טכנולוגיים, רפואיים ואחרים מרשימים ביותר, אבל אלה

לא מנעו את פרויקט השמדת העם על ידי העם "התרבותי ביותר" של אירופה ועוזריו מעמים שונים.

בשנת הבר-מצווה שלי נולדה מדינת ישראל. מאז האירוע הדרמטי של הקמתה ניכרים הישגיה בכל תחום ועניין: חקלאות מפוארת, מערכת בריאות מן הטובות בעולם, הישגים מדעיים, צבאיים וצמיחה כלכלית מרשימה. אשר לאמונה בצדקת הדרך, נדמה לי שהיא משנה כיוון ומתחילה לרדת. האם זו ירידה לצורך עלייה, או שיש כמה תהליכי עומק שצריכים להטריד כל מי שמביט קדימה?

אם הגרף יוסיף לרדת, הרי כל מפעל החיים של הוריי ושל בני דורם (מן העלייה הראשונה ועד החמישית), וגם מפעלי בני דורי עלולים להפוך לאפיזודה חולפת. למרבה הצער, חשש זה אינו ניכר בשנת 2017 בקרב חלק רב מחברי הכנסת, בוחריהם ושרי הממשלה וראשה, העסוקים בשתיית שמפניה ובעישון סיגרים, ויש בהם גם מי שבלי ניד עפעף מעליבים הורים שכולים ממערכות ישראל, אבל אין זה חשש שווא.

את סיפורי התחלתי בראשון לציון, שם נולדתי, גדלתי, התבגרתי, שם הפכתי לציוני חסר תקנה. העדות הכי משכנעת וכאובה למחירה של הציונות נמצאת בבית הקברות שם, בחלקה הצבאית שהרחבתי עליה בפרק הראשון. קבורים בה כ-200 חללים שהכרתי אישית או שהייתי קרוב למשפחתם.

את החלק השני הקדשתי כולו לאוניברסיטה: מהי, כיצד היא מתפקדת, אילו כוחות משחקים בה, הדבש והעוקץ שבה. לא הרחבתי על תרומתה לחברה, לאיכות החיים של התושבים ולמעמדה של ישראל כחברה מערבית מתקדמת, בהנחה שזה מובן מאליו. התמקדתי בסיפורי האישי, שכן 60 שנה מחיי הייתי חלק מעולם מיוחד וחשוב זה. דיווחתי על סוגיות מחקריות שלי שקצתן אוטוריות, אחרות חשובות יותר, בקנה מידה לאומי או גלובלי, אבל שום דבר שם אינו חריג, חוץ מחלקי הקטן בקירוב מערכת הביטחון לקמפוסים בכלל ולאוניברסיטת חיפה במיוחד.

מאות חוקרים, טובים ומוכשרים יותר או פחות ממני, שימשו, כמוני, כראשי חוגים; עשרות רבות של עמיתים היו, שוב כמוני, ראשי מכונים ומעבדות, ועשרות כיהנו כדיקנים או כרקטורים. אינני יכול להצביע על תרומה ייחודית שלי בעניין זה, והבאתי את סיפורי האישי כי הייתי שם, אך גם כרקע לפרק השלישי. עשיתי זאת לא לפני שהארתי (וגם הערתי) כמה דברים פחות יפים בקמפוסים. קראתי לפינה לא מחמיאה זו "מערת עלי באבא אשר בקמפוס". בין היתר התייחסתי למהפכת הכנסים באוניברסיטאות, לחיים בין "שמאל וימין", ולשימוש בעברית מנופחת כתחליף לאמת, לכנות ולעשייה ממשית.

ואכן, בשנים האחרונות קורה משהו לא טוב בעולם הזה, בעיקר במדעי הרוח והחברה. יצאה הרוח מהמפרשים שהניעו את האקדמיה. כיום שולטים בה פוליטיקה לאומית, שמאל וימין, פוסטמודרניזם חסר משמעות ואולי פוסט אמת. מכל מקום, אני אישית זכיתי לחוויה מתמדת של 60 שנה ב"מגדל השן", אם כי הרבתי לרדת ממנו, ואני עוזב עולם זה לא בזעם, חלילה, אלא בהבעת תודה.

בחלק השלישי ניסיתי להביא לידי ביטוי את מה שהוא אולי תמצית חיי. אם היה דבר מיוחד בחיי, מלבד ביתי ובני משפחתי היקרים, זה השילוב בין עשיית האקדמית לתרומתי למערכת הביטחון, וביתר דיוק לצה"ל וממנו למערכת הציבורית בכלל. כאן אני מוכן להסתכן ולקבוע, כי תרומתי רבת השנים הייתה ייחודית.

עם תלמידי לדורותיהם בצה"ל נמנים שלישי מכל האלופים של מדינת ישראל וכמעט כל רבי הסרנים ומעלה במשך חמישה עשורים. לאלה יש להוסיף את עשרות אלפי החיילים והקצינים הזוטרים יותר במדים וללא מדים, ואת קציני המשטרה שיחד בלינו שעות ארוכות בסוירים, בקורסים, בהרצאות ובפאנלים אין ספור ליד תעלת סואץ, בגבול סוריה המשתנה, בלבנון ולאורך גבולנו איתה (בין היתר יום עיון לכל קציני גולני בבוקר יום אסון המסוקים הנורא ההוא (4.2.97), בהשתתפות המח"ט תלמידי וידידי ארז גרשטיין. שנתיים אחר כך נהרג ארז כשמכונתו עלתה על מטען צד בלבנון.

רמזתי בזהירות הנדרשת על רעיונותיי למבצעים שונים ועל הערכות מצב במקרים שונים, כחלק מהמגע הבלתי אמצעי שלי עם המערכת הביטחונית כולה. הבהרתי כיצד משם גלשה פעילותי למרחב הציבורי-לאומי. הבאתי דוגמאות על תרומתי בין היתר לנופי ישראל, בדמות רעיון המצפים ומיקום אזורי התעשייה הבין-עירוניים, לנסיגה מעזה, להקמת הגדר בגבול מצרים כדי לעצור את הפלישה מאפריקה לישראל, ועל חלקי הקטן בהתוויית קו הגבול, מה שנקרא גדר הפרדה, ביו"ש. לא אגזים אם אומר שאני הוא שהעליתי את הנושא הדמוגרפי לסדר היום הלאומי. **הזהרתי ואני ממשיך להזהיר, כי סיפוח יו"ש הוא קץ המפעל הציוני.**

מובן שמאבקיי לא הגדילו את מספר ידידי בארץ, מימין ומשמאל גם יחד. קשריי עם מכוני מחקר שונים, גם הם לפי שמאל וימין, הלכו ונעשו רעועים, אך לא נבהלתי בעניין זה מהמחיר שאשלם, ובכל מקום שניצבה לפניי השאלה מה עדיף – הנאמנות הלאומית או השמירה על חברות ועל ידידים – בחרתי בנאמנות הלאומית.

בפתיחת החלק השלישי שאלתי כיצד הגיעו הדברים לידי כך, שביטחונה של ישראל רודף אותי כל יום וכל היום. אני מקווה שהתשובה לכך עולה מן הדפים. אחזור על הדברים בתמציתיות. בזכות עבודתי באוניברסיטה למדתי להכיר את ישראל, את אזורנו, ואת העולם

כולו בפרספקטיבה בהירה יותר, ללא עיוותי תקשורת ודעות פוליטיות כאלו ואחרות. מודלים שונים מעולמה של הגאוגרפיה, ולא רק ממנה, מסייעים לי להיטיב להבין תהליכים היסטוריים או מקומיים ולנסות לגבש בעזרתם עמדות וצפי לאן כל זה מוביל.

דנתי רבות בספר בדטרמניזם הפיזי כמכשיר מסייע לתחזיות בתחום ההתנהגות הדמוגרפית והאורבנית, וכן בתרומת שינוי האקלים לכאוס העכשווי, הממשיך להתפתח. למדתי מבשרי שבני אדם בדרך כלל מגיבים על אסונות מתקרבים בדרך כלל בהדחקה, בהתחמקות, בהתעלמות. בריחה זו מהתמודדות עם אסונות קרבים דחפה אותי לנסות להעמיק את הבנתי את השואה ואת שנות השלושים כאן ושם. וכך, מיד אחרי שהגשתי את עבודת הדוקטורט שלי למזכירות האוניברסיטה העברית בגבעת רם ב-1971 הסתגרתי שלושה ימים בספרייה הלאומית ועברתי על גיליונות העיתון "דבר", במטרה לדעת על מה כתבו מדי יום בשנים 1933-1940. זה היה שיעור מאלף, שחיזק לחלוטין את דעתי בכל הנוגע להתעלמות מאיומים ומסכנות קרבות.

אין הרצאה שאני נותן, שאחריה לא באות התגובות - "אתה מגזים", "היה טוב", "סמוך עלינו", "עברנו את פרעה", "בעזרת השם", "תפסיק לדאוג", "אנחנו חזקים", "היו כבר מצבים קשים יותר", "נגרשם ונעבירים לירדן וגם נמליך את ההוא בביירות ואת ההוא באיריביד והכול יסתדר". בעניין העברת הפלסטינים לירדן, עם כל כמה שהצעה זו הזויה, כך אני שומע פתרון זה בכל מקום ששומעתי הם אנשי ימין - קיצוני או מתון. מה בדיוק הם חושבים, אנשי "אתה בחרתנו"? על כך כתב שבתאי שביט, ראש המוסד לשעבר, כי הוא מזהה בימין הפוליטי בישראל תלישות וחוסר הבנת תהליכים בין-לאומיים ומשמעותם לעצמאותנו. כתב וידע מה כתב.

הדחף הבלתי נשלט מצד המוני בית ישראל בימין ורבינו לחזור לאסון מרד בר-כוכבא מטריד אותי מאוד. קשריי עם מערכת הביטחון העמיקו את הבנתי בדבר **חוסנו הלאומי הרופף** ובדבר **מגבלות הכוח**, ושם אספתי תובנות על הצפוי לנו בעתיד אם נמשיך בשיטת "עסקים כרגיל". מחששות מעורפלים עברתי לפחד, וכיום אני מפחד עוד יותר, כי הייחולים ל"עזרת השם" הם התחליף לשיקול דעת וכי כבר אין לי עם מי לדבר. אני מנסה לשוחח עם מנהיגים על איומים קיומיים ממשיים, והם שקועים בנהנתנות, באמונה דתית כתשובה למדיניות, או בשיקולי אגו כתחליף לאסטרטגיה רבת, כי הרי "מעולם לא היה מצבנו טוב יותר"!

התקשיתי לברוח מהמציאות הכואבת, אם זה כשהכנתי הרצאה או ניירות עמדה עבור חיל האוויר ל-2020 או ל-2030 ועבודות דומות עבור חיל ההנדסה, אגף התכנון של צה"ל (אג"ת) ומשטרת ישראל, ואם זה עקב חברותי בוועדה לבריור הצורך בהריסות בתי מחבלים. נכחתי בשיחות אוסלו, הייתי חבר במשלחת לשיחות השלום מול סוריה ב-1999, הגשתי דוח על משקי המים במזרח התיכון למנכ"ל משרד החוץ, אברשה טמיר, שכבר אז הרגיש

כי משהו עומד להתרחש בעולם ורצה לדעת אם נושא המים יהיו זרז לעוד מלחמות או אולי מקדם שלום. למשה ארנס כשר לענייני ערבים הגשתי מתווה למדיניות כלפי ערביי ישראל, ועסקתי בעוד נושאים שאיני מוסמך לספר עליהם. כאב לב גרמו לי ניירות אלה, אך האם תוצאות ממשיות יצאו מהם?

בחודש מרס 1997 ישבתי בבית ז'בוטינסקי בתל אביב עם איש מפורסם והצגתי לפניו תחזית קודרת על ישראל. "ארנון, שמור נתונים אלו בסוד כדי לא להפחיד...!", הוא ביקש, ורגע אחר כך אירע הפיצוץ בקפה אפרופו בתל אביב (21.3.97). נכון, לא על כל אזהרותי השיבו באדישות, בשלילה או באי-עשייה, הרי סיפרתי בגאווה על הגדרות בגבול מצרים וביו"ש שאומצו ועל הנסיגה מעזה שהצילה מאות ישראלים, אבל בכל הנוגע לאזהרותי הדמוגרפיות מסיפוח – כאן ניכרת במלואה ציניות, נכונות לשקר, לעוות ולהתעלם מנתונים שיכולים להיות גורליים בעת לחימה, והכול לשם שכנוע עצמי שבארץ ישראל אין הרבה ערבים. עם זאת, מבין בכירי מנהיגי ישראל יש המסכימים עם נתוניי ובהם נתניהו, ליברמן, גלנט ומשה כחלון. אדגיש כאן מסקנה עצובה מניסיוני האישי: בכל פעם שישבתי בארבע עיניים עם מקבל ההחלטות, הזתי דברים מעל ומעבר; בכל פעם שבירוקרטים היו צריכים לטפל בעניין – מאום לא קרה.

אתגרי ישראל הדחופים בעיניי

אתגר ראשון – לעצור את התרופפות החוסן הלאומי

אינני מקבל את מדדי החוסן שמפרסמים מדי שנה כנס הרצליה ומכוני מחקר העוסקים במדדים הבנויים על שאלות וניתוחים סטטיסטיים עקרים, ולמרבה הפלא תמיד אופטימיים. כיצד אני מודד חוסן לאומי? על פי אורך התורים בשגרירויות השונות לבקשת דרכונים (כן, גם מליטא, רומניה, פולין, גרמניה – כי אבדה הבושה בישראל!); על פי ממדי היציאה מהארץ של אוכלוסיות חזקות; על פי גודל השטחים שכבר אין בהם ריבונות ישראלית יהודית; על פי שעות שהייה בחדרי המיון בבתי החולים; על פי ממדי ההשתמטות משרות בצה"ל; על פי מספר חברי הכנסת ומנהיגים אחרים הנחקרים על גניבת כספי מדינה – מדינה שהיא תחת איום קיומי אמיתי; על פי השיח בציבור הישראלי בשנת 2017 הן בהבחנות בין מדינה יהודית או דמוקרטית, חילונית-דתית, דמוקרטית, ציונית, אזרחית, דו-לאומית; על פי החשש מן השימוש במילים "יהוד הגליל והנגב", "ועדות קבלה" ו"אכלוס הפריפריה"; על פי מספר הדורשים את הזכות להיות אגואיסט שחי לעצמו ואינו חייב מאום לאיש, ומנגד על הדרישה להביא לעולם 19 ילדים ולדרוש ממני לממן את גידולם וגם להגן עליהם.

אני מודד חוסן לאומי על פי המבנה השבטי של ארץ ישראל בשנת 2017: תל אביב לעומת הפריפריה; ערביי יו"ש ועזה לעומת ערביי ישראל (פלסטינים המתגוררים בישראל); השבט

הדתי-לאומי ולידו השבט החילוני ולידם השבט החרדי; בפריפריה תתי-שבטים כמו של יהדות מרוקו וכורדיסטן ואלה מול אשכנזי תל אביב; מתנחלים (מתיישבים) לעומת האחרים; טייקונים לעומת יתר העם; שמאל רדיקלי מול ימין קיצוני; נוער הגבעות ותג מחיר מול החברה השפויה. עוד מדד עצוב ומאוד ישראלי הוא אובדן הבושה בכל רמות הציבור, החל מקודקודי השלטון וכלה במעמדות הנמוכים.

השחיתות פשתה בכל חלקה טובה, ומגינים עליה בציניות פרקליטים ומבקרי מדינה, יועצים משפטיים וסתם עורכי דין. מדובר בעבריינים ובראשם נשיא המדינה, ראש ממשלה, חברי כנסת, שרים, מפקדים לשעבר, ראשי עיריות, מנהלים בנתיבי ישראל – החברה הלאומית לתשתיות תחבורה" (לשעבר מע"צ), מינהל מקרקעי ישראל וקרן קיימת לישראל. בין כל אלה מתרוצצים בכירים בצה"ל ומציעים את מרכולתם ואת הידע שצברו ללא שום אידאולוגיה או תפיסת עולם ערכית כלשהי. לידם מסתובבים מאות אנשי מפתח בחברה הישראלית, הנושאים תארים אקדמיים מפוברקים, וכאלה היושבים בוועדות מפוברקות לבחירת זוכי פרס ישראל שבינם לבין מצוינות אקדמית אין ולא כלום. וכל אלה צריכים לקבוע את החוסן הלאומי שלי. חוסן אמרתי, או חולשה נוראה?

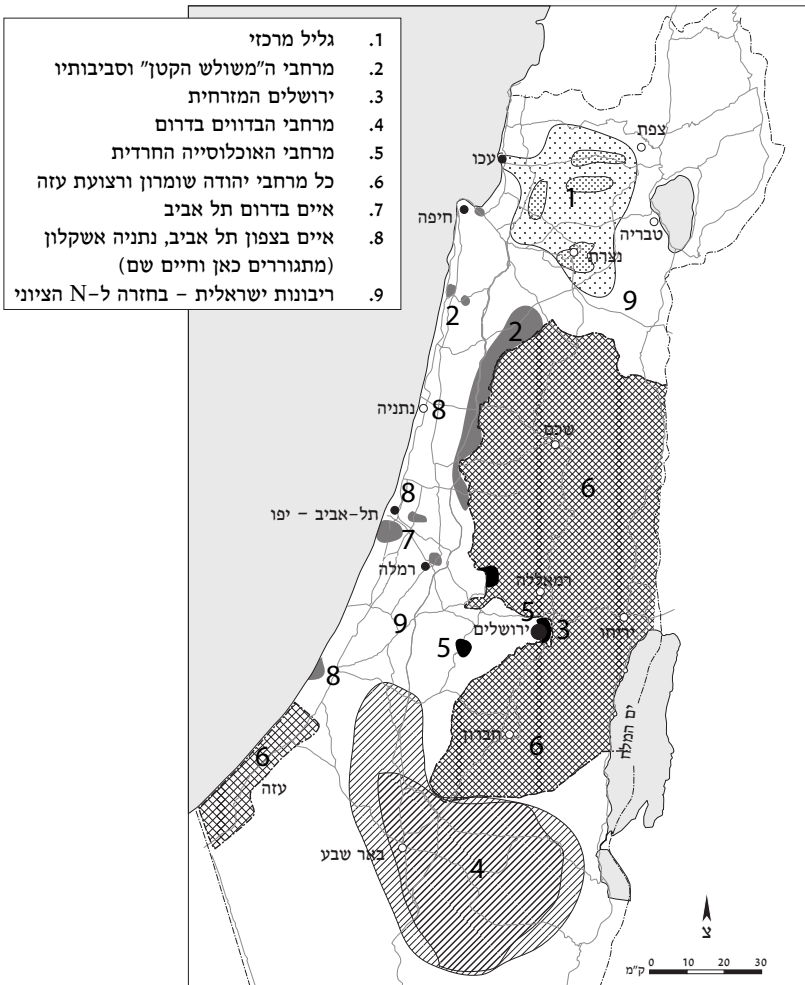
אתגר שני – שיפור המשילות – כי אין משילות

אמחיש בקצרה מה פירוש "אין משילות" בעזרת כמה דוגמאות מהשטח. במשך השנים נבנו בניגוד לחוק 60-80 אלף בתים בקרב אוכלוסיית הבודווים בדרום, ואין אוקף את החוק. שוררת שם אלימות בלתי נסבלת, ניכרת הפקרות בכל דבר ועניין, הדיבורים על פתרונות נמשכים מאז שנות השישים, וכמעט מאומה לא נעשה. בינתיים צצו 60 התנחלויות בדוויות באזור נען, ראשון לציון ורמלה ואפילו בתוך בסיס של צה"ל. מאות התנחלויות בדוויות קמו במישור החוף המצפון ועד לגבול הרצועה ולמעשה בכל רחבי המדינה. וכשמגדלים ילדים ללא שום תשתיות, למה עלינו לצפות מילדים אלה בעתיד במציאות זו?

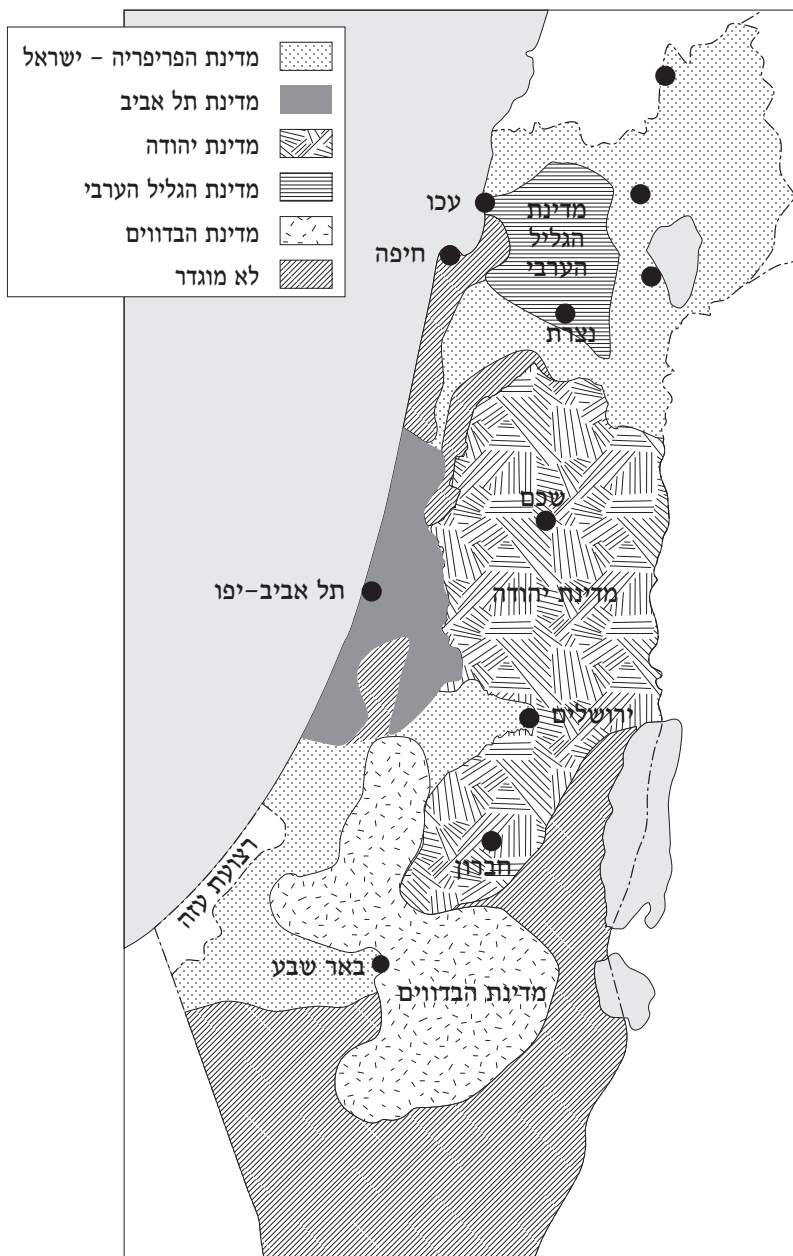
חוסר הטיפול במהגרים לא חוקיים, בחוק הנישואין, בהפקרות באתרי הבנייה – שם מדי יום (מדי יום!) נופל פועל מפיוגום או מגג, או שנופל עליו כלי קטלני – באכלוס הפריפריה, בהתנהגות מינהל מקרקעי ישראל או מינהל התכנון לגבי אכלוס השוליים הלאומיים, בממדי ה"מתנתות" שמקבלים אנשי שררה ובתגובותיהם לעניין – זהו עלבון לאינטליגנציה של אזרחי ישראל ומעיד כאלף עדים שאין משילות בישראל.

אין בושה לאומית גדולה יותר מעצם הקמת "השומר החדש", גוף שבא למלא את החסר בהגנה על רועים-חקלאים יהודים בצפון ובדרום, כי אין משטרה בישראל! בדומה לכך, חלקים גדולים בישראל הם ללא ריבונות ישראלית: דגל, המנון, שפה, אכיפת חוק, בנייה כחוק, תשלומי מיסים, חינוך ישראלי, גיוס לצה"ל ולשירות לאומי. אין כל סיכוי למגר את

השחיתות במצב של אי משילות, מצב שהפך לנורמטיבי בחברה היהודית בארץ ("הוא זכאי" ו"ההוא זכאי" ו"הרחוב יחליט אם החייל זכאי", "המפלגה היא כולה זכאית" והמנהיגות הלאומית ועורכי דינה כולם זכאים). ברגע מסוים תתחיל בריחה המונית מכאן של כל אדם הגון וחובי, כי אי אפשר לרמות את כולם כל הזמן. אין להשלים עם "הדמוקרטיה האנרכית" כפי שהיא מצטיירת ב-2017! אם לא יתוקן העניין במהירות, נמצא את עצמנו הרחק מכל דמוקרטיה.

מרחבים בארץ ישראל שאין בהם ריבונות ישראלית (מלאה או חלקית)

ה"פרדציה" של המדינות והשבטים בארץ ישראל - 2017

אתגר שלישי – הדמוגרפיה והשלכותיה

דיברתי בספר על השלכות הדמוגרפיה על הביטחון, על איכות החיים ועל איכות הסביבה. להלן לוח המציג את נתוני האוכלוסייה בארץ ישראל בשנים 2016 ו-2017, וצפי לשנים 2025 ו-2035. מספרים אלה צריכים להיות על לוח ליבו של כל אזרח, ובעיקר של נבחרי הכנסת ושל נושאי תפקידי מפתח, כי הם יכריעו את גורלנו, כפי שמפורט במסקנותיי.

מסקנותיי מהלוח: סיפוח יהודה ושומרון – סוף החזון הציוני. הלוח מראה, כי ב-2017 היהודים מהווים 50.4% מכלל תושבי ארץ ישראל, ב-2025 הם יהיו 47.9% וב-2034 רק 42.2% (טעות לכאן או לשם אינה משנה את הכיוון שליו צועדת ישראל). תקוות לעלייה רבתי בעקבות גלי אנטישמיות, מגפות, רעידות אדמה ומלחמות אין ביכולתנו להעריך. לכן ברור לחלוטין, כי מי שמספח את שטחי יו"ש יהפוך את יהודי ארץ ישראל למיעוט, ובכך יקיץ הקץ על המדינה היהודית. מפלגה שתביא לסיפוח (אפילו רק של כל אזור C) איננה ציונית, היא אויבת הציונית! יש לומר זאת בקול רם ומבלי לחשוש: כל מפלגה שתספח את יו"ש איננה ציונית! גם אם מנהיגיה חוזרים שוב ושוב על המילים "אהבת הארץ" ו"זכות אבות" וסומכים על עזרת השם!

אין שום תוחלת ועתיד להתיישבות ביו"ש, ויום אחד כל מפעל ההתיישבות שם יקרוס כבניין קלפים, כמו שקרה בסיני ואחר כך בחבל קטיף (אך את פנחס ולרשטיין, את זאב [זמביש] חבר, את דניאלה וייס ואת חבריהם הצעירים נפתלי בנט ומוטי יוגב כבר לא יהיה אפשר לתבוע על מעשיהם).

למרות זאת חייב להיות ברור, שכשם שאי אפשר לבלוע את יו"ש על ידי סיפוח, גם אי אפשר לנטוש את יו"ש, כפי שמציע השמאל הקיצוני. ברור לכל בר-דעת שפינוי יו"ש עכשיו יכניס לשם את החמאס ומצבה הגאופוליטי של ישראל יורע ביותר. על כן צה"ל חייב להישאר שם, אבל להשאיר אפשרות להקמת מדינה פלסטינית בעתיד.

ביו"ש ובעזה מתפתח אסון משולב – מדיני, תרבותי-הומני, כלכלי, פוליטי, דתי, לאומי – וכל הקורה שם מפחיד אותי עד אימה. כגאו-דמוגרף אסתכן ואציע לקבל את מפת גדר ההפרדה הנוכחית בשלמותה, כלומר שכל גושי ההתיישבות יישארו בידינו לתמיד, לרבות העיר העתיקה והאגן הקדוש. כל יתר הקווים הם בעצם הקו הירוק, זה שבמפת ההתנתקות של שרון. נחזור לקו הירוק מטירת צבי לערך עד כפר ענין (ליד מי עמי), לאורך גבול טול כרם או קלקיליה ומגוש עציון עד עין גדי.

בקעת הירדן כולה תהיה בהסדר מיוחד, אבל עד שיהיה לנו עם מי לדבר, יש לראותה כחלק מלא מישראל. לסיפוח יתר השטחים אני קורא: לא! יש להשאירם במצב זה כך שבעוד שנה, אולי בעוד 50 שנה יהיה אפשר להקים שם מדינה פלסטינית או ישות דומה. זה כולל

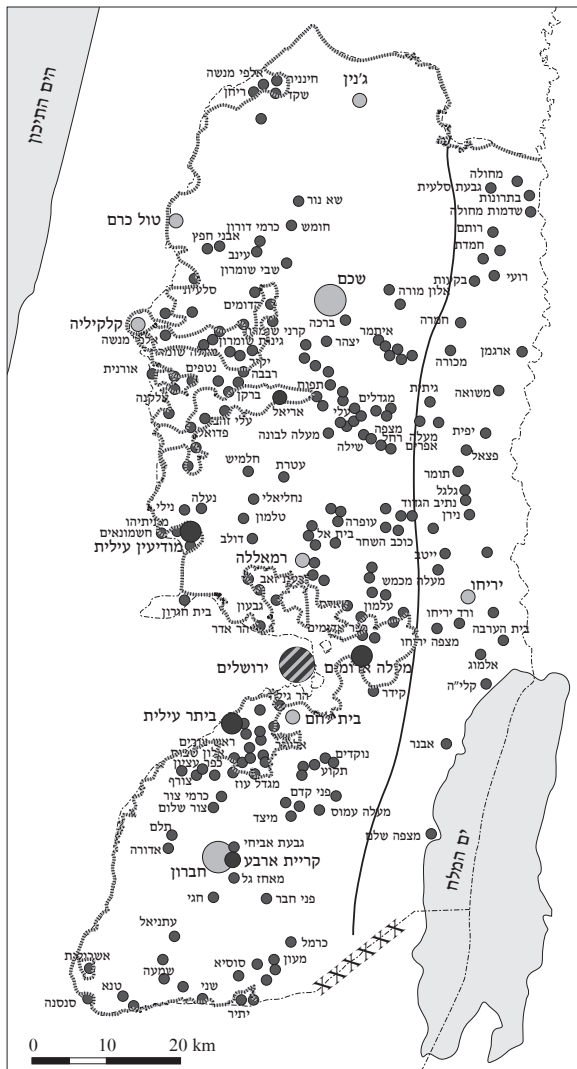
אוכלוסיית ארץ ישראל 2016-2034 (באלפים)

קבוצה	2016	%	2017	2025	%	2035	%
יהודים	6,419	74.9	6,484	7,250	73.9	8,410	73.8
אחרים	380	4.4	388	390	4.0	400	3.5
סה"כ יהודים ואחרים	6,799	79.3	6,872	7,640	77.9	8,810	77.3
דרוזים	140	1.6	143	160	1.7	175	1.5
ערבים	1,646	19.1	1,665	2,000	20.4	2,415	21.1
נוצרים	169	1.96	173	180	1.9	200	1.8
מוסלמים	1,477	17.12	1,492	1,820	18.5	2,215	19.3
(מהם: מזרח ירושלים)	300	(3.6)	(310)	(350)		(400)	
(בדווים דרום)	230	(2.65)	(240)	(350)		(500)	
סה"כ תושבי ישראל	8,585	100	8,680	9,800	100	11,400	100
(זרים בישראל שאינם רשומים)	(300±)		?	?		?	
יו"ש - ערבים	2,940		2,990	3,620		4,330	
רצועת עזה	1,950		2,000	2,520		3,340	
סה"כ ערבי השטחים	4,890		4,990	6,140		7,670	
סה"כ פלסטינים בא"י	6,536		6,655	8,140		10,085	
סה"כ אוכלוסיית א"י	13,475		13,670	15,940		19,070	
מהם יהודים (%)	50.4		50.2	47.9		46.2	
יהודים ללא עזה (%)	59.0		58.9	56.9		56.0	

- כל הנתונים בנוגע לישראל מבוססים על הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל (למ"ס) לשנים 2015-2034.
- הנתונים הנוגעים ליו"ש ולרצועת עזה (ר"ע) מתבססים על המינהל האזרחי 2016(צה"ל) + נתוני בסיס פלסטיניים מאז 1997, 2007 ותחזיותי לגבי 2025 ו-2035.
- ב-7.6.16 בישיבת ועדת חוץ וביטחון הודיע נציג צה"ל כי ביו"ש מתגוררים 2.93 מיליוני פלסטינים ללא ירושלים. זהו נתון הגבוה ב-300 אלף ממה שידענו עד כה.
- אם ללוח זה נוסף את הדרוזים, מהגרי אפריקה וזרים אחרים ובהם תיירים שלא שבו לביתם ועובדים זרים, שיעור היהודים נמצא הרבה מתחת ל-50%!
- צוות של ימין קיצוני אינו מכיר בנתוני צה"ל, וטוען כי ב-2014 היו ביו"ש רק 1.7 מיליון פלסטינים. על הקוראים להחליט על מי לסמוך.

בין היתר העברת הסמכויות של מזרח ירושלים למינהל האזרחי בשטחים. בואו נחזיר את ירושלים לישראל.

בלוח יש בשורה חשובה מאוד לכל יהודי וציוני מודאג. שיעור היהודים בישראל (שבקו הירוק בתוספת מזרח ירושלים ורמת גולן) הוא כ-80% (79.3%). גם ב-2034 שיעור היהודים יישאר גבוה - 77.3%. כל עוד נישאר בתחומי הקו הירוק (בתוספת השטחים שאת סיפוחם קבעה גדר ההפרדה ביו"ש ובהם יותר מ-75% מכלל המתנחלים ביו"ש), ישראל תישאר יהודית בטווח הרחוק, שכן הריבוי הטבעי של היהודים גבוה יחסית ויישאר כך לעת עתה, בעוד הריבוי הטבעי של הערבים נמצא בירידה איטית כבר מאז 1970 וכנראה יוסיף לרדת. והרי אם תהיה ישראל יפה יגיעו עוד יהודים לחיות בה.

פריסת התנחלויות - היישובים היהודיים בשטחי יהודה ושומרון. בישראל של הקו הירוק יש רוב יהודי מוחץ

אתגר רביעי – ישראל הצפופה במדינות המערב – מרשם לאסון אסטרטגי

הלוח מגלה, כי בראשית 2017 חיים בישראל 8.3 מיליון נפש. עד 2024 יתווספו 1.1 מיליון, ובעשור שעד 2034 – עוד 1.6 מיליון. רוב הנוספים יהיו חרדים וערבים, אוכלוסיות עניות יחסית, שיתקשו לממן את כל התשתיות הנחוצות למדינה כה מורכבת, כה קטנה וצפופה, הנלחמת על קיומה יום יום, עם תרבות של "בקשיש" בכל רבדיה, עם סממנים רבים של עולם שלישי, לא תוכל לשרוד זמן רב במזרח התיכון. בחברה כמו זו שאני מתאר, כל החזקים יימלטו על נפשם מכאן, ופה יישארו רק החלשים, העניים והבורים. כבר כיום, בשורה של תחומים המגמות שאני מצביע עליהם רומזות שזה הכיוון, אלא אם כן עם מוכשר זה יתעשת ויבצע שינוי כיוון, ובמהירות.

זוהי תחזית בלהות, אבל שום מנהיג אינו עוסק בזה, כי מדובר בעתיד נכדינו ולא בהווה של חברי הכנסת ושל המנהיגות העכשווית. יש להבין, כי על פי הריבוי הטבעי (ריבוי טבעי גבוה מאוד, כדי 12%) אנו בעולם השלישי, אך על פי רמת החיים אנו בעולם הראשון, המפותח (ועל כן אנו זוללי שטחים ויוצרים הררי אשפה, נהרות של ביוב ורמות גבוהות של זיהום סביבתי בכלל) – כל זה בארץ קטנה שכדי 60% משטחיה הם מדבר וש-50% ממנה מיועדים לביטחון!). הפתרון של אכלוס תושבי המרכז בנגב הצפוני אינו מעשי, כי הבדווים תופסים כבר כיום את כל המרחב הזה, ופוגעים בכך בעצמם ובמדינה.

מי מבין מנהיגינו עוסק ברצינות בהידרדרות של המערכות שמניתי? מי שאינו מבין את הקשר שבין אתגרים אלה לחוסר לאומי ומכאן לביטחון לאומי, או מתעלם מקשר זה, אינו רשאי להנהיג אומה. והנורא מכול עוד מחכה לנו ואיננו קשור כלל בימין או שמאל, וכבר אי אפשר להסיגו אחור – מדובר בצפיפות הגדלה במהירות בארץ קטנה זו והופכת את ישראל למדינה המערבית הצפופה ביותר בעולם המערבי. פקקי התנועה הגדולים שאנו תקועים בהם יום יום הם רק ההתחלה. לצפיפות הגדלה והולכת יהיו השלכות ביטחוניות, כלכליות וחברתיות קשות ביותר.

מקבלי ההחלטות אצלנו גם אינם מבינים את הקשר בין צפיפות גבוהה וריבוי טבעי של עולם שלישי, ועל כן מחירי הדירות לא ירדו, יהיו אשר יהיו הבטחותיהם. בניית עוד מאות אלפי דירות באזור המרכז פירושה תוספת של שלושה עד שלושה וחצי מיליוני בני אדם לשלושה וחצי עד ארבעת המיליונים שכבר גודשים את גוש דן. ממשלות ישראל שופכות לכבישים עשרות אלפי מכוניות חדשות כל חודש למטרות רווחים קלים מציבור הנהגים, מבלי להרחיב את התשתיות. וכך יתרכזו מיליונים סביב תל אביב ללא אפשרות "לשטוף את העיניים בירוק" בפריפריה, שאליה לא יוכלו להגיע, בעיקר כי היא כבר לא תהיה, ולמרבה הצער, בפריפריה זו תיכלל גם ירושלים. מה שאפשרי בניו יורק או בסאו פאולו, ערי מיליונים, אינו בא בחשבון אצלנו. שם בסופי שבוע נוסעים לראות קצת ירוק מחוץ לעיר, ושם יש די מקום לתשתיות עבור מיליוני בני אדם, מה שאין כאן. ואחזור ואדגיש: צפיפות הולכת יד

ביד עם הידרדרות סביבתית, חינוכית, כלכלית, בריאותית ומוסרית, ופוגעת אנושות בחוסן הלאומי.

מטרופולין תל אביב מייבש כיום את כל הפריפריה הישראלית. אסור להגיע למצב שבו הגולם יקום על יוצרו. בצרפת, גם אם כל תושביה יעברו לפריז והפריפריה תתרוקן, לא יהיה בכך משום איום אסטרטגי. הוא הדין במרבית 200 ויותר המדינות ברחבי העולם. אבל אם כל יהודי ישראל ימשיכו להתכנס למטרופולין תל אביב ולהותיר את הפריפריה ללא יהודים – סופה של ישראל יחד עם מדינת תל אביב נחרץ. כי ישראל איננה עוד סתם מדינה, ומה שמותר בטוקיו, בלונדון ובפריז אסור כאן!

מלבד הפן האסטרטגי יש בכך עיוות ואי-צדק הזועקים לשמים – הפריפריה מופקרת מבחינת ביטחון, בריאות, חינוך, תרבות, הכנסה לנפש – הכול! ומדובר ביהודים ובערבים באותה המידה. יש אפוא מחיר לחוסר משילות. **האם יש מה לעשות? בודאי!** אחת הדרכים היא לצאת מיד אל הים התיכון על ידי הקמת איים מלאכותיים⁴³ כדי להעביר אליהם תשתיות מזיקות, זוללות שטחים כמו שדות תעופה, בתי זיקוק, נמלים ומתקני חיל הים. בד בבד עם התחלת השימוש בים יש להמשיך בציפוף הערים, בבנייה רק לגובה ולא בצמודי קרקע. יותר ויותר יש לרדת מתחת לפני הקרקע לכל שימוש אפשרי ובוודאי ביטחוני, וגם להמשיך בפיוור אוכלוסייה נבון ותקיף. לכל אלה דרושה משילות לשמה.

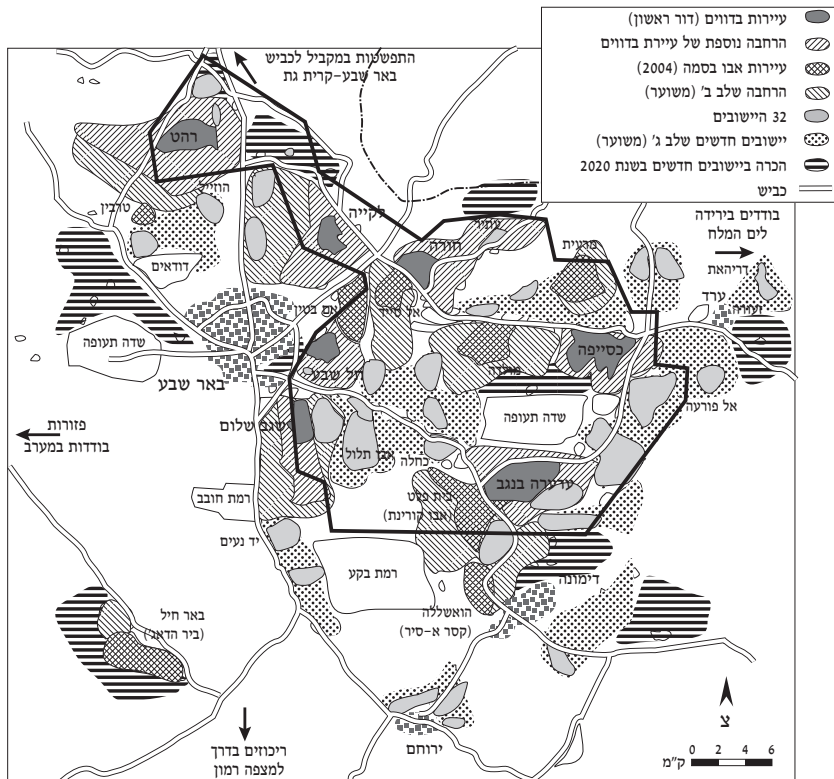
אתגר חמישי – לקראת מדינה דתית – האומנם איום?

אשה חילונית בישראל יולדת בחייה כשני ילדים (נכון ל-2015). דתייה-לאומית יולדת ארבעה ויותר וחרדית שישה ויותר. הריבוי הטבעי של האוכלוסייה הדתית-לאומית ביו"ש דומה מאוד לזה של האוכלוסייה הבודהית בדרום ועומד על יותר מ-3.2% בשנה (נכון לשנת 2014 על פי הלמ"ס). המסקנה ברורה – ישראל צועדת לקראת היותה מדינה דתית. ואין מדובר בתחזיות לעתיד רחוק, כי תהליכי ההדתה וחדירת הדת לכל אורחות החיים בישראל הם עובדה קיימת כבר היום. לכך יש השלכות על הכלכלה, על הביטחון ועל החברה בכללותה.⁴⁴

על פי תחזיות הביטוח הלאומי, קבוצה קטנה של חילונים ודתיים-לאומיים תצטרך לפרנס מיליונים שבחרו לא לעבוד. החובות של הביטוח הלאומי ירקיעו לממדים מפלצתיים. נגידת בנק ישראל איננה רואה תמונה ורודה יותר, ותקוותה היא שמהר מאוד חרדים ומוסלמיות ייכנסו למעגל העבודה. ומה מחכה לנשים החילוניות בישראל, כשהדתיים יהיו בה הרוב? אין צורך להמתין, צריך רק לקרא דברי רבנים על חיילות בשנת 2017 כדי להבין לאן נושא אותנו העתיד.

43 ראו וייס, שמואל (2014). איים מלאכותיים ביופי ישראל: אבן דרך בהתפתחות מדינת ישראל. הרצליה וחיפה: המרכז לביטחון לאומי וקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה.

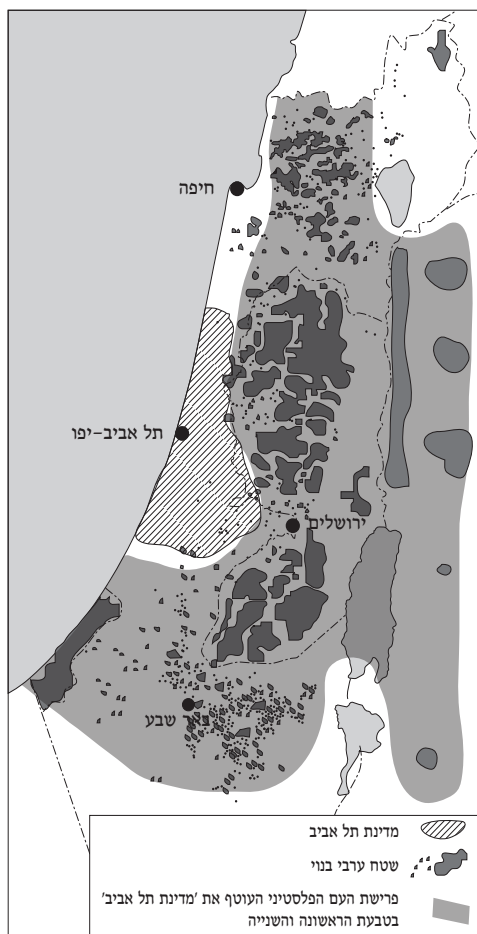
44 סופר, ארנון (2011). ישראל דמוגרפיה 2010-2030 – לקראת מדינה דתית. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה.

אתגר שישי – ערביי ישראל והביטחון הלאומי

ערביי ישראל לרבות תושבי מזרח ירושלים מונים 1.65 מיליון נפש, ובעוד כשני עשורים הם יהיו כ-2.4 מיליון, רובם עניים, מתוסכלים וזועמים – ונזכיר לכולם כי הם חלק מהעם הפלסטיני. בנגב הצפוני, שב-1949 חיו בו 10,000 בדווים נוודים, בשנת 2017 מתגוררים 240 אלף נפש בדווים מוסלמים, ובעוד שני עשורים יוכפל מספרם. כ-50%-60% מהם יהיו ילדים, תלמידי מערכת חינוך דלה, זועמים ומתוסכלים אף הם.

המציאות בעניין זה מטרידה אותי ולא מהיום. אין לנו שום פתרון בנושא התיישבות הבדווים בדרום. סדרי הגודל של האוכלוסייה המיועדת לפינוי שם כבר כה גדולים, עד שאיני מאמין שפינוי הוא בר-ביצוע. המשמעות היא כי 10%-15% משטחי ישראל הקטנטנה נתפסים בידי כ-2%-3% מאוכלוסיית המדינה. הם חיים ויחיו ללא מערכות תשתית של המאה ה-21 ואת המחיר של אסון הומני זה ישלמו לא רק הם אלא נשלם כולנו אזרחי ישראל, ובעיקר

"מדינת היהודים בתל אביב" מול פריסת העם הפלסטיני

יישובי הדרום והמרכז. הרעיון ליישב את הדרום ביהודים מבלי לפתור קודם-כול את סוגיית הבדווים נדון לכישלון חרוץ.

אתגר שביעי - שינויי האקלים

נופי המדבר הנושק לישראל ממזרח זוחלים מערבה, אל עמק החולה ואל הבקעה כולה. נראה שבתוככי ישראל נעבור יחסית בשלום את התופעה המבהילה הזאת - אמנם יהיה

יותר חם ויבש, נחוזה יותר שריפות, הארץ היפה הזו תלך ותתכער ככל שהיובש יתפשט, יאותרו יותר נזקים בחופים בעקבות סערות – אך אנחנו נעמוד בזה. אבל שכנינו העניים לא עומדים ולא יעמדו בבצורות ממושכות, בהתחממות גוברת, בצימאון למים. מכיוון ששינויי האקלים יימשכו ולשכנינו לא תהיה תשובה למתרחש, יגבר בעתיד הקרוב התוהו ובוהו ואיתו גלי מהגרים וניסיונות כניסה לישראל כמו לאירופה. מה שחווינו עד כה היה רק פתיחה עצובה למה שמבטיח העתיד. אני מעז לומר, כי אם יימשכו מגמות אלו, עשויות כל סוגיות הסכסוך הישראלי-פלסטיני להפוך לבלתי רלוונטיות למציאות המתפתחת.

נתאר לעצמנו עלייה של מטר אחד בלבד במימי הים וכבר נראה אסונות קשים בכל הדלתאות של העולם. מי יקלוט את מיליוני הפליטים שינוסו משם? מי יאכיל מיליונים כשיוצפו השדות הפוריים? אני רואה בדמיוני מאות ואלפי בדווים נסים צפונה מהמדבר ומצפינים מהנגב הצפוני לכיוון תל אביב, תהליך שכבר החל. האם ההתרכזות בתל אביב תוך כדי חיסול הדרגתי של החקלאות איננה מעשה פשע במקרה כזה? דווקא היום יש לעודד את הגינון ואת החקלאות ולהילחם בנופי המדבר.

היש למישהו ממקבלי ההחלטות עמדה או הצעה כיצד נערכים למציאות החדשה? האם לאטום את הגבולות ביתר נמרצות? האם להתאים את מערכת המשפט למציאות ולא ליומרות חסרות בסיס מציאותי בעולם קשוח? האם לרדת אל התת-קרקע כחלק מהברירה מהחום הצפוי? יש לטפח את הסביבה יותר מבעבר, שכן זו נפגעת ראשונה מהמחסור במים בעת שינויי האקלים, ואסור לנו לחיות בשממה מכוערת. יש להתפיל יותר מים לא רק לפי חישובי הצריכה שלנו, אלא גם להחזיר מים שנלקחו מאיתנו ב-100 שנות ציונות ולנוכח שינויי האקלים המתרחשים לנגד עינינו.

אני שייך לזרם החושב ששינויי האקלים קדמו למהפכה התעשייתית, ולכן לא ברור לי אם יש קשר בין הזיהום הסביבתי לשינויים הנוחתיים על כולנו בני כדור הארץ. אבל, עובדה היא שיש שינויים, ולכן צריך להיערך אליהם כפי שכבר פירטנו, יהיה הגורם אשר יהיה – גלובלי, מחזורי או גורם מעשה ידי האדם. ללא קשר לסיבות ולגורמים יש להמשיך במאמצים לנקות את האוויר שאנו נושמים ואת הסביבה שאנו חיים בה.

אתגר שמיני – עולם משתנה ומזרח תיכון מתפורר

העולם המערבי המוכר לנו הולך ומתנוון, הולך ונעלם. המזרח מתעורר, וסין והודו יהיו המעצמות הבאות. האוכלוסייה בארצות המשתייכות לדת האיסלאם תגדל יותר מכל אוכלוסייה אחרת, ורבות מארצות אלו קרובות לישראל. אוכלוסיית אפריקה גדלה במהירות רבה, והארץ היחידה בעולם שאומללי אפריקה יכולים ללכת אליה ברגל היא ישראל!

הדמוגרפיה במזרח התיכון חריגה על פי כל אמות מידה. די אם נציין כי מתחילת המאה ה-19 עד סופה הוכפלה אוכלוסייתו, בחמישים השנים שבין 1900 ל-1950 הוא שוב הכפיל את עצמו, ובשלושת העשורים 1950-1980 חלה הכפלה נוספת! ואם זה אינו מטרד דיו, אזי בשנים 1980-2008 היא הוכפלה שוב – תופעה שאין לה תקדים בהיסטוריה הדמוגרפית. בשום מקום, בשום מרחב ובשום מדינה אי-אפשר לנהל אוכלוסייה, בעיקר ענייה מלכתחילה, ולהיטיב עמה בקצב גידול אוכלוסייה כזה, והאזור פשוט מתרסק.

נבחן תחילה את מדינות המעגל הקרוב. מדינת הלאום במזרח התיכון מתפוררת לשבטים, לחמולות, למשפחות. אם מאז הקמתה של ישראל איימו עליה ארבע מדינות (מצרים, ירדן, סוריה ולבנון) הרי כיום עומדים מולה או נגדה עשרות קבוצות, כנופיות וארגונים ששייכים כולם לדת האיסלאם, שמתפרקים, מתאחדים וזיזים במרחב ובזמן. האיסלאם, כמו היהדות והנצרות, אינו מטיף לטרוח, אבל עובדה היא שרוב הטרוריסטים ברחבי העולם כיום באים מקרב המוסלמים. בחוגי האיסלאם, הנאמנות היא קודם-כול למשפחה ולשבט. שבטים אלו מתגוררים במרחבים ללא כל גבולות ברורים, והם עלולים להתאחד או לפעול נגד המשטרים שעדיין קיימים.

מה נעשה במקרה כזה? האם נכבוש שוב את סיני, את לבנון, חלקים מסעודיה או ירדן ואולי את סוריה ואת מערבה של עיראק?

מצרים נתונה בהגנה על מימי הנילוס מול אתיופיה ויתר השכנות מדרום. אין לה פנאי לסיני הפריפריאלית. בירדן מתגוררים יותר משני מיליון פליטים מסוריה וקצת מעיראק, והם מטרידים ומאיימים. ממלכת ירדן, שהיא כה חשובה לישראל, נמצאת בסכנת התפוררות. על גבולותיה מקישים ארגונים כדאע"ש ואל-קעידה. חובתנו תהיה להגן עליה ואסור לנו להשלים עם האפשרות שדאע"ש תשלוט על הגבול משער הגולן בצפון ועד לאילת בדרום (400 ק"מ). אני מציע לימין הישראלי שלא יבנה על האפשרות שהתפרקות ירדן תהיה הזדמנות לגרש לשם 3-6 מיליוני פלסטינים.

סוריה התפרקה לגמרי, ובזאת אינני מחדש דבר. מי שם הריבון? לבנון הייתה תמיד בלתי יציבה, לאחרונה היא גם קלטה כ-1.5 מיליון סורים, וה"סלט" האתני-דתי נעשה מורכב יותר. אם יחליט חיזבאללה לערב את ישראל במשחק, האם נסכים למאות טילים על ראשינו? האם ניאלץ להיכנס ללבנון כמו בעבר והאם תהיה לנו אופציה אחרת? (ל-45 ק"מ? לכל לבנון? אולי רק להשמיד את כל תשתיתה (די בחיסול מערכות המים והחשמל ונחזירה לימי הביניים לפחות לעשור).

מקרב מדינות המעגל השני, איראן מסוכנת יותר מאי פעם, היא כבר נמצאת במעגל הראשון, טורקיה עסוקה בכורדים, בגבולותיה עם סוריה, עם עיראק ועם איראן וגם עם

רוסיה. מנהיגה חמום המוח מתנהג כמו סולטן מודרני, והוא ומסוכן לארצו ולסביבתו. עיראק כבר התפרקה מזמן לשלוש ישויות נפרדות. אם יש אור בקצה המנהרה, זהו העם הכורדי המתעורר סוף סוף ומאתגר את איראן, טורקיה, עיראק, סוריה ודאע"ש, ויש שם פוטנציאל לידידות רבה עם ישראל.

על כל אלה יש להוסיף את ים סוף וסביבותיו, ההופך לעוד חזית פעילה. מבאב אל-מנדב בדרום ועד למפרץ אילת בצפון הכול קורס ומאיים. סומליה, תימן, אריתריאה, דרום סודאן וגם דרומה הן מדינות כושלות, ובמובן מסוים גם הפריפריה המצרית, וכמובן לוב. נפילת ירדן וסעודיה עלולה להפוך את כל ים סוף לבלתי נשלט ועיון, ועתיד השיט הישראלי והאחר בו מוטל בספק. האם נצטרך להיות מעורבים גם שם?

מקרב מדינות המעגל השלישי, רוסיה כבר שוב כאן לידנו, ארצות הברית בדרך לסין, ואירופה כאמור מתנוונת. מתי לאחרונה היה בישראל דיון רציני בנושאים אלה, בצד המאמץ האדיר לריב עם גרמניה?

ומה באשר לידידים? האם עדיין יש לנו כאלה בראשית 2017? לא טורקיה, גם לא מדינות אירופה (מלבד גרמניה של אנגלה מרקל) ורק ארצות הברית – בעירבון מוגבל – ואנו עושים הכול כדי שגם שם זה ייגמר לא טוב. כנראה הכי טוב לחזור לימי התנ"ך ולהיות "עם לבדד ישכון"!

אתגרים אלה מדירים שינה מעיניי, כי אני חי ונושם אותם לא דרך העיתון אלא בהיותי בשטח, יום יום וכל היום, ואין לי ארץ אחרת. מאז מלחמת השחרור 1947-1949 לא עמדה ישראל מול אוסף כה גדול של איומים אסטרטגיים כמו בשנת 2017. חזית הפנים בוערת, חזית החוץ עוברת שינויים כבירים, והמנהיגות עוסקת רק בשולי, בהסתה, במותג, במליצות, בהסטת תשומת הלב מן העיקר לטפל.

בבואי להזהיר על כך אני יכול לאשר כי מצד תלמידיי הבכירים, יהיו עמדותיהם אשר יהיו, אני זוכה ליחס חם ומעריך. אבל לאחרונה קורה משהו ומטריד אותי ברמה הלאומית ולאוו דווקא האישית. יותר ויותר אני נפגש עם נבחרי העם מהשוליים הקיצוניים (בדגש על אנשי ימין), עם אנשי התקשורת שלהם, עם רבנים ועם קציני צבא מדרג רבי סרנים עד לאלופים במילואים, ובהם מנהיגים מקומיים חופשי כיפות, כאן בחיפה וברחבי המדינה. הרושם שלי הוא שהם רואים את עצמם "יצורי-על" היודעים הכול, מבינים הכול ובעיקר – אותם לא מבלבלים עם עובדות. וכך מיום ליום אני מוצא את עצמי לבד ואין לי עניין לפרסם דברים – מתוך הנחה כי זו כתיבה על קרח.

גם הסכמתי להתראיין לבקשת עיתונאים שונים בימים אלה ניתנת באי חשק, כי הם הרי ממילא ישבשו את רעיונותיי או את הנתונים. ובכלל, מה ערך לאזהרותיי ב-2017 מול התהליך

הכה מהיר לעבר הפיכתנו למדינה דתית ימי-ביניימית? לא, לא הגיל אחראי לתחזויותי, אלא המציאות עצמה, ואני אומר זאת גם בשיחות עם מנהיגים אחראים (במדים וללא מדים) השותפים לחרדותי. כמה מהם בכו בנוכחותי בדמעות של ממש.

כיום כבר אינני יכול לתת את מה שנתתי עד לאחרונה, הגיל עושה את שלו. אני יכול רק לספר מה אני עשיתי ומה חייב לעשות הדור הבא. כמובן, אם יחשוב בהיגיון, ינתח את נקודות הכוח מול החולשות שלנו, יקרא נכון את מפת האזור והעולם ויבין מה באפשרותנו לעשות או לא לעשות. באומרי "לחשוב בהיגיון" אני מתכוון לכך שלא מקובלת עלי האמירה "בעזרת השם הכול יסתדר". עם זה לא בונים חומה ולא מדינה.

אני תקווה שהבהרתי מדוע אינני ישן טוב בלילות. שירתתי 50 שנה במערכת האקדמית והצבאית-ביטחונית, אני חושב שנתתי כל מה שיכולתי, אבל מתברר שיש כוחות גדולים יותר. על חלקם רמזתי בספר זה. ולמרות כל מה שאמרתי, לא הייתי רוצה לסיים את הספר בנימה שלילית וברוח נכאים. לכן קראו נא עכשיו את הסעיף האחרון.

עם הפנים אל העתיד

מנין אני שואב את האמונה שלמרות כל תחזויותי למפעל הציוני יש עתיד? אילו רק יכולתי לקחת את כל מי שקורא מסמך זה לשבוע בלבד לסייר במרחבים שאני משוטט בהם, הוא היה נוכח בעוצמות שיש לנו וביכולות לשנות וללכת קדימה, במידה רבה בזכות הצעירים בצה"ל, אם זה בטייטת זו או אחרת ואם זה בכל יחידה צה"לית מקרית שנכנס אליה. יש לנו נוער בעל נחישות ומסירות, תחכום ואהבת הארץ. וכחיליים כן מפקדיהם – המ"פים, המג"דים והמח"טים הצעירים, רבי הסרנים וסגני האלופים שאני פוגש כבר 50 שנה – ואיכותם אותה איכות. יש על מי לסמוך, ובלבד שהפוליטיקאים של 2017 לא יפריעו להם.

תופעה נפלאה חדשה-ישנה היא שנת השירות: השי"ן שי"נים הללו שמתנדבים באלפיהם לשנת שירות לפני השירות בצה"ל – לשמירה על רכוש יהודי במקום שאין משטרה, לסיוע לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים ולעזרה לחקלאים, עם כיפות ובלי כיפות ובדגש על סיוע לפריפריה.

בהכירי את המציאות, אני בז למסיתים, ובהם חברי כנסת ושרים החוזרים ומספרים לי על עדות נפרדות בישראל. כבר שנים רבות ששליש מכלל החתונות בין יהודים הם חתונות מעורבות בין אשכנזים למזרחים, ומאות אלפי צאצאיהם הם ישראלים ואינם יודעים לאן חותרת שרת התרבות (2017) מירי רגב בדבריה בנושא זה. ואם הזכרתי את ידידתי שרת התרבות מירי רגב, אצטט בצער מדבריה בעיתון "ישראל היום" (6.4.17) על הסופר מאיר שלו, שכיילד גדל בנהלל: "תושבי מגדל העמק שמרו לו על נהלל. הוא פשוט לא רצה

לראות אותם [...] את הפליטים שעלו ממדינות ערב זרקו ל-21 עיירות פיתוח, והם לא בנו יישובים ל-100 נפשות, כמו קיבוץ שפיים. הם בנו ערים שלמות [...]."

איזו בורות! נהלל נוסד כיישוב בודד ב-1921 בשממת עמק זרעאל הערבית בטרם הוכרזה עצמאות ישראל. מגדל העמק הוקמה כמעברה ב-1953 וכטריז יהודי מול מטרופולין נצרת. לא אתן לך, שרת התרבות, שיעור בתולדות ההתיישבות העובדת והפריפריה היהודית, רק אבקש ממך להצדיע לחלוצים שהקימו את המדינה וחיו ביישובים קטנים כדרכה של כל התיישבות חלוצית. בכל מקרה, ציונך בתולדות הציונות הוא בלתי מספיק.

ולמה באמצע שנות החמישים יושבו העולים בערים שהוקמו? כי כבר לא נותרו מים לעודד חקלאות וגם לא אדמה פורייה, ולכן נבנו עיירות. וההשמה נעשתה לא לפי מזרח ומערב, אלא לפי מועד העלייה. כך העולים מבולגריה שוכנו בבתים הנטושים ביפו, העולים מתימן וגם ניצולי אירופה הופנו למושבים, בדרך כלל בפריפריה, עולים מעיראק שוכנו במעברות צמודות לערים הוותיקות בדרך כלל, מאוחר יותר עולים מרומניה וממרוקו ומפולין הופנו לעיירות הפיתוח, וכן הלאה. ואף פעם לא מוצא הבאים קבע אלא תאריך הגעתם לארץ, וכל הסבר אחר הוא הסתה משוללת כל יסוד. אכן, בתוך שנים ספורות החזקים באוכלוסיות אלו כולן היגרו לערי המרכז והותירו את החלשים בשוליים – גם אשכנזים אך בעיקר מזרחים.

ולבסוף שאלה לי אליך, שרת התרבות: מיהם נכדיי, אשכנזים או מעורבים? אמה אשכנזייה ואבא מאלג'יריה, אמה אשכנזייה ואבא ממוצא סורי. כך כמעט בכל בית ישראלי – די לבלוף העדתיות.

נמשיך בסיוור ונבקר בתעשייה הישראלית במרכז או בפריפריה, ונפגוש מעצמת סטארט-אפ מופלאה. משם ניסע לבקר אצל כל חקלאי מקרי שנפגוש, לכל אורך גבולות ישראל או במרכז – אנשים נהדרים, עובדים קשה ויוצרים, חושבים, מציאים, ממלאים את בתינו בחלב מצוין, בגבינות לתפארת, מייצאים, וגם – לידיעת התל אביבים – מחזיקים את כל גבולותינו כולם! וטרם הזכרתי את תלמידיי באוניברסיטאות, רובם רציניים, עובדים קשה, ולשמחתי גם הם רובם אכפתיים. ובל נשכח את ממדי ההתנדבות בחברה הבוגרת הישראלית, המנוצלת בציניות על ידי השלטון.

זאת ישראל שלי, המפיחה בי תקווה. לצערי, בצד כל הפלא הזה מתגוררות אוכלוסיות חלשות, עניות, מרירות וגם פושעות ומשתמטות. זה בין השאר מחיר הכלכלה הגלובלית והקפיטליזם החזירי. גם קשה לי עם היד הקלה מול המשתוללים בגבעות השומרון באין מי שיעקור מן השורש תופעות אלה.

אם נתעכב רגע על המקרה האמריקאי, הרי כמה מיליוני אנשים מוכשרים הם שדוחפים קדימה את האומה האמריקאית הענקית. אצלנו כנראה כחצי מיליון עושים זאת – הם

מיטב מפקדי מערכות הביטחון והתעשיות הצבאיות, הם מרבית סגל האוניברסיטאות, הם המנהלים הבכירים של המדינה, הם החקלאים, גאוני המחשבים ויתר התעשיות, הם ורק הם המתייצבים שוב ושוב למילואים והם אלה שניצחו ביום הכיפורים, במקום שם לא תפקדה הקצונה הבכירה. בזכות 500 אלף אנשים נהדרים אלה אני עדיין אופטימי, ורק מייחל שמנהיגים המסיתים לא יבריחו אותם מכאן.

ולסיום אחזור על משפט שכתבתי באמצע הספר: **אינני מביט אחורה בזעם, אלא בהוקרת תודה!**

שמות האנשים המוזכרים בספר

	ב	א
בר-כוכבא, (בריל) משה 50		
בר-כוכבא, שמעון 142	בגין, מנחם 23, 126	אבו ורדה, גאסן 130, 131
ברנדט, וילי 12, 48	בונן, זאב 54	אבן, אבא 54
ברקובסקי, אנטון 61	בטימה, אן 43	אובמה, ברק 69
ג	ביטרוב, יבגניה 58, 68, 79	אובמה, מישל 89
גאלווי, גרלד 133	בכור, גיא 57	אולמרט, אהוד 55, 124
גוטמן, ז'אן 38, 39, 40, 43	בלום, בנג'מין 62	אולפינה, שמואל 16
גולדברג, לאה 24	בלייק, ג'ראלד 65	אוסטרובסקי, ויקטור 66
גולד, ננה 29	בן אליהו, איתן 11	אורן, עמירם 61
גולד צפורה 29	בן אליעזר, (פואד) בנימין 113	אטינגה, יורם 55, 57
גולד-רז, נירה 29	בן ארי, גור 17	איגלברג, לורנס 12, 48
גולן, ארנון 61	בן ארי, יוסי 99	אייזנברג, הלל 16
גונן, עמירם 71	בן גל, יאנוש 11	אייזנהאור, דוויט 108
גילברט, מרטין 64	בן דוך, גבי 103	אייל, שמואל 11, 97
גילת, אמיר 71	בן דרוך, דב 22	איתן, (רפול) רפאל 11
גיסוי, אריה (הלבן) 16	בנימין, עוזי 129, 130	אלון, יגאל 127
גיסוי, אריה (השחור) 16	בן טלאל, חסן (נסיך ירדן) 12,	אלוני, שולמית 114, 115
גלבווע, עמוס 128	49	אליאב, (לובה) אריה 140
גלנט, יואב 18, 119, 148	בקן, רוברטו 57	אלקין, זאב 83
גמבש, יניב 120	בר-און, (מורלה) מרדכי 27	אפשטיין, (מוימה) שלמה 8
גרבוסי, אריה 103	בר-גל, יורם 41, 87	ארבלי-אלמוזלינו, שושנה 113
גרס-לן, דלית 59, 61	ברוך, משה 10	אריאל, מאיר 50
גרוסמן, דויד 29	ברוש, עמיאל 96	ארנס, משה 128, 148
גרשטיין, ארז 146	ברטל, אורית 103	
	בריק, יצחק 104	

- ד**
 דהמשה, עבד אל מלך 116
 דובנוב, שמעון 57
 דוד, אנתוני 119
 דוידזון, (מנה) מנחם 16
 דוידזון, מנשה 16
 דורון, אהרון 18
 דיין, משה 126
 דיין, עוזי 11, 99, 111, 117,
 125, 119
 דלה פרגולה, סרג'ו 55
 דמארי, שושנה 24, 50
 דנה, יוסי 112
 דנציגה, יחיאל 22
 דרובין, יואל 27
 דרורי, אמיר 132
- ה**
 הוכמו, עמיאסף 39
 הכט, ראובן 13, 39, 91
 הלל, דניאל 89
 הלפרין, משה 16
 הראבן, אלוף 72
 הרכבי, יהושפט 104
 הררי, חיים 18
- ו**
 וודרו וילסון, תומאס 87
 ווסטמורלנד, וילאם 134
 ויטנברג, לאה 41
 וייס, דניאלה 143, 152
 וייס, שמואל 77, 157
 וייצמן, עזר 11, 60, 97, 126
 וילסון, מיקי 16
 וינטה, חיים 16, 33
 וכמן, אברהם 9
- ולרשטיין, פנחס 143, 152
 ורבורג, גבריאל 47
- ז**
 זאבי, (גנדי) רחבעם 113, 114,
 116, 115
 ז'בוטינסקי, זאב 40
 זהה, עזרה 55
 ז'וקוב, גאורגי 108
 זילברמן, יצחק 21
 זילברשטיין, אהוד 16
 זמיר, צבי 5
 זנדברג, אסתר 71
 זקריה, פריד 12
- ח**
 חביב, אמנון 30
 חביב גרין, תרצה 30
 חביב (לובמן), זרובבל 30
 חביב (לובמן), שולמית 30
 חבר, (זמביש) זאב 152
 חודורוב, יעקב 17
 חולדאי, רון 58
 חוסיין, אברהים נימר 130
 חוסיין, סאדאם 133, 138
 חופי, יצחק 11, 97
 חורב, שאול 6, 67
 חזני, אליצור 29
 חיות, יהודה 41, 48
 חייקין, ראובן 9, 13, 39,
 44, 91, 67
 חירם, (פיחוטקה) אפרים 96
 חלוץ, דן 11
 חנוך, שלום 50
 חסל, ראובן 16
 חרובי, אלדד 25
 חרות-סובר, טל 37
- חרמש, שי 75
- ט**
 טהון, אורי 127
 טיבי, אחמד 130
 טירה, עודד 96
 טל, ירח 126
 טלמון, יעקב 57
 טמיר, (אברשה) אברהם 147
 טראמפ, דונאלד 69, 138
 טראמפ, מלאניה 89
 טשרניחובסקי, שאול 24
- י**
 יובל, חנן 50
 יוזוף-אורבך, ניקולא 69
 יום טוב, יורם 99
 יוסלביץ, נוגה 6
 יעבץ, צבי 10
 יצחקי, אביגדור 18, 119
 ירקוני, יפה 50
- כ**
 כהן, אורי 16, 17
 כהן, (סול) שאול 39, 43
 כהנה, לי 69
 כחלון, משה 148
 כשה, אסא 104
- ל**
 לוין, יריב 83
 ליבוביץ, שלמה 32
 ליברמן, אביגדור 116, 148
 ליפקין-שחק, אמנון 104
 לפידות, יעקב 102, 103, 115

- מ**
- מאיה גולדה 5, 47, 100
 מאיר-רינגה, אנה 48
 מגן, קלמן 110
 מדרוני, עמוס 16
 מזרחי, נחום 16
 מחאמיד, האשם 116
 מחול, אמיר 131
 מט, דני 96
 מינגהי, זוליאן 43
 מלתוס, תומאס 144
 מנור, אהוד 34, 50
 מנספלד, יואל 41
 מנצור, עטאללה 130
 מעוז, יעקב 41
 מצנע, עמרם 72, 73
 מצקביץ, צבי 20
 מרגלית, דן 59, 124, 131
 מרידור, דן 117, 119, 124
 מרקל, אנגלה 162
- נ**
- נאמן, דני 16
 נאמן, יובל 113, 114, 115
 נוסייבה, סרי 119
 נחושתי, עידו 11, 74, 107
 ניר, דב 39
 נתניהו, בנימין 47, 54, 55, 109,
 113, 117, 118, 124,
 138, 148
- ס**
- סדן, עזרא 104
 סופר-אלגז, צילה 7
 סופר, חסיה 7
 סופר, יעקב 7, 19
- סופר-כהן, איילת 7
 סופר, (מירה) מרים 7, 26
 סופר, (ממי) מנחם 7, 133
 סופר, מנחם 7, 20, 21, 24, 25,
 26, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 125
 סופר, עליזה 20, 28
 סופר-פורמן, חגית 7
 סטארי, דון 12, 49
 סידר, יוסף 87, 94
 סלומון, דיצה 31
 סלומון, משה 31
 סמואל, אדית 24
 סמואל, חוה 24
- ע**
- עבדאללה השני (מלך ירדן)
 12, 49, 74
 עברי, דוד 11
 עדיני, חיים 16, 24
 עדיני, יונה 24
 עזרא, גדעון 101
 עמירן, דוד 8, 39, 41
 ענבר, משה 112
- פ**
- פופר, עמי 128
 פי, שלומית 41
 פיילגין, משה 55, 57
 פייטלסון, יעקב 55, 57
 פינקל, רחל 90
 פינה, (חפר) חיים 25, 26
 פיקרינג, תומאס 12
 פלאח, ראזי 65
 פלד, יוסי 96
 פלד, (מוסה) משה 10, 49, 50,
 101, 110
- ק**
- קארטו, ג'ימי 48, 132
 קוצר, אריה 24, 26
 קותיאל (קותי), חיים 41
 קידר, יהודה 41
 קיפניס, ברוך 42, 59
 קירשנבאום, פאינה 116
 קליאוט, נורית 13, 41, 42, 59
 קליין, ראלף 17
 קלרמן, אהרון 41
 קנדי, ג'ון 95
 קנדל, יוג'ין 77
 קפלון, עודד 20, 20, 32
 קצב, משה 128
 קרול, אריה 139
 קרמון, יהודה 39
 קרצ'בסקי, דני 32
 קררי, אליעזר 15, 17
- ר**
- ראן, יוהנס 48
- פלד, רפי 119
 פלדשטיין, אריאל 75
 פלכסה, עקיבא 98
 פסיג, דוד 55, 70
 פעיל, (מאיר'קה) מאיר 27
 פפה, אילן 30
 פרדו, תמיר 55, 56
 פרידמן, תומאס 12, 45, 61
 פרי, עפרה 6, 119
 פרס, שמעון 46
- צ**
- צחוק, זאב 76
 צ'רץ', האריסון 43

שלו, מאיר 163	ריינגולד, דני 16	רבין, יצחק 11, 20, 55, 125,
שלמון (סלומון), אברהם 31,	רמון, חיים 117	126
33	רפאלי, אליעזר 44	רגב, מירי 163
שלמון (סלומון), חנה 33		רגב, רפי 61
שמואלי, אבשלום 42, 59, 101	ש	רובינשטיין, אמנון 78
שמיר, יצחק 55, 115, 117	שאשא, שאול 77	רוזנמן, אליעזר 22
שמה, נעמי 50	שגיא, אורי 111	רוזנמן, עקיבא 22
שניאור, אברהם 17	שוחט, אורית 46	רוזנשטיין, מוט'לה 16
שפרן, (שייקה) ישעיהו 21, 22	שומרון, דן 10, 96	רזי, זיגי 17
שקולניק, עמירם 29	שוקן, עמוס 5, 83, 84	רזי, יוסי 16
שרון, אריאל 5, 11, 18, 22, 54,	שחרף, דוד 55	רזי, עפרון 16
101, 113, 118, 120,	שחר, אריה 77	רז, נחמן 29
123, 130	שטורק, (קוטי) בן ציון 16	ריבלין, (רובי) ראובן 83
שרנסקי, (אנטולי) נתן 21, 140,	שילד, עוזר 47	ריבקונד, אבי 22, 23
141	שילנסקי, דב 117	ריינגולד, גדי 16

ארנון סופר, פרופסור אמריטוס בחוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה באוניברסיטת חיפה, שימש עד לאחרונה כראש קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטה.

במשך כחמישים שנה מדלג סופר בין חייו האקדמיים למערכת הביטחון וגם הציבורית, בדגש על חצר המכללות של צה"ל בגלילות וחינוך מאות אלפי קצינים, שגרירים, אנשי מפתח אחרים ועשרות רבות של אלופים. הספר מתמקד בכפילות הזאת, תוך כדי תיאור עולמו האקדמי ובעקיפין תולדות אוניברסיטת חיפה, עיצוב כמה פינות בנוף הישראלי כמו נופי צבא, גבולות וביטחון, מפעל המצפים בגליל ואזורי התעשייה הבין-עירוניים ברחבי הארץ. רקע קצר על בית גידולו בראשון לציון מבהיר את הקשר בין החיים במושבה זו לעשייה שבאה אחר כך.

בסוף הספר ימצא הקורא הרהורים על אתגרי ישראל הרבים והגורליים שהם פרי תובנות המחבר ממה שלמד, ראה וחווה באותו "פינג פונג" מרתק וארוך שנים שבין חייו האקדמיים ומערכות הביטחון בישראל ובעולם.

